

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΧΩΡΙΣΜΟΣ & ΔΙΑΖΥΓΙΟ ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ

ΠΩΣ ΠΕΡΙΓΡΑΦΟΥΝ ΤΑ ΒΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥΣ ΕΠΤΑ ΓΥΝΑΙΚΕΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
της Χρυσούλας Βαρελτζάκη

Επιβλέπουσα: Σοφία Τριλίβα
Επίκουρος Καθηγήτρια Κλινικής Ψυχολογίας
Πανεπιστήμιο Κρήτης

Ρέθυμνο, 2011

**Ευχαριστώ θερμά την επιβλέπουσα καθηγήτριά μου
κυρία Σοφία Τριλίβα
για την καθοδήγηση και την εποικοδομητική συνεργασία της
κατά τη διάρκεια της εκπόνησης αυτής της εργασίας.**

**Ευχαριστώ την κόρη μου, Μαριάννα
για την αγάπη της και την υποστήριξη
που μου έδειξε σε όλη τη διάρκεια των σπουδών μου.**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	ΕΙΣΑΓΩΓΗ	7
Α'	ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ - ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ	
1	Μινωική Κρήτη	11
2	Κλασσική Ελλάδα	11
	2.1. Αθήνα	11
	2.2. Σπάρτη	12
3	Ρωμαϊκή Εποχή	13
4	Βυζάντιο	13
Β'	ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ - ΟΙ ΘΡΗΣΚΕΙΕΣ ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΔΙΑΖΥΓΙΟ	
1	Χριστιανισμός	16
2	Ιουδαϊσμός	16
3	Μωαμεθανισμός	17
Γ'	ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ – ΕΛΛΑΔΑ, ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΚΑΙ ΤΑΣΕΙΣ	
1	Γαμηλιότητα – Διαζυγιότητα	18
	1.1 Γαμηλιότητα	18
	1.2. Διαζυγιότητα	19
	1.3 Γονιμότητα	20
2	Τι μας δείχνουν τα νούμερα	20
Δ'	ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ - Η ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	
	Ο Ν. Νόμος 1329/1983, άρθρο 16	22
1	Λόγος διαζυγίου : Ισχυρός κλονισμός	22
	1.1 Μαχητά τεκμήρια	22
	1.2 Αμάχητα τεκμήρια	23
2	Τρόπος διαζυγίου : Το συναινετικό διαζύγιο	24
3	Σχέσεις γονέων παιδιών	24
	3.1 Γονική μέριμνα	24
	3.2 Γονική Επιμέλεια	25
	3.3 Επικοινωνία	25
	3.4 Διατροφή του παιδιού	26
Ε'	ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ - ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΤΟΥ ΔΙΑΖΥΓΙΟΥ	
1	Θεωρίες	27

1.1	Θεωρία της Κοινωνικής Ανταλλαγής	27
1.2	Συμπεριφορική Θεωρία	28
1.3	Θεωρία της Προσκόλλησης	28
1.4	Θεωρία της Κρίσης	28
1.5	Vulnerability Stress Adaptation Model	30
2	Τι έχουν δείξει οι έρευνες	32
2.1	Κοινωνικο-δημογραφικοί παράγοντες	33
2.1.1	Φύλο	33
2.1.2	Εθνικότητα / φυλή (race)	34
2.1.3	Κουλτούρα & Γεωγραφική περιοχή	34
2.1.4	Ηλικία	35
2.1.5	Εισόδημα	36
2.1.6	Κατοικία	36
2.1.7	Εκπαίδευση	36
2.1.8	Η διάρκεια του γάμου	37
2.1.9	Δεύτερος γάμος	38
2.1.10	Το διαζύγιο των γονέων	38
2.1.11	Η θρησκευτικότητα	39
2.1.12	Η συμβίωση πριν το γάμο	39
2.1.13	Η γέννηση των παιδιών	40
2.1.14	Το φύλο των παιδιών	40
2.2	Ατομικοί και σχεσιακοί παράγοντες	40
2.2.1	Προσωπικότητα	40
2.2.2	Ψυχοπαθολογία	42
2.2.3	Τύπος δεσμού	42
2.2.4	Ικανοποίηση από το γάμο	45
2.2.5	Σεξουαλική ικανοποίηση	45
2.2.6	Απιστία	47
2.2.7	Επιθετικότητα	47
2.2.8	Η ποιότητα της αλληλεπίδρασης	49
2.2.9	Η αυτονόμηση από τις οικογένειες καταγωγής	50
ΣΤ'	ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ - ΟΙ ΦΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΔΙΑΖΥΓΙΟΥ	53
Ζ'	ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ - ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΔΙΑΖΥΓΙΟΥ	

1	Οι επιπτώσεις ανάλογα με το φύλο	58
2	Οικονομικές επιπτώσεις	59
3	Κοινωνικές επιπτώσεις και κοινωνικό στίγμα	61
4	Ψυχική και φυσική (σωματική) υγεία	63
5	Συναισθηματικές επιπτώσεις	64
6	Επιπτώσεις στη γονεϊκή συμπεριφορά	65
7	Οι επιπτώσεις του διαζυγίου στα παιδιά	67
Η' ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΓΔΟΟ - ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ		
1	Δημογραφικά χαρακτηριστικά	70
2	Πρακτικά θέματα	71
3	Ψυχολογικά χαρακτηριστικά	71
4	Κοινωνικοί παράγοντες	73
5	Δεσμός και σχέσεις	74
6	Άλλοι παράγοντες	75
Θ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΑΤΟ - ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ		
1	Σκοπός και στόχοι της έρευνας	76
2	Μέθοδος έρευνας	76
2.1	Ποιοτική έρευνα	76
2.2	Οι ομάδες εστιασμένης συζήτησης	76
2.2.1	Τα πλεονεκτήματα	77
2.2.2	Μειονεκτήματα	77
3	Οι συμμετέχοντες	78
4	Οδηγός συζήτησης	78
5	Μέθοδος καταγραφής των στοιχείων	80
5.1	Ηχογράφηση	80
5.2	Απομαγνητοφώνηση	80
6	Ανάλυση δεδομένων	80
6.1.	Η θεμελιωμένη θεωρία	80
6.1.1	Η σύγκριση	81
6.1.2	Η κωδικοποίηση	81
6.1.3	Πλεονεκτήματα & Μειονεκτήματα	82
7	Εγκυρότητα και Αξιοπιστία	83
7.1.	Αξιοπιστία	83

7.2.	Μεταβιβασιμότητα	84
7.3.	Βασιμότητα και επιβεβαιωσιμότητα	54
8	Η συγγραφή της έκθεσης	54
9	Προβλήματα / δυσκολίες στη διεξαγωγή της έρευνας	85
Ι΄	ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ - ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ	
1	Πρώιμη φάση	86
2	Ενδιάμεση φάση	89
2.1	Λόγοι παραμονής στο γάμο	89
2.2	Λόγοι απόφασης χωρισμού	91
3	Μεταγενέστερη φάση	93
3.1.	Προβλήματα	93
3.1.1	Προβλήματα συναισθηματικής φύσης	93
3.1.2	Πρακτικά προβλήματα	94
3.1.3	Προβλήματα / αντιδράσεις παιδιών	95
3.2.	Αλλαγές	99
3.2.1	Αλλαγές ρόλων	99
3.2.2	Αλλαγές στο κοινωνικό περιβάλλον	101
3.3.3	Αλλαγές στα στοιχεία του χαρακτήρα	104
3.2.	Προσαρμογή	106
3.2.1	Στήριξη από οικογένεια και φιλικό περιβάλλον	106
3.2.2	Σχέσεις με πεθερικά	108
3.3.3	Μετάβαση σε νέα σχέση / γάμο	109
ΙΑ΄	ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΔΕΚΑΤΟ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	
1	Πρώιμη φάση	113
2	Ενδιάμεση φάση	113
3	Μεταγενέστερη φάση	115
	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	119
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1	131
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2	134

Σήμερα ο κόσμος μας βιώνει μια σημαντική αλλαγή ως προς τους θεσμούς του γάμου και της οικογένειας, καθώς αυτοί δεν οργανώνουν πια – όπως παλιά – την κοινωνική ζωή των ανθρώπων. Επί χιλιετίες ο γάμος υπήρξε ένας σταθερός θεσμός και μια πρακτική, οικονομική, ακόμα και πολιτική υπόθεση, αποσυνδεδεμένη από τον έρωτα και τη συναισθηματική οικειότητα. Μόνο, πριν από περίπου 200 χρόνια, άρχισαν οι νέοι στις δυτικές κοινωνίες να επιλέγουν το ταίρι τους με κριτήριο την αγάπη. Ωστόσο, από τη στιγμή εκείνη και μετά άρχισε και ο προβληματισμός των ατόμων σχετικά με το εάν πρέπει να παραμένει κανείς μόνος, αν πρέπει να παντρεύεται ή εάν πρέπει να παραμένει σε ένα γάμο με κάποιον που δεν αγαπά. Και όσο η «ιδεώδης αγάπη» γινόταν το ζητούμενο σε ένα γάμο τόσο ευκολότερο ήταν να φύγει κανείς από αυτόν όταν δεν υπήρχε έρωτας. Έτσι, σε Ευρώπη και Αμερική, παράλληλα με την ανάπτυξη αυτής της σκέψης, άρχισαν να αυξάνονται τα διαζύγια.

Ως εκ τούτου, η ικανότητα των κοινωνιών να ελέγχουν τις προσωπικές επιλογές των ατόμων άρχισε να φθίνει. Ταυτόχρονα άρχισε να αυξάνει η δυνατότητα επιλογών για τις γυναίκες, που ήταν ένας παράγοντας ο οποίος συντελούσε στη διατήρηση της σταθερότητας του γάμου. Οι γυναίκες μπόρεσαν δυναμικά στον κόσμο της παραγωγής και της γνώσης, κατακτώντας την οικονομική τους ανεξαρτησία. Έτσι, έπαψε ο γάμος να αντιμετωπίζεται ως μια υποχρεωτική επιλογή μέσω της οποίας εξασφαλιζόταν η ανατροφή των παιδιών και το οικονομικό μέλλον των γυναικών, αλλά ως μια επιλογή ανάμεσα σε πολλές άλλες εναλλακτικές. Αλλά και η χειραφέτηση των γυναικών, μετά τις δεκαετίες του 1960 και του 1970, μαζί με την ταυτόχρονη αμφισβήτηση του ρόλου του άνδρα ως «κεφαλή της οικογένειας», επιβάρυνε περαιτέρω τις αλλαγές που πραγματοποιήθηκαν στο γάμο και την οικογενειακή ζωή, καταλύοντας ταυτόχρονα και την εικόνα του «ισόβιου γάμου».

Όμως, δεν πρέπει να οδηγηθούμε στο συμπέρασμα της «καταδίκης» του γάμου. Πρέπει απλά να αρχίσουμε να τον «βλέπουμε» ως μια μορφή οικογένειας, που θα πρέπει να συνυπάρχει αρμονικά μαζί με τις άλλες μορφές οικογενειών, όπως αυτές με παιδιά εκτός γάμου, τα ζευγάρια που συμβιώνουν, τις μονογονεϊκές οικογένειες ή τις οικογένειες από δεύτερο γάμο (Coontz, 2007).

Ως συνέπεια των παραπάνω, ο σκοπός αυτής της εργασίας είναι η διερεύνηση της διαδικασίας του χωρισμού και του διαζυγίου, στο πλαίσιο της σύγχρονης

ελληνικής οικογένειας. Στην εργασία αυτή, ιδιαίτερη έμφαση δίδεται στο χωρισμό και το διαζύγιο όπως γίνεται αντιληπτός από το γυναικείο φύλο.

Η προσπάθεια προσέγγισης αυτής της «αναπαράστασης» των γυναικών οδήγησε το ερευνητικό σκέλος της εργασίας στην ποιοτική μέθοδο και ειδικότερα στην ομάδα εστιασμένης συζήτησης. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε στο Ηράκλειο της Κρήτης και το δείγμα το αποτελούσαν επτά γυναίκες, οι οποίες είχαν πάρει διαζύγιο.

Η εργασία αυτή χωρίζεται σε δύο μέρη. Το θεωρητικό και το ερευνητικό μέρος.

Το θεωρητικό μέρος αποτελείται από οκτώ κεφάλαια, τα οποία, επιχειρούν να δημιουργήσουν μια συνολική εικόνα για το διαζύγιο.

Το πρώτο κεφάλαιο αναφέρεται σε ιστορικά στοιχεία, την πορεία του διαζυγίου μέσα στο χρόνο και τη σημασία που αποδιδόταν σε αυτό από τις κοινωνίες. Η επιλογή των χρονικών περιόδων που πραγματοποιήθηκε, ουσιαστικά επιδιώκει να υπογραμμίσει ότι το διαζύγιο συνδέεται άμεσα με τα ήθη κάθε εποχής και την κοινωνική οργάνωση.

Στο δεύτερο κεφάλαιο αναφερόμαστε στον τρόπο με τον οποίο προσεγγίζεται το διαζύγιο μέσα από τις θρησκείες, με αναφορά σε τρεις μεγάλες θρησκείες, τον χριστιανισμό, τον ιουδαϊσμό και τον μωαμεθανισμό.

Στο τρίτο κεφάλαιο προσεγγίζουμε τα στατιστικά δεδομένα και τις τάσεις στην Ελλάδα. Εξετάζονται οι όροι γαμηλιότητα, διαζυγιότητα και γονιμότητα ενώ γίνεται και μια προσπάθεια ερμηνείας των αριθμητικών δεδομένων που παρουσιάζονται σύμφωνα με την ελληνική κοινωνική οργάνωση.

Στο τέταρτο κεφάλαιο εξετάζεται η νομοθεσία στην Ελλάδα και το άρθρο 16 του Ν.1329/1983, ο οποίος επέφερε μια σημαντική αλλαγή στα δεδομένα της χώρας μας. Στο κεφάλαιο αυτό προσεγγίζονται ο ισχυρός κλονισμός του γάμου και τα μαχητά και αμάχητα τεκμήρια που τον συνιστούν, καθώς και το συναινετικό διαζύγιο. Παράλληλα όμως κρίθηκε απαραίτητο να γίνει ειδική αναφορά και στις σχέσεις γονέων και παιδιών, όπως αυτές ορίζονται από το νομοθέτη. Έτσι αναλύονται οι έννοιες της γονικής μέριμνας, της γονικής επιμέλειας και της διατροφής του παιδιού.

Στο πέμπτο κεφάλαιο, παρουσιάζονται τα αίτια του διαζυγίου. Περνώντας πρώτα από τις θεωρίες που έχουν διατυπωθεί σχετικά με αυτό, καταλήγουμε στα ερευνητικά συμπεράσματα των επιστημόνων που επιδίωξαν την κατανόησή του. Οι έρευνες αυτές έχουν ταξινομηθεί σε δύο μεγάλες κατηγορίες. Η πρώτη αφορά τους

Κοινωνικο-Δημογραφικούς παράγοντες (που περιλαμβάνουν το φύλο, την εθνικότητα, την κουλτούρα, την ηλικία, το εισόδημα, την κατοικία, την εκπαίδευση, τη διάρκεια του γάμου, το δεύτερο γάμο, το διαζύγιο των γονέων, τη θρησκευτικότητα των ατόμων, τη συμβίωση πριν το γάμο, τη γέννηση και το φύλο των παιδιών) ενώ η δεύτερη κατηγορία αφορά τους Ατομικούς / Σχεσιακούς παράγοντες (που περιλαμβάνουν την προσωπικότητα, την ψυχοπαθολογία, τον τύπο δεσμού, την ικανοποίηση από το γάμο, τη σεξουαλική ικανοποίηση, την απιστία, την επιθετικότητα μέσα στο γάμο και την ποιότητα της αλληλεπίδρασης ανάμεσα στο ζευγάρι). Όλοι οι παραπάνω παράγοντες εμπλέκονται στην αιτιολόγηση των διαζυγίων.

Στο έκτο κεφάλαιο αναφερόμαστε στις φάσεις του διαζυγίου. Ουσιαστικά, το κεφάλαιο αυτό διαπραγματεύεται τη συναισθηματική πορεία της απεμπλοκής από το γάμο και την πορεία του ατόμου προς την ατομική λειτουργικότητα και την ωριμότητα. Στο κεφάλαιο αυτό αναφέρεται η θεωρητική δουλειά αρκετών ερευνητών.

Στο έβδομο κεφάλαιο εξετάζονται οι επιπτώσεις του διαζυγίου στα άτομα. Οι επιπτώσεις αυτές μπορεί να είναι οικονομικές, κοινωνικές, φυσιολογικές ή συναισθηματικές. Επιπλέον εξετάζονται οι επιπτώσεις στη γονεϊκή συμπεριφορά και γίνεται και μια γενική αναφορά στην επίδραση του διαζυγίου στα παιδιά.

Στο όγδοο κεφάλαιο, και τελευταίο κεφάλαιο του θεωρητικού μέρους, παρατίθενται οι παράγοντες που επηρεάζουν την προσαρμογή των ατόμων στο διαζυγίό τους. Έτσι, γίνονται αναφορές στα δημογραφικά χαρακτηριστικά, τα πρακτικά θέματα, τα ψυχολογικά χαρακτηριστικά, τους κοινωνικούς παράγοντες, το δεσμό και τις σχέσεις.

Η έρευνα καταλαμβάνει το δεύτερο μέρος της εργασίας αυτής και αποτελείται από τρία κεφάλαια.

Το ένατο κατά σειρά κεφάλαιο (και πρώτο του ερευνητικού μέρους) αναφέρεται στη μεθοδολογία που χρησιμοποιήθηκε για την εκπόνηση της έρευνας. Αναφέρονται ο σκοπός και οι στόχοι της ενώ αναλύονται οι όροι της ποιοτικής έρευνας γενικότερα και των ομάδων εστιασμένης συζήτησης ειδικότερα. Δεν παραλείπονται οι αναφορές στα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα της μεθόδου. Επίσης, αναφέρονται στοιχεία για τα άτομα που συμμετείχαν, τον οδηγό συζήτησης, τη μέθοδο καταγραφής και την ανάλυση των δεδομένων.

Στο δέκατο κεφάλαιο (και δεύτερο του ερευνητικού μέρους) γίνεται η παρουσίαση των αποτελεσμάτων, ενώ στο ενδέκατο κεφάλαιο (και τρίτο του ερευνητικού μέρους), καταγράφονται τα συμπεράσματά μας.

Τέλος, η εργασία ολοκληρώνεται με την παρουσίαση της βιβλιογραφίας που χρησιμοποιήθηκε.

Α΄

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ
ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Οι ιδεολογικές απόψεις που προσδιορίζουν τις ιστορικές συνθήκες κάθε εποχής, τους θεσμούς και τη δομή της κοινωνίας, αποτελούν τον καθοριστικό παράγοντα που διαμορφώνει το πλέγμα των κοινωνικών σχέσεων και τη διανομή των κοινωνικών ρόλων. Έτσι, γάμος και διαζύγιο αντιμετωπίζονται διαφορετικά, ανάλογα με το ιστορικό, κοινωνικό και πολιτιστικό συγκείμενο.

1. Μινωική Κρήτη

Στη Μινωική Κρήτη, το συνηθισμένο καθεστώς του γάμου ήταν η μονογαμία. Τα παιδιά έπαιρναν το όνομα της μητέρας και όχι του πατέρα (κατάσταση που δεν συναντάται σε κανένα άλλο λαό), αναγνωρίζοντας στον εαυτό τους τη μητρική γενεαλογία (Faure, 1990). Ο Πλάτωνας μάλιστα αναφέρει ότι οι Κρήτες αποκαλούσαν την πατρίδα «μητρίδα», δηλαδή γη των μητέρων (Παναγιωτάκης, 2003). Η μοιχεία, αποτελούσε το πιο μεγάλο «αμάρτημα» αφού άντρες και γυναίκες μπορούσαν να χωρίσουν όποτε ήθελαν. Σε περίπτωση διαζυγίου, η γυναίκα έπαιρνε πίσω την προίκα της και τα μισά από όσα είχε αποκτήσει το ζευγάρι, ενώ - σύμφωνα με τον κώδικα της Γόρτυνας - αν ο σύζυγος είχε προκαλέσει το διαζύγιο, η σύζυγος είχε δικαίωμα να πάρει επιπλέον πέντε στατήρες ασήμι (Faure, 1990).

2. Κλασσική Ελλάδα

2.1. Αθήνα

Στόχος της αθηναϊκής κοινωνίας ήταν να αναθρέψει γυναίκες που θα γίνονταν καλές νοικοκυρές σύζυγοι και μητέρες. Έτσι, η Αθηναία από τη γέννησή της βρισκόταν περιορισμένη στο χώρο της κατοικίας της, όπου διδασκόταν τις δουλειές του νοικοκυριού και ελάχιστα γράμματα. Η μετάβασή της σε ένα γάμο δεν της παρείχε περισσότερες ελευθερίες καθώς η θέση της περιοριζόταν στα στενά όρια του σπιτιού της. Ωστόσο, η σύναψη γάμων υποστηριζόταν από την αθηναϊκή κοινωνία και νομοθετικά καθώς οι άγαμοι άνδρες, μετά την ηλικία των 35 ετών, πλήρωναν ετήσιο πρόστιμο.

Σκοπός του γάμου ήταν :

- 1) Η σύναψη συμμαχιών μεταξύ ισχυρών οικογενειών.

- 2) Η διαιώνιση του είδους και η εξασφάλιση για τον άνδρα φροντίδας για τα γηρατειά.
- 3) Η εξασφάλιση της οικογενειακής παρουσίας, στόχος που σχετιζόταν με το θεσμό της «επικλήρου κόρης» όπου μια γυναίκα, χωρίς αρσενικά αδέρφια, όφειλε, μετά το θάνατο του πατέρα της, να παντρευτεί τον πιο κοντινό ελεύθερο άρρενα συγγενή της, ακόμα και αν η ίδια ήταν ήδη παντρεμένη. Ολοφάνερα, λοιπόν, η ενδογαμία και η αιμομιξία δεν απαγορεύονται στην Αθήνα.

Η αγάπη στο γάμο ήταν ένα σπάνιο φαινόμενο στην Αθήνα, καθώς η Αθηναία γυναίκα ζούσε σε κατάσταση εγκλεισμού και υποχρέωσης να εκτελέσει τα καθήκοντά της ως νοικοκυρά και μητέρα, ενώ ο Αθηναίος άνδρας μπορούσε να κινηθεί ελεύθερα έξω από τα όρια του σπιτιού του, έχοντας τη δυνατότητα να ικανοποιήσει τις σαρκικές και συναισθηματικές του ανάγκες με παλλακίδες ή εταίρες, κατάσταση που δεν ευνοούσε την ανάπτυξη ουσιαστικής αισθηματικής σχέσης μέσα στο γάμο.

Η περίπτωση λύσης του γάμου ήταν σπάνια γιατί εγειρόταν το θέμα επιστροφής της προίκας. Οι άνδρες μπορούσαν να ζητήσουν διαζύγιο σε περίπτωση στειρότητας ή μοιχείας της γυναίκας. Αντίθετα, η απιστία του συζύγου δεν αποτελούσε λόγο διαζυγίου καθώς η σεξουαλική ελευθερία του νομιμοποιούνταν από τα ήθη της εποχής. Η γυναίκα μπορούσε να ζητήσει διαζύγιο σε περίπτωση κακοποίησής της μέσα από μια σύνθεση διαδικασία, παρέχοντας στον επώνυμο άρχοντα αδιάσειστες αποδείξεις. Ο επώνυμος άρχοντας ενεργούσε ως προστάτης και εκπρόσωπός της, δεδομένης της δικαιοπρακτικής της ανικανότητας. Επίσης, τη λύση ενός γάμου, μπορούσε να ζητηθεί και από τον πατέρα της νύφης για οικονομικούς λόγους.

2.2. Σπάρτη

Στη Σπάρτη κορίτσια και αγόρια λάμβαναν ισότιμη αγωγή. Στόχος της σπαρτιατικής πολιτείας ήταν να γαλουχηθούν γυναίκες με υψηλό αίσθημα ευθύνης και συνείδησης, που θα ήταν αφοσιωμένες σύζυγοι και μητέρες και θα γεννούσαν γερά παιδιά ικανά να ενταχθούν στην υπηρεσία της Σπάρτης.

Στη Σπάρτη δεν ίσχυε ο κανόνας της μονογαμίας, ενώ η αμοιβαία επιθυμία του ζευγαριού έπαιζε πολύ σημαντικό ρόλο για τη σύναψη του γάμου. Βασική αιτία διαζυγίου ήταν η αδυναμία τεκνοποίησης. Όταν ένα ζευγάρι δεν μπορούσε να αποκτήσει παιδιά με υπαιτιότητα της γυναίκας, τότε ο άνδρας μπορούσε να τη διώξει

και να παντρευτεί μια άλλη που θα του έδινε υγιή παιδιά. Μπορούσε όμως και να φέρει στο σπίτι κάποια άλλη γυναίκα με την οποία θα μπορούσε να αποκτήσει παιδιά. Από την άλλη, σε περίπτωση ανικανότητας του συζύγου, η γυναίκα μπορούσε να μείνει έγκυος από άλλον άνδρα, με τη συγκατάθεση του συζύγου. Το παιδί που θα γεννιόταν από αυτή την ένωση, θεωρούνταν παιδί του συζύγου. Μάλιστα, για να ευνοηθεί η τεκνοποίηση, ο θεσμός της προίκας απαγορευόταν με νόμο, ώστε να μη μείνει καμία κοπέλα ανύπαντρη λόγω φτώχειας.

Η αγαμία ήταν κατακριτέα και στη Σπάρτη καθώς αποτελούσε αποτυχία εκπλήρωσης του καθήκοντος του πολίτη προς το κράτος του, το οποίο απαιτούσε τη γέννηση υγιών τέκνων. Έτσι θεσπίστηκε η «γραφή αγαμίας» που απαγόρευε στους άγαμους άνδρες να συμμετέχουν στους γυμνικούς αγώνες, ενώ τους επέβαλλε και σκληρές τιμωρίες όπως ραπισμούς και χλευασμούς.

3. Ρωμαϊκή Εποχή

Οι ομοιότητες της ρωμαϊκής κοινωνίας με τον αρχαιοελληνικό γάμο είναι πολλές, με μια σημαντική διαφορά, η οποία εντοπίζεται στη θέση της έγγαμης γυναίκας μέσα στο γάμο. Η γυναίκα της Ρώμης βρίσκεται δίπλα στο σύζυγό της, και συμμετέχει μαζί του σε συμπόσια και άλλες κοινωνικές εκδηλώσεις εντός και εκτός της οικείας της (Γκιρτζή, 2008).

Σύμφωνα με το ρωμαϊκό δίκαιο, το οποίο έθεσε τα θεμέλια του σημερινού δικαίου, ο γάμος ήταν ελεύθερα διαλυτός με κοινή συναίνεση των συζύγων ή με μονομερή απόφαση του ενός. Οι γυναίκες είχαν πλήρη οικονομική ελευθερία και οι περισσότεροι γάμοι ήταν *sine manu* (η εξουσία στη γυναίκα), ενώ μόνο οι ιερείς τελούσαν γάμους *cum manu*, οπότε η γυναίκα τελούσε υπό την εξουσία του συζύγου της (Evans-Grubbs, 2002).

4. Βυζάντιο

Η απόκτηση θηλυκού απογόνου κατά τους Βυζαντινούς χρόνους αντιμετωπιζόταν με ανάμικτα αισθήματα καθώς μια κόρη προετοιμαζόταν να ακολουθήσει δύο δρόμους: τον εγκλεισμό σε μοναστήρι ή το γάμο. Ο εγκλεισμός της βυζαντινής επιβαλλόταν και από τις συστάσεις της εκκλησίας που συμβούλευε τη διατήρηση της αρετής των νέων. Έτσι, οι γονείς δέσμευαν τα παιδιά τους σε πολύ μικρή ηλικία, μειώνοντας τις πιθανότητες να συναντηθούν δύο νέοι, να συναναστραφούν, να οδηγηθούν στον έρωτα και τελικά στο γάμο.

Η ζωή της νυμφευμένης βυζαντινής περνούσε στα όρια του σπιτιού της και το κύριο καθήκον της ήταν οι οικιακές ασχολίες και η ανατροφή των παιδιών της. Αποκτούσε όμως την κυριότητα της περιουσίας της, έχοντας δικαίωμα στην προίκα της και στην προγαμιαία δωρεά. Η γαμήλια δωρεά υπήρχε για την κατοχύρωση της γυναίκας μετά το θάνατο του συζύγου. Η χήρα με ανήλικα τέκνα, αναλαμβάνοντας την υποχρέωση να μην ξαναπαντρευτεί διαχειριζόταν την οικογενειακή περιουσία και αναγνωριζόταν ως αρχηγός της οικογένειας και του νοικοκυριού.

Η Βυζαντινή έχει σχεδόν ίσα δικαιώματα με τον άνδρα της στην αίτηση διαζυγίου. Υπήρχαν δύο είδη διαζυγίων:

- 1) το «κατά συναίνεσιν», που ήταν αποτέλεσμα αμοιβαίας απόφασης και για το οποίο χρειαζόταν μια απλή δήλωση. Ωστόσο, τον 10^ο αιώνα αυτός το τύπος διαζυγίου παύει να υπάρχει, ώστε τελικά οι «ενδιαφερόμενοι» να στραφούν σε έμμεσες λύσεις όπως η σύναψη ιδιωτικών συμβολαίων, τα οποία όμως δεν αναγνωρίζονταν από την Εκκλησία και το Κράτος.
- 2) το «κατά πρόφασιν άμεμπτον», το οποίο χορηγούνταν από δικαστή σε περίπτωση που μπορούσε να τεκμηριωθεί.

Οι αιτίες που επέβαλλαν το χωρισμό ενός ζευγαριού οδηγώντας στο «ρεπούδιο» (=διαζύγιο), ήταν :

- 1) Η φυσική ανικανότητα του άνδρα ή η στειρότητα της γυναίκας,
 - 2) Η γνώση ή απόκρυψη ή συμμετοχή σε συνωμοσία ενάντια στο Κράτος.
 - 3) Η απόπειρα δολοφονίας του συζύγου ή η απόπειρα από τρίτο εν γνώσει του ενός συζύγου,
 - 4) Η φρενοβλάβεια για πάνω από τρία έτη
 - 5) Η απουσία χωρίς ειδήσεις για διάστημα μεγαλύτερο της πενταετίας,
 - 6) Ο εγκλεισμός σε μοναστήρι ή προσχώρηση σε θρησκευτική αίρεση,
 - 7) Η ύπαρξη μίσους (από τη σύζυγο λόγω κακομεταχείρισης, από το σύζυγο λόγω φυσικών ελαττωμάτων ή αμοιβαίου μίσους λόγω απιστίας),
 - 8) Η προσβολή της κοσμιότητας των σεξουαλικών σχέσεων (αν ο σύζυγος είναι παιδεραστής),
 - 9) Η παραβίαση της συζυγικής πίστης –με διαφορετικούς λόγους για κάθε φύλο.
- Η μοιχεία για τον άνδρα, δε συνιστούσε λόγο διαζυγίου αλλά τιμωρίας με αποκοπή της μύτης. Ωστόσο, η εγκατάσταση παλλακίδας στη συζυγική οικία συνιστούσε λόγο διαζυγίου. Για τη γυναίκα η παραβίαση της συζυγικής επίσης αφορούσε στη γέννηση εξώγαμου τέκνου, στη διανυκτέρευση εκτός

σπιτιού, στην επ' αυτοφώρω σύλληψή της στα λουτρά με άλλον άνδρα, στην παρουσία της στον ιππόδρομο ή το θέατρο χωρίς τη συνοδεία και την άδεια του συζύγου.

Ωστόσο, η σύναψη ενός δεύτερου γάμου δεν αντιμετωπιζόταν με ιδιαίτερη χαρά από το Κράτος και την Εκκλησία. Μια χήρα βέβαια μπορούσε να ξαναπαντρευτεί ένα έτος από το θάνατο του συζύγου και εφόσον δεν είχε ανήλικα τέκνα. Η Εκκλησία όμως θεωρούσε το δεύτερο γάμο ως «ευπρεπή μοιχεία» και δεν επέτρεπε κατά το μυστήριο το στεφάνωμα και τη Θεία Μετάληψη, ενώ αφορίζε όποιον πραγματοποιούσε τρίτο γάμο (Γκιρτζή, 2009).

Β΄
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ
ΟΙ ΘΡΗΣΚΕΙΕΣ ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΔΙΑΖΥΓΙΟ

1. Χριστιανισμός

Η χριστιανική πίστη με το μυστήριο του γάμου τεκμηριώνει το ιδανικό παράδειγμα της σχέσης μεταξύ άνδρα και γυναίκα. Η ένωση αυτή συμβολίζει τη συνθήκη του Θεού με το λαό του, δηλαδή, ένα δεσμό που δεν μπορεί να διασπασθεί. Έτσι, ο χριστιανικός γάμος καθρεφτίζει τη μυστικιστική σχέση με το Δημιουργό. Βεβαίως, αυτό το υψηλό ιδανικό κρύβει πίσω του την πανάρχαια δυσφορία της εκκλησίας για την έκφραση της σεξουαλικότητας, η οποία γίνεται ανεκτή μόνο εάν ευλογηθεί με τα δεσμά του γάμου.

Έτσι, η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία υποστηρίζει ότι ο γάμος είναι ένα ιδανικό «απόλυτο και αμετάκλητο». Οι πιο οδυνηρές συγκρούσεις των πιστών με την εκκλησία τους συμβαίνουν όταν ένας διαζευγμένος αποφασίσει να ξαναπαντρευτεί. Η εκκλησία, αν και δεν εκδιώκει από τους κόλπους της τους διαζευγμένους, ωστόσο τους αποκλείει από τη συμμετοχή τους στο μυστήριο της Θείας Κοινωνίας, καθώς θεωρεί ότι ο χωρισμός τους είναι αντίθετος με το σχέδιο του Θεού. Τα τελευταία χρόνια όμως, ορισμένοι κληρικοί έχουν αρχίσει να εφαρμόζουν την αρχή «της ευθύνης του ατόμου απέναντι στο Θεό και όχι απέναντι στην εκκλησία» πράγμα που σημαίνει ότι ένας εκκλησιαστικός νόμος μπορεί να αναιρεθεί. Έτσι, έχει αρχίσει να εφαρμόζεται πλέον, η «αρχή της επιείκειας».

Οι Ορθόδοξες εκκλησίες από την άλλη, θεωρούν ότι τον ηθικός θάνατο ενός γάμου ως κάτι πολύ πιο σοβαρό από το θάνατο του ενός συζύγου. Ο ηθικός αυτός θάνατος μπορεί να οφείλεται είτε στην απιστία, είτε στη διαπίστωση ότι η κοινή ζωή μπορεί να έρχεται σε αντίθεση με την ακεραιότητα και τη σωτηρία των συζύγων. Έτσι, αν και δεν υποστηρίζεται ο γρήγορος δεύτερος γάμος καθώς πρέπει πρώτα να δοθεί στους πρώην συζύγους ο απαραίτητος χρόνος για την επούλωση των πληγών τους, ωστόσο αυτός επιτρέπεται αφού περάσει η περίοδος του πένθους και αφού κατανοηθούν οι αιτίες της κατάρλειάς του. Μάλιστα, ο δεύτερος γάμος θεωρείται ως απόδειξη της ευσπλαχνίας του Θεού και της ειρήνευσης των πνευμάτων.

2. Ιουδαϊσμός

Για τους ορθόδοξους ιουδαίους ο νόμος δέχεται το διαζύγιο, ιδιαίτερα εάν ένα διαζύγιο εκδίδεται με κοινή συναίνεση, προσφέροντας μια καθαρή και γρήγορη διάλυση του γάμου. Αν όμως μόνο ο ένας ζητά το διαζύγιο, τότε θα πρέπει και να προβληθεί μια δικαιολογία. Στην περίπτωση αυτή οι γυναίκες είναι αυτές που συνήθως αδικούνται από τη διαδικασία καθώς οποιαδήποτε άρνησή τους δεν έχει καμιά πρακτική σημασία αφού ο σύζυγος μπορεί να φύγει από το γάμο, να συνάψει δεύτερο, από τον οποίο τα παιδιά που θα γεννηθούν θα είναι νόμιμα. Αντίθετα, αν μια γυναίκα ζητήσει το διαζύγιο και ο σύζυγος το αρνηθεί, τότε η γυναίκα αυτή θα είναι δεσμευμένη για όλη την υπόλοιπη ζωή της καθώς τα παιδιά που προκύπτουν από ένα ενδεχόμενο δεύτερο γάμο της δεν θεωρούνται γνήσια τέκνα του Ισραήλ.

Αν και στις εβραϊκές κοινότητες τα διαζύγια αυξάνονται, οι γυναίκες αντιμετωπίζουν ακόμα και από τα μέλη της συναγωγής τους ψυχρότητα, στιγματισμό και απροθυμία για βοήθεια.

3. Μωαμεθανισμός

Οι Μωαμεθανοί πιστεύουν ότι ο γάμος είναι καθήκον των ανθρώπων επειδή η απόκτηση απογόνων είναι θεϊκή επιταγή. Η ιδανική μορφή της οικογένειας βασίζεται στη μονογαμία, ωστόσο σε ορισμένες περιπτώσεις επιτρέπεται και η πολυγαμία.

Το διαζύγιο για τους Μωαμεθανούς είναι ιδιαίτερα πολύπλοκο και είναι ευκολότερο για έναν άνδρα από ό,τι για μια γυναίκα καθώς μια Μωαμεθανή δεν έχει δικαίωμα να χωρίσει τον άνδρα της. Επιπλέον, αν λόγος διαζυγίου είναι η στειρότητα της γυναίκας, τότε αυτή μπορεί να αντιμετωπιστεί με σκληρότητα από το κοινωνικό της περιβάλλον, το οποίο συχνά επιδεικνύει πνευματική στενότητα, έλλειψη φροντίδας και τάσεις εξοστρακισμού (Kirk, 1998).

Γ΄
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ
ΕΛΛΑΔΑ, ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ & ΤΑΣΕΙΣ

1. Γαμηλιότητα- Διαζυγιότητα

1.1. Γαμηλιότητα (1860-2006)

Η γαμηλιότητα, δηλαδή η συχνότητα των γάμων σε δείγμα 1.000 κατοίκων, ποικίλλει σημαντικά ως προς το χώρο και το χρόνο. Η ποικιλία αυτή οφείλεται σε διάφορους παράγοντες. Κάποιοι από αυτούς είναι η νομοθεσία κάθε χώρας σχετικά με το γάμο και το διαζύγιο, η δομή του πληθυσμού, οι οικονομικοί παράγοντες, η θρησκεία, οι πολιτισμικοί παράγοντες, και το μορφωτικό επίπεδο του πληθυσμού. Για παράδειγμα, σε μια χώρα ή περιοχή με έντονη εξωτερική μετανάστευση, όπου μειώνεται ο νεαρός πληθυσμός, είναι αναμενόμενο να σημειωθεί πτώση της γαμηλιότητας. Αντίθετα, στη χώρα υποδοχής των μεταναστών, όπου η σύνθεση του πληθυσμού θα αλλάξει προς όφελος των νεαρών ηλικιών, η γαμηλιότητα μπορεί να παρουσιάσει αύξηση (Μουσούρου, 1998).

Στην Ελλάδα, η γαμηλιότητα ήταν υψηλή κατά την μεταπολεμική περίοδο και ως το τέλος της δεκαετίας του 1960. Μετά την περίοδο αυτή, παρέμεινε σταθερή ως τις αρχές της δεκαετίας του 1980, οπότε ακολούθησε μία μακρά περίοδος πτώσης του δείκτη, ο οποίος πλέον έχει σταθεροποιηθεί σε πολύ χαμηλά επίπεδα κατά την τρέχουσα δεκαετία.

Συγκρίνοντας τον δείκτη της Ελλάδας με αυτόν των υπολοίπων ευρωπαϊκών χωρών, παρατηρείται ότι η Ελλάδα μέχρι το τέλος της δεκαετίας του '70 κατατάσσεται μεταξύ των χωρών με σχετικά υψηλή γαμηλιότητα. Στη συνέχεια όμως ευθυγραμμίζεται με τη χαμηλή γαμηλιότητα των περισσότερων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Αν και το ποσοστό των γάμων ατόμων που χήρεψαν είναι χαμηλό για την Ελλάδα, με το ποσοστό των ανδρών που συνάπτουν νέο γάμο μετά το θάνατο του πρώτου συντρόφου τους να είναι ελαφρά υψηλότερο από εκείνο των γυναικών, το ποσοστό των γάμων διαζευγμένων ατόμων εξαπλασιάστηκε. Η σημαντικότερη αύξηση καταγράφεται μετά τη μεταβολή του θεσμικού πλαισίου Ν.1329/83. Ωστόσο, τα ποσοστά των γυναικών που ξαναπαντρεύονται είναι συστηματικά χαμηλότερα από

αυτά των ανδρών, η απόκλιση, όμως, αυτή μεταξύ των δύο φύλων μειώνεται κατά τη διάρκεια των δύο τελευταίων δεκαετιών.

1.2. Διαζυγιότητα

Η έκδοση διαζυγίων στην Ελλάδα, αποτελούσε ένα περιθωριακό φαινόμενο, καθώς ως το 1984 ο αδρός δείκτης διαζυγίων παρέμεινε σταθερός ή βρισκόταν σε ιδιαίτερα χαμηλά επίπεδα (λιγότερα από 5 διαζύγια ανά 10.000 κατοίκους). Ωστόσο, κατά τη διάρκεια των ετών 1984-1992, οπότε πραγματοποιήθηκε η αλλαγή του θεσμικού πλαισίου, ο δείκτης ακολούθησε ανοδική πορεία και σταθεροποιήθηκε στις αρχές της προηγούμενης δεκαετίας (με 6-8 διαζύγια ανά 10.000 κατοίκους). Μετά το 1995 όμως καταγράφηκε έντονη αύξηση και το 2007 ανήλθε σε 12 διαζύγια ανά 10.000 κατοίκους.

Με βάση την εξέλιξη του αδρού δείκτη διακρίνονται τέσσερις περίοδοι:

1. Η πρώτη περίοδος χαρακτηρίζεται από τις εξαιρετικά χαμηλές τιμές και φτάνει έως το 1978.
2. Το 1979 θεσπίζεται το αυτόματο διαζύγιο για ζευγάρια τα οποία βρίσκονται σε μακροχρόνια διάσταση (υπερεξαετή διάσταση) με τον Ν. 868/79. Η δεύτερη αυτή περίοδος, ξεκινώντας από το 1979 διαρκεί μία δεκαετία περίπου (μέχρι τις αρχές του 1990), με αύξηση του αδρού δείκτη.
3. Κατά τη δεκαετία του '80, η δυνατότητα του αυτόματου διαζυγίου προκαλεί μία σαφή αύξηση της διαζυγιότητας, ρυθμίζοντας τις εκκρεμότητες νεκρών γάμων και αυξάνοντας τον αριθμό των διαζυγίων κατά 10% μέσα σε ένα έτος. Ακόμη, ο νόμος 1329 του 1983 με τον οποίο προωθείται ο εκσυγχρονισμός του Οικογενειακού Δικαίου, θεσμοθετεί το συναινετικό διαζύγιο, διευκολύνοντας ακόμη περισσότερο την διάλυση των ανεπιθύμητων γάμων. Πράγματι, ο νέος νόμος οδήγησε σε περαιτέρω αύξηση των διαζυγίων. Κατά την πενταετία 1990-1995 ο αδρός δείκτης φαίνεται να σταθεροποιείται.
4. Την σταθεροποίηση ακολουθεί μία νέα περίοδος διαρκούς αύξησης του δείκτη, ο οποίος το 2006 φτάνει στη μέγιστη τιμή του.

Όπως διαπιστώνουμε την τελευταία εικοσαετία αυξήθηκε σημαντικά ο αριθμός και η συχνότητα των διαζυγίων. Ωστόσο αυτά παραμένουν σε χαμηλότερα επίπεδα σε σχέση με άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Μαράτου-Αλιπράντη, 2010).

1.3. Γονιμότητα

Η γονιμότητα στην Ελλάδα κατά το έτος 2005, σε σύγκριση με τα προηγούμενα χρόνια, παρουσίασε μείωση. Γενικά ο συντελεστής γεννητικότητας παρουσίασε πτωτική τάση κατά την περίοδο 1994 – 2003. Επίσης, ο κατά ηλικία δείκτης γονιμότητας τα τελευταία 10 χρόνια (1995 – 2004) έχει μετατοπισθεί από την ομάδα ηλικιών 20 – 24 ετών, που ήταν κατά τη διάστημα 1980 - 1988, προς τις μεγαλύτερες ηλικίες των 25 – 29 ετών τα επόμενα έτη και στην ηλικιακή ομάδα 30 – 34 το 2005 (ΕΣΥΕ, ΔΕΛΤΙΟ ΤΥΠΟΥ, 2/4/ 2007).

Επομένως, διαπιστώνουμε ότι στην Ελλάδα, τις τελευταίες δεκαετίες, οι κοινωνικοοικονομικές αλλαγές αλλά και οι ατομικές επιλογές είχαν ως αποτέλεσμα να επηρεαστεί η σταθερότητα του θεσμού του γάμου, με αποτέλεσμα να σημειωθεί πτώση του αριθμού γάμων και αύξηση των διαζυγίων. Ταυτόχρονα η ηλικία των γυναικών για σύναψη γάμου και τεκνοποίηση έχει αυξηθεί.

2. Τι μας δείχνουν τα νούμερα;

Η σταδιακή μετατροπή της παραδοσιακής αγροτικής-γεωργικής κοινωνίας σε σύγχρονη αστική-βιομηχανική, έφερε πολλές αλλαγές στη δομή, τη λειτουργία της οικογένειας και τις σχέσεις ανάμεσα στα μέλη της. Οι παράγοντες που συνέβαλλαν στη δημιουργία των μεταβολών αυτών θα μπορούσαν να συνοψιστούν στα εξής :

Η συγκέντρωση του πληθυσμού στις πόλεις επέδρασε άμεσα στην επιβίωση των μικρών κοινοτήτων. Όμως, η αστικοποίηση οδήγησε στην **αποπροσωποποίηση των κοινωνικών σχέσεων και «στη σταδιακή εξασθένηση της σημασίας των φάσεων και των τελετών που υπήρχαν για τη μετάβαση του ατόμου από μια κατάσταση σε μια άλλη, όπως κατά την εφηβεία, την ενηλικίωση, το γάμο, την απόκτηση παιδιού, τη χηρεία κλπ.»** (Μαράτου-Αλιπράντη, 2010· Μουσούρου, 2005).

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, το άτομο αυτονομήθηκε από την ομάδα. Η αυτονόμηση αυτή ήρθε ως αποτέλεσμα της διάσπασης της οικογένειας ως οικονομική μονάδα. Η οικονομική ανεξαρτητοποίηση του ατόμου οδήγησε στην απώλεια της εξουσίας της οικογένειας πάνω στα μέλη της. Η εκπαίδευση, η επαγγελματική κατάρτιση και εξειδίκευση, η περίθαλψη και η παροχή συντάξεων που παρέρχονταν από το κράτος μέσω των φορέων προστασίας και μέριμνας, αναλαμβάνοντας την προστασία του ατόμου, έπαυσε την οικογένεια από τον αρχικό της προστατευτικό ρόλο, θωρακίζοντας ταυτόχρονα και την αντίσταση του ατόμου προς στις απαιτήσεις

και προσταγές της προς τις οποίες το άτομο όφειλε να προσαρμοστεί, θυσιάζοντας – συχνά – την ατομικότητα και την προσωπική του ευτυχία.

Επιπλέον, η σταδιακή επικράτηση της ισότητας των ίσων ευκαιριών και του σεβασμού στα ανθρώπινα δικαιώματα συνέβαλε καθοριστικά στη σταδιακή αλλαγή των στάσεων, των αντιλήψεων και των συμπεριφορών των ατόμων.

Σημαντικοί ανασχηματισμοί ως προς τη δομή της οικογένειας, οι οποίοι αφορούσαν στη λειτουργία της οικογένειας αλλά και τους ρόλους των δυο φύλων συμπλήρωσαν την εικόνα. Έτσι, μέχρι τη δεκαετία του '70, η οικογένεια είχε «συμπληρωματικούς ρόλους» δίνοντας στον πατέρα τον «εκτελεστικό ρόλο», δηλαδή το ρόλο του «κουβαλητή», που διασφάλιζε τα απαραίτητα υλικά αγαθά για την οικογένειά του και αποτελούσε το σύνδεσμο με τον κόσμο έξω από την κατοικία και στη μητέρα πιο «εκφραστικούς ρόλους», τις οικιακές εργασίες και τη φροντίδα των παιδιών (Μαράτου-Αλιπράντη, 2010). Μετά την περίοδο αυτή όμως, σταδιακά καταγράφηκαν σημαντικές μεταβολές στο πλαίσιο της οικογένειας διεθνώς. Έτσι παρατηρούμε αλλαγές στο γάμο, τα διαζύγια, τη γεννητικότητα, τη μορφή και σύνθεση της σύγχρονης οικογένειας, τη συμμετοχή των γυναικών στην αγορά εργασίας κ.ά. (Μπαλούρδος, 2006· Μαράτου-Αλιπράντη, 2010), όπως φαίνεται και από τα παραπάνω στατιστικά στοιχεία.

Δ΄

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

Η ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ο αστικός κώδικας ορίζει το διαζύγιο ως μια *«αμετάκλητη δικαστική απόφαση, η οποία εκδίδεται όταν ισχύουν ορισμένες προϋποθέσεις»*.

Οι προϋποθέσεις που αναφέρονται στον κώδικα διακρίνονται σε δύο κατηγορίες και η διάκριση μεταξύ των κατηγοριών είναι πολύ σημαντική καθώς η πρώτη κατηγορία αφορά στο δικαίωμα ενός συζύγου να ζητήσει από το δικαστήριο να αναγνωρίσει τη διαφορά που έχει με τον άλλο σύζυγο, ενώ η δεύτερη κατηγορία αφορά στο κοινό δικαίωμα των συζύγων να ζητήσουν από το δικαστήριο να διαπιστώσει την κοινή τους επιθυμία για τη λύση του γάμου τους. Έτσι, βάσει αυτής της βασικής αυτής διαφοράς οι προϋποθέσεις ενός διαζυγίου μπορεί να είναι :

1. Λόγος διαζυγίου, που ορίζονται από το νόμο.
2. Τρόπος διαζυγίου, που αφορά στο συναινετικό διαζύγιο.

1. Λόγος διαζυγίου : Νόμος 1329/1983, άρθρο 16

Μετά την τροποποίηση του Αστικού Κώδικα με το **άρθρο 16 του ν. 1329/83** και το **ν. 3346/2005** ισχύουν τα ακόλουθα:

1. 1. Ισχυρός κλονισμός

Σύμφωνα με το **άρθρο 1439 παρ. 1** κάθε σύζυγος μπορεί να ζητήσει διαζύγιο, όταν οι μεταξύ τους σχέσεις έχουν κλονισθεί τόσο ισχυρά, ώστε η εξακολούθηση της έγγαμης σχέσης να είναι βάσιμα αφόρητη.

Ο ισχυρός κλονισμός τεκμηριώνεται με γεγονότα όπως το πάθος της μέθης, οι βιαιοπραγίες κατά του άλλου συζύγου, οι ψυχικές ή διανοητικές διαταραχές, η ανικανότητα προς συνουσία κ.α. τα οποία οδηγούν τη σχέση σε κλονισμό και μάλιστα σε τέτοιο βαθμό, ώστε η εξακολούθησή της να είναι αφόρητη για τον ενάγοντα.

1.1.1. Μαχητά τεκμήρια

Ο νομοθέτης διευκολύνοντας την απόδειξη των λόγων του ισχυρού κλονισμού θέσπισε κάποια μαχητά τεκμήρια, τα οποία αποτελούν πράξεις ή παραλείψεις του

εναγόμενου συζύγου, που αν επικαλεστεί και αποδείξει, ταυτόχρονα αποδεικνύει και τον ισχυρό κλονισμό του γάμου. Αυτά τα τεκμήρια είναι :

1. Η διγαμία, η οποία, σύμφωνα με το άρθρο **356 του Π.Κ.** στοιχειοθετείται εφόσον ο σύζυγος τέλεσε νέο γάμο πριν διαλυθεί ή ακυρωθεί ο προηγούμενος.
2. Η μοιχεία. Μοιχεία θεωρείται οποιαδήποτε σαρκική πράξη με τρίτο πρόσωπο, του ίδιου ή του αντίθετου φύλου, με την οποία επιδιώκεται γενετήσια ικανοποίηση. Παλαιότερα αποτελούσε ποινικό αδίκημα, όχι πλέον όμως, καθώς καταργήθηκε όμως με το άρθρο 6 του νόμου 1272/82.
3. Η εγκατάλειψη. Η κοινή συμβίωση αποτελεί αμοιβαία υποχρέωση των συζύγων, και περιλαμβάνει επιμέρους υποχρεώσεις όπως της συννοίκησης, του σεβασμού, της ειλικρίνειας και της αγάπης προς τον/την σύντροφο. Εγκατάλειψη επομένως θεωρείται κάθε παράβαση της υποχρέωσης αυτής που πραγματοποιείται με αυτόβουλη αποχώρηση ή με αποπομπή του ενός συζύγου από τον άλλο.
4. Επιβουλή της ζωής. Με τον όρο αυτό, εννοείται κάθε πράξη ή παράλειψη του ενός συζύγου με σκοπό το θάνατο του άλλου συζύγου. Επίσης στην έννοια της «επιβουλής» συμπεριλαμβάνονται και οι προπαρασκευαστικές και απρόσφορες πράξεις.

1.1.2. Αμάχητα τεκμήρια

Περαιτέρω ο νομοθέτης ορίζει και τα αμάχητα τεκμήρια για την έκδοση του διαζυγίου. Αυτά είναι :

1. Η διετής διάσταση. Η τετραετής διάσταση που χρειαζόταν για το συναινετικό διαζύγιο έγινε διετής με το άρθρο 14 του Ν. 3719/2008. Από τις 26.11.2008, αρκούν πλέον 2 χρόνια διάστασης για να επιβεβαιωθεί ισχυρός κλονισμός του γάμου και εφόσον πληρούνται οι προϋποθέσεις που ορίζει ο νόμος, το διαζύγιο μπορεί να ζητηθεί από οποιονδήποτε από τους συζύγους.
2. Η αφάνεια. Σύμφωνα με το άρθρο 40 του Α.Κ. αν είναι πιθανός ο θάνατος ενός προσώπου επειδή εξαφανίστηκε ενώ βρισκόταν σε κίνδυνο ζωής ή επειδή απουσιάζει πολύ καιρό χωρίς ειδήσεις, το δικαστήριο τον κηρύσσει άφαντο μετά από αίτηση και εξαρτά δικαιώματα από τον θάνατό του. Μόλις καταστεί αμετάκλητη η απόφαση, ο έτερος σύζυγος μπορεί να ζητήσει διαζύγιο.

2. Τρόπος διαζυγίου : Το συναινετικό διαζύγιο

Πριν την τελευταία ουσιαστική μεταρρύθμιση του Α.Κ. ως προς το διαζύγιο, η λύση του γάμου επερχόταν με δικαστική απόφαση μόνο εφόσον συνέτρεχε κάποιος από τους απαριθμούμενους στο νόμο λόγους, ενώ το συναινετικό διαζύγιο αποκλειόταν. Οι λόγοι διαζυγίου διακρίνονταν σε *υπαίτιους* (μοιχεία, ισχυρός κλονισμός, επιβουλή της ζωής, διγαμία, εγκατάλειψη επί διετία) και *αναίτιους* (φρενοβλάβεια, ανικανότητα προς συνουσία, αφάνεια, λέπρα).

Η λύση του γάμου με συμφωνία και των δύο συζύγων δεν επιτρεπόταν, αλλά μεθοδευόταν με την ακόλουθη τακτική. Οι διάδικοι επικαλούνταν ισχυρό κλονισμό του έγγαμου βίου και αποδείκνυαν με ψευδομάρτυρες τα περιστατικά που κλόνιζαν το γάμο.

Ο νομοθέτης με το **νόμο 1329/83** μεταρρύθμισε τις διατάξεις ώστε από το 1983, ο γάμος - θρησκευτικός ή πολιτικός - να λύνεται και με συναινετικό διαζύγιο.

Βασικές προϋποθέσεις για την έκδοση συναινετικού διαζυγίου είναι :

1. Η κοινή συναίνεση των δυο συζύγων για τη λύση του γάμου τους.
2. Διάρκεια του γάμου τουλάχιστον ενός έτους πριν την κατάθεση της κοινής αίτησης.
3. Δήλωση της συμφωνίας αυτής ενώπιον του Δικαστηρίου.
4. Συμφωνία των συζύγων για την επιμέλεια των ανηλίκων τέκνων τους (εφόσον υπάρχουν).

3. Σχέσεις συζύγων / παιδιών

Το βασικότερο θέμα ενός διαζυγίου δεν αφορά στο ίδιο το διαζύγιο αλλά στα παιδιά. Τα ερωτήματα που προκύπτουν αφορούν στο ποιος θα μένει με τα παιδιά, ποιος θα έχει την επιμέλεια, την ανατροφή και την εκπαίδευσή τους. Επίσης, τι θα γίνει με τον άλλο γονιό, ο οποίος δεν θα έχει την επιμέλεια των παιδιών, πώς θα διατηρήσει την επικοινωνία μαζί τους και ποια θα είναι η έκταση αυτής της επικοινωνίας. Ένα ακόμα σημαντικό ζήτημα αφορά στη διαμόρφωση των οικονομικών σχέσεων μεταξύ των γονέων, στη διαχείριση της περιουσίας του παιδιού και στην υποχρέωση των γονιών να τρέφουν το παιδί.

3.1. Γονική μέριμνα

Η γονική μέριμνα αποτελεί καθήκον και δικαίωμα των γονιών και ασκείται από κοινού. Σύμφωνα με το **άρθρο 1510 του Α.Κ.** η γονική μέριμνα περιλαμβάνει

την επιμέλεια του παιδιού, τη διοίκηση της περιουσίας του και την εκπροσώπησή του σε κάθε υπόθεση που αφορά το παιδί ή την περιουσία του. Με το διαζύγιο η άσκηση της γονικής μέριμνας ρυθμίζεται από το δικαστήριο και μπορεί να ανατεθεί στον ένα γονέα ή και στους δύο ή ακόμη και σε τρίτο πρόσωπο, ανάλογα με το συμφέρον του παιδιού και την καταλληλότητα των γονιών. Ο γονέας στον οποίο δεν έχει ανατεθεί η άσκηση της γονικής μέριμνας έχει δικαίωμα να ζητάει πληροφορίες σχετικά με το παιδί και την περιουσία του. Η απόφαση ρύθμισης της γονικής μέριμνας μπορεί να μεταβληθεί εάν αλλάξουν τα δεδομένα (π.χ. σοβαρή ασθένεια του συζύγου που ασκεί την επιμέλεια, κακή και αμελής συμπεριφορά του απέναντι στο παιδί κ.α.) ενώ σε περίπτωση θανάτου του ενός γονέα μετά το διαζύγιο, τότε αυτοδικαίως η άσκηση της γονικής μέριμνας περιέρχεται στον άλλο γονιό.

3.2. Γονική Επιμέλεια

Η επιμέλεια του παιδιού κατά το **άρθρο 1518** περιλαμβάνει την ανατροφή, την επίβλεψη, τη μόρφωση, την εκπαίδευση του και τον προσδιορισμό του τόπου διαμονής του. Οι γονείς είναι υποχρεωμένοι να φροντίζουν και να ενισχύουν την ψυχική υγεία και την ανάπτυξη της προσωπικότητας του παιδιού τους βοηθώντας το να αναπτύξει μια υγιή στάση απέναντι στο κοινωνικό σύνολο, απαλλαγμένη από φυλετικές ή άλλου είδους διακρίσεις. Είναι υποχρεωμένοι να επιβλέπουν τις κοινωνικές του συναναστροφές, να προτρέπουν την πνευματική του καλλιέργεια, να το προσανατολίζουν επαγγελματικά ανάλογα με τις προσωπικές ικανότητες και κλίσεις του. Είναι υποχρεωμένοι να φροντίζουν τη σωματική υγεία του παιδιού τους, προσέχοντας τη διατροφή, την υγιεινή του και την ιατρική του περίθαλψη. Με την απαγγελία του διαζυγίου συνήθως ρυθμίζεται και το θέμα της άσκησης της γονικής μέριμνας, επιμέλειας και επικοινωνίας του ανηλίκου τέκνου. Στο συναινετικό διαζύγιο, οι γονείς υποχρεούνται με ιδιωτικό συμφωνητικό να ρυθμίζουν το θέμα της επιμέλειας και επικοινωνίας του ανηλίκου παιδιού τους.

3.3 Επικοινωνία

Ο γονέας που δε μένει με το παιδί, καθώς και οι ανιόντες συγγενείς του (παππούς και γιαγιά) έχουν δικαίωμα να επικοινωνούν μαζί του. Ο τρόπος επικοινωνίας ρυθμίζεται με κοινή συμφωνία των συζύγων ή με δικαστική απόφαση, λαμβάνοντας πάντα υπόψη τις ανάγκες του παιδιού και του γονέα, τις ώρες και τις ημέρες που ο καθένας μπορεί, την προσωπικότητα τους κ.α. Στο συναινετικό διαζύγιο

η επικοινωνία ρυθμίζεται με το ιδιωτικό συμφωνητικό που υπογράφουν οι δυο σύζυγοι και επικυρώνεται από το δικαστήριο.

3.4. Διατροφή του παιδιού

Κατά το άρθρο **1486 εδ. β του Α.Κ.** το ανήλικο τέκνο έχει δικαίωμα να λαμβάνει διατροφή από τους γονείς του. Ο υπόχρεος γονέας δεν μπορεί να προβάλλει τον ισχυρισμό ότι δεν μπορεί να δώσει διατροφή επειδή θα κινδύνευε η δική του διατροφή, ενώ σύμφωνα με το άρθρο **358 του Π.Κ.** η παραβίαση της υποχρέωσης αυτής αποτελεί ποινικό αδίκημα που τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι ενός έτους.

Το μέτρο της διατροφής προσδιορίζεται με βάση τις ανάγκες του παιδιού, την ηλικία, την υγεία του, τις ικανότητές του ή γενικότερα από τις συνθήκες της ζωής του και περιλαμβάνει όσα είναι αναγκαία για τη συντήρηση, την ανατροφή και την εκπαίδευσή του. Η υποχρέωση διατροφής παύει με το θάνατο του δικαιούχου ή του υπόχρεου.

Βεβαίως, οι νόμοι δεν μπορούν να ελέγξουν την προσωπική ζωή των ατόμων ενώ το Οικογενειακό Δίκαιο είναι δίκαιο αναγκαστικό. Καθώς το διαζύγιο δεν είναι παρά το αποτέλεσμα της δυσαρμονίας της σχέσης μεταξύ των συζύγων, η ένταση μετά την έκδοσή του συνήθως συνεχίζεται θέτοντας σε κίνδυνο την ψυχολογική ανάπτυξη των παιδιών.

Ο νόμος βέβαια δεν καθορίζει το περιεχόμενο της έννοιας «συμφέρον του παιδιού». Έτσι, η εφαρμογή του νόμου απαιτεί πολύ μεγάλη ευαισθησία και γνώσεις εκ μέρους του δικαστή και λήψη όλων των προφυλάξεων ώστε η διαδικασία του διαζυγίου να μην συμβάλλει περαιτέρω στην ψυχολογική αναστάτωση του παιδιού, την οποία το διαζύγιο των γονέων, ούτως ή άλλως, προκαλεί.

Ε΄
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ
ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΤΟΥ ΔΙΑΖΥΓΙΟΥ

Τέσσερις θεωρητικές προσεγγίσεις, οι οποίες έχουν επηρεάσει την έρευνα σχετικά με τη σταθερότητα του γάμου αξιολογήθηκαν από τους Karney και Bradbury (1995): η **θεωρία της κοινωνικής ανταλλαγής**, η **συμπεριφοριστική θεωρία**, η **θεωρία του δεσμού** και η **θεωρία της κρίσης**. Όλες αυτές οι διαφορετικές προσεγγίσεις έχουν προσπαθήσει να διερευνήσουν τα αίτια της διάλυσης της έγγαμης σχέσης, κυρίως με εμπειρικό τρόπο. Εντοπίζοντας τα δυνατά και τα αδύναμα στοιχεία κάθε μιας από αυτές, οι Karney και Bradbury κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι καμιά προσέγγιση δεν πληροί όλα τα κριτήρια μιας ενιαίας θεωρίας. Εντόπισαν μάλιστα την ανάγκη για την ύπαρξη ενός ενιαίου πλαισίου στο μέλλον.

1. ΘΕΩΡΙΕΣ

1.1. Θεωρία της Κοινωνικής Ανταλλαγής

Ο Levinger (Levinger 1965, 1976) προσδιορίζει ρητά το ρόλο των παραγόντων, που μπορεί να οδηγήσουν σε ένα διαζύγιο, τόσο εντός όσο και εκτός γάμου. Η οικογενειακή επιτυχία ή αποτυχία, σύμφωνα με τη θεωρία του, στηρίζεται στην αξιολόγηση του ζευγαριού για τα οφέλη που λαμβάνονται από τη σχέση, τα εμπόδια για την έξοδο από την σχέση (συμπεριλαμβανομένων και των εξωτερικών παραγόντων, όπως κοινωνικών προτύπων), καθώς και την παρουσία ή όχι εναλλακτικών επιλογών για το άτομο.

Το μοντέλο του Levinger για την οικογενειακή συνοχή και τη διάλυση του γάμου ενσωματώνει τις ιδέες κοινωνικής ανταλλαγής των Thibaut και Kelley, και προσπαθεί δώσει εξηγήσεις με όρους εξίσωσης. Ο Levinger υιοθέτησε τον όρο συνοχή στηριζόμενος στη φυσική αναλογία που επικρατεί στο δεσμό μεταξύ πυρήνων σε ένα μόριο, δεσμός που καθορίζεται από την ποσότητα της ενέργειας που απαιτείται για να διασπαστεί το μόριο αυτό. Όσο αυξάνεται το δυναμικό για τη διάλυση ενός γάμου, τόσο το ποσό της ενέργειας που απαιτείται για να διαλυθεί αυτός ο γάμος, μειώνεται..

Ο Levinger ξεκίνησε με τον κατάλογο μεταβλητών της Goode οι οποίες βρέθηκε ότι σχετίζονται με μεγαλύτερη τάση προς το διαζύγιο και περιλαμβάνουν την αστική προέλευση, το γάμο σε μικρή ηλικία, τη μικρή διάρκεια του δεσμού πριν

το γάμο, την ύπαρξη ή όχι αρραβώνα, την ευτυχία του γάμου των γονιών, τη συμμετοχή ή όχι στην εκκλησία, τη μικτή θρησκευτική πίστη, την αποδοκιμασία του γάμου από συγγενείς ή φίλους, την ανομοιότητα του παρελθόντος του ζευγαριού, τη διαφορετική αντίληψη των συζυγικών ρόλων. Οι μεταβλητές αυτές κατηγοριοποιήθηκαν ανάλογα με το βαθμό έλξης τους για τη σταθεροποίηση του γάμου, τα εμπόδια ή τα συναισθήματα και τις υποχρεώσεις προς τους άλλους καθώς και τις εναλλακτικές έλξεις, που απορρέουν από ανταγωνιστικές πηγές ικανοποίησης της ανάγκης.

- Οι μεταβλητές έλξης περιγράφονται από τον Levinger ως οι ανάγκες για φυσική και ψυχολογική ασφάλεια, αγάπη και σεβασμό, καθώς και για αυτοπραγμάτωση και εκπλήρωση.
- Στα εμπόδια περιλαμβάνονται τα συναισθήματα της υποχρέωσης προς τη σύζυγο, στα παιδιά, καθώς και προς άλλα μέλη του κοινωνικού δικτύου του ζευγαριού ή σε αφηρημένες ηθικές απαγορεύσεις και κανονιστικές πιέσεις από εξωτερικές πηγές.
- Οι εναλλακτικές πηγές έλξης μπορεί να αφορούν την οικονομική, κοινωνική και επαγγελματική ανεξαρτησία των συζύγων. Μια γυναίκα π.χ. που είναι οικονομικά ανεξάρτητη θα είναι λιγότερο διστακτική στο να διαλύσει τον γάμο της για οικονομικούς λόγους. Ο Levinger, επεσήμανε ότι το επάγγελμα μπορεί να συνδέεται με διαφορετικούς βαθμούς έλξης προς τη σχέση καθώς ορισμένα επαγγέλματα έχουν μεγαλύτερη από τη μέση πιθανότητα για ετερόφυλη επαφή (γιατροί, φυσικοθεραπευτές κ.α.). Ως εκ τούτου, έχουν και μεγαλύτερη δυνατότητα αναζήτησης εναλλακτικών σχέσεων.

Έτσι, εάν ένας σύζυγος αντιλαμβάνεται ότι υπάρχουν πιο ικανοποιητικές εναλλακτικές λύσεις έξω από τη σχέση, τότε θα προσπαθήσει να φύγει αναζητώντας μεγαλύτερο κέρδος αλλού. Ωστόσο, εάν το κόστος διαφυγής από τη σχέση είναι πολύ υψηλό, τότε είναι πιο πιθανό να μείνει στη σχέση, αλλά το επίπεδο ικανοποίησής του θα μειωθεί.

Επομένως, το μοντέλο αυτό μπορεί να είναι χρήσιμο για την κατανόηση του γιατί, τελικά, ορισμένα άτομα παραμένουν στο γάμο τους και άλλα όχι, ενώ ταυτόχρονα προϋποθέτει και ότι η συζυγική ικανοποίηση και η οικογενειακή σταθερότητα μπορεί, σε ορισμένες περιπτώσεις, να είναι άσχετες μεταξύ τους διαστάσεις. Ανικανοποίητοι γάμοι μπορεί να παραμείνουν ανέπαφοι, ελλείψει

εναλλακτικών επιλογών ή η παρουσία σημαντικών εμποδίων μπορεί να επιφέρει την ανικανότητα για την έξοδο από την σχέση (Levinger, 1965, 1976).

1.2. Συμπεριφορική θεωρία

Οι θεωρίες της συμπεριφοράς για το γάμο, έχουν τις ρίζες τους, στη δουλειά των Thibault και Kelley, αλλά, όπως αναφέρουν οι Karney και Bradbury (1995), η θεωρία της κοινωνικής ανταλλαγής, που περιγράψαμε παραπάνω, δίνει έμφαση στην ατομική αντίληψη των κερδών και των εναλλακτικών λύσεων, ενώ η συμπεριφορική θεωρία υιοθετεί μια πιο διαπροσωπική στάση που σχετίζεται με συγκεκριμένες συμπεριφορές, όπου οι σύζυγοι «μαθαίνουν» μέσα από τη μεταξύ τους αλληλεπίδραση. Στα ικανοποιημένα ζευγάρια κάθε αλληλεπίδραση ενισχύει την ικανοποίηση, πράγμα που κάνει ακόμα πιο πιθανή τη συνέχιση της συγκεκριμένης συμπεριφοράς, ενώ το άγχος μέσα στο γάμο μπορεί να είναι απλώς η συνέπεια μιας δυσκολίας επίλυσης των συγκρούσεων. Επομένως, αν τα ζευγάρια δεν μπορούν να διαχειριστούν καλά τις διαφωνίες τους, τότε τα ανεπίλυτα αρνητικά συναισθήματα συσσωρεύονται, πυροδοτώντας δυσπροσαρμοστικές αλληλεπιδράσεις μεταξύ των συζύγων και διαβρώνοντας τις θετικές πλευρές της σχέσης τους.

Γενικά, τα συμπεριφορικά μοντέλα έχουν συνεισφέρει πολύ στην κατανόηση της γαμήλιας σχέσης, προσφέροντας το πλαίσιο για ερευνητική τεκμηρίωση, ενώ ταυτόχρονα προτείνουν σαφείς μηχανισμούς οι οποίοι μεσολαβούν στην αλλαγή της αντίληψης σχετικά με την ποιότητα του γάμου.

1.3. Θεωρία της Προσκόλλησης

Η θεωρία της προσκόλλησης βασίστηκε στην έρευνα του Bowlby με βρέφη και επεκτάθηκε από τους Hazan και Shaver στις σχέσεις των ενηλίκων, αναγνωρίζοντας τους μόνιμους και διαρκείς τύπους δεσμού οι οποίοι επηρεάζουν την ποιότητα και τη σταθερότητα του γάμου. Αν και το μοντέλο αυτό «συλλαμβάνει» τη σημασία της προσωπικής ιστορίας του κάθε ατόμου (παράμετρος που δεν συμπεριλαμβάνεται στις παραπάνω θεωρίες), υπολείπεται ως προς το σημείο των αλλαγών που μπορεί να υφίστανται τα ζευγάρια μέσα στο χρόνο και γιατί κάποια ζευγάρια αναπτύσσονται διαφορετικά από κάποια άλλα (στο Karney & Bradbury, 1995).

1.4. Θεωρία της Κρίσης

Η θεωρία της κρίσης προήλθε από την προσπάθεια του Hill να εξηγήσει πώς αντιδρούν οι οικογένειες στα στρεσογόνα γεγονότα. Το προτεινόμενο μοντέλο ABCX ορίζει ότι οι οικογένειες έχουν διαφορετικά επίπεδα πόρων (B) σε σχέση με στρεσογόνα γεγονότα (A), τα οποία ορίζουν με διαφορετικό τρόπο τα στρεσογόνα γεγονότα (C), επηρεάζοντας ταυτόχρονα και την επίδρασή τους. Σύμφωνα με τον Hill, η φύση και η έκβαση κάθε κρίσης (X) καθορίζεται από το αν οι διαθέσιμοι πόροι της οικογένειας (B) είναι επαρκείς για το αγχωτικό γεγονός (A), όπως αυτό ορίζεται από την οικογένεια (C). Σε σχέση με την έγγαμη σχέση, η ικανοποίηση και η σταθερότητα του γάμου είναι αποτέλεσμα της ικανότητας κάθε ζευγαριού να ανταπεξέρχεται στην κρίση. Θεωρητικά, η πιθανότητα αρνητικών αποτελεσμάτων αυξάνει όσο η πίεση αυξάνεται. Ο τρόπος με τον οποίο ορίζεται το γεγονός και οι διαθέσιμοι πόροι εκτιμάται ότι θα μετριάσουν την κρίση.

Η επέκταση του μοντέλου αυτού έχει προταθεί από τους McCubbin και Patterson, με την αναγνώριση του γεγονότος ότι το επίκεντρο του αρχικού μοντέλου ABCX περιορίζεται σε μεταβλητές παρούσες πριν από την κρίση. Στο διπλό μοντέλο ABCX οι McCubbin και Patterson αναγνωρίζουν ότι η κρίση είναι απίθανο να είναι μια στατική διαδικασία και υποθέτουν ότι οι μεταβλητές που την ακολουθούν είναι σημαντικό να λαμβάνονται υπόψη. Ως εκ τούτου, προτείνουν ότι η μεταβλητή A επεκτείνεται πέρα από το αρχικό άγχος ώστε να περιλαμβάνει καθημερινά περιστατικά που δεν σχετίζονται με το γεγονός και πιέσεις που αναπτύσσονται ως αποτέλεσμα κατά τη διάρκεια του γεγονότος καθώς και τις αντιλήψεις σχετικά με το τι σημαίνει η κρίση για κάθε μέλος της οικογένειας. Η οπτική αυτή αναγνωρίζει ότι οι μεταβλητές που συνδέονται με την οικογενειακή ικανοποίηση και τη σταθερότητα είναι διαρκώς μεταβαλλόμενες.

Γενικά το μοντέλο αυτό είναι πιο άμεσο σε σχέση με τα άλλα μοντέλα καθώς υπογραμμίζει την επίδραση εξωτερικών παραγόντων στην πορεία του γάμου. Παρόλα αυτά, δεν εξηγεί πώς προκύπτουν οι αλλαγές στο γάμο (στο Karney & Bradbury, 1995).

1.5. Vulnerability-Stress-Adaptation Model

Η συζήτηση της θεωρίας της κοινωνικής ανταλλαγής, της θεωρίας της συμπεριφοράς και της θεωρίας της κρίσης δείχνει ότι κάθε προσέγγιση προτείνει διάφορους παράγοντες που συμβάλλουν στην οικογενειακή αστάθεια. Κάθε προσέγγιση ωστόσο από μόνη της είναι ανεπαρκής. Οι Karney και Bradbury (1995)

προσπάθησαν να δημιουργήσουν ένα ολοκληρωμένο θεωρητικό πλαίσιο. Στο μοντέλο τους, η ποιότητα της συζυγικής σχέσης είναι συνάρτηση τριών μεταβλητών: της ευπάθειας, των στρεσογόνων γεγονότων και των προσαρμοστικών διαδικασιών.

1. Η χρόνια ευπάθεια περιλαμβάνει τα σταθερά χαρακτηριστικά που κάθε σύζυγος φέρνει στο γάμο (χαρακτηριστικά προσωπικότητας, επίπεδο εκπαίδευσης)
2. Τα στρεσογόνα γεγονότα, από την άλλη πλευρά, περιλαμβάνουν όλα τα γεγονότα ή τις περιστάσεις που ζει το ζευγάρι (π.χ., ο θάνατος ενός μέλους της οικογένειας, η απώλεια εργασίας).
3. Οι προσαρμοστικές διαδικασίες αναφέρονται σε εμπειρίες που προέκυψαν κατά το γάμο, όπως οι συμπεριφορές που ασκούνται κατά τη διάρκεια της σύγκρουσης ή οι εκτιμήσεις γύρω από αυτές τις αλληλεπιδράσεις.

Έτσι, οι Karney και Bradbury (1995) υποθέτουν ότι η χρόνια ευαλωτότητα και τα στρεσογόνα γεγονότα επηρεάζουν την οικογενειακή ποιότητα έμμεσα, μέσω μιας προσαρμοστικής διαδικασίας. Η προσαρμοστική διαδικασία, με τη σειρά της, αναμένεται να επηρεάσει (ή να επηρεαστεί από) την οικογενειακή ποιότητα, η οποία προβλέπει τελικά την οικογενειακή αστάθεια. Επομένως, το μοντέλο αυτό επιχειρεί να συμπεριλάβει μεταβλητές όπως τα στρεσογόνα γεγονότα (θεωρία της κρίσης) και τις εμφανείς συμπεριφορές (συμπεριφορική θεωρία), με πρόσθετους παράγοντες, όπως τα σταθερά χαρακτηριστικά της προσωπικότητας, σε μια προσπάθεια να παρουσιαστεί ένα ολοκληρωμένο θεωρητικό πλαίσιο για την οικογενειακή ποιότητα και τη σταθερότητα.

Προς την κατεύθυνση αυτή, μια ακόμα θεωρητική προσέγγιση είναι η θεωρία για την προοπτική ζωής (life course perspective) (Aldous, 1990). Με την προσοχή στραμμένη στη χρονική στιγμή και τη διαδοχή των γεγονότων ζωής ατόμων και οικογενειών, αυξήθηκε η συνειδητοποίηση του δυναμικού της χρονικής εξάρτησης και των καθοριστικών παραγόντων του διαζυγίου, και ως εκ τούτου, η πιθανότητα η ιστορία ενός διαζυγίου να ποικίλει ανάλογα με την ατομική και ιστορική στιγμή του χρόνου (White, 1990). Η πιθανότητα το διαζύγιο να αλληλεπιδρά με τις ατομικές στιγμές του χρόνου είναι πολύ πιθανή: Η σημασία του γάμου και των συνεπειών ενός διαζυγίου για τα εμπλεκόμενα άτομα πιθανώς να ποικίλουν κατά τη διάρκεια των διαφόρων σταδίων της συζυγικής ζωής (South & Spitze, 1986).

2. ΤΙ ΕΧΟΥΝ ΔΕΙΞΕΙ ΟΙ ΕΡΕΥΝΕΣ

Πολλές μελέτες έχουν πραγματοποιηθεί προκειμένου να γίνουν κατανοητοί οι λόγοι που οδηγούν στο διαζύγιο.

Κατά τη διάρκεια του 1960 η πρώτη μεγάλη έρευνα για τον έλεγχο των αιτιών του διαζυγίου, πραγματοποιήθηκε από τον Levinger όπου αποκαλύφθηκε η τάση των γυναικών να αναφέρουν ως λόγους διαζυγίου (δύο φορές πιο συχνά από ό,τι οι άνδρες) τη σωματική κακοποίηση, τα οικονομικά προβλήματα, τον αλκοολισμό και λεκτική βία. Οι άνδρες από την άλλη ήταν πιο πιθανό να αναφέρουν σεξουαλική δυσαρμονία και προβλήματα μέσα στο γάμο. Τα αποτελέσματα αυτά συσχετίστηκαν με την κοινωνικοοικονομική θέση των ζευγαριών: για τα ζευγάρια χαμηλότερης τάξης επικεντρώνονταν σε προβληματικές συμπεριφορές, ενώ ζευγάρια της μεσαίας τάξης επικεντρώνονταν σε συναισθηματικά ζητήματα (Levinger, 1966).

Με το πέρασμα του χρόνου οι μελέτες σχετικά με τα αίτια άρχισαν μετατοπίζονται από τη συμπεριφορά, τους οικονομικούς λόγους και στη σεξουαλική και συναισθηματική δυσαρμονία μεταξύ του ζευγαριού. Σε μια μελέτη 1985, τα ζευγάρια ανέφεραν ως κορυφαίους παράγοντες για το διαζύγιό τους τα προβλήματα στην επικοινωνία, στο ασυμβίβαστο του χαρακτήρα μεταξύ του ζευγαριού και τα συναισθήματα δυστυχίας μέσα στο γάμο. Οι άνδρες είχαν την τάση να προσανατολίζονται σε διάφορα θέματα με έμφαση στους εξωτερικούς παράγοντες, ενώ οι γυναίκες επικεντρώνονταν στην ποιότητα της σχέσης (Cleek & Pearson, 1985).

Μεταγενέστερες έρευνες προσπάθησαν να ταξινομήσουν τους λόγους που οδηγούσαν στο διαζύγιο σε τέσσερις μεγάλες κατηγορίες: σε ατομικούς λόγους, οι οποίοι προέκυπταν από τις προσωπικές προσδοκίες και τις πεποιθήσεις τους ενός ή και των δύο συζύγων, σε "δυναδικούς" λόγους, οι οποίοι είχαν τις ρίζες τους στη σχέση του ζευγαριού, σε περιστασιακούς, οι οποίοι συνδέονταν με εξωτερικά γεγονότα (για παράδειγμα με μια ασθένεια), σε κοινωνικούς, οι οποίοι προέρχονταν από τις αλληλεπιδράσεις του ζευγαριού με άλλα άτομα (όπως η οικογένεια ή οι φίλοι) και τέλος, σε ρομαντικούς λόγους. Οι παραπάνω λόγοι, μάλιστα, σχετίστηκαν και με προβλέψεις σχετικά με το διαζύγιο. Για παράδειγμα, η ταχεία διάλυση του γάμου συσχετίστηκε με ατομικούς και ρομαντικούς παράγοντες, ενώ η μεγαλύτερης διάρκειας διάλυση ενός γάμου συνδέθηκε με κοινωνικούς λόγους (Ponzetti & Cate, 1988).

Με το πέρασμα του χρόνου επομένως, κάθε έρευνα αποκάλυπτε τη διαφορετική έμφαση που έδιναν οι άνθρωποι στους παράγοντες που οδηγούσαν στα διαζύγια τους. Οι λόγοι αυτοί αποτελούν μια σαφή απόδειξη της διαφορετικότητας των κοινωνικοοικονομικών συνθηκών και των ιδεολογικών ζυμώσεων που προσδιορίζουν τους θεσμούς, τη δομή κάθε κοινωνίας και τις ιστορικές συνθήκες κάθε εποχής. Με αυτή την οπτική, επομένως, θα προσπαθήσουμε να προσεγγίσουμε τα αίτια, τα οποία φαίνεται να οδηγούν ή να μην οδηγούν σε διαζύγιο.

2.1. ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ

2.1.1. Φύλο

Ένα διαζύγιο είναι εξίσου πιθανό και για τους άνδρες και για τις γυναίκες. Ωστόσο, οι διαφορές ανάμεσα στα δύο φύλα εμφανίζονται όταν εξετάζουμε τις αιτίες διάλυσης ενός γάμου. Δηλαδή, για τους άνδρες, η σταθερότητα του γάμου εξασφαλίζεται όταν αισθάνονται ότι επιβεβαιώνονται από τις συζύγους τους, παράγοντας που δεν ισχύει και για τις ίδιες (Orbuch, Veroff, Hassan & Horrocks, 2002). Οι γυναίκες είναι πιο πιθανό να αναφέρουν συναισθηματικούς ή σχεσιακούς / συναισθηματικούς λόγους, αλκοολισμό και καταχρηστική συμπεριφορά ενώ οι άνδρες αποδίδουν τις αιτίες του διαζυγίου σε εξωτερικούς παράγοντες ή στην ίδια τους τη συμπεριφορά. Επιπλέον μπορεί να εκφράσουν αβεβαιότητα ή απορία σχετικά με τους λόγους που οδήγησαν στο διαζύγιό τους (Amato & Previti, 2003).

Επομένως οι παράγοντες που προσδιορίζονται ως αιτία διαζυγίου από τα δύο φύλα, διαφέρουν σημαντικά, γεγονός που οδήγησε ορισμένους ερευνητές στο να υποστηρίξουν ότι ένα διαζύγιο μπορεί να προσδιοριστεί ως το διαζύγιο «του» και το διαζύγιο «της», καθώς άνδρες και γυναίκες αντιλαμβάνονται και αντιδρούν διαφορετικά στα συναισθηματικά και τα κοινωνικά ερεθίσματα εξαιτίας γενετικών αιτίων περισσότερο παρά διαφορών στον τρόπο με τον οποίο ανατράφηκαν (Kirk, 1998).

Μια άλλη άποψη υποστηρίζει ότι αν οι λόγοι για τους οποίους οι άνθρωποι ζητούν διαζύγιο σχετίζονται με την αναπαραγωγική διαδικασία, τότε αναμένεται να διαφέρουν, ανάλογα με το φύλο. Οι άνδρες είναι πιθανότερο από ό,τι οι γυναίκες να ζητήσουν διαζύγιο για λόγους απιστίας της συζύγου τους, ενώ για τις γυναίκες, ένας από τους κύριους λόγους για τους οποίους ζητούν διαζύγιο αφορά την ικανότητα του συζύγου για παροχή φροντίδας. Κατά συνέπεια οι γυναίκες αναφέρουν λόγους

εγκατάλειψης, έλλειψης υποστήριξης, φυσικού κινδύνου ή βίαιης συμπεριφοράς. Οι αιτίες αυτές αναφέρονται συχνότερα από τις γυναίκες από ό,τι από τους άνδρες. Πράγματι, σε έρευνα που πραγματοποιήθηκε στην Αγγλία και την Ουαλία αναφέρονται αυτές ακριβώς οι αιτίες πράγμα που δείχνει ότι οι άνδρες είναι λιγότερο ανεκτικοί στην απιστία από ό,τι οι γυναίκες ενώ οι γυναίκες είναι λιγότερο ανεκτικές στην κακοποίηση (Buckle, Gallup & Rodd, 1996).

Ανεξάρτητα όμως από το αν η φύση ή η ανατροφή δημιουργεί το χάσμα ανάμεσα σε άνδρες και γυναίκες, αυτό υπάρχει, όχι μόνο ως προς τον τρόπο που αντιλαμβάνονται τα δύο φύλα τη σχέση και τη διάλυσή της αλλά και ως προς τον τρόπο με τον οποίο επηρεάζονται από το διαζύγιο (Kirk, 1998).

2.1.2. Εθνικότητα / φυλή (race)

Η φυλή μπορεί να θεωρηθεί ως ένας σημαντικός δομικός παράγοντας μιας σχέσης, δεδομένου ότι τα άτομα από ορισμένες φυλετικές ομάδες είναι συστηματικά αντιμέτωπα με μεγαλύτερες κοινωνικές πιέσεις (π.χ. χαμηλότερη κοινωνική θέση, χαμηλότερο εισόδημα, χειρότερη εκπαίδευση κ.α.), οι οποίες μπορεί να επηρεάσουν την έγγαμη σχέση. Επίσης, διαφορετικές φυλετικές ομάδες μπορεί να αποδίδουν διαφορετικές ερμηνείες στο γάμο και τη συζυγική σχέση (Orbuch, Veroff, Hassan & Horrocks, 2002). Έτσι, η φυλή επηρεάζει δυναμικά την πιθανότητα διαζυγίου.

2.1.3. Κουλτούρα και Γεωγραφική περιοχή

Σύμφωνα με την έρευνα των Glenn και Shelton (1985) που πραγματοποιήθηκε στις Η.Π.Α., τα δεδομένα αποκαλύπτουν σημαντικά υψηλότερα ποσοστά διαζυγίων στη Δύση από ό,τι στην Ανατολή και ελαφρώς υψηλότερο ποσοστό διαζυγίων στο Βορρά από ό,τι στο Νότο. Η πολύ ενδιαφέρουσα αυτή ταξινόμηση προσπαθεί να ερμηνεύσει το φαινόμενο προτείνοντας εξηγήσεις που εκτείνονται από τις ατομικές διαφορές ως τις διαφορές σε επίπεδο κοινότητας. Ένα παράδειγμα σε επίπεδο ατομικών διαφορών αφορά τους Καθολικούς ή τους Εβραίους, οι οποίοι είναι λιγότερο πιθανό να χωρίσουν ακόμα και αν κατοικούν σε περιοχές όπου τα ποσοστά διαζυγίων είναι πολύ υψηλά. Ένα άλλο παράδειγμα – που αφορά τις διαφορές σε κοινωνικό επίπεδο – αναφέρεται σε διαδικασίες κοινωνικής ενσωμάτωσης, και τη συμμόρφωση προς τους κοινωνικούς κανόνες. Έτσι, παρά τη δυσaráσκεια που μπορεί να υπάρχει σε ένα γάμο, είναι πολύ πιθανό η συμμόρφωση να μειώνει την τάση για διαζύγιο αφού, πολύ συχνά, το διαζύγιο αποδοκιμάζεται κοινωνικά.

Επίσης, οι ερευνητές εξετάζοντας τις διαφορές ανάμεσα σε γεωγραφικές περιοχές, βρήκαν ότι το διαζύγιο επηρεάζεται και από το μέγεθος της κοινότητας των ατόμων, καθώς, οι αστικές περιοχές υπερέχουν ως προς τα ποσοστά διαζυγίων σε σύγκριση με τις αγροτικές περιοχές στις Η.Π.Α. Οι αξίες που έχουν οι άνθρωποι, διαφέρουν τόσο μεταξύ χωρών όσο και μεταξύ των περιφερειών εντός των χωρών. Στις χώρες της βόρειας και δυτικής Ευρώπης είναι πιο φιλελεύθεροι σε από ό,τι στις χώρες της Νότιας. Αλλά ακόμη και εντός των χωρών, υπάρχουν διαφορές όπως π.χ. οι άνθρωποι στη Νότια Ιταλία είναι πιο παραδοσιακοί σε σχέση με τους κατοίκους της Βόρειας, οι οποίοι πάλι είναι πιο παραδοσιακοί σε σύγκριση με τους κατοίκους της Μπάγερν στη Γερμανία (Kalmijn & Uunk, 2007).

Άλλες έρευνες έδειξαν μεγαλύτερο κίνδυνο διαζυγίου με την αύξηση της πυκνότητας στέγασης, αλλά μόνο μεταξύ των ζευγαριών στην πρώτη ή τη δεύτερη δεκαετία του γάμου τους. Εντούτοις, οι διαφορές σε επίπεδο κινδύνου διαζυγίου, εξαιτίας της πυκνότητας των κατοικιών, εξηγείται και από άλλους κοινωνικοοικονομικούς παράγοντες, ενώ δεν φαίνεται να υπάρχει άμεση επίδραση της πυκνότητας κατοικίας ως προς τον κίνδυνο διαζυγίου (Jalovaara, 2002).

2.1.4. Ηλικία

Η ηλικία κατά την οποία πραγματοποιείται ένας γάμος φαίνεται να επηρεάζει τη σταθερότητα του γάμου. Τα ζευγάρια που παντρεύονται σε νεαρή ηλικία φαίνεται ότι αντιμετωπίζουν περισσότερες πιθανότητες να καταλήξουν σε διαζύγιο σε σχέση με τα μεγαλύτερα σε ηλικία ζευγάρια. Παρόλο που δεν υπάρχουν ξεκάθαρα στοιχεία που να εξηγούν το φαινόμενο αυτό, ως αίτια αναφέρονται η ανωριμότητα της ηλικίας, η προδιάθεση επιλογής ακατάλληλων συντρόφων, η προέχουσα ανάγκη των νεαρότερων να ξεφύγουν από το πατρικό σπίτι και τον γονεϊκό έλεγχο κ.ά. (Booth & Edwards, 1985).

Ωστόσο, η ηλικία και η σχέση της με τη διαζυγιότητα μπορεί να εξηγηθεί και βιολογικά. Οι γυναίκες παράγουν λιγότερους απογόνους και συνήθως κάνουν μεγαλύτερη γονεϊκή επένδυση από ό,τι οι άνδρες, Επομένως αν ο γάμος θεωρείται ως όχημα για την αναπαραγωγή, θα πρέπει η πλειοψηφία των διαζυγίων να ξεκινά από τις γυναίκες. Επίσης, εμφανίζεται και μια συσχέτιση μεταξύ ηλικίας και φύλου. Δηλαδή, οι γυναίκες ζητάνε διαζύγιο σε μικρότερη ηλικία από ό,τι οι άνδρες, γεγονός που υποστηρίζεται από τις βιολογικές αναπαραγωγικές ικανότητες κάθε φύλου. Η

ίδια πρόβλεψη δεν ισχύει για τους άνδρες οι οποίοι ξεκινούν τη διαδικασία διαζυγίου καθώς αυξάνεται η ηλικία τους (Buckle, Gallup & Rodd, 1996).

2.1.5. Εισόδημα

Αν και κάθε μια από τις έρευνες φαίνεται να δείχνει ότι το εισόδημα της συζύγου επιδρά στη σταθερότητα του γάμου, τα ευρήματα αυτά δεν είναι σταθερά από τη μια έρευνα στην άλλη (Greenstein, 1990).

Οι γυναίκες με υψηλούς μισθούς κερδίζουν λιγότερα από ένα γάμο σε σχέση με άλλες γυναίκες, διότι τα οφέλη από τον γάμο είναι λιγότερα. Επίσης, οι γυναίκες με υψηλούς μισθούς τείνουν να παντρεύονται άνδρες με υψηλούς μισθούς. Ίσως το πιο σημαντικό, το κόστος ενός διαζυγίου είναι μικρότερο για τις γυναίκες με υψηλούς μισθούς καθώς το κόστος της απώλειας του εισοδήματος του συζύγου είναι μικρότερο. Δηλαδή, μια γυναίκα με υψηλό μισθό είναι ευκολότερο να εγκαταλείψει ένα δυστυχισμένο γάμο και να συνάψει ένα νέο, παρά να παραμείνει παντρεμένη (Sander, 1985).

Επίσης, υψηλότερο εισόδημα για τις γυναίκες μπορεί να αναστατώσει τις παραδοσιακές αξίες του γάμου, ιδιαίτερα από την πλευρά του συζύγου, αυξάνοντας την πίεση, τις συγκρούσεις και την οικογενειακή δυσaréσκεια (Greenstein, 1990).

Από την άλλη πλευρά, η οικονομική δυσπραγία, μπορεί να έχει σοβαρές αρνητικές συνέπειες για τις οικογένειες. Μεταξύ αυτών είναι η αύξηση του κινδύνου του διαζυγίου, η αποδιοργάνωση της οικογένειας, η απώλεια της υγείας, αλλά και συμπεριφορές όπως συγκρούσεις, σωματική κακοποίηση και παραμέληση των παιδιών (Conger *et al*, 1990).

2.1.6. Κατοικία

Ο κίνδυνος διαζυγίου για τα ζευγάρια που δεν έχουν δικό τους σπίτι αλλά ενοικιάζουν, είναι υψηλότερο από τους ιδιοκτήτες σπιτιών σε οποιοδήποτε χρονικό στάδιο γάμου και αν βρίσκονται. Η διαφορά αυτή σε επίπεδο κινδύνου μειώνεται όταν άλλοι κοινωνικοοικονομικοί παράγοντες εμφανίζονται υπονοώντας ότι η διαφορά αυτή, σε κάποιο βαθμό, οφείλεται στη γενικά υψηλότερη κοινωνικοοικονομική θέση των ιδιοκτητών.

2.1.7. Εκπαίδευση

Αν και οι προβλέψεις είναι ασαφείς, το ποσοστό των διαζυγίων μπορεί να επηρεαστεί από το μορφωτικό επίπεδο των συντρόφων, το μορφωτικό επίπεδο της οικογένειας προέλευσης όπως επίσης και από το αν τα άτομα έχουν μορφωθεί πριν ή μετά από το γάμο, καθώς μεταξύ ζευγαριών με το ίδιο επίπεδο εκπαίδευσης, όσοι έχουν λάβει την εκπαίδευση τους μετά την έναρξη του γάμου εμφανίζουν υψηλότερα ποσοστά διαζυγίου (Lyngstad, 2004).

Σύμφωνα με τον Becker (στο Lyngstad, 2004), οι άνδρες με υψηλή μόρφωση έχουν την τάση να παντρεύονται γυναίκες με υψηλή μόρφωση ενώ οι λιγότερο μορφωμένοι άνδρες τείνουν να παντρεύονται λιγότερο μορφωμένες γυναίκες. Ο Becker υποθέτει ότι οι άνθρωποι βλέπουν τα άτομα με υψηλή εκπαίδευση ως ανώτερα από αυτά που έχουν χαμηλότερη εκπαίδευση. Ως εκ τούτου, ένα ζευγάρι όπου τουλάχιστον ο ένας σύζυγος έχει τριτοβάθμια εκπαίδευση θα απολαύσει υψηλότερο κέρδος από το γάμο του εν συγκρίσει με ένα ζευγάρι, όπου κανένας από τους συζύγους δεν έχει υψηλή εκπαίδευση.

Σύμφωνα με τον Lyngstad (2004), η εικόνα σχετικά με τον κίνδυνο διαζυγίου εξαιτίας του μορφωτικού επιπέδου είναι ξεκάθαρη ωστόσο, συγχέεται με ένα άλλο θέμα που σχετίζεται με τον κίνδυνο διαζυγίου, αυτόν της εργασίας και των οικονομικών απολαβών. Μια γυναίκα με υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο, όπως ήδη αναφέρθηκε και παραπάνω, έχει καλύτερες προοπτικές στην αγορά εργασίας και καλύτερες αποδοχές σε σχέση με μια γυναίκα με χαμηλότερη εκπαίδευση, ενώ ταυτόχρονα επισημαίνεται και ο κίνδυνος διαζυγίου εξαιτίας της οικονομικής της ανεξαρτησίας.

2.1.8. Η διάρκεια του γάμου

Οι έρευνες δείχνουν ότι η διάρκεια του γάμου σχετίζεται με την έκδοση ενός διαζυγίου. Σε μια σχετική έρευνα στην Φινλανδία, φαίνεται ότι τα ποσοστά των διαζυγίων αυξάνουν ραγδαία κατά τα πρώτα χρόνια του γάμου, φτάνουν σε ένα μέγιστο σημείο και στη συνέχεια ο αριθμός των διαζυγίων μειώνεται προς όφελος των μεγάλης διάρκειας γάμων. Ο κίνδυνος διαζυγίου για γάμους διάρκειας από πέντε ως εννιά ετών είναι μεγαλύτερος.

Οι κοινωνικοψυχολογική εξήγηση για το φαινόμενο αυτό προτείνει ότι οι μεγαλύτεροι σε ηλικία άνθρωποι είναι κοινωνικά και συναισθηματικά ωριμότεροι και ως προσωπικότητες πιο σταθεροί, επομένως είναι και πιο ικανοί να λύσουν τις διάφορες συζυγικές συγκρούσεις από ό,τι οι νεαρότεροι σε ηλικία. Οι γυναίκες που

παντρεύονται σε μεγαλύτερη ηλικία επίσης είναι λιγότερο πιθανό να βιώσουν μεγάλες ατομικές αλλαγές πράγμα που μειώνει τις αλλαγές στη σχέση. Σύμφωνα με τη θεωρία της κοινωνικής ανταλλαγής, οι μεγαλύτεροι σε ηλικία άνθρωποι έχουν λιγότερες εναλλακτικές ευκαιρίες και λιγότερο χρόνο για να απολαύσουν τα κέρδη που μπορεί να απορρέουν από ένα διαζύγιο, ενώ τα μελλοντικά οφέλη είναι λιγότερο ελκυστικά από ό,τι το κόστος ενός διαζυγίου. Το κόστος του διαζυγίου είναι ακόμα μεγαλύτερο για ζευγάρια που έχουν μείνει μαζί για πολύ μεγάλο διάστημα καθώς όλα αυτά τα χρόνια έχουν πραγματοποιήσει πολλές, απτές και μη, επενδύσεις (Jalovaara, 2002).

2.1.9. Δεύτερος γάμος

Επίσης, σύμφωνα με τους White και Booth (1991) οι δεύτεροι γάμοι είναι πιθανότερο να οδηγηθούν σε διαζύγιο εξαιτίας του ότι το οικογενειακό δυναμικό και οι σχέσεις που διαπλέκονται είναι περισσότερο πολύπλοκες από ό,τι στους πρώτους γάμους.

Σε μια έρευνα των Martin και Bumpass (1989) βρέθηκε ότι η πιθανότητα διαζυγίου ήταν κατά 25% υψηλότερη για τους δεύτερους γάμους σε σύγκριση με τους πρώτους γάμους καθώς οι διαπροσωπικές μεταβλητές, οι οποίες οδήγησαν τον πρώτο γάμο στη διάλυση, εξακολουθούσαν να υπάρχουν.

2.1.10. Το διαζύγιο των γονέων

Σύμφωνα με τον Amato (1996) τα ερευνητικά δεδομένα αποκαλύπτουν πολύ σημαντική σχέση ανάμεσα στη διαγενεακή διαβίβαση του διαζυγίου. Δηλαδή, όταν και οι δύο γονείς ή οι μητέρες έχουν πάρει διαζύγιο τότε η πιθανότητα να πάρουν και οι απόγονοί τους διαζύγιο είναι μεγαλύτερες. Μάλιστα, όταν το διαζύγιο των γονέων συμβαίνει όταν το παιδί είναι μικρότερο από δώδεκα ετών τότε υπάρχει μια προβλεψιμότητα διαζυγίου που κυμαίνεται περίπου στο εξήντα τοις εκατό. Όταν το παιδί αντιμετωπίζει το διαζύγιο σε ηλικία από δεκατριών ως δεκαεννιά ετών το ποσοστό αυτό πέφτει στο είκοσι τρία τοις εκατό, ενώ διαζύγια που τα τέκνα ήταν μεγαλύτερα των είκοσι ετών έδειξαν μείωση στην πιθανότητα διαζυγίου κατά είκοσι τοις εκατό.

Η προσπάθεια εξήγησης του φαινομένου υπέδειξε την προβληματική διαπροσωπική επικοινωνία (Amato 1996) και το χαμηλό επίπεδο δέσμευσης που μπορούσαν να αναπτύξουν τα τέκνα ώστε να διατηρήσουν ένα γάμο δια βίου (Amato

& DeBoer, 2001) ως τους σημαντικότερους παράγοντες, που σχετιζόταν με τα διαζύγια των γονιών και των παιδιών τους.

2.1.11. Η θρησκευτικότητα

Διάφορες μελέτες αναφέρουν ότι οι λιγότερο θρησκευόμενοι άνθρωποι είναι πιο πιθανό να χωρίσουν επειδή οι θρησκευόμενοι έχουν ισχυρότερες πεποιθήσεις για το γάμο. Οι ερευνητές Glen και Supancic (1984, στο Tanaka, 2010) διαπίστωσαν ότι η συχνή συμμετοχή σε θρησκευτικές τελετές έχει ισχυρή αρνητική συσχέτιση με το διαζύγιο.

Η θρησκευτικότητα αποτελεί μια θετική δύναμη στην ανάδειξη της ποιότητας της οικογενειακής σχέσης μεταξύ των οικογενειών χαμηλού εισοδήματος. Μέσω της πίστης αμβλύνονται οι αρνητικές επιπτώσεις της οικονομικής πίεσης ενώ εμφανίζονται απρόσμενα υψηλά αποτελέσματα σε διάφορες διαστάσεις της συζυγικής ποιότητας (π.χ., τη δέσμευση, συναισθηματική υποστήριξη, κ.λπ.). Επίσης, η συμμετοχή σε θρησκευτικές οργανώσεις (εκκλησίες, συναγωγές κ.α.) διαδραματίζουν ένα ιδιαίτερα ισχυρό ρόλο στη βελτίωση της έγγαμης σχέσης των πιστών (Lichter & Carmalt, 2009).

Με εξαίρεση τα άτομα που δεν έχουν θρησκευτική ταυτότητα, τα αποτελέσματα των ερευνών συγκλίνουν στο ότι η θρησκεία συμβάλλει στη σταθερότητα των γάμων. Γενικότερα τα ποσοστά ήταν ψηλότερα για τους γάμους ατόμων που μοιράζονταν την ίδια θρησκεία παρά μεταξύ ατόμων διαφορετικών θρησκειών (Lehrer & Chiswick, 1993).

2.1.12. Η συμβίωση πριν το γάμο

Οι σχέσεις συμβίωσης δεν κρατούν πολύ. Συνήθως καταλήγουν – σε μεγαλύτερο ποσοστό – σε γάμο ή στη διάλυση της σχέσης. Ωστόσο, οι γάμοι που ακολουθούν μια σχέση συμβίωσης είναι πιο πιθανό να καταλήξουν σε διαζύγιο συγκριτικά με τις σχέσεις που ξεκινούν απευθείας με γάμο. Σύμφωνα με την έρευνα των Bumpass και Sweet (1989) στις Η.Π.Α., τα υψηλότερα ποσοστά συμβίωσης αναφέρονται σε γυναίκες, σε άτομα που δεν ολοκλήρωσαν τη φοίτησή τους στο γυμνάσιο και σε άτομα που προέρχονται από οικογένειες που έζησαν με την υποστήριξη της κοινωνικής πρόνοιας ή που μεγάλωσαν σε μονογονεϊκή οικογένεια.

Άλλοι ερευνητές προτείνουν ότι η συμβίωση πριν το γάμο είναι ένας ακόμα παράγοντας που σχετίζεται με χαμηλότερα επίπεδα άντλησης ικανοποίησης από το

γάμο και υψηλότερα επίπεδα κινδύνου για διαζύγιο (Amato 1996), καθώς οι συμβιωτικές σχέσεις επιλέγονται συνήθως από άτομα που διατηρούν μια πιο χαλαρή αντίληψη για τη δέσμευση και το γάμο και αποδέχονται πιο εύκολα το διαζύγιο. Μάλιστα, οι σχέσεις συμβίωσης, επηρεάζουν σταθερά και την αποδοχή των νέων για το διαζύγιο (Axinn & Thornton, 1992).

2.1.13. Η γέννηση των παιδιών

Οι γάμοι σε μικρή ηλικία συχνά ακολουθούνται πολύ σύντομα και από μια κύηση. Σύμφωνα με τους Moore και Waite (1981), η επίδραση της ηλικίας κατά την οποία μια γυναίκα πραγματοποιεί τον πρώτο της γάμο και η ηλικία κατά την οποία γεννά το πρώτο της παιδί σχετίζεται με την πιθανότητα ο γάμος αυτός να διαλυθεί. Μια έρευνα στην Αμερική, έδειξε ότι οι λευκές έφηβες μητέρες δεν αντιμετωπίζουν αυξημένο κίνδυνο διάλυσης της σχέσης τους. Αντίθετα για τους γάμους σε εφηβική ηλικία οι οποίοι δεν συνοδεύονται από ταυτόχρονη εγκυμοσύνη υπάρχει αυξημένος κίνδυνος χωρισμού. Η διαπίστωση ότι η ηλικία του πρώτου γάμου, αλλά όχι η ηλικία της πρώτης γέννας αυξάνει σημαντικά την πιθανότητα της διάλυσης της συζυγικής σχέσης εμφανίστηκε έντονα στην έρευνα.

2.1.14. Το φύλο των παιδιών

Η σχέση μεταξύ φύλου των παιδιών και του κινδύνου να χωρίσουν οι γονείς αποδεικνύεται από έρευνες. Η διαπίστωση είναι ότι οι γιοι μειώνουν τον κίνδυνο διακοπής του έγγαμου βίου κατά εννιά τοις εκατό περισσότερο από ό,τι οι κόρες. Αυτή η διαφορά ισχύει για όλες τις κοινωνικές και φυλετικές ομάδες και για όλα τα εκπαιδευτικά επίπεδα της μητέρας. Μια εξήγηση για τα ευρήματα αυτά που υποστηρίζονται με τα στοιχεία της National Survey of Children, υπογραμμίζει ότι οι πατέρες ασχολούνται περισσότερο με την ανατροφή των γιών τους από ό,τι των κοριτσιών τους και κατά συνέπεια έχουν πιο ενεργή συμμετοχή στην οικογένεια. Τα παιδιά προσφέρουν μια νέα βάση για τη συζυγική συνοχή, η οποία στηρίζεται σε ανειλημμένες υποχρεώσεις προς τα παιδιά. Για τους πατέρες, οι υποχρεώσεις είναι μεγαλύτερες αν έχουν γιους (Morgan, Lye & Condran, 1988).

2.2. ΑΤΟΜΙΚΟΙ & ΣΧΕΣΙΑΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ

2.2.1. Προσωπικότητα

Σύμφωνα με τους Amato και Previti (2003), η προσωπικότητα και η συμπεριφορά του συντρόφου βρίσκονται ανάμεσα στους πρώτους παράγοντες που αναφέρονται ως λόγοι διαζυγίου.

Ένας τρόπος να γίνουν πιο σαφείς οι παράμετροι της προσωπικότητας που συμβάλλουν στο παραπάνω εύρημα είναι μέσω του μοντέλου της μεγάλης πεντάδας, καθώς οι έρευνες έχουν δείξει εμφανή συσχέτιση μεταξύ των παραγόντων και της σταθερότητας του γάμου.

Οι Caughlin, Huston και Houts (2000), σε μια δεκαετίαχρονη έρευνα, εστίασαν στον παράγοντα της νευρωτικότητας. Σύμφωνα με τα αποτελέσματά τους, ένα μεγάλο μέρος της σχέσης μεταξύ νευρωτικότητας και οικογενειακής ικανοποίησης οφείλεται στις αρνητικές συνήθειες επικοινωνίας. Οι σύζυγοι με υψηλότερα επίπεδα νευρωτισμού είναι πιο πιθανό να επικοινωνήσουν με αρνητικό τρόπο με τους συζύγους τους, ο οποίος τρόπος με τη σειρά του, έχει δυσμενείς επιπτώσεις στην ικανοποίηση από τη σχέση (Donnellan, Conger & Bryand 2004).

Επίσης, η Καλή προαίρεση / Συνεργατικότητα αποτελεί ένα ακόμα σημαντικό παράγοντα της προσωπικότητας που επιδρά στην οικογενειακή λειτουργία και τις διαπροσωπικές σχέσεις μεταξύ του ζευγαριού. Τα πιο συνεργατικά άτομα μπορούν να ρυθμίζουν με καλύτερο τρόπο τα συναισθήματά τους κατά τη διάρκεια των διαπροσωπικών τους αλληλεπιδράσεων, διευκολύνοντας την επικοινωνία. Κατ' επέκταση, οι συνεργατικές σύζυγοι είναι καλύτερα «εξοπλισμένες» να χειριστούν τις συγκρούσεις που προκύπτουν σε ένα γάμο, πράγμα που μειώνει την ένταση και τη συχνότητα των συγκρούσεων. Ωστόσο, λίγες μελέτες έχουν ασχοληθεί με τον παράγοντα Καλή Προαίρεση / Συνεργατικότητα και την αλληλεπίδρασή της στο γάμο (Donnellan, Conger & Bryand, 2004).

Η Ευσυνειδησία και η Πνευματική Διαθεσιμότητα, επίσης συνδέθηκαν με το γάμο. Οι Robins, Caspi και Moffitt το 2000 (στο Donnellan, Conger & Bryand 2004), υπέθεσαν ότι τα άτομα με αυτοσυγκράτηση έχουν αυτοέλεγχο στη διαχείριση των συγκρούσεων που αναπόφευκτα προκύπτουν στις σχέσεις. Τα άτομα με χαμηλή ευσυνειδησία μπορεί να κλιμακώνουν ακούσια την αρνητικότητα στη σχέση τους απαντώντας παρορμητικά ή απερίσκεπτα προς τους/τις συζύγους τους. Επιπλέον, σύζυγοι με υψηλό βαθμό ευσυνειδησίας ενδέχεται να προκαλούν λιγότερο την κριτική των συζύγων, η οποία με τη σειρά της, μπορεί να μειώνει την ποσότητα ή / και την ένταση των αρνητικών αλληλεπιδράσεων στο γάμο.

Επίσης, οι σύζυγοι με υψηλό βαθμό Πνευματικής Διαθεσιμότητας μπορεί να υιοθετούν μια πιο πνευματική προσέγγιση στην επίλυση προβλημάτων, πράγμα που δημιουργεί μια πιο ευέλικτη στάση απέναντι στην αλλαγή και μπορεί να είναι πιο πρόθυμοι να αναλύσουν τη σχέση τους.

Αυτές οι συμπεριφορές και στάσεις θα διευκόλυναν την εποικοδομητική διαχείριση των συγκρούσεων. Ωστόσο, οι σχέσεις αυτές είναι θεωρητικές και χρειάζονται εμπειρική υποστήριξη (Donnellan, Conger & Bryand, 2004).

2.2.2. Ψυχοπαθολογία

Οι ψυχικές διαταραχές γενικότερα προκαλούν πολλές αρνητικές επιπτώσεις τόσο στα άτομα που υποφέρουν από αυτές όσο και στις οικογένειές τους (Kessler, Walters, & Forthofer, 1998). Πολλές έρευνες έχουν ασχοληθεί με τη σχέση ανάμεσα στις ψυχικές διαταραχές και το γάμο. Σύμφωνα με τους Frank και Gerfler (1991), οι ψυχικές διαταραχές φαίνεται ότι αυξάνουν τα ποσοστά γάμου για τις γυναίκες ενώ τα μειώνουν για τους άνδρες. Ταυτόχρονα φαίνεται ότι αυξάνουν και την πιθανότητα διαζυγίου ως την ηλικία των τριάντα πέντε ετών, καθώς το σαράντα οκτώ τοις εκατό των ζευγαριών που εμφάνισε κάποια διαταραχή πριν ή κατά τη διάρκεια του γάμου του κατέληξε σε διαζύγιο σε σύγκριση με το τριάντα έξι περίπου τοις εκατό των ζευγαριών που δεν είχε εμφανίσει κάποια διαταραχή.

Όλες οι διαταραχές, εκτός από την κοινωνική φοβία και τη φοβία, σχετιζόνταν με αυξημένη τάση διαζυγίου για τον πρώτο γάμο. Οι αγχώδεις διαταραχές έδειξαν υψηλότερη πιθανότητα διαζυγίου για τους άνδρες, η γενικευμένη αγχώδης διαταραχή για τις γυναίκες ενώ η μανία σχετιζόταν με υψηλότερες πιθανότητες διάλυσης του πρώτου γάμου και για τις γυναίκες και για τους άνδρες. Η κατάχρηση ουσιών σχετιζόταν με υψηλότερο κίνδυνο διαζυγίου για τις γυναίκες τόσο στον πρώτο όσο και τον δεύτερο γάμο τους (Kessler, Walters, & Forthofer, 1998). Άλλες έρευνες βέβαια αναφέρουν ότι η κατάχρηση ουσιών φαίνεται να μειώνει την πιθανότητα γάμου πριν την ηλικία των τριάντα πέντε ετών και για τα δύο φύλα ενώ δεν φαίνεται να επηρεάζει με κανένα τρόπο τα ποσοστά του διαζυγίου (Frank & Gerfler, 1991).

2.2.3. Τύπος δεσμού

Οι ερευνητές ασχολήθηκαν επίσης και με την έννοια των ενεργών μοντέλων δεσμού του Bowlby για να περιγράψουν πώς οι πρώιμες σχέσεις ενός ατόμου

επηρεάζουν την μετέπειτα ανάπτυξή του. Αυτές οι μελέτες εστιάζουν στο πώς τα ενεργά μοντέλα δεσμού «συγχωνεύουν» τις καινούργιες σχέσεις με τις προϋπάρχουσες προσδοκίες σχετικά με τον Εαυτό και τους Άλλους. Έτσι, τα μοντέλα δεσμού χαρακτηρίζονται ως ασφαλή όταν ένα άτομο προβλέπει ψυχολογική διαθεσιμότητα από τους άλλους και βλέπει τον εαυτό του ως άξιο και ικανό να αντιμετωπίσει καταστάσεις αναζητώντας παρηγοριά και υποστήριξη από το περιβάλλον του, ενώ χαρακτηρίζονται ως ανασφαλή όταν προβλέπουν απόρριψη ή ασταθή ανταπόκριση από τους άλλους και βλέπουν τον Εαυτό ως μη-αποτελεσματικό και μικρής αξίας.

Από τη στιγμή που θα σχηματιστούν τα ενεργά μοντέλα καθοδηγούν τις πράξεις και τη συμπεριφορά του ατόμου κάθε φορά που ενεργοποιείται το σύστημα δεσμού, καθορίζοντας την επικοινωνία. Τα ασφαλή μοντέλα είναι αποτελεσματικά ως προς την επικοινωνία καθώς τα αρνητικά συναισθήματα, εκφράζονται ανοιχτά επειδή προσδοκείται αποτελεσματική ανταπόκριση από τους Άλλους. Αντίθετα, στα ανασφαλή μοντέλα τα αρνητικά συναισθήματα όταν εκφραστούν αναμένεται να προκαλέσουν απρόσμενες αποκρίσεις από τους άλλους έτσι ώστε τελικά τα άτομα να παρεμποδίζουν ή να διογκώνουν την έκφρασή τους. Αυτή η κατάσταση οδηγεί σε συμπτωματική επικοινωνία των συναισθημάτων και κατά συνέπεια σε αρνητικές αποκρίσεις από τους άλλους.

Οι συζυγικές συγκρούσεις είναι ένα πεδίο όπου τονίζεται η σημασία της ρύθμισης του συναισθήματος για να υπάρχει μια προσαρμοστική σχέση. Τα αγχωμένα ζευγάρια εκφράζουν περισσότερα αρνητικά συναισθήματα και δυσλειτουργική αλληλεπίδραση στις συζητήσεις τους, φτωχές δεξιότητες επίλυσης προβλημάτων και χαμηλά επίπεδα υποστήριξης μεταξύ των συζύγων. Τα ανασφαλή μοντέλα δεσμού ίσως να συνεισφέρουν σε αυτή τη δυσλειτουργία καθώς, όταν προβλέπεται έλλειψη ψυχολογικής διαθεσιμότητας από τον Άλλο, ο θυμός – ο οποίος κανονικά εξυπηρετεί τη διαμαρτυρία για τη μη διαθεσιμότητα του συντρόφου – διογκώνεται με τη μορφή επιθετικών συμπεριφορών ή αποκρύπτεται με απόσυρση των συναισθημάτων. Αυτές οι δυσλειτουργικές αποκρίσεις διαιωνίζουν τις αρνητικές προσδοκίες του Εαυτού και του Άλλου. Έτσι, η ποιότητα της επικοινωνίας των συναισθημάτων μεσολαβεί μεταξύ ενεργών μοντέλων δεσμού και της προσαρμογής στο γάμο.

Τα ενεργά μοντέλα δεσμού ενσωματώνουν την εμπειρία της αγάπης και τις νέες σχέσεις στις αρχικές προσδοκίες για τον Εαυτό και τους Άλλους. Αυτή η

ενσωμάτωση είναι κεντρική για τη συνέχιση της εξέλιξης της προσωπικότητας του ατόμου και τα ενεργά μοντέλα δεσμού θα πρέπει να προσαρμόζονται στις αλλαγές που προκύπτουν στη ζωή, με νέους σχηματισμούς για τον Εαυτό και τον Άλλο. Ωστόσο, τα άτομα διαφέρουν ως προς το βαθμό κατά τον οποίο είναι ανοιχτά στην αλλαγή. Έτσι, κάποια άτομα μπορούν να ενσωματώσουν τις αλλαγές και να αποκτούν προσαρμοστικές συμπεριφορές μέσα σε μια σχέση, να έχουν ρεαλιστικές προσδοκίες, συντονισμένες δραστηριότητες και στόχους ικανούς να επιτύχουν. Αντίθετα τα άτομα που δεν ενσωματώνουν τις αλλαγές είναι επιρρεπή σε εσφαλμένες και ξεπερασμένες συμπεριφορές.

Η ανοιχτή επικοινωνία μεταξύ των συντρόφων αφήνει το περιθώριο στα άτομα να προσεγγίσουν νέες πληροφορίες για τον Εαυτό και τους Άλλους. Όταν η επικοινωνία παρέχει πληροφορίες που δεν επιβεβαιώνουν τις προηγούμενες προσδοκίες, δημιουργείται η ανάγκη για αναθεώρηση. Έτσι, η παροχή πληροφοριών προάγει την αναθεώρηση των μοντέλων προς πιο θετικές και ακριβείς προσδοκίες για τον Εαυτό και τους Άλλους, κεντρικό σημείο για κάθε θεραπευτική αλλαγή. Σύμφωνα με τα παραπάνω, η έρευνα των Fuller και Fincham, (1995), έδειξε ότι το είδος δεσμού είχε θετικές ή αρνητικές επιδράσεις στη σχέση μέσω της επεξεργασίας που γινόταν για ένα αρνητικό γεγονός της καθημερινότητας. Οι σύζυγοι με ασφαλή δεσμό ανέφεραν υψηλότερα επίπεδα ικανοποίησης από το γάμο, περισσότερο από τα άτομα με ανασφαλή δεσμό (αποφευκτικό ή αμφιθυμικό), τόσο οι άνδρες όσο και οι γυναίκες. Επίσης, άτομα με ασφαλή δεσμό είχαν θετικότερη εικόνα για τους συζύγους τους, βίωναν πιο θετικά τις δυσκολίες του γάμου ενώ οι σύζυγοι έβλεπαν τις συντρόφους τους με μεγαλύτερη εμπιστοσύνη σε σύγκριση με τους αποφευκτικούς τύπους δεσμού – που εμπιστεύονται πολύ λιγότερο από όλους τους τύπους δεσμού τις συντρόφους τους. Επίσης, το τριάντα πέντε τοις εκατό των συμμετεχόντων άλλαξε το ύφος του δεσμού μέσα στην περίοδο των δύο ετών, που πραγματοποιούνταν η έρευνα.

Επίσης, οι Davila και Bradbury (2001) σε μια τετραετή έρευνά τους εξέτασαν τις ατομικές διαφορές στο δεσμό και βρήκαν ότι τα άτομα τα οποία απασχολούνται με σκέψεις χωρισμού ή εγκατάλειψης ήταν πιο πιθανό να παραμείνουν σε δυστυχημένους γάμους. Αυτό αποκαλύπτει ότι η ανασφάλεια επιδρά στη σταθερότητα του γάμου. Οι σύζυγοι σε αυτούς τους γάμους εμφάνισαν υψηλά επίπεδα καταθλιπτικών συμπτωμάτων κατά τη διάρκεια του γάμου τους.

2.2.4. Ικανοποίηση από το γάμο

Σύμφωνα και σε συνέχεια των παραπάνω, η μακροπρόθεσμη επίδραση της ικανοποίησης από το γάμο στην πιθανότητα του διαζυγίου είναι μεγάλη καθώς οι έρευνες δείχνουν ότι υπάρχει θετική συσχέτιση ανάμεσα στην ικανοποίηση και τη σταθερότητα του γάμου (White & Booth, 1991).

Ωστόσο άλλες έρευνες μας δείχνουν ότι μόνο όταν οι άνδρες σύζυγοι είναι πιο δυστυχημένοι μέσα στη σχέση αντιμετωπίζεται αυξημένη πιθανότητα διαζυγίου, ενώ όταν οι γυναίκες σύζυγοι είναι δυσαρεστημένες, τότε ο κίνδυνος διαζυγίου εξομοιώνεται με αυτόν που υπάρχει όταν και οι δύο σύζυγοι είναι δυσαρεστημένοι (Gager & Sancez, 2003).

Επιπλέον, τα δεδομένα άλλων ερευνών μάς δείχνουν ότι η ικανοποίηση από το γάμο σχετίζεται και με τη διάρκεια του γάμου. Για να διαλυθούν μακροχρόνιοι γάμοι χρειάζεται μεγαλύτερης έντασης δυστυχία. Αντίθετα, το κόστος του να φύγει κανείς από ένα γάμο μικρότερης διάρκειας είναι μικρότερο, επομένως, και η δυσαρέσκεια είναι μικρότερη (White & Booth, 1991).

Βεβαίως, ανεξάρτητα από το βαθμό ικανοποίησης ή μη ικανοποίησης από μια σχέση, τα άτομα μπορεί να παραμείνουν σε αυτή αν οι ανάγκες τους δεν μπορούν να ικανοποιηθούν από κάπου αλλού ή αν δεν υπάρχουν εναλλακτικές λύσεις (Drigotas & Rusbelt, 1992).

2.2.5. Σεξουαλική ικανοποίηση

Πολλοί ερευνητές προσπάθησαν να διαχωρίσουν τη σεξουαλική ικανοποίηση ανδρών και γυναικών στο γάμο ως συνέπεια των διαφορετικών φυσιολογικών παραγόντων ανάμεσα στα δύο φύλα. Ωστόσο, τα αποτελέσματα των ερευνών δεν φάνηκαν να υποστηρίζουν κάτι τέτοιο. Άλλες μελέτες δείχνουν ότι η σεξουαλική ικανοποίηση των γυναικών και των ανδρών εξαρτάται από την ικανοποίηση που αντλούν από τη διαπροσωπική τους σχέση. Για τις γυναίκες, αυτή η ικανοποίηση εξαρτάται και από την καλή γνώση για τις σεξουαλικές προτιμήσεις των συζύγων τους ενώ για τους άνδρες είναι ανεξάρτητη από το πόσο καλά γνωρίζουν τις προτιμήσεις των συζύγων τους. Αυτό δείχνει ότι, γενικότερα, οι γυναίκες παίρνουν λιγότερα από τη σεξουαλική ανταλλαγή, όπως μετράται από τους φυσιολογικούς δείκτες (συχνότητα οργασμού) ή από τους ψυχολογικούς δείκτες (γενικότερη σεξουαλική ικανοποίηση) (Δημητρακόπουλος, 2001).

Περαιτέρω, σύμφωνα με τον Sprecher (2002), οι ευτυχισμένες σχέσεις σχετίζονται θετικά με τη σεξουαλική συχνότητα. Μάλιστα, η υγιής σεξουαλικότητα μέσα στο γάμο σχετίζεται θετικά με πολλές πλευρές της ευημερίας ενός γάμου συμπεριλαμβανομένης και της ικανοποίησης από το γάμο ενώ μικρή σεξουαλική ικανοποίηση προάγει την αστάθεια στο γάμο. Αλλά και οι White και Booth (1991) βρήκαν ότι σεξουαλικά προβλήματα μεταξύ παντρεμένων ζευγαριών αύξαναν την πιθανότητα διαζυγίου, ανεξάρτητα από άλλες ποιοτικές παραμέτρους της συζυγικής σχέσης.

Πολλές μελέτες δείχνουν ότι μετά το γάμο επέρχεται μια μείωση στη συχνότητα της σεξουαλικής επαφής μεταξύ των συζύγων. Αρκετοί παράγοντες συμβάλλουν στη μείωση αυτή, συμπεριλαμβανομένης της βιολογικής γήρανσης, της κακής υγείας και της εξοικείωσης στο σεξ. Ωστόσο, η ηλικία σχετίζεται περισσότερο από όλους τους παράγοντες με τη μείωση της σεξουαλικής συχνότητας. Άλλοι παράγοντες που συνδέονται με τη μείωση της σεξουαλικής επαφής αφορούν σε αλλαγές στη ζωή που μειώνουν ή αυξάνουν την ευκαιρία της επαφής όπως η εγκυμοσύνη, η παρουσία μικρών παιδιών και η στειρότητα (Call, Sprecher, & Schwartz, 1995).

Είναι σημαντικό να αναφέρουμε και τον τρόπο με τον οποίο επιδρά η φυσική ελκυστικότητα του ατόμου στο γάμο του. Η φυσική ελκυστικότητα είναι ένας ακόμα παράγοντας που φαίνεται να επηρεάζει τη συζυγική σεξουαλικότητα και την ευτυχία ή τη δυστυχία μέσα στο γάμο. Μάλιστα η σχέση αυτή είναι ισχυρότερη για τους άνδρες από ό,τι για τις γυναίκες, ενώ εδώ υπάρχει και ένα διπλό πρότυπο. Δηλαδή, οι άνδρες επηρεάζονται περισσότερο από ό,τι οι γυναίκες από την αλλαγή της εμφάνισης της συζύγου, η οποία μάλιστα λειτουργεί ανεξάρτητα από τη δική τους γήρανση ή αλλαγή. Επιπλέον οι άνδρες, αλλά όχι οι γυναίκες, που ήταν πιο ελκυστικοί από το ταίρι τους, ήταν πιο πιθανό να επιθυμούν να εμπλακούν σε άλλες σχέσεις (Margolin & White, 1987).

Επομένως, το σεξ καταλαμβάνει κεντρικό ρόλο στη σχέση ενώ ταυτόχρονα επηρεάζεται και από ένα μεγάλο αριθμό διαπροσωπικών αλλά και προσωπικών παραγόντων. Μάλιστα, επειδή η αλληλεπίδραση ανάμεσα στο βαθμό ικανοποίησης από τη σχέση και την κάλυψη των συναισθηματικών αναγκών είναι διαρκής θεωρείται, από τους περισσότερους ερευνητές, ως ένας συνεχώς επανατροφοδοτούμενος κύκλος (Δημητρακόπουλος, 2001).

2.2.6. Απιστία

Σύμφωνα με μετριοπαθείς εκτιμήσεις η απιστία, είναι μια από τις πρωταρχικές αιτίες διαζυγίου (Amato & Previti, 2003) και συμβαίνει στο είκοσι με είκοσι πέντε τοις εκατό των γάμων (Greeley, 1994). Αν και δεν υπάρχουν σημαντικές διαφορές ανάμεσα στα δύο φύλα, καθώς τόσο οι γυναίκες όσο και οι άνδρες μπορούν να απατήσουν το σύντροφό τους (Shackelford & Buss, 1997), υπάρχουν διαφορές ως προς τον τρόπο με τον οποίο κάθε φύλο αντιδρά στην απιστία του συντρόφου του (Amato & Previti, 2003).

Οι άνδρες είναι πιο πιθανό από ό,τι οι γυναίκες να αισθανθούν ανακούφιση, αυτοκτονικότητα / δολοφονικότητα, ευχαρίστηση ή σεξουαλική αφύπνιση ως απάντηση στην απιστία της συζύγου ενώ οι γυναίκες έχουν την τάση να εκδηλώνουν πιο αρνητική συναισθηματική αντίδραση καθώς είναι πιο πιθανό να αισθανθούν αηδία/απόθνηξη, κατάθλιψη, ανασφάλεια, αίσθημα αβοηθητότητας ή ανησυχία (Shackelford & Buss, 2000). Επίσης, οι άνδρες είναι περισσότερο πιθανό να μην μπορέσουν να συγχωρήσουν τη σεξουαλικά άπιστη σύζυγό τους και να χωρίσουν (Shackelford, Buss & Bennett, 2002). Ωστόσο, τα άτομα που χωρίζουν ή ζητούν διαζύγιο μετά από την απιστία του/της συντρόφου τους, έχουν την τάση να μην αποδίδουν το χωρισμό τους σε άλλους παράγοντες, εκτός της απιστίας, καθώς ίσως είναι πιο βολικό να επικαλεστεί κάποιος απιστία και να χωρίσει παρά να αντιμετωπίσει τις αδυναμίες της σχέσης (Buunk, 1987).

Η απιστία γενικότερα έχει συνδεθεί με τα χαρακτηριστικά της σχέσης κυρίως με τη σεξουαλική ή συναισθηματική έλλειψη ικανοποίησης και η διάρκεια του γάμου είναι προγνωστικός παράγοντας της απιστίας καθώς η ικανοποίηση από το γάμο μειώνεται με την πάροδο του χρόνου (Glass & Wright, 1977· Spanier & Margolis, 1983). Επίσης, τα ζευγάρια είναι πιο πιθανό να απιστήσουν όταν αισθάνονται ότι αδικούνται στη σχέση τους (Walster, Traupmann & Walster, 1978). Η χαμηλή δέσμευση είναι επίσης ένας από τους προγνωστικούς παράγοντες της απιστίας (Drigotas, Safstrom, & Gentilia, 1999), ενώ η διαθεσιμότητα των ευκαιριών (Treas & Giesen, 2000) λειτουργεί ως δυναμικός παράγοντας για την απιστία.

2.2.7. Επιθετικότητα

Σύμφωνα με τον Straus (1980), η οικογένεια είναι ο τόπος όπου τα άτομα είναι πολύ πιθανό να αντιμετωπίσουν βία. Παρόλο που κανείς περιμένει να πάρει από την οικογένειά του, αγάπη, υποστήριξη και αποδοχή, είναι πιθανότερο να λάβει –

εκτός από την αγάπη – και βία. Η βία έρχεται ως φυσικό επακόλουθο της εξοικείωσης των ατόμων με τη σωματική τιμωρία, στην οποία εκτίθενται από πολύ μικρή ηλικία. Καθώς οι γονείς χτυπούν τα παιδιά τους, για να τα «διδάξουν», αναπόφευκτα, ένα παιδί συνδέει την αγάπη με τη βία. Έτσι, μαθαίνει ότι τα πρώτα αντικείμενα της αγάπης του είναι αυτά που επίσης το δέρνουν. Ένα άλλο επακόλουθο αυτής της βίας είναι και το ότι οι γονείς, εφαρμόζουν τη φυσική τιμωρία όταν επαναλαμβάνουν τις εντολές τους προς τα παιδιά τους και αυτά δεν τις υπακούουν. Επομένως, τα παιδιά καταλαβαίνουν ότι όταν κάτι είναι πραγματικά σπουδαίο, τότε δικαιολογείται η έκφραση της βίας. Επιπλέον, υπάρχει πάντα η άποψη ότι όταν κάποιος λειτουργεί κάτω από συνθήκες στρες, έντασης ή θυμού, το να καταφεύγει σε επιθετικές συμπεριφορές είναι κάτι δικαιολογημένο, πράγμα που νομιμοποιεί περαιτέρω τη βία.

Τα αποτελέσματα για την τιμωρία, δείχνουν ότι άνδρες που είχαν τιμωρηθεί σωματικά από τη μητέρα τους σε εφηβική ηλικία ήταν λιγότερο επιθετικοί κάτω από στρεσογόνες καταστάσεις. Από την άλλη, η σωματική τιμωρία σε συχνή βάση από τον πατέρα σχετιζόταν με την κακοποίηση της συζύγου και μάλιστα σε υψηλότερο βαθμό σε σύγκριση με τους συζύγους οι οποίοι, αν και βρίσκονταν σε υψηλό στρες, δεν είχαν υποστεί τέτοιου είδους σωματική τιμωρία όταν ήταν έφηβοι. Η βία, επομένως, που δέχεται ένας γιος από τον πατέρα του τον επηρεάζει πιο βαθιά και τον ωθεί προς περισσότερη βία σε μελλοντικό χρόνο, όταν βρεθεί κάτω από στρεσογόνους παράγοντες. Επίσης, ένας πολύ σημαντικός παράγοντας μετάδοσης της βίας (σε ποσοστό διακόσια δεκαέξι τοις εκατό) αφορά στο παρελθόν οικογενειών όπου ο πατέρας χτυπούσε τη μητέρα. Ωστόσο οι σύζυγοι που χτυπούσαν περισσότερο τις συζύγους τους ήταν αυτοί που σαν παιδιά έβλεπαν τη μητέρα τους να χτυπά τον πατέρα τους. Τελικά, οι άνδρες οι οποίοι χτυπούσαν τις συζύγους τους ήταν άτομα που είχαν εκτεθεί σε οικογενειακή βία ως έφηβοι (Straus, 1980).

Περαιτέρω, σε μια άλλη έρευνα που πραγματοποιήθηκε σε 6.185 ζευγάρια, τα οποία παντρεύτηκαν είτε σε μικρή ηλικία είτε σε μέση είτε σε μεγαλύτερη, βρέθηκε ότι η ηλικία είναι ένας πολύ σημαντικός παράγοντας που σχετίζεται με την επιθετική συμπεριφορά μέσα στο γάμο, καθώς οι νεότεροι χρησιμοποιούν πιο δυσπροσαρμοστικές συμπεριφορές για την επίλυση των συγκρούσεων, εμπλέκονταν πιο συχνά σε σωματικές συμπλοκές και τραυματίζονταν περισσότερο από ό,τι τα μεγαλύτερα σε ηλικία ζευγάρια.

Σχετικά με το φύλο, οι νεότερες γυναίκες χρησιμοποιούσαν λιγότερο ήρεμες συζητήσεις και προκαλούσαν περισσότερους καυγάδες. Επίσης, οι γυναίκες (νεότερες αλλά και μεγαλύτερες σε ηλικία) ανέφεραν ότι είχαν υποστεί τραυματισμούς στα χέρια από τους συζύγους τους, ενώ οι νεότεροι άνδρες ανέφεραν ότι είχαν χτυπήσει τις συζύγους τους. Πράγματι, σύμφωνα με τον Brush (στο Bookwala, Sobin, & Zdaniuk, 2005), ακόμα και αν οι δύο σύζυγοι είναι επιθετικοί, οι γυναίκες είναι πιο πιθανό να τραυματιστούν σωματικά.

Ένας άλλος παράγοντας που σχετίζεται με την επιθετικότητα μέσα σε μια σχέση είναι το εισόδημα. Τα δεδομένα από την έρευνα του Straus δείχνουν τη σχέση μεταξύ οικονομικών και επαγγελματικών στρεσογόνων παραγόντων και κακοποίησης (Straus, 1980).

Ωστόσο πολλοί ενήλικες που εμπλέκονται σε βάνανυες σχέσεις είναι πολύ πιθανό να υποτιμήσουν την κακοποίηση, πράγμα που σημαίνει ότι άτομα τα οποία βρίσκονται στην ομάδα υψηλού κινδύνου για διαζύγιο μπορεί να δικαιολογούν τη βία και να μη ζητούν βοήθεια ή να μην καταφεύγουν στο διαζύγιο (O'Leary *et al*, 1989).

2.2.8. Η ποιότητα της αλληλεπίδρασης

Οι πιο δυστυχισμένοι γάμοι εμφανίζουν υψηλά επίπεδα αρνητισμού και χαμηλά επίπεδα συμφωνίας και θετικότητας. Σε αυτό το συμπέρασμα κατέληξαν οι ερευνητές Matthews, Wickrama και Conger (1996), οι οποίοι ταξινομήσαν παντρεμένα ζευγάρια (με πάνω από δεκαοκτώ χρόνια γάμου) ανάλογα με τη ζεστασιά ή την εχθρότητα που ένιωθαν για το / τη σύντροφό τους. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι η εχθρότητα σχετιζόταν σημαντικά με την αστάθεια στο γάμο.

Οι αρνητικές συμπεριφορές σε ένα γάμο (όπως η πολεμική διάθεση, οι αμυντικές συμπεριφορές ή η περιφρόνηση) σχετίζονται με τη διάλυση του γάμου. Η πολεμική διάθεση αφορά στην προσπάθεια του ενός συντρόφου να προκαλέσει μια έντονη αντίδραση του άλλου ή να τον πειράξει, η αμυντικότητα αφορά στην προσπάθεια κάποιου να παρουσιάσει τον εαυτό του ως άμεμπτης συμπεριφοράς και ως αθώου θύματος μιας κατάστασης, ενώ η περιφρόνηση περιλαμβάνει προσβολές, γελοιοποίηση του συντρόφου, κριτική και αποδοκιμασία. Αυτός ο συνδυασμός των αρνητικών συμπεριφορών προκαλεί μεγάλη ζημιά στη σταθερότητα ενός γάμου (Gottman, Coan, Carrere & Swanson, 1998).

Άλλες έρευνες έχουν υποδείξει ένα μοντέλο αλληλεπίδρασης Απαίτησης – Απόσυρσης (demand – withdraw), όπου ο ένας σύντροφος γκρινιάζει και απαιτεί από

τον άλλο σύντροφο, ο οποίος αποσύρεται αμυντικά από την κατάσταση (Papp, Kouros & Cummings, 2009). Αυτό το μοντέλο επίλυσης των συγκρούσεων έχει επανειλημμένως σχετιστεί με την έλλειψη ικανοποίησης από το γάμο (Kurdek, 1995). Επιπλέον οι Heavey, Christensen και Malamuth (1995) απέδειξαν σχετικά με το μοντέλο αυτό ότι εξαρτάται από το τίνας είναι το πρόβλημα που συζητείται. Δηλαδή, όταν συζητείται το πρόβλημα του συζύγου δεν υπάρχουν διαφορές σχετικά με τους ρόλων των συζύγων. Όταν όμως συζητείται το πρόβλημα της συζύγου, τότε οι γυναίκες είναι πιο πιθανό να αναλάβουν το ρόλο του απαιτητή και οι άνδρες του αποσυρόμενου παρά το αντίθετο.

Σε μια έρευνα των Pasch και Bradbury (1998) εμφανίζεται και μια άλλη παράμετρος της αλληλεπίδρασης ενός ζευγαριού, αυτός της κοινωνικής υποστήριξης. Οι ερευνητές σχεδίασαν δύο διαφορετικές συνθήκες αλληλεπίδρασης όπου τα ζευγάρια προσπαθώντας να λύσουν ένα οικογενειακό θέμα, συζητούσαν για προσωπικές, άσχετες με το γάμο τους, δυσκολίες. Η παρατήρηση αυτών των αλληλεπιδράσεων έδειξε ότι η υποστήριξη εκ μέρους των γυναικών μπορούσε να προβλέψει την εξέλιξη του γάμου δύο χρόνια αργότερα, ανεξάρτητα από τις αρνητικές συμπεριφορές κατά τη διάρκεια της επίλυσης προβλημάτων για τα προβλήματα του γάμου. Επιπλέον, τα ζευγάρια που παρουσίασαν σχετικά μέτριες δεξιότητες και στους δύο τομείς συμπεριφοράς διέτρεχαν ιδιαίτερο κίνδυνο να εμφανίσουν αργότερα κάποια οικογενειακή δυσλειτουργία. Τα αποτελέσματα αυτά δείχνουν ότι η κοινωνική υποστήριξη θα πρέπει να ενσωματωθεί ως δυναμικός παράγοντας στην ανάλυση και κατανόηση ενός γάμου.

2.2.9. Η αυτονόμηση από τις οικογένειες καταγωγής

Στις δυτικές κοινωνίες, οι έρευνες δείχνουν ότι οι πεθερές είναι οι πιο αντιπαθείς από όλους τους συγγενείς. Μάλιστα, σε όλους τους πολιτισμούς η σχέση μεταξύ πεθεράς και νύφης, τόσο για τους άνδρες όσο και τις γυναίκες είναι το κυριότερο σημείο έντασης και τριβής στο γάμο (Fisher, 1983). Στις περισσότερες περιπτώσεις συζυγικών συγκρούσεων και οι δύο σύζυγοι πιστεύουν ότι πηγή της σύγκρουσης είναι οι συγγενείς των ανδρών από ό,τι οι συγγενείς των γυναικών. Επιπλέον, περισσότερες γυναίκες από ό,τι άνδρες αναφέρουν προβλήματα με τα πεθερικά τους.

Σύμφωνα με την Duvall (1954, στο Marotz-Baden & Cowan, 1987), κάθε παντρεμένο ζευγάρι ανήκει σε τρεις διαφορετικές οικογένειες. Στη νέα οικογένεια

που το ζευγάρι ξεκινά μαζί, αλλά και τις οικογένειες καταγωγής του κάθε ενός από τους συζύγους. Εάν η νέα οικογένεια δεν αποτελέσει μια συνεκτική μονάδα, ισχυρότερη από τους δεσμούς του κάθε συζύγου με την οικογένεια καταγωγής του, τότε θα νιώσει ότι απειλείται. Προκειμένου να αποφευχθεί η απειλή - και να μπορέσει η νέα οικογένεια να αναπτυχθεί ως μια ισχυρή και συνεκτική οικογενειακή μονάδα - το νιόπαντρο ζευγάρι θα πρέπει να αυτονομηθεί. Μάλιστα, όσο μεγαλύτερη είναι η αυτονομία των παντρεμένων ενήλικων παιδιών και όσο λιγότερες είναι οι συγκρούσεις μεταξύ των γενεών τόσο πιο συνεκτικός είναι ο νέος γάμος. Κάθε αντίθετη δύναμη που προέρχεται από τους γονείς του ζευγαριού θέτει σε κίνδυνο την ανεξαρτησία της νέας οικογένειας. Έτσι, οι σχέσεις με τα πεθερικά είναι προβληματικές και μπορεί να γίνουν ακόμα δυσκολότερες εάν το νεαρό ζευγάρι μένει σε διπλανή κατοικία ή αν εργάζεται στην οικογενειακή επιχείρηση. Τότε, θα πρέπει να αγωνιστεί ακόμα περισσότερο για να αποκτήσει αυτονομία.

Μελέτες στις δυτικές κοινωνίες δείχνουν ότι οι σχέσεις με τις πεθερές είναι πιο δύσκολες από ό,τι όλες οι άλλες σχέσεις μέσα στην ευρεία οικογένεια. Ο δεσμός και η οικειότητα που πεθερές και νύφες μοιράζονται με τον γιό/σύζυγο είναι συχνά και ο μόνος δεσμός μεταξύ τους. Ενδέχεται να υπάρχει ακόμη και ανταγωνισμός μεταξύ τους για την αγάπη του, εάν η μητέρα αισθάνεται ότι χάνει την ιδιαίτερη θέση της από τη νύφη. Από την άλλη, και η νύφη, δεν είναι τόσο έμπειρη όσο η πεθερά στο μαγείρεμα και το καθάρισμα ώστε να ευχαριστήσει το σύζυγό της (Marotz-Baden & Cowan, 1987).

Επιπλέον, οι νύφες στρέφονται προς τις μητέρες τους για βοήθεια μετά τη γέννηση ενός παιδιού και όχι στις πεθερές, οι οποίες μπορεί να βλέπουν τον εαυτό τους ως την πρωταρχική μητρική φιγούρα στη ζωή της νύφης τους. Έτσι, η διάκριση της νύφης υπέρ της δικής της μητέρας και ο προσανατολισμός και των δύο γενεών γύρω από το παιδί φέρνει σε ακόμα πιο κρίσιμη θέση τις σχέσεις πεθεράς και νύφης. Το να ζει μια νύφη κοντά στην πεθερά όταν έχει τα παιδιά, σχετίζεται με περισσότερες συγκρούσεις (Fischer, 1983· Marotz-Baden & Cowan, 1987). Η μεγαλύτερη πηγή ενόχλησης για τις νύφες αφορά σε ζητήματα σχετικά με τα παιδιά. Τα σχόλια των πεθερών σχετικά με τις πρακτικές μητρότητας που εφαρμόζουν οι νύφες συχνά αντιμετωπίζονται από τις τελευταίες, ως απόπειρες ανατροπής της ανατροφής που δίνουν στα παιδιά τους (Fischer, 1983). Ωστόσο, τόσο η Duvall (1954, στο Marotz-Baden & Cowan, 1987), όσο και η Fischer (1983) διαπίστωσαν ότι

οι νύφες ενοχλούνται περισσότερο και συχνότερα από τη συμπεριφορά των πεθερών τους από ό, τι οι πεθερές με τη συμπεριφορά των νυφών τους.

Έτσι, τα νέα ζευγάρια επικρίνουν τα πεθερικά πολύ περισσότερο από ό,τι επικρίνονται τα ίδια, και χαρακτηρίζουν τα πεθερικά με αρνητικό τρόπο ως οπισθοδρομικά, αντίθετα στην αλλαγή και αντιπαθητικά. Όμως, είναι πολύ πιθανό το νέο ζευγάρι να γίνεται πιο επικριτικό στην προσπάθειά του να αποκτήσει την αυτονομία του. Εν ολίγοις, σύμφωνα με το μοντέλο της Duvall, (1954, στο Marotz-Baden & Cowan, 1987) οι σχέσεις με τα πεθερικά είναι προβληματικές μέχρι το νέο ζευγάρι να αναπτύξει τη δική του αυτονομία.

Σε μια έρευνα που πραγματοποιήθηκε το χρονικό διάστημα 2007-2009, από την Νομικού *et al*, σε άτομα που αντιμετώπιζαν παρεμβατικότητα από τους γονείς του συντρόφου τους και ζήτησαν ψυχολογική βοήθεια, βρέθηκε ότι οι άνδρες στην Ελλάδα επηρεάζονται ιδιαίτερα από τη σχέση με τη μητέρα τους.

Στο μεγαλύτερο ποσοστό τους οι άνδρες παραμένουν προσκολλημένοι στη μητέρα τους και δείχνουν τις ακόλουθες συμπεριφορές: δεν παίρνουν μέρος στη διαμάχη μεταξύ της μητέρας και της συντρόφου τους, βασίζονται στη γνώμη της μητέρας για τα ζητήματα που τους απασχολούν, της δίνουν αναφορά για τις δραστηριότητες με τις οποίες εμπλέκονται, θεωρούν υποχρέωσή τους να συμμετέχουν μαζί με την πατρική οικογένεια στις κοινωνικές εκδηλώσεις και δυσκολεύονται πολύ να πουν όχι στη μητέρα τους.

Από την άλλη, οι πεθερές που δεν αφήνουν τους γιούς τους να αυτονομηθούν δείχνουν τις ακόλουθες συμπεριφορές: ζητάνε από το γιο τους να τις συνοδεύσει στο γιατρό ή στα ψώνια, του τηλεφωνούν πάνω από δύο φορές ημερησίως, παρεμβαίνουν στη διαπαιδαγώγηση και την ανατροφή των εγγονιών τους και κριτικάρουν τη νύφη τους σχετικά με τις ικανότητές της στην καθαριότητα του σπιτιού και το μαγείρεμα.

Τα παντρεμένα ζευγάρια που πλήττονται από την παρεμβατικότητα της πεθεράς, παρουσιάζουν συγκρούσεις, συναισθηματική αποξένωση και προβλήματα επικοινωνίας και χωρίζουν σε ποσοστό είκοσι τρία τοις εκατό. Τα ζευγάρια, που βρίσκονται σε σχέση (και όχι σε γάμο), χωρίζουν σε μεγαλύτερο ποσοστό - ογδόντα τοις εκατό (Νομικού, xxxx).

Όποιες όμως και να είναι οι αιτίες ενός διαζυγίου, το σίγουρο είναι ότι δεν αφήνει κανέναν ανέπαφο. Οι αντιδράσεις των ατόμων στην απώλεια, διαφέρουν κατά πολύ, αλλά έχουν και πολλές ομοιότητες μεταξύ τους.

ΣΤ΄
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ
ΦΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΔΙΑΖΥΓΙΟΥ

Το διαζύγιο αρχικά είχε θεωρηθεί ανάλογο με το πένθος εξαιτίας του ότι το κεντρικό γεγονός ήταν η απώλεια. Σήμερα όμως αναγνωρίζεται ότι το πένθος είναι απλά και μόνο ένα από τα πολλά συναισθήματα που το χαρακτηρίζουν (Σταύρου & Χριστόγιωργος, στο Τσιάντης 2001).

Οι θεωρίες που έχουν αναπτυχθεί σχετικά με το διαζύγιο ξεκινούν από την ιδέα ότι ένα διαζύγιο είναι ένα σύνθετο ψυχολογικό και κοινωνικό γεγονός (Clark – Stewart & Brentano, 2006) που εξελίσσεται σε τρεις διαδοχικές φάσεις: την οξεία, τη μεταβατική και την τελική. Η οξεία φάση χαρακτηρίζεται από έντονες συναισθηματικές αντιδράσεις και συνήθως διαρκεί λίγο. Ορισμένα άτομα όμως μπορεί να μείνουν καθηλωμένα στη φάση αυτή για πολλά χρόνια ή να παλινδρομούν σε αυτή στις δικαστικές αίθουσες, αναβιώνοντας τα πρώτα συναισθήματα του θυμού, του πανικού, της απώλειας και της κατάθλιψης, με την ίδια ένταση. Η μεταβατική φάση, η οποία ενδέχεται να είναι σύντομη ή να διαρκέσει χρόνια, αντιπροσωπεύει τη σταδιακή αποδέσμευση του ατόμου από το δεσμό και την κοινή καθημερινότητα με το σύντροφο και τη μετάβασή του σε νέες σχέσεις και συνθήκες ζωής. Τέλος, κατά την τελική φάση, εγκαθιδρύεται πλέον ένα σταθερό σπίτι και μια καινούργια κατάσταση ζωής (Σταύρου & Χριστόγιωργος, στο Τσιάντης 2001).

Μια πολύ ενδιαφέρουσα ταξινόμηση των φάσεων, που συνδέονται με το διαζύγιο και την προσαρμογή γίνεται από τον Bohannon, το 1970. Ο Bohannon προσδιορίζει έξι στάδια (stations), μέσα από τα οποία ολοκληρώνεται η διαδικασία του διαζυγίου (στο Clark – Stewart & Brentano, 2006). Αν και οι δυσκολίες που αντιμετωπίζονται, η σειρά και η ένταση των σταδίων είναι διαφορετικές και ποικίλουν από άτομο σε άτομο, αναφέρονται και ορισμένα κοινά συναισθήματα και εμπειρίες. Έτσι, για τον Bohannon το συναισθηματικό διαζύγιο είναι η φάση κατά την οποία οι σύζυγοι συνειδητοποιούν την απομάκρυνση από τη συναισθηματική τους σχέση. Στη φάση αυτή οι συναισθηματικοί δεσμοί και η επικοινωνία του ζευγαριού αντικαθίσταται με συναισθήματα απογοήτευσης και έλλειψης εμπιστοσύνης. Παράλληλα οι συγκρούσεις μειώνονται καθώς δεν υπάρχει πλέον

ενδιαφέρον να επιλυθούν τα προβλήματα. Η επόμενη φάση αφορά στο νομικό διαζύγιο και στην εκκίνηση των νομικών διαδικασιών όπου οι σύζυγοι αναζητούν νομική βοήθεια, προκειμένου να προχωρήσουν στην αγωγή διαζυγίου, το διακανονισμό της περιουσίας και την κηδεμονία των παιδιών. Αν οι δύο σύζυγοι έχουν καταλήξει σε συμφωνία εκ των προτέρων, η φάση αυτή εξελίσσεται γρήγορα. Εάν δεν υπάρχει συμφωνία, τότε η κατάσταση περιπλέκεται, η διαδικασία επιμηκώνεται και αυξάνεται το συναισθηματικό αλλά και το οικονομικό κόστος. Η διευθέτηση της περιουσίας των συζύγων ώστε από τη μία οικονομική μονάδα να δημιουργηθούν δύο νέες ανεξάρτητες μονάδες, αφορά στην επόμενη φάση, οπότε πραγματοποιείται το οικονομικό διαζύγιο. Οι διαπραγματεύσεις στη φάση αυτή είναι αρκετές και αφορούν στο διαχωρισμό της περιουσίας και του νοικοκυριού, τις ρυθμίσεις σχετικά με τη διατροφή, την ανεύρεση νέας κατοικίας, τη μετεγκατάσταση και τη δημιουργία των νέων νοικοκυριών. Ακολουθεί το διαζύγιο από τον κοινό γονεϊκό ρόλο. Στη φάση αυτή διευθετούνται όλα τα ζητήματα σχετικά με την επιμέλεια των παιδιών και τα δικαιώματα επικοινωνίας του γονέα που δεν έχει την επιμέλεια. Ο Bohannon θεωρεί ότι η φάση αυτή συνδέεται με έντονο ψυχικό πόνο, καθώς αποτελεί πηγή συγκρούσεων και αντιπαραθέσεων μεταξύ των γονέων, οι οποίοι προσπαθούν να αυξήσουν τις ευκαιρίες να βρίσκονται με τα παιδιά τους ή αντίθετα, προσπαθούν να απελευθερωθούν από αυτά. Το διαζύγιο από την κοινότητα, που έπεται, επηρεάζει τις κοινωνικές σχέσεις των συζύγων και συνδέεται με τις αλλαγές που επέρχονται στον κοινωνικό κύκλο φίλων και γνωστών. Οι φίλοι μπορεί να αισθάνονται περίεργα αν πρέπει να υποστηρίξουν κάποιον από τους δύο ή αν δεν συμφωνούν με την αλλαγή ή αν αισθάνονται ότι απειλούνται από τους ελεύθερους πλέον φίλους τους. Αντίστοιχα, προβλήματα μοναξιάς και κοινωνικής απομόνωσης μπορεί να βιωθούν έως ότου δημιουργηθούν νέες φιλίες από άλλα άτομα ή ομάδες. Τέλος, το ψυχικό διαζύγιο, είναι η φάση κατά την οποία επιτυγχάνεται η αυτονομία των συζύγων και ο αποχωρισμός του Εαυτού από την προσωπικότητα και την επίδραση του άλλου συζύγου. Ο Bohannon υποστηρίζει ότι η φάση αυτή είναι η δυσκολότερη της όλης διαδικασίας, αλλά προσφέρει τη μεγαλύτερη ευκαιρία για ατομική ανάπτυξη και εξέλιξη (στο Clark – Stewart & Brentano, 2006).

Σε αντίθεση με τον Bohannon ο οποίος αναφέρεται κυρίως σε στάδια ζωής, η Reva Wiseman, το 1975, επικεντρώνεται στην ψυχοσυναισθηματική προσαρμογή του ατόμου κατά τη διαδικασία του διαζυγίου. Η άποψη της Wiseman αναδόθηκε από τη

θεωρία της κρίσης και τα στάδια του πένθους που περιγράφονται από την Kubler-Ross. Σύμφωνα με αυτήν την ερευνήτρια, το πρώτο στάδιο, η άρνηση, είναι το στάδιο πριν την έναρξη των προβλημάτων στο γάμο, όταν τα προβλήματα αγνοούνται ή αποδίδονται σε εξωτερικές αιτίες με σκοπό να αποφύγουν τη συνειδητή αντιμετώπιση τους. Σύντομα όμως το ζευγάρι βρίσκεται αντιμέτωπο με την πραγματικότητα και την κρίση. Επόμενο στάδιο είναι η απώλεια και η κατάθλιψη, οπότε τα άτομα συνειδητοποιούν τη σοβαρότητα της κατάστασης. Η συνειδητοποίηση αυτή συνοδεύεται από συναισθήματα λύπης, κατάθλιψης, μοναξιάς, απελπισίας, απομόνωσης και έλλειψης επικοινωνίας με τους άλλους. Ακολουθεί το στάδιο του θυμού και της αμφιθυμίας, όπου οι διαπροσωπικές σχέσεις μεταξύ των συζύγων καθώς και οι διακανονισμοί για τη ρύθμιση των διαφόρων θεμάτων προκαλούν έντονα αισθήματα θυμού, απογοήτευσης εκδικητικότητας ακόμα και βιαιότητας. Την ίδια στιγμή οι τέως σύντροφοι βιώνουν αισθήματα φόβου για το μέλλον και την οργάνωση της ζωής τους αλλά και αβεβαιότητας για την απόφαση του χωρισμού. Ωστόσο, αυτή η περίοδος της συναισθηματικής εκκαθάρισης καταλήγει στην επιβεβαίωση της απόφασης για το χωρισμό. Στη συνέχεια, το στάδιο του επαναπροσδιορισμού αναδεικνύει την εξατομίκευση του κάθε συζύγου. Κάθε άτομο προσπαθεί να προσαρμοστεί στον καινούργιο τρόπο ζωής, ο οποίος απαιτεί επαναπροσδιορισμό της ταυτότητας σε προσωπικό, επαγγελματικό, σεξουαλικό και κοινωνικό επίπεδο. Κατά το μεταβατικό αυτό στάδιο οι ενήλικες είναι ακόμα αρκετά ευάλωτοι και δημιουργούν σεξουαλικές σχέσεις χωρίς καμιά συναισθηματική επένδυση ή μπορεί να αποφεύγουν εξολοκλήρου τις κοινωνικές συναναστροφές. Ωστόσο, η κρίση ταυτότητας του κάθε ατόμου προσφέρει τη μοναδική ευκαιρία για επαναπροσδιορισμό του εαυτού και για περαιτέρω προσωπική ανάπτυξη. Μέσω αυτής της συναισθηματικής διαδικασίας, το άτομο φτάνει στο τελικό στάδιο της αποδοχής του χωρισμού όπου αποδέχεται τη νέα του ταυτότητα ως χωρισμένο άτομο, χωρίς να καταφύγει σε αμυντικές συμπεριφορές. Είναι πλέον ελεύθερο να επενδύσει σε νέες συναισθηματικές σχέσεις (στο Clark – Stewart & Brentano, 2006).

Περαιτέρω, ο R.S. Weiss (στο Nichols, 1996) περιγράφει το διαζύγιο ως μια διαδικασία σταδίων μετάβασης και ανάρρωσης. Η μετάβαση ξεκινά με το χωρισμό και χρονικά διαρκεί από οκτώ μήνες ως ένα έτος, ενώ από δύο ως τέσσερα χρόνια μετά το χωρισμό το διαζευγμένο άτομο έχει καταφέρει να αποκτήσει πλέον μια αρκετά ισχυρή ταυτότητα και προσωπική ισορροπία.

Μια άλλη οπτική για τα συναισθηματικά στάδια μας δίνει η Kessler το 1975, η οποία αναλύει την ψυχολογική διάσταση της προσαρμογής του ατόμου στη διαδικασία του διαζυγίου και διακρίνει ακόλουθα στάδια: Στο στάδιο της Απομυθοποίησης το ζευγάρι ανακαλύπτει τα προβλήματα στη σχέση του. Όλα τα ζευγάρια βέβαια προβαίνουν, ως κάποιο βαθμό, σε τέτοιες ανακαλύψεις, όμως όσα δεν καταλήγουν σε διαζύγιο, τα εξαλείφουν ή τα ελαχιστοποιούν. Αντίθετα, τα ζευγάρια που καταλήγουν στο διαζύγιο, προχωρούν προς το επόμενο στάδιο, το οποίο είναι η Διάβρωση. Στο στάδιο αυτό τα άτομα βιώνουν συναισθήματα θυμού, απογοήτευσης και αναστάτωσης καθώς ο γάμος τους φθείρεται. Ως εκ τούτου περνούν στο στάδιο της Αποσύνδεσης/Αδιαφορίας κατά το οποίο απομακρύνονται από τη σχέση, χάνουν το ενδιαφέρον τους και απο-επενδύουν τα συναισθήματά τους από τη σχέση. Ο Φυσικός Χωρισμός που ακολουθεί ίσως είναι το πιο δύσκολο στάδιο της διαδικασίας. Το στάδιο αυτό οδηγεί σε έντονα συναισθήματα μοναξιάς, άγχους και σύγχυσης. Το άτομο που έχει αποφασίσει να χωρίσει βασανίζεται από ενοχές ενώ το άτομο που δεν αποφάσισε το χωρισμό αντιμετωπίζει συναισθήματα απόρριψης και απώλειας. Μόλις τα μέλη του ζευγαριού απελευθερωθούν το ένα από τη φυσική παρουσία του άλλου, ξεκινά το στάδιο του Θρήνου για το χαμένο γάμο τους. Στο στάδιο αυτό κάθε άτομο θα πρέπει να μάθει να ζει και να σκέφτεται εξατομικευμένα. Αφού περάσει ο πόνος, το άτομο περνά στο στάδιο της «Δεύτερης Εφηβείας». Αρχίζει πλέον να έχει αισθήματα ανακούφισης, χαράς και αισιοδοξίας που ξυπνούν χρόνια ανικανοποίητες ανάγκες του παρελθόντος. Η ανάγκη για κάλυψη επιθυμιών που είχαν απωθηθεί στο παρελθόν είναι παρόμοια με τα βιώματα της εφηβικής ηλικίας και υπάρχει μεγάλη πιθανότητα να παρουσιαστούν υπερβολικές αντιδράσεις στην αρχή, να εμφανιστεί συμπεριφορά εφήβου και να δημιουργηθούν επιφανειακές σχέσεις. Με το πέρασμα του χρόνου, όμως, γίνεται η μετάβαση από σύντομες περιστασιακές ερωτικές σχέσεις σε στενές συντροφικές σχέσεις με συναισθηματική δέσμευση και βαθύτερη επικοινωνία. Οπότε, στο τελευταίο στάδιο της Διερεύνησης και της Σκληρής Προσπάθειας, τα σχέδια του ατόμου για το μέλλον γίνονται πιο ρεαλιστικά και ο έλεγχος των πράξεών του ακόμα μεγαλύτερος (στο Sussman, Steinmetz & Peterson, 1999).

Γενικά, πολλές θεωρίες έχουν αναπτυχθεί για τις φάσεις του διαζυγίου, με αρκετές διαφορές μεταξύ τους ως προς την ονομασία και τον αριθμό των σταδίων. Εκείνο όμως που είναι εμφανές σε όλες περιγραφές που έχουν διατυπωθεί, είναι ότι

όλες οι προσεγγίσεις αναφέρονται σε τρεις διαφορετικές φάσεις. Η πρώτη αφορά το διάστημα πριν το διαζύγιο όπου το άτομο αντιμετωπίζει τη νέα κατάσταση με σοκ και άρνηση, συνειδητοποιεί όμως την πραγματικότητα και παίρνει την απόφαση για το διαζύγιο. Η δεύτερη αφορά τη μεταβατική περίοδο όπου αντιμετωπίζεται ο χωρισμός και γίνονται όλες οι απαραίτητες διαπραγματεύσεις και η αναδιάρθρωση της ζωής των ατόμων, ενώ κατά την τρίτη περίοδο – που χαρακτηρίζεται ως περίοδος της ανάρρωσης - γίνεται ο αναπροσανατολισμός του ατόμου, η σταθεροποίηση και η ισορροπία του εαυτού (Harway, 2005).

Z'

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΔΙΑΖΥΓΙΟΥ

Ο χωρισμός και το διαζύγιο συγκεντρώνουν το αυξημένο ενδιαφέρον των ερευνητών καθώς κάθε χρόνο επηρεάζει εκατομμύρια ενηλίκων αλλά και παιδιών (Berman & Turk, 1981).

1. Επιπτώσεις ανάλογα με το φύλο

Η διαδικασία του διαζυγίου δεν είναι ίδια για τα δύο φύλα καθώς γυναίκες και άνδρες ακολουθούν διαφορετικές γνωστικές και συμπεριφοριστικές διαδικασίες. Οι γυναίκες σχεδιάζουν το διαζύγιό τους περισσότερο και ακολουθούν το σχεδιασμό αυτό, ενώ μιλούν περισσότερο με φίλους τους καθώς προσπαθούν να καταλήξουν στην απόφαση του διαζυγίου (Crane, Soderquist & Gardner, 1995).

Διαφορετικές όμως είναι και οι επιπτώσεις του διαζυγίου για τις γυναίκες και τους άνδρες, αν και γενικότερα ένα διαζύγιο συνήθως συνοδεύεται από κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα και για τα δύο φύλα (Amato, 2000).

Για τις γυναίκες, οι έρευνες έχουν δείξει χαμηλότερο επίπεδο ζωής και εισοδήματος και περισσότερες οικονομικές δυσκολίες σε σύγκριση με τα παντρεμένα ζευγάρια. (Amato, 2000). Η απόκλιση του εισοδήματος κυμαίνεται γύρω στο τριάντα τοις εκατό ενώ για τους άνδρες το ποσοστό περιορίζεται στο δέκα τοις εκατό (αν και τα ευρήματα διαφέρουν ανάμεσα στις έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί) (Stroup & Pollock, 1994). Μια άλλη έρευνα έδειξε ότι οι διαζευγμένες γυναίκες τρία χρόνια μετά τη διάλυση του γάμου τους, είναι πιο δυστυχημένες και υποφέρουν εντονότερα – σε σύγκριση με τους διαζευγμένους άνδρες – από κατάθλιψη (Lorenz *et al.*, 1997), ενώ, ένα χρόνο μετά το διαζύγιο οι μητέρες που μένουν με τα παιδιά τους είναι πιο ανήσυχες, θλιμμένες και θυμωμένες σε σύγκριση με τις μητέρες που παραμένουν στο γάμο τους. Μάλιστα δείχνουν λιγότερη στοργή στα παιδιά τους, επικοινωνούν λιγότερο μαζί τους, τα τιμωρούν περισσότερο ενώ είναι αρκετά ασταθείς ως προς τη χρήση των μεθόδων πειθαρχίας που χρησιμοποιούν (Amato & Keith, 1991)

Για τους άνδρες οι έρευνες δείχνουν ότι ένα διαζύγιο έχει μεγαλύτερο συναισθηματικό αντίκτυπο καθώς εμφανίζουν περισσότερα ψυχολογικά και σωματικά προβλήματα. Οι έρευνες δείχνουν ότι οι διαζευγμένοι άνδρες εμφανίζουν σωματικά προβλήματα πιο νωρίς (χρονικά) σε σύγκριση με τους παντρεμένους

άνδρες. Οι αιτίες που αναφέρονται αφορούν καρδιαγγειακές νόσους, υπέρταση και εμφράγματα. Μάλιστα, τα ποσοστά θανάτου για τους διαζευγμένους είναι διπλάσια από αυτά των παντρεμένων, ενώ τα ποσοστά θανάτου από πνευμονία είναι επτά φορές υψηλότερα. Επιπλέον τα ποσοστά των αυτοκτονιών είναι επίσης κατά τέσσερις φορές υψηλότερα σε σχέση με τους μη διαζευγμένους άνδρες. Περαιτέρω, οι διαζευγμένοι άνδρες αναζητούν ψυχιατρική βοήθεια ή νοσηλεύονται σε ιδρύματα δέκα φορές πιο συχνά από ό,τι οι παντρεμένοι άνδρες (Lynch, 1997).

Η πιο σημαντική παράμετρος ωστόσο για το διαζύγιο των ανδρών είναι ότι «πληγώνεται» η σχέση τους με τα παιδιά τους, πράγμα που μπορεί να έχει επικίνδυνες ή και μοιραίες επιπτώσεις για τη σωματική και συναισθηματική τους υγεία. Οι έρευνες δείχνουν ότι μόνο οι μισές μητέρες υποστηρίζουν τη σχέση πατέρων - παιδιών, ενώ το ένα πέμπτο των μητέρων όχι μόνο δεν βλέπουν κάποια χρησιμότητα στη συνέχιση της σχέσης τους αλλά εσκεμμένα υπονομεύουν τη μεταξύ τους επικοινωνία (Wallerstein & Kelly 1990).

Ας δούμε όμως τα παραπάνω πιο αναλυτικά :

2. Οικονομικές επιπτώσεις

Τα τελευταία χρόνια το ενδιαφέρον των ερευνητών έχει επικεντρωθεί στις οικονομικές συνέπειες ενός διαζυγίου, καθώς ο αριθμός των ατόμων που επηρεάζονται δραματικά από αυτό έχει αυξηθεί κατά πολύ. Η ανάλυση της Leonore Weitzman το 1985, στις Η.Π.Α. έδειξε ότι οι γυναίκες και τα παιδιά υφίστανται μείωση του εισοδήματός τους (μετά το διαζύγιο) κατά εβδομήντα τρία τοις εκατό ενώ οι άνδρες παρουσιάζουν μια αύξηση του εισοδήματός τους κατά σαράντα δύο τοις εκατό. Τα δεδομένα αυτά διαψεύστηκαν ως λανθασμένα (Weitzman, 1996· Peterson, 1996). Ακόμα όμως αν και οι νεότερες έρευνες μας δίνουν διαφορετικά ποσοστά, όπως η έρευνα των Bianchi, Subaiya και Kahn (1999) που επισημαίνει μείωση εισοδήματος για τις γυναίκες κατά τριάντα έξι τοις εκατό, εκείνο που γίνεται εμφανές είναι ότι γυναίκες και παιδιά είναι από τους πρώτους που βιώνουν την οικονομική δυσπραγία ως επίπτωση ενός διαζυγίου.

Σε σύγκριση με τις παντρεμένες γυναίκες ή τους διαζευγμένους άνδρες, παρατηρούνται χρόνιες οικονομικές δυσκολίες στις διαζευγμένες γυναίκες καθώς αναφέρουν αδυναμία να εξοφλήσουν τους λογαριασμούς τους και να αγοράσουν τα απαραίτητα για να ζήσουν. Αυτές οι διαφορές στο εισόδημα υπάρχουν επειδή οι

γυναίκες συνήθως διακόπτουν την εργασία τους ή αντιμετωπίζουν συγκρούσεις μέσα στο γάμο ως προς το δικαίωμά τους να εργαστούν καθώς η ανατροφή των παιδιών θεωρείται δική τους υποχρέωση. Επίσης, είναι πιο πιθανό από ό,τι οι άνδρες να αντιμετωπίσουν διακρίσεις και μειώσεις μισθού στην εργασία τους. Έτσι, οι διαζευγμένες γυναίκες - ιδιαίτερα αν έχουν την επιμέλεια των παιδιών τους - αντιμετωπίζουν οικονομικά προβλήματα (Amato, 2000).

Γενικότερα, το διαζύγιο σχετίζεται με σημαντική μείωση του οικογενειακού εισοδήματος. Το εισόδημα των νοικοκυριών επηρεάζεται αρνητικά και για τα δύο φύλα. Παρόλο που οι οικονομικές επιπτώσεις ενός διαζυγίου είναι πιο σημαντικές για τις γυναίκες, ένας μεγάλος αριθμός επιμέρους παραγόντων επιβαρύνει και τις συνθήκες ζωής των ανδρών – παρόλο που το εισόδημά τους επηρεάζεται λιγότερο. Το διαζύγιο για τους άνδρες μπορεί να σημαίνει εγκατάλειψη της κοινής ιδιόκτητης κατοικίας, αλλαγή στον συνηθισμένο καθημερινό τρόπο ζωής. Αυτή η επίδραση είναι συνήθως μεγαλύτερη για τους άνδρες, καθώς αυτοί είναι που συνήθως εγκαταλείπουν την οικογενειακή κατοικία μετά το χωρισμό (Andreß, Hummelsheim & Chaloupková, 2009). Επιπλέον έρευνες δείχνουν ότι ένα διαζύγιο μειώνει τα οικονομικά έσοδα και των ανδρών καθώς τα έσοδά τους περιορίζονται πλέον στο δικό τους μόνο μισθό και όχι και της συζύγου, ενώ το οικονομικό κόστος της διατροφής των παιδιών είναι πιο υψηλό από ό,τι ήταν στο παρελθόν (Mc Manus & Di Prete, 2001).

Από στοιχεία που προκύπτουν από έρευνα που πραγματοποιήθηκε στην ελεύθερη Κύπρο σε μονογονεϊκές οικογένειες αστικών και αγροτικών περιοχών προκύπτει ότι στην συντριπτική τους πλειοψηφία (εβδομήντα τέσσερα περίπου τοις εκατό) αποτελούνται από μητέρες με τα παιδιά τους, οι οποίες επωμίζονται σχεδόν αποκλειστικά το οικονομικό βάρος της συντήρησης της οικογένειας, τη φροντίδα και τη φύλαξη των παιδιών. Περαιτέρω ένα σημαντικό ποσοστό μητέρων (είκοσι τέσσερα περίπου τοις εκατό), αρχηγοί μονογονεϊκών οικογενειών, δηλώνουν ότι δεν έχουν αρκετούς πόρους για να επιβιώσουν. Ως εκ τούτου, στηρίζονται στη βοήθεια της εκτεταμένης οικογένειας, κυρίως των γονέων τους, οι οποίοι παρέχουν συναισθηματική, υλική και πρακτική υποστήριξη. Η κατακόρυφη μείωση των οικονομικών πόρων είναι ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα του εβδομήντα εννιά περίπου τοις εκατό των μονογονεϊκών οικογενειών, πράγμα που κατατάσσει τις οικογένειες αυτές, σε διεθνές επίπεδο, στις ευάλωτες πληθυσμιακές ομάδες ως προς τον κίνδυνο φτώχειας. Τα κυριότερα οικονομικά προβλήματα των οικογενειών αυτών

αφορούν στην κατακόρυφη μείωση του οικογενειακού εισοδήματος, στην άρνηση μιας μεγάλης μερίδας πατέρων να παρέχουν το ποσοστό της διατροφής, στο υψηλό κόστος φύλαξης και φροντίδας των παιδιών προσχολικής ηλικίας κ.α. (Περιστιάνης *et al*, 2007).

Και στην Ελλάδα, οι μονογονεϊκές οικογένειες αντιμετωπίζουν οικονομικά προβλήματα. Τα προβλήματα αυτά όμως δεν είναι πολύ έντονα εξαιτίας της ύπαρξης ανεπίσημων υποστηρικτικών δικτύων (Baganos, 2001), καθώς οι οικογένειες στην Ελλάδα τείνουν να εξαντλούν το σύνολο των πόρων τους για να εξασφαλίσουν φροντίδα για τα αδύναμα μέλη τους. Παράλληλα όμως, η φροντίδα αυτή και η έλλειψη υπηρεσιών πρωτοβάθμιας φροντίδας για οικογένειες και παιδιά ενθαρρύνει την υπερπροστατευτικότητα της οικογένειας (Καλλινικάκη, 2009).

Ωστόσο, μια σημαντική οικονομική αλλαγή παρατηρείται όταν οι χωρισμένοι γονείς κάνουν ένα δεύτερο γάμο. Η οικονομική ζωή των γυναικών που ξαναπαντρεύονται βελτιώνεται προς το καλύτερο, σε σύγκριση με τη ζωή των ξαναπαντρεμένων ανδρών. Αυτό συμβαίνει επειδή για τις γυναίκες τα έσοδα είναι περισσότερα από τα έξοδα ενώ για τους άνδρες συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο. Επομένως, οι οικονομικές συνέπειες της διάλυσης ενός γάμου, δεν είναι αποτέλεσμα μόνο ατομικής ευθύνης (π.χ. ικανότητα για εργασία) αλλά επηρεάζεται και από την οικογένεια, την αγορά εργασίας και τους υπάρχοντες κρατικούς θεσμούς (Andreß, Hummelsheim & Chaloupková, 2009).

3. Κοινωνικές επιπτώσεις και κοινωνικό στίγμα

Ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζεται κοινωνικά ένα διαζύγιο διαφέρει σημαντικά μεταξύ των χωρών αλλά και μεταξύ περιοχών της ίδιας χώρας. Σε ορισμένες περιοχές ο χωρισμός δεν επιφέρει καμιά σημαντική κοινωνική αλλαγή στην ζωή του ατόμου πέρα από τη διάλυση της συζυγικής σχέσης ενώ σε άλλες περιοχές τα άτομα που χωρίζουν μπορεί να βιώσουν πολύ στρεσογόνες εμπειρίες όπως αυτή της κοινωνικής απομόνωσης (Kalmijn & Uunk, 2007). Αλλού πάλι, τα άτομα που χωρίζουν βρίσκουν νέους φίλους και αναδιοργανώνουν την κοινωνική τους ζωή από την αρχή (Kalmijn & Uunk, 2007· Price & McKenry, 1989).

Γενικά οι κοινωνικές σχέσεις λειτουργούν προστατευτικά ενάντια στο στρες, καθώς η κοινωνική υποστήριξη μετριάξει τις αρνητικές επιδράσεις του στρες στην υγεία. Επομένως, η ύπαρξη κοινωνικών σχέσεων κατά τη διάρκεια της περιόδου μετά

το διαζύγιο, είναι ένας καίριος παράγοντας για την ομαλή προσαρμογή του ατόμου στις νέες συνθήκες της ζωής του (Krumrei, Coit, Martin, Fogo & Mahoney, 2007).

Όμως, οι κοινωνικές σχέσεις του ατόμου που χωρίζει επηρεάζονται δραματικά (Clarke-Stewart & Brentano, 2006). Οι επαφές με την οικογένεια του συντρόφου ελαττώνονται, μειώνοντας την υποστήριξη και την οικειότητα που υπήρχαν. Βέβαια, υπό μια άλλη άποψη, η συνέχιση της σχέσης με την εξ' αγγιστείας οικογένεια μπορεί να περιπλέκει περισσότερο την κατάσταση ιδιαίτερα στις περιπτώσεις που οι τέως σύζυγοι αδυνατούν να διαπραγματευτούν το διαζύγιο. Τότε, η σχέση με την πατρική οικογένεια του συντρόφου γίνεται δύσκολη και η υποστήριξη που λαμβάνεται ασταθής (Krumrei, Coit, Martin, Fogo & Mahoney, 2007).

Η επικοινωνία με τα πεθερικά εξαρτάται και από την επιμέλεια των παιδιών. Επειδή οι γυναίκες έχουν συνήθως την επιμέλεια των παιδιών, οι σύζυγοι είναι αυτοί που χάνουν συνήθως την επικοινωνία με την οικογένεια της συζύγου. Σε μια έρευνα που πραγματοποιήθηκε μεταξύ διαζευγμένων και παντρεμένων γυναικών μόνο το δεκατρία τοις εκατό από τις διαζευγμένες γυναίκες διατηρούσαν κάποιες σχέσεις με την οικογένεια του συζύγου σε σύγκριση με το σαράντα τοις εκατό των παντρεμένων γυναικών.

Και οι φίλες όμως κινδυνεύουν με ένα διαζύγιο. Ορισμένες φορές εξαιτίας των ίδιων των φίλων που απομακρύνονται επειδή δεν θέλουν να πάρουν το μέρος κανενός, είτε επειδή τελικά διαλέγουν να πάρουν το μέρος κάποιου από τους δυο. Επιπλέον ορισμένες φορές οι φίλοι δεν ξέρουν πώς να εντάξουν στις δραστηριότητές τους ένα ελεύθερο πλέον άτομο ή φοβούνται ότι θα απειληθεί και η δική τους σχέση με την παρουσία ενός ελεύθερου ατόμου (Clarke-Stewart & Brentano, 2006). Έτσι, οι κοινωνικές επαφές με διαζευγμένες γυναίκες μπορεί να θεωρηθούν ως απειλητικές για τα παντρεμένα ζευγάρια. Ως εκ τούτου, οι διαζευγμένες γυναίκες δε θεωρούνται ευπρόσδεκτες στις κοινωνικές εκδηλώσεις, ώστε τελικά, όσες δεν έχουν κατορθώσει να διατηρήσουν παλιές φιλίες, να καταλήγουν στην απομόνωση (Goetting, 1981).

Την ίδια στιγμή και τα ίδια τα διαζευγμένα άτομα έχουν την τάση να απομονώνονται από τους φίλους επειδή αισθάνονται παρείσακτοι ή επειδή είναι δύσκολο να κρύψουν τα αρνητικά συναισθήματά τους. Επιπλέον, οι αλλαγές στη ζωή των ατόμων (κατοικία, εργασία, οικονομικά) παρεμβαίνουν δυσκολεύοντας περισσότερο τη διατήρηση μιας παλιάς φιλίας.

Η απόκτηση νέων φίλων - συνήθως ελεύθερων ή ατόμων με συζυγικά προβλήματα και όχι παντρεμένων ζευγαριών - είναι η επιλογή των διαζευγμένων

ατόμων (Clarke-Stewart & Brentano, 2006). Ωστόσο, το κοινωνικό δίκτυο των γυναικών μετά το διαζύγιο είναι περισσότερο σταθερό από αυτό των ανδρών, επειδή οι γυναίκες συνήθως επενδύουν στις σχέσεις τους περισσότερο από ό,τι οι άνδρες (Price & McKenry, 1989).

Η αναζήτηση μιας νέας σχέσης είναι το επόμενο σημαντικό βήμα για τη συναισθηματική απεμπλοκή του ατόμου από το γάμο του. Οι άνδρες από τον πρώτο κιόλας χρόνο του διαζυγίου τους κάνουν νέες γνωριμίες. Οι μεγαλύτερες σε ηλικία γυναίκες όμως είναι πιο δύσκολο να κάνουν νέες γνωριμίες, και συνήθως αποφεύγουν τα μέρη όπου συχνάζουν ελεύθεροι άνδρες επειδή θεωρούν τη σεξουαλική φύση των τόπων αυτών ως προσβλητική. Έτσι, καταφεύγουν στο να δημιουργούν μεγαλύτερη επαφή με τους φίλους τους. Από την άλλη, οι μικρότερες σε ηλικία γυναίκες, δυσκολεύονται να ανταποκριθούν οικονομικά σε εξόδους καθώς επιβαρύνονται πολύ από την εργασία και τη φροντίδα των παιδιών τους (Price & McKenry, 1989· Clarke-Stewart & Brentano, 2006). Έτσι, αν και οι γυναίκες, διατηρούν σε υψηλότερο βαθμό το κοινωνικό τους δίκτυο, η διατήρησή του μοιάζει να είναι δευτερεύουσας σημασίας καθώς τα οικονομικά προβλήματα και η πίεση που προκαλούν αναδύονται ως πιο σημαντικά θέματα στις διαδικασίες της προσαρμογής τους στο διαζύγιο (Price & McKenry, 1989).

4. Ψυχική και φυσική (σωματική) Υγεία

Φαίνεται ότι το ανοσοποιητικό σύστημα των διαζευγμένων ατόμων είναι αρκετά ευαίσθητο ώστε ένα διαζύγιο – ως εξαιρετικά στρεσογόνο γεγονός – να προκαλεί την καταστολή του, με συνέπεια οι διαζευγμένοι να είναι πιο επιρρεπείς σε ασθένειες, να νοσούν και να επισκέπτονται τους γιατρούς κατά τριάντα τοις εκατό περισσότερο σε σύγκριση με τα άτομα που διατηρούν το γάμο τους (Kielcot-Glaser, Fisher, Ogrocki, Stout, Speicher, & Glaser, 1987).

Επιπλέον, οι διαζευγμένοι αντιμετωπίζουν αυξημένη θνησιμότητα. Σύμφωνα με έρευνα που πραγματοποιήθηκε στη Σουηδία, παρατηρείται αυξημένη θνησιμότητα στα διαζευγμένα άτομα, ιδιαίτερα στις γυναίκες που δεν εργάζονται αλλά και στους εργασιακά ανειδίκευτους άνδρες (Hemström, 1996).

Επιπλέον, οι συμπεριφορές υγείας μεταξύ παντρεμένων και διαζευγμένων ατόμων διαφέρουν. Μια έρευνα που πραγματοποιήθηκε στις Η.Π.Α. ανάμεσα σε διαζευγμένες γυναίκες μέσης ηλικίας έδειξε ότι είχαν υψηλή χοληστερίνη και μάζα σώματος, κάπνιζαν αρκετά και ασκούσαν πολύ λιγότερο σε σύγκριση με τις

παντρεμένες γυναίκες. Επιπλέον, αναφέρονται ασθένειες όπως καρκίνος των πνευμόνων και καρδιαγγειακές νόσοι. Άλλα προβλήματα που εμφανίζονται αφορούν την απώλεια βάρους, στομαχικά προβλήματα, σωματικούς πόνους, κόπωση, απώλεια της όρεξης, πονοκεφάλους και προβλήματα με τον ύπνο (Clark-Stewart & Brentano, 2006).

Οι διαζευγμένοι επίσης αντιμετωπίζουν μεγαλύτερη πιθανότητα να αναπτύξουν κάποια ψυχική ασθένεια ενώ το σαράντα τοις εκατό των διαζευγμένων ατόμων λαμβάνουν κάποιο είδος ψυχιατρικής βοήθειας (Berman & Turk, 1981). Σε μια άλλη έρευνα που πραγματοποιήθηκε στην Αγγλία, συγκρίθηκε ο πληθυσμός των διαζευγμένων και των μη διαζευγμένων γυναικών και βρέθηκε αύξηση κατά εκατόν ογδόντα οκτώ τοις εκατό στα ποσοστά κατάθλιψης των πρώτων. Το εύρημα αυτό αποδόθηκε στις οικονομικές δυσκολίες που αντιμετώπιζαν οι γυναίκες (Hope, Power & Rodgers, 1999).

Ωστόσο, αρκετές έρευνες συσχετίζουν το διαζύγιο με την εμφάνιση ψυχιατρικών προβλημάτων. Οι απόπειρες αυτοκτονίας είναι πιο συχνές ανάμεσα σε διαζευγμένους άνδρες και γυναίκες ενώ το ένα πέμπτο των γυναικών στις Η.Π.Α., που παίρνουν διαζύγιο, έχουν σκεφτεί την αυτοκτονία (Clarke-Stewart & Brentano, 2006).

5. Συναισθηματικές επιπτώσεις

Το διαζύγιο δεν είναι ένα απομονωμένο γεγονός αλλά μια διαδικασία η οποία ξεκινά ενώ το ζευγάρι μένει ακόμα μαζί και ολοκληρώνεται πολύ μετά τη νομική έκδοση του διαζυγίου. Μάλιστα, το διαζύγιο ενεργοποιεί μια πλειάδα στρεσογόνων συναισθημάτων (Kitson & Morgan, 1990· Amato, 2000), που κλονίζουν την αυτοαποδοχή και την αυτοκυριαρχία των ατόμων (Hope, Rogers & Power, 1999). Η διάρκεια και η σοβαρότητα των συναισθηματικών επιπτώσεων διαφέρει από άτομο σε άτομο και εξαρτάται από την ύπαρξη μιας σειράς προστατευτικών παραγόντων (Kitson & Morgan, 1990· Amato, 2000)

Η διάλυση ενός γάμου ξεκινά με την αποξένωση και με συναισθήματα που εγείρονται συνήθως μετά από μια περίοδο όπου οι σύζυγοι δεν μπορούν να αντλήσουν ικανοποίηση από τη σχέση (Amato, 2000). Ωστόσο, ακόμη και μετά από έναν προβληματικό γάμο, στον οποίο τα άτομα είναι δυστυχημένα, προκαλούνται συναισθήματα τρόμου, άγχους και μεγάλης ανησυχίας (Weiss, 1976).

Κατ' αρχήν τα συναισθήματα επηρεάζονται από τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνεται το άτομο το χωρισμό και όσα του συμβαίνουν. Επομένως, η γνωστική αντίληψη που έχει το άτομο για το γάμο, ιδιαίτερα για τα άτομα που πιστεύουν ότι ο γάμος είναι μια δια βίου δέσμευση, μπορεί να οδηγήσει στη συναισθηματική τους συντριβή καθώς τότε βιώνουν τα γεγονότα ως μια προσωπική τραγωδία (Amato, 2000).

Η εξέλιξη των συναισθημάτων εξαρτάται και από το ποιος παίρνει την απόφαση για το διαζύγιο. Έτσι, ο χρόνος κατά τον οποίο βιώνεται το πένθος για τη λήξη του γάμου διαφέρει για το άτομο που ζητά το διαζύγιο, το οποίο βιώνει το πένθος ενώ βρίσκεται ακόμα στο γάμο σε αντίθεση με το άτομο που εγκαταλείπεται, το οποίο μπορεί να μη βιώσει το πένθος πριν την έκδοση του νομικού διαζυγίου (Amato, 2000). Οι Clark-Stewart και Brentano (2006) αναφέρουν ότι τα άτομα που ζητούν το διαζύγιο βιώνουν μικρότερη θλίψη ενώ τα άτομα από τα οποία ζητείται το διαζύγιο αισθάνονται πιο ευάλωτα, μόνα και εγκαταλελειμμένα. Οι διαφορές αυτές ωστόσο τείνουν να μειώνονται με το πέρασμα του χρόνου ώστε, περίπου τρία χρόνια μετά το διαζύγιο, να μην υπάρχουν σημαντικές συναισθηματικές διαφορές (Clark-Stewart & Brentano, 2006).

Η έκδοση του νομικού διαζυγίου δεν φέρνει αναγκαστικά και τη λήξη του άγχους. Επιπλέον παράγοντες υπεισέρχονται και επηρεάζουν τα συναισθήματα των εμπλεκόμενων. Οι παράγοντες αυτοί αφορούν τις συνεχιζόμενες συγκρούσεις με τον τέως σύζυγο, την απώλεια της συναισθηματικής στήριξης εξαιτίας της απώλειας της επαφής με την εξ αγχιστείας οικογένεια, τους κοινούς φίλους ή τους γείτονες, την αλλαγή κατοικίας, επηρεάζοντας άμεσα τη συναισθηματική ισορροπία των ατόμων και την ευεξία τους. Έτσι, σε σύγκριση με τον έγγαμο πληθυσμό, για τους διαζευγμένους αναφέρεται περισσότερη κοινωνική απομόνωση, λιγότερο ικανοποιητική σεξουαλική ζωή και περισσότερα αρνητικά γεγονότα ζωής. Για τους γονείς, η μονογονεϊκότητα στην φροντίδα των παιδιών προκαλεί ιδιαίτερο άγχος, ενώ η απώλεια της επαφής με τα παιδιά, η οικονομική ανέχεια (κυρίως για τις μητέρες), οι δυσκολίες στην ανατροφή των παιδιών και διάφορα προβλήματα σχετικά με την επιμέλεια των παιδιών αποτελούν επιπλέον παράγοντες που επιτείνουν το άγχος των γονέων (Amato, 2000).

6. Επιπτώσεις στη γονεϊκή συμπεριφορά

Οι έρευνες δείχνουν ότι η θετική γονεϊκή συμπεριφορά υποχωρεί και αντικαθίσταται από αρνητικές γονεϊκές πρακτικές. Έτσι, σύμφωνα με τους Harold και Conger (1997) και οι δύο γονείς - και αυτοί που έχουν την επιμέλεια, αλλά και αυτοί που δεν την έχουν - είναι περισσότερο πιθανό να φερθούν στα παιδιά τους με μεγαλύτερη σκληρότητα σε σύγκριση με τους γονείς που διατηρούν το γάμο τους.

- Οι μητέρες που έχουν την επιμέλεια, μετά από το διαζύγιο είναι πολύ πιθανό να χρησιμοποιήσουν ασταθείς και τιμωρητικές τακτικές προκειμένου να συνετίσουν και να ελέγξουν τη συμπεριφορά των παιδιών τους ενώ έχουν την τάση να είναι πιο τιμωρητικές ή επιθετικές με τους γιούς τους. Επιπλέον, τα παιδιά των διαζευγμένων γονέων δείχνουν γενικότερα μεγαλύτερη αυτονομία, σε σύγκριση με τα άλλα παιδιά καθώς οι μητέρες τους, τους αφήνουν το περιθώριο να πάρουν μόνα τους αποφάσεις, κατάσταση που αλλάζει όμως κατά την εφηβεία των παιδιών όταν εμπλέκονται σε αντικοινωνικές ή σεξουαλικές συμπεριφορές. Κάποιες άλλες έρευνες ωστόσο υποστηρίζουν ότι ο συναισθηματικός δεσμός ανάμεσα στη μητέρα και το παιδί, παρά τις αλλαγές που προκαλεί ένα διαζύγιο, γίνεται ακόμα πιο δυνατός σε σύγκριση με τις άλλες οικογένειες, καθώς οι διαζευγμένες μητέρες περνάνε περισσότερο χρόνο με τα παιδιά τους σε σύγκριση με τις μη διαζευγμένες. Παρόλα αυτά όμως, ένας σημαντικός αριθμός παιδιών αποκόπτεται από την οικογένειά του (Hetherington, 1993).
- Οι πατέρες που έχουν την επιμέλεια αντιμετωπίζουν διαφορετικές προκλήσεις καθώς και μεγαλύτερα προβλήματα στην επίβλεψη των παιδιών τους ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια της εφηβείας. Επιπλέον, αν και οι έφηβοι αναφέρουν ισχυρό δεσμό τόσο με τους πατέρες όσο και με τις μητέρες τους, χαρακτηρίζουν το δεσμό με τη μητέρα τους ως ισχυρότερο (Maccoby, Buchanan, Mnookin & Dornbush, 1993).
- Οι γονείς που δεν έχουν την επιμέλεια των παιδιών τους αντιμετωπίζουν πρώτα απ' όλα τη δραματική μείωση των επαφών μαζί τους καθώς η δυνατότητά τους να τα βλέπουν περιορίζεται σε κάθε δεύτερο Σαββατοκύριακο. Η προσαρμογή των πατέρων σε αυτή την κατάσταση είναι πραγματικά δύσκολη καθώς αισθάνονται ότι έχουν πολύ περιορισμένο ρόλο στη ζωή και την ανατροφή των παιδιών τους (Braver & O'Connell, 1998). Υπό αυτές τις συνθήκες διαφοροποιείται και το στυλ της γονεϊκότητας που

εφαρμόζουν καθώς γίνονται περισσότερο επιτρεπτικοί και η στάση τους πιο συντροφική παρά γονεϊκή (Hetherington, 1993).

Σε γενικές γραμμές, επομένως, οι έρευνες δείχνουν ότι τα παιδιά αισθάνονται πιο κοντά με τους γονείς που έχουν την επιμέλεια. Παρόλα αυτά τα παιδιά είναι σε θέση να διατηρήσουν στενή σχέση με τον γονιό που δεν έχει την επιμέλειά τους ακόμα και αν η επαφή μαζί του είναι πολύ περιορισμένη (Maccoby, Buchanan, Mnookin & Dornbush, 1993).

Ωστόσο, τα παιδιά των διαζευγμένων γονέων έχουν να αντιμετωπίσουν μια ακόμα παράμετρο: την υψηλή συγκρουσιμότητα ή εχθρότητα μεταξύ των γονιών τους (Masheter, 1991), η οποία όχι μόνο επηρεάζει την άσκηση της γονεϊκότητας προς τα παιδιά, αλλά τα τοποθετεί στη μέση των συγκρούσεων, όπου εισπράττουν το θυμό του ενός γονέα για τον άλλο (Arbuthnot & Gordon, 1996).

7. Οι επιπτώσεις του διαζυγίου στα παιδιά

Η σταθερή οικογενειακή ατμόσφαιρα και η φυσική και συναισθηματική παρουσία και των δύο γονιών είναι πολύ σημαντική για την ομαλή ανάπτυξη και ταυτοποίηση του παιδιού. Ωστόσο, η φυσική παρουσία των γονέων δεν είναι απαραίτητα προσδιοριστικός παράγοντας για την ψυχική υγεία και την ισορροπία των παιδιών, καθώς οι διαταραγμένες ενδοοικογενειακές σχέσεις μπορούν να βλάψουν την ψυχική υγεία των παιδιών.

Για τα παιδιά, διαζύγιο σημαίνει απώλεια, δηλαδή «σπάσιμο» των συναισθηματικών δεσμών με τον γονέα που φεύγει, κατάσταση που οδηγεί σε άγχος αποχωρισμού και θρήνο, παρόμοιο με αυτό του θανάτου ενός γονέα. Μάλιστα είναι πιθανό τα παιδιά για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα να βρίσκονται σε συνεχή θρήνο, τροφοδοτούμενο από την περιοδική επικοινωνία με το γονέα που λείπει.

Ένα διαζύγιο δεν προκαλεί απαραίτητα ψυχοπαθολογία σε ένα παιδί, όμως ένα παιδί που οι γονείς του έχουν χωρίσει είναι πιο πιθανό να αναπτύξει τέτοιες αντιδράσεις εξαιτίας της διακοπής του συνηθισμένου τρόπου της ζωής του, της αποδιοργάνωσης της οικογένειας και της πιθανής αδυναμίας των γονιών να υποστηρίξουν τις συναισθηματικές ανάγκες του παιδιού. Η μεταβολή στην οικονομική κατάσταση της οικογένειας (Τσιάντης, 1991) είναι ένα από τα πρώτα πλήγματα των παιδιών που ζουν σε μονογονεϊκές οικογένειες (Elwood, 1988), ενώ και το κοινωνικό στίγμα που ακολουθεί το διαζύγιο και η έλλειψη υποστηρικτικών

συστημάτων επιδρά καταλυτικά ως ειδικός παράγοντας επηρεάζοντας το παιδί (Τσιάντης, 1991)

Μια δεκαετής έρευνα του Brun (στο Τσιάντης 1991) σε δείγμα 500 παιδιών, στη Δανία, δίνει τις πρώτες ενδείξεις σε ποσοστά. Στην έρευνα αυτή βρέθηκε ότι το είκοσι οκτώ τοις εκατό των παιδιών είχε τραυματιστεί τόσο ώστε να αναπτύξει ψυχικά συμπτώματα, ένα άλλο είκοσι οκτώ τοις εκατό είχε τραυματιστεί μεν αλλά παρουσίαζε μια σταθερή βελτίωση ενώ ένα σαράντα τέσσερα τοις εκατό των παιδιών είχε πολύ καλή προσαρμογή στο διαζύγιο των γονιών του.

Τα παιδιά που εμφανίζουν πρόβλημα είναι πιθανό να αναπτύξουν νευρωσικές διαταραχές, διαταραχές της συμπεριφοράς και πολύ σπάνια ψυχώσεις. Πολύ συχνά παρατηρείται πτώση της ακαδημαϊκής επίδοσης στο σχολείο (Τσιάντης, 1991), ενώ το εβδομήντα τοις εκατό των παιδιών που προέρχονται από διαλυμένους γάμους είναι πιο πιθανό να αποβληθούν από το σχολείο (Dawson, 1991) ή να το εγκαταλείψουν. Επίσης, είναι περισσότερο πιθανό να δημιουργήσουν νωρίτερα σεξουαλικές σχέσεις και να αντιμετωπίσουν εγκυμοσύνες (Furstenberg & Teitler, 1994), να έχουν λιγότερο ισχυρούς δεσμούς με τους γονείς τους (Zill, Morrison & Coiro, 1993· Amato & Cheadle, 2003), προβληματικούς γάμους, μικρότερο εισόδημα και να αναφέρουν πιο συχνά ότι είναι δυστυχισμένα. Αυτό το αποτέλεσμα αναφέρεται και στην εικοσαετή έρευνα των Amato και Cheadle (2003), όπου μελετήθηκε η διαγενεολογική μεταβίβαση των συνεπειών του διαζυγίου των παππούδων, το οποίο έχει τη δυναμική να επηρεάσει τα εγγόνια μέσω των κοινωνικοοικονομικών προβλημάτων που κληροδοτούνται στη μεσαία γενιά. Περαιτέρω, οι απόπειρες αυτοκτονίας είναι πιο συχνές στα παιδιά των διαζευγμένων γονιών (Hardt, Sidor, Nickel, Kappis, Petrak, & Egle, 2008), ενώ η εγκληματικότητα παιδιών που προέρχονται από διαλυμένα σπίτια είναι υψηλότερη από ό,τι στα άλλα παιδιά (Price & Kunz, 2003).

Επιπλέον, το σαράντα τοις εκατό των παιδιών που ζουν μακριά από τον πατέρα τους δεν έχουν καμιά επικοινωνία μαζί του κατά τη διάρκεια του έτους. Από το υπόλοιπο εξήντα τοις εκατό, μόνο το είκοσι τοις εκατό επισκέπτεται τον πατέρα του μια φορά το μήνα και μένει μαζί του το βράδυ, ενώ μόνο ένα στα έξι παιδιά βλέπει τον πατέρα του κάθε εβδομάδα (Maccoby, Buchanan, Mnookin & Dornbush, 1993). Η απουσία του πατέρα επιδρά αρνητικά στα παιδιά και σχετίζεται με χαμηλές σχολικές επιδόσεις, μειωμένη συμμετοχή στην αγορά εργασίας, αυξημένα ποσοστά καταστροφικών και αυτοκαταστροφικών συμπεριφορών (επιθετικότητα, κάπνισμα, χρήση αλκοόλ και ουσιών), κυρίως για τα αγόρια τα οποία πλήττονται περισσότερο

ως προς τη διαμόρφωση της ταυτότητας του φύλου, την προσαρμογή τους στο κοινωνικό σύνολο και την ικανότητά τους να ελέγξουν τη συμπεριφορά τους (Κορωναίου *et al*, 2007).

Έτσι, τα παιδιά από δεκαοκτώ ως είκοσι δύο ετών από διαλυμένες οικογένειες είναι δύο φορές πιο πιθανό να έχουν την ανάγκη να αναζητήσουν ψυχολογική βοήθεια και στήριξη (Zill, Morrison & Coiro, 1993).

Η΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΓΔΟΟ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ

Ένα διαζύγιο έχει επιτυχημένη έκβαση όταν και οι δύο σύζυγοι καταλήξουν σ' αυτή την απόφαση, η οποία τελικά μπορεί να αποδειχθεί η καλύτερη λύση γι' αυτούς, χωρίς να χρειαστεί να υποβιβάσουν τον εαυτό τους ή να βασανίσουν τον πρώην σύντροφο. Στην αυτοκριτική τους οι τέως σύζυγοι θα πρέπει να κατανοήσουν τι έφταιξε στο παρελθόν και τι ζητούν από το μέλλον ώστε να βαδίσουν στο νέο δρόμο που καλούνται να διανύσουν μόνοι τους, με αποφασιστικότητα, ωριμότητα και ευθύνη (Χουρδάκη, 1992)

ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΕΠΗΡΕΑΖΟΥΝ ΤΗΝ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ

1) Δημογραφικά χαρακτηριστικά

Παράγοντες όπως η ηλικία, η ύπαρξη παιδιών, η ηλικία των παιδιών, η χρονική διάρκεια του γάμου πριν από το διαζύγιο εμπλέκονται στις διαδικασίες προσαρμογής σε ένα διαζύγιο. Οι γυναίκες οι οποίες έχουν παιδιά σε μικρή ηλικία αναφέρουν υψηλότερα επίπεδα άγχους και κατάθλιψης, ενώ άλλες έρευνες δείχνουν ότι οι μεγαλύτερες σε ηλικία γυναίκες ή αυτές που χωρίζουν μετά από πολλά χρόνια κοινού έγγαμου βίου βιώνουν μεγαλύτερο τραύμα, άγχος και δυστυχία με το χωρισμό. Ωστόσο, πολλές έρευνες καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι αν και ένα διαζύγιο φέρνει πληθώρα αρνητικών συναισθημάτων, μπορεί επίσης να έχει και θετικά αποτελέσματα ως προς τα συναισθήματα ανεξαρτησίας και εμπιστοσύνης στον εαυτό ιδιαίτερα για τις γυναίκες που βρίσκονται σε μεγαλύτερες ηλικίες (Tschann, Johnston & Wallerstein, 1989).

Άλλα χαρακτηριστικά όπως η εκπαίδευση και η εργασία, είναι επιπλέον παράγοντες που σχετίζονται με την προσαρμογή του ατόμου στο διαζύγιο. Οι έρευνες έχουν καταλήξει στο συμπέρασμα ότι όσο πιο καλή είναι η εκπαίδευση και η εργασιακή θέση του ατόμου τόσο λιγότερο θα είναι το άγχος και επομένως τόσο καλύτερη η προσαρμογή του ατόμου στο διαζύγιο, ιδιαίτερα για τις γυναίκες (Tschann, Johnston & Wallerstein, 1989). Σε μια άλλη έρευνα των Bisagni και Eckenrode (1994) βρέθηκε ότι μια ισχυρή εργασιακή ταυτότητα σχετίζεται με υψηλή αυτοεκτίμηση και χαμηλά επίπεδα άγχους. Περαιτέρω, οι κοινωνικές σχέσεις που

αναπτύσσονται στο εργασιακό περιβάλλον, η παραγωγικότητα και το γεγονός ότι μέσω της εργασίας αποσπάται η σκέψη του ατόμου και αποδίδεται νόημα στα πράγματα ενισχύουν την προσαρμογή, κυρίως των γυναικών, στη διαδικασία του διαζυγίου (Bisagni & Eckenrode, 1995).

2) Πρακτικά θέματα

Η προσαρμογή στο διαζύγιο επηρεάζεται αρνητικά από πρακτικά προβλήματα που προκύπτουν από την αλλαγή στο εισόδημα, την κατοικία και την ύπαρξη νομικών θεμάτων. Το χαμηλό εισόδημα είναι ίσως ο παράγοντας που δημιουργεί το περισσότερο άγχος και τις μεγαλύτερες δυσκολίες κοινωνικής προσαρμογής (Tschann, Johnston & Wallerstein, 1989).

Μια επιπλέον δυσκολία αναδύεται τόσο για τους άνδρες όσο και για τις γυναίκες ως προς τα πρακτικά ζητήματα της καθημερινότητας όπως αυτά που αφορούν στις επισκευές, τη συντήρηση και τη λειτουργία του σπιτιού. Αν κάποιος πρέπει να ασχοληθεί με την πληθώρα των οικιακών υποχρεώσεων (καθαριότητα, ψώνια, μαγείρεμα) είναι πολύ πιθανό να αισθανθεί συντετριμμένος με την έλλειψη του χρόνου και με την άγνοιά του για πράγματα που πρέπει να κάνει και δεν ξέρει πώς να τα κάνει. Έτσι απλά πρακτικά ζητήματα επηρεάζουν την ικανοποίηση από τη ζωή μέσω της προσωπικής αξιολόγησης του ατόμου για τη ζωή και την καθημερινότητά του (Berman & Turk, 1981).

3) Ψυχολογικά χαρακτηριστικά

Ψυχολογικά γνωρίσματα όπως η κοινωνικότητα και η διαθεσιμότητα του ατόμου για κοινωνικές δραστηριότητες είναι παράγοντες που σχετίζονται με την προσαρμογή του στο διαζύγιο (Bisagni & Eckenrode, 1995).

Πολλά ψυχολογικά χαρακτηριστικά όπως η αυτοπεποίθηση, η αυτοκυριαρχία και η κοινωνική τόλμη σχετίζονται με την προσαρμογή ενώ η απουσία χαρακτηριστικών όπως π.χ. της αυτουποτίμησης συμβάλλουν ουσιαστικά στη διαδικασία της προσαρμογής. Επιπλέον, για τις γυναίκες η κοινωνική ωριμότητα και η αντίληψη για το ρόλο του φύλου είναι ιδιαίτερα σημαντικοί παράγοντες (Tschann, Johnston & Wallerstein, 1989).

Η προσαρμογή στο διαζύγιο στην πραγματικότητα αφορά στην ικανότητα του ατόμου να αναπτύξει την ταυτότητά του, η οποία πλέον δεν συνδέεται με την ιδιότητα του ως παντρεμένο άτομο (Kitson & Raschke, 1981).

Το διαζύγιο ως εμπειρία μοιάζει με την απώλεια μετά θάνατο ενός συζύγου (απώλεια της σχέσης, του γάμου), κυρίως για τα άτομα, τα οποία δεν επιλέγουν τα ίδια να χωρίσουν. Κάθε απώλεια είναι μια επίπονη εμπειρία, η οποία συνδέεται με την αντίληψη της προσωπικής ταυτότητας κάθε ατόμου (DeGarmo & Kitson, 1996), επειδή διαψεύδει τις απόψεις του για τον εαυτό και τον κόσμο, που υπήρχαν μέχρι εκείνη τη στιγμή. Η ταυτότητα επομένως, κλονίζεται με το χωρισμό ώστε το άτομο είναι απαραίτητο να δημιουργήσει μια νέα αίσθηση του εαυτού, να προσαρμοστεί σε νέους ρόλους (DeGarmo & Kitson, 1996) και να πραγματοποιήσει αλλαγές στην καθημερινότητά του - καθώς η έννοια της προσαρμογής αναφέρεται και στην ικανότητά του ατόμου εκτελεί τους ρόλους και τις υποχρεώσεις του στην καθημερινή ζωή με επάρκεια (Kitson & Raschke, 1981).

Κατά την απώλεια λοιπόν της συζυγικής ιδιότητας, «προσαρμογή στην πραγματικότητα» σημαίνει «αναπροσαρμογή στην ατομικότητα». Η διαδικασία αυτή είναι ιδιαίτερα επίπονη, ιδιαίτερα για τις γυναίκες οι οποίες υπερεκτιμούσαν τη συζυγική τους ιδιότητα (DeGarmo & Kitson, 1996).

Γενικά οι τραυματικές εμπειρίες έχουν τη δυναμική να διασπάσουν την εικόνα του ατόμου για το Εαυτό και τον Κόσμο καθώς απειλούν κεντρικές έννοιες του αυτοπροσδιορισμού του ατόμου. Η διάσπαση της φυσιολογικής γνωστικής διαδικασίας εμποδίζει το άτομο να βιώσει την εμπειρία του ενώ η αυξημένη κοινωνική και συναισθηματική απομόνωση, κατά την οποία δεν αποκαλύπτονται τα σημαντικά θέματα που απασχολούν τη σκέψη, επιβαρύνει ακόμα περισσότερο την έννοια του Εαυτού. Η λεκτική έκφραση της συναισθηματικής εμπειρίας είναι ένα πολύ σημαντικό συστατικό της πρόληψης και της προσαρμογής του ατόμου γενικότερα. Επομένως, η αποκάλυψη των συναισθημάτων είναι πολύ σημαντική επειδή επιτρέπει στους ανθρώπους να προσδώσουν νόημα στην εμπειρία και να αφομοιώσουν τα αρνητικά γεγονότα, προσδιορίζοντας ταυτόχρονα και τον Εαυτό μέσα από το λόγο (Contrada & Ashmore, 1999).

Το σημαντικότερο στοιχείο της διαδικασίας του διαζυγίου επομένως είναι οι σύζυγοι να μην αρνηθούν ποτέ την πραγματικότητα αλλά κρατώντας μία θετική στάση ζωής, να μετατρέψουν την οδυνηρή εμπειρία σε μία εμπειρία ενδυνάμωσης του εαυτού (Μπαμπάλης, 2005α).

Επιπλέον, μερικοί άνθρωποι μετά το διαζύγιο φαίνεται ότι μπορούν να αναγνωρίσουν τη δική τους συνεισφορά στη διάλυση του γάμου τους και να αποδεχτούν τις δικές τους ευθύνες για το διαζύγιο. Έτσι, ορισμένοι μπορούν να

ωφεληθούν και να αποκτήσουν καλύτερη αίσθηση της πραγματικότητας, ευκρινέστερη αυτοαντίληψη και γενικότερα καλύτερη κρίση (Wallerstein, 1986).

4) Κοινωνικοί παράγοντες

Η αλλαγή στους κοινωνικούς ρόλους ίσως είναι ένα από τα σημεία που προκαλούν την μεγαλύτερη πίεση και εκλύουν το περισσότερο άγχος για τους διαζευγμένους, πράγμα που σημαίνει ότι η προσαρμογή στους νέους αυτούς ρόλους ίσως να είναι μια από τις πιο σημαντικές πλευρές στη διαδικασία της προσαρμογής σε ένα διαζύγιο (Kitson & Morgan, 1990).

Η ύπαρξη ενός υποστηρικτικού δικτύου επιδρά αποφασιστικά στην προσαρμογή των ατόμων και παρέχει σημαντική βοήθεια, κυρίως κατά τη διάρκεια του πρώτου έτους μετά το χωρισμό (Leslie & Grady, 1985· McLanahan et al., 1981). Η συμμετοχή σε κοινωνικές δραστηριότητες, η ύπαρξη κοινωνικού δικτύου για την υποστήριξη του ατόμου – τόσο πριν όσο και μετά από το χωρισμό – (Tschann, Johnston & Wallerstein, 1989), αλλά και οι στενές προσωπικές σχέσεις (Krumrei, Coit, Martin, Fogo & Mahoney, 2007), αποτελούν εξέχοντες παράγοντες προσαρμογής, ιδιαίτερα για τους άνδρες. Επίσης, η δημιουργία καινούργιων σχέσεων και δεσμών βελτιώνει ακόμα περισσότερο την προσαρμογή ώστε τα άτομα που βγαίνουν τακτικά ραντεβού, που συγκατοικούν ή που ξαναπαντρεύονται να αναφέρουν υψηλότερα επίπεδα ευτυχίας, λιγότερη μοναξιά και άγχος (Tschann, Johnston & Wallerstein, 1989).

Ένα διαζύγιο μπορεί να φέρει και θετικές αλλαγές στη ζωή των ατόμων καθώς επιτρέπει στους συμμετέχοντες σε αυτό να βιώσουν θετικές αλλαγές στη ζωή τους και την ποιότητά της. Φαίνεται ότι οι ψυχολογικές αλλαγές και η ανάπτυξη που επέρχεται είναι πιο ευρείες στην περίπτωση των γυναικών και λιγότερες στη ζωή των ανδρών. Σε αυτό συνεισφέρει η ικανότητα των γυναικών να δημιουργούν ουσιαστικές σχέσεις και να αναδιοργανώνουν την κοινωνική τους ζωή μετά το διαζύγιο. Ο παράγοντας αυτός βέβαια φαίνεται να σχετίζεται με την ηλικία που συνέβη το διαζύγιο καθώς οι νεότερες γυναίκες φαίνεται ότι μπορούν να ανακαλύψουν νέες πηγές δύναμης στον εαυτό και το περιβάλλον τους με αποτέλεσμα ένας σημαντικός αριθμός γυναικών να αναπτύσσονται οικονομικά και συναισθηματικά κατά το χρονικό διάστημα της πρώτης δεκαετίας μετά το διαζύγιο. Αντίθετα, οι μεγαλύτερες σε ηλικία γυναίκες είναι πιο πιθανό να προσκολληθούν στα παιδιά τους και να βιώνουν καταστάσεις κοινωνικής απομόνωσης, ενώ γυναίκες που υπέφεραν από

νευρωτικά προβλήματα κατά τη διάρκεια του γάμου τους είναι πιο πιθανό να αντιμετωπίσουν μεγαλύτερες επιπτώσεις όταν πλέον μένουν μόνες (Wallerstein, 1986).

5) Δεσμός και Σχέσεις

Ένα κεντρικό συστατικό της διαδικασίας του διαζυγίου είναι ο συναισθηματικός δεσμός με τον πρώην σύζυγο. Τα άτομα που δυσκολεύονται να αποχωριστούν τον πρώην σύζυγο και συνεχίζουν να έχουν αυξημένα επίπεδα οικειότητας, συνήθως διατηρούν εξιδανικευμένη εικόνα και θετικά συναισθήματα προς αυτόν παραμένοντας - με τον τρόπο αυτό - πολύ ισχυρά συνδεδεμένα μαζί του. Από την άλλη, τα άτομα που εμπλέκονται σε χρόνια σύγκρουση με τον πρώην σύντροφο, διατηρούν αρνητική εικόνα και αρνητικά συναισθήματα. Άλλα άτομα πάλι, εναλλάσσουν τα συναισθήματά τους προς τον πρώην σύζυγο ανάμεσα στους δύο αυτούς πόλους. Όμως, η συναισθηματική αποδέσμευση συμβαίνει μόνο όταν τα άτομα μπορούν να διατηρήσουν μια αντίληψη τόσο των θετικών όσο και των αρνητικών όψεων του τέως συζύγου, η οποία να συνοδεύεται από πολύ ελάχιστη ή καθόλου συναισθηματική διέγερση. Αυτή η «λύση» του δεσμού φέρνει συναισθηματική ανακούφιση. Παρόλα αυτά, ο δεσμός με τον πρώην σύζυγο αρκετά συχνά διατηρείται για κάποιο διάστημα μετά το χωρισμό, ακόμα και από τα άτομα που επιθυμούσαν τη διάλυση της σχέσης (Tschann, Johnston & Wallerstein, 1989).

Οι συγκρούσεις μεταξύ των πρώην συζύγων, ιδιαίτερα σε περιπτώσεις που υπάρχουν παιδιά, δημιουργούν εντάσεις και συμβάλλουν αρνητικά στην προσαρμογή, ιδιαίτερα για τις γυναίκες.

Η σχέση με τα παιδιά μετά το χωρισμό είναι μια άλλη πηγή άγχους. Συχνά οι γονείς επικοινωνούν λιγότερο με τα παιδιά τους μετά το διαζύγιο και δεν επιδεικνύουν καλή γονεϊκή συμπεριφορά. Οι γονείς που δεν επικοινωνούν με τα παιδιά τους αρκετά μετά το διαζύγιο δείχνουν να είναι πιο αναστατωμένοι.

Επιπλέον, η συγχώρεση μπορεί να είναι ένας διαμεσολαβητικός παράγοντας για την προσαρμογή των συζύγων στο διαζύγιο αλλά και των παιδιών. Η Bonach (2009) στην έρευνά της βρήκε πολύ ισχυρή σχέση ανάμεσα στη συγχώρεση και την ποιότητα της γονεϊκής φροντίδας μετά το διαζύγιο. Στην έρευνά της παράγοντες όπως η ικανοποίηση που αντλείται από τη φροντίδα προς το παιδί, οι οικονομικοί διακανονισμοί και η μεταμέλεια του πρώην συζύγου σχετίζεται με τη συγχώρεση και

την καλή γονεϊκότητα, ενώ αντίθετα η εχθρότητα και οι συγκρουσιμότητα μεταξύ των συζύγων πριν το διαζύγιο υπονομεύει τη γονεϊκότητα και τη συγχώρεση.

6) Άλλοι παράγοντες

Η λαϊκή παράδοση μας λέει «Ο χρόνος είναι ο καλύτερος γιατρός». Αυτό έχει αποδειχτεί και ερευνητικά καθώς όσο πιο μακριά χρονικά είναι ο χωρισμός, τόσο καλύτερη είναι η προσαρμογή και τόσο καλύτερη η λειτουργικότητα του ατόμου (Tschann, Johnston & Wallerstein, 1989).

Η πνευματικότητα / θρησκευτικότητα, τέλος, ανέκαθεν επιστρατευόταν ώστε να μπορέσει το άτομο να αντιμετωπίσει τις διάφορες κρίσεις στη ζωή του. Έτσι, μια ποιοτική έρευνα σε 11 γυναίκες αποκάλυψε τη βοηθητική της επίδραση κατά την περίοδο αμέσως μετά το διαζύγιο (Nathanson, 1995). Παρομοίως η θρησκευτική πίστη ορίστηκε από 98 οικογένειες με παιδιά στην εφηβεία ως ο τέταρτος βοηθητικός παράγοντας για την προσαρμογή μετά το διαζύγιο (Greef & Merve, 2004). Αυτές οι μελέτες μας υποδεικνύουν ότι η θρησκεία μπορεί να προάγει με θετικό τρόπο την προσαρμογή στο διαζύγιο.

Θ'
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΑΤΟ
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

1. Σκοπός και στόχοι της έρευνας

Ο σκοπός αυτής της ερευνητικής εργασίας αφορά στη διερεύνηση των απόψεων, αντιλήψεων και στάσεων ορισμένων διαζευγμένων γυναικών που κατοικούν σε αστικά κέντρα της Κρήτης σχετικά με το διαζύγιό τους. Στην έρευνα δίνεται έμφαση στον τρόπο με τον οποίο τα άτομα βίωσαν τη διαδικασία του διαζυγίου με σκοπό να αναδειχθεί αυτό που τα άτομα θεωρούν ως πιο σημαντικό.

Οι επιμέρους στόχοι της έρευνας αφορούν στη διερεύνηση των ψυχοσυναισθηματικών συνθηκών όπως αυτές διαμορφώνονται μέσα από την απόφαση του χωρισμού, τις αλλαγές και τα προβλήματα που έφερε στη ζωή τους το διαζύγιο και την πορεία προς την προσαρμογή.

2. Μέθοδοι έρευνας

2.1. Ποιοτική έρευνα

Το είδος της έρευνας που επιλέχθηκε είναι η ποιοτική. Το κύριο χαρακτηριστικό της ποιοτικής έρευνας είναι ο μικρός αριθμός περιπτώσεων που χρησιμοποιεί, καθώς και το γεγονός ότι οδηγεί στη συγκέντρωση λεπτομερών στοιχείων για πολλαπλές πτυχές του προς διερεύνηση θέματος. Οι διαδικασίες που εφαρμόζονται, επικεντρώνονται στη σημασία που έχουν τα κοινωνικά φαινόμενα για τα άτομα και στο νόημα των φαινομένων για τα άτομα αυτά (Κυριαζή, 2005). Αυτή ήταν και η επιδίωξη αυτής της έρευνας, δηλαδή το να καταγραφεί η σημασία που είχε για τα άτομα, που συμμετείχαν στην έρευνα, η εμπειρία που βίωσαν.

2.2. Οι ομάδες εστιασμένης συζήτησης

Οι ομάδες εστιασμένης συζήτησης είναι μια μέθοδος για τη συλλογή ποιοτικών δεδομένων, που τα τελευταία χρόνια συγκεντρώνει όλο και μεγαλύτερο ενδιαφέρον (Μωραΐτη & Παπαδάτου, 2010). Πρόκειται για μια μέθοδο, η οποία είναι επικεντρωμένη στο να εκμαιεύει την ποικιλομορφία των δεδομένων (Robson, 2007). Σύμφωνα με τον Bers (στο Μωραΐτη & Παπαδάτου, 2010) στην ομάδα αυτή, ένας μικρός αριθμός ατόμων (4-12 άτομα) συγκεντρώνονται προκειμένου να συζητήσουν πάνω σε ένα συγκεκριμένο θέμα. Η συζήτηση συντονίζεται από ένα εκπαιδευμένο

επαγγελματία και διαρκεί περίπου 90-120 λεπτά. Επομένως, πρόκειται για μια ανοιχτή, δημόσια συζήτηση, που καθοδηγείται από έναν ερευνητή.

2.2.1 Τα πλεονεκτήματα

Αυτό που κάνει τις ομάδες εστίασης να ξεχωρίζουν σε σύγκριση με τις άλλες ποιοτικές μεθόδους είναι η αλληλεπίδραση μεταξύ των συμμετεχόντων και μεταξύ του ερευνητή και των συμμετεχόντων (Lehoux, Poland & Daudelin, 2006). Η αλληλεπίδραση, επομένως, αποτελεί ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά της μεθόδου και την πηγή αυτών των δεδομένων (Morgan, 1996). Επομένως ενθαρρύνεται μέσα από ερωτήσεις και την ανταλλαγή των εμπειριών των συμμετεχόντων, εξασφαλίζοντας ταυτόχρονα και τη συλλογή ενός πολύ πλούσιου υλικού, που δεν θα υπήρχε δυνατότητα να συλλεχθεί με κάποιον άλλο τρόπο (Μωραΐτη & Παπαδάτου, 2010). Οι ομάδες εστιασμένης συζήτησης είναι το ιδανικό εργαλείο για να μπορέσει κάποιος να ανιχνεύσει τις απόψεις των ατόμων και τη δυναμική των ομάδων, η οποία βοηθά τη συζήτηση να επικεντρωθεί στα πιο σημαντικά θέματα. Περαιτέρω, η εμπειρία της ομάδας εστίασης αποτελεί μια απολαυστική εμπειρία για τους συμμετέχοντες, οι οποίοι παρακινούνται από τις σκέψεις και τις απόψεις των άλλων μελών της ομάδας (Robson, 2007).

Η συγκεκριμένη ομάδα λειτούργησε ομαλά, και οι συμμετέχουσες μπόρεσαν να ξεδιπλώσουν και να αποκαλύψουν, χωρίς αναστολές, την εμπειρία τους στην ομάδα, εστιάζοντας στις μεταξύ τους ομοιότητες αλλά και στις διαφορές. Οι ίδιες ήταν αρκετά κινητοποιημένες και με διάθεση να μιλήσουν ώστε τελικά να μην χρειάζεται ιδιαίτερη παρέμβαση εκ μέρους του συνεντευκτή για την κατάθεση της εμπειρίας τους.

2.2.2. Μειονεκτήματα

Από την άλλη πλευρά, τα δεδομένα που εξάγονται από μια ομάδα εστίασης δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν για στατιστικές γενικεύσεις καθώς το δείγμα είναι πολύ μικρό. Επιπλέον κάποια από τα άτομα που συμμετέχουν είναι εύκολο να κυριαρχήσουν στην ομάδα. Έτσι η διαδικασία χρειάζεται σωστή διαχείριση ώστε να μην επικρατήσει μεροληψία από τις απόψεις των λίγων.

Ένα ακόμα μειονέκτημα αφορά στο γεγονός ότι οι ερωτήσεις που γίνονται είναι λίγες καθώς δεν είναι δυνατόν να τεθούν πολλές σημαντικές ερωτήσεις σε μικρό

χρονικό διάστημα, ενώ πολλές φορές μπορεί να προκύψουν εμπόδια εξαιτίας της χαλαρής εχεμύθειας που επικρατεί στα ομαδικά σχήματα (Robson, 2007).

3. Οι συμμετέχοντες

Οι απόψεις σχετικά με τον ιδανικό αριθμό συμμετεχόντων διαφέρουν αρκετά, αλλά φαίνεται ότι ένας αριθμός περίπου οκτώ ατόμων είναι κατάλληλος. Στην περίπτωση της συγκεκριμένης έρευνας συμμετείχαν επτά άτομα.

Τις περισσότερες φορές στις ομάδες εστίασης χρησιμοποιούνται ομοιογενείς πληθυσμοί καθώς τα άτομα τότε μοιράζονται μια κοινή βάση γνώσης και απόψεις. Η ομοιογένεια των ομάδων μπορεί όμως και να προκαλέσει προβλήματα στο ερευνητικό υλικό καθώς μπορεί να εμποδίσει την ανάδυση ιδεών που θεωρούνται δεδομένες και να αποτρέψει τα άτομα να διαφοροποιήσουν την εμπειρία τους. Από την άλλη όμως, δουλεύοντας με ετερογενείς ομάδες μπορεί να εμφανιστούν προβλήματα συνεννόησης, απροθυμίας συμμετοχής, ακόμα και ανοιχτών συγκρούσεων (Robson, 2007). Στη συγκεκριμένη περίπτωση ο πληθυσμός της ομάδας ήταν ομοιογενής και αποτελούνταν από εργαζόμενες γυναίκες ηλικίας 38-55 ετών, οι οποίες διέμεναν σε αστικά κέντρα της Κρήτης και είχαν βιώσει στο παρελθόν ένα διαζύγιο.

Η συγκεκριμένη ομάδα εστιασμένης συζήτησης πραγματοποιήθηκε τον Απρίλιο του 2011, σε ειδικά για την περίπτωση διαμορφωμένο εσωτερικό χώρο. Ο χώρος πρέπει να επιτρέπει στα άτομα να νιώθουν ασφαλείς και ήρεμοι, ενώ οι εξωτερικοί χώροι πρέπει να αποφεύγονται ώστε να μην δημιουργούνται περισπασμοί στα άτομα αλλά και για να μην επηρεάζεται η ποιότητα της μαγνητοφώνησης (Sharts-Hopko, 2001).

4. Οδηγός συζήτησης

Η διεξαγωγή της συζήτησης μιας ομάδας εστίασης, συνήθως βασίζεται σε έναν ημιδομημένο οδηγό με ερωτήσεις σχετικές με το προς διερεύνηση θέμα. Ο σκοπός της δημιουργίας του οδηγού είναι να βοηθηθούν τα άτομα που συμμετέχουν να προσεγγίσουν το θέμα αρχικά με ασφάλεια και στη συνέχεια να εμβαθύνουν με πιο εστιασμένο τρόπο, παράγοντας μια ελεύθερη συζήτηση, χωρίς μεροληψίες. Ο οδηγός συζήτησης πρέπει να περιλαμβάνει 5-6 θεματικές κατηγορίες (Μωραΐτη & Παπαδάτου, 2010) και οι ερωτήσεις σε κάθε θεματική πρέπει να είναι ανοιχτές, ξεκάθαρες και σύντομες (Sharts-Hopko, 2001).

Στην συγκεκριμένη ομάδα, έγινε ο ακόλουθος σχεδιασμός σχετικά με τις θεματικές της συζήτησης και τις επιμέρους ερωτήσεις προς διερεύνηση.

ΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ο ΧΩΡΙΣΜΟΣ

1. Ποια χαρακτηριστικά θεωρήσατε ελκυστικά όταν επιλέξατε το σύντροφό σας;
2. Τι σας οδήγησε στην απόφαση να χωρίσετε;
3. Αν παρομοιάζατε το χωρισμό σας με ένα αντικείμενο, μια κατάσταση ή ένα φυσικό φαινόμενο, ποιο θα ήταν αυτό;

2. ΟΙ ΑΛΛΑΓΕΣ

4. Ποιο είναι το μεγαλύτερο πρόβλημα που αντιμετωπίσατε μετά το χωρισμό σας;
5. Τι άλλαξε στους ρόλους, τις ευθύνες σας στο σπίτι ή τη συναισθηματική σας κατάσταση μετά το χωρισμό;
6. Διατηρείτε επικοινωνία με τον τέως σύντροφο και, αν ναι, τι είδους επικοινωνία είναι αυτή;

3. ΟΙ ΠΡΟΚΑΤΑΛΗΨΕΙΣ

7. Τι άλλαξε στο κοινωνικό σας περιβάλλον όταν χωρίσατε και πώς εμφανίστηκαν οι αλλαγές αυτές - αν εμφανίστηκαν;
8. Πώς επηρεάστηκε η κοινωνική σας ζωή μετά το διαζύγιο;

4. Η ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ

9. Πώς ανακάμψατε μετά το χωρισμό;
10. Ποιοι σας στήριξαν και τι έκαναν για να σας στηρίξουν μετά το χωρισμό;
11. Διατηρήσατε σχέσεις με την οικογένεια του συζύγου; Αν ναι, σε τι σας βοήθησε;
12. Μεταβήκατε σε νέα σχέση μετά το χωρισμό;
13. Σκέφτεστε να ξαναπαντρευτείτε;

5. ΠΑΙΔΙΑ

14. Ενεπλάκηκαν τα παιδιά στο χωρισμό σας; Τι δυσκολίες παρατηρήσατε στη συμπεριφορά των παιδιών μετά το διαζύγιο;
15. Πώς μπορεί κάποιος να βοηθήσει ένα παιδί να προσαρμοστεί στο χωρισμό των γονιών του;

5. Μέθοδος καταγραφής των στοιχείων

5.1. Ηχογράφιση

Τα πλεονεκτήματα που προσφέρει η χρήση του μαγνητοφώνου σε μια συνέντευξη αφορούν τη δυνατότητα αναπαραγωγής λεπτομερών δεδομένων. Ωστόσο προκύπτουν δύο θέματα, ένα πρακτικό και ένα ηθικό. Το πρακτικό θέμα αφορά στη φυσική συνομιλία των συμμετεχόντων και στην καλής ποιότητας ηχογράφιση ώστε να διευκολύνεται στη συνέχεια η καταγραφή του λόγου των ατόμων. Βεβαίως, από την άλλη, η παρουσία μέσων καταγραφής μπορεί να επηρεάσει τις σχέσεις στην ομάδα ή τις σχέσεις μεταξύ ερωτώμενων και συνεντευκτή.

Το ηθικό πρόβλημα είναι πιο περίπλοκο καθώς ο συνεντευκτής μπορεί να αντιμετωπίσει την άρνηση του συμμετέχοντος να ηχογραφηθεί. Σύμφωνα με τη δεοντολογία, απαιτείται οπωσδήποτε η άδεια του συνεντευξιζόμενου, για να προχωρήσει η ηχογράφιση (Ρήγα, 2009).

Στη συγκεκριμένη έρευνα, κατά τις πρώτες επαφές με τις συμμετέχουσες είχε γίνει – σε κάθε μια από αυτές – ερώτηση για την ηχογράφιση και όλες είχαν συναινέσει. Κατά τη διάρκεια της συνέντευξης έγινε μόνο η υπενθύμιση του γεγονότος της ηχογράφησης.

5.2. Απομαγνητοφώνηση

Η σωστή καταγραφή θεωρείται πολύ σημαντική εργασία και προϋποθέτει τη σωστή μετεγγραφή στο χαρτί των λεχθέντων των αφηγητών. Πρέπει να δίνεται ιδιαίτερη προσοχή στις παύσεις, τις παρεμβάσεις και στις ερωτήσεις που γίνονται, στο χρωματισμό της φωνής, τις διακοπές και τους δισταγμούς. Επιπλέον, πρόκειται για μια χρονοβόρα διαδικασία, καθώς η αναλογία του χρόνου της ταινίας προς το χρόνο της απομαγνητοφώνησης είναι ένα προς δέκα (Ρήγα, 2009).

6. Ανάλυση δεδομένων

6.1. Η Θεμελιωμένη Θεωρία (Grounded Theory)

Η θεμελιωμένη θεωρία αφορά σε ανεξερεύνητα ερευνητικά ζητήματα τα οποία διερευνώνται χωρίς να διατυπώνονται από την αρχή θεωρητικές υποθέσεις, οι οποίες συσχετίζουν μεταβλητές μεταξύ τους, όπως στις ποσοτικές μεθόδους. Οι θεωρητικές υποθέσεις επομένως δεν προηγούνται αλλά ακολουθούν. Κατά συνέπεια, η κατασκευή της θεωρίας στηρίζεται και θεμελιώνεται από τα εμπειρικά δεδομένα (Ιωσηφίδης, 2003).

Στόχος της προσέγγισης αυτής δεν είναι να επιβεβαιωθούν ή να διαψευστούν υποθέσεις, αλλά να διατυπωθούν νέες προτάσεις που να ερμηνεύουν κοινωνικές διαδικασίες μέσα από τα κοινωνικά, γεωγραφικά και πολιτισμικά όρια που τίθενται από τα εμπειρικά δεδομένα (Bohm, 2004).

Η θεμελιωμένη θεωρία εφαρμόζει πρακτικές ανάλυσης ποιοτικών δεδομένων, χρησιμοποιώντας στρατηγικές όπως η συνεχής σύγκριση αλλά και διαδικασίες κωδικοποίησης, οι οποίες αποκτούν κεντρική σημασία (Ιωσηφίδης & Σπυριδάκης, 2006).

6.1.1. Η σύγκριση

Η μέθοδος της συνεχούς σύγκρισης στοχεύει κυρίως στην παραγωγή θεωρίας και υποθέσεων και διατρέχει όλες τις φάσεις της ποιοτικής έρευνας (Ιωσηφίδης & Σπυριδάκης, 2006).

6.1.2. Η κωδικοποίηση

Κωδικοποίηση σημαίνει απόδοση ιδιότητας ή νοήματος στα δεδομένα και είναι η πιο σημαντική αναλυτική στρατηγική της θεμελιωμένης θεωρίας καθώς οδηγεί στη διατύπωση των θεωρητικών προτάσεων και υποθέσεων (Ιωσηφίδης, 2003).

Υπάρχουν τρεις τρόποι κωδικοποίησης• η ανοικτή κωδικοποίηση, η κωδικοποίηση σε άξονα και η επιλεκτική κωδικοποίηση.

- Η *ανοικτή κωδικοποίηση* μετασχηματίζει τα δεδομένα σε έννοιες και κατηγορίες. (Pandit, 1996) και περιλαμβάνει τη λεπτομερή και συνήθως την κατά σειρά απόδοση ιδιοτήτων και νοήματος στα ποιοτικά δεδομένα (Ιωσηφίδης & Σπυριδάκης, 2006). Επομένως, μέσα από μια συνεχή σύγκριση των δεδομένων προκύπτουν τα παρόμοια στοιχεία, τα οποία ομαδοποιούνται κάτω από τον ίδιο εννοιολογικό χαρακτηρισμό (Pandit, 1996).
- Η *κωδικοποίηση σε άξονα* περιλαμβάνει τη δημιουργία συνδέσεων και την ανάπτυξη κατηγοριών και υποκατηγοριών.
- Η *επιλεκτική κωδικοποίηση* μετατρέπει σταδιακά σε θεωρητικές προτάσεις τα δεδομένα μέσα από τον εντοπισμό μιας κεντρικής κατηγορίας (Ιωσηφίδης & Σπυριδάκης, 2006).

Στην παρούσα έρευνα εφαρμόστηκαν η μέθοδος της συνεχούς σύγκρισης, καθώς και οι διαδικασίες ανοιχτής κωδικοποίησης και της κωδικοποίησης σε άξονα. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, ο στόχος της συνεχούς σύγκρισης είναι η παραγωγή θεωρητικών υποθέσεων, ενώ μέσω της ανοιχτής κωδικοποίησης δίνεται νόημα στα δεδομένα με στόχο τη σταδιακή κατηγοριοποίηση τους, ενώ η κωδικοποίηση άξονα αναφέρεται στη δημιουργία υποκατηγοριών καθώς και στη συσχέτισή τους με τις βασικές κατηγορίες (Ιωσηφίδης & Σπυριδάκης, 2006).

Συμπερασματικά τα στοιχεία για την παρούσα έρευνα μέσω της σύγκρισης μεταξύ των δηλώσεων των συμμετεχουσών ομαδοποιήθηκαν στις εξής κατηγορίες και υποκατηγορίες:

Βασική κατηγορία 1: Πρώιμη φάση

Η πρώιμη φάση αναφέρεται στη χρονική περίοδο πριν το γάμο και εξετάζει τα κριτήρια με βάση τα οποία πραγματοποιείται η επιλογή του συντρόφου.

Βασική κατηγορία 2: Ενδιάμεση φάση

Η ενδιάμεση φάση αναφέρεται στη χρονική περίοδο πριν το χωρισμό και εξετάζει τους λόγους παραμονής σε μια «προβληματική» σχέση, καθώς και τους παράγοντες που οδηγούν στην απόφαση χωρισμού.

Υποκατηγορίες: 1. Λόγοι παραμονής στον γάμο
 2. Λόγοι απόφασης χωρισμού

Βασική κατηγορία 3: Μεταγενέστερη φάση

Η φάση αυτή αναφέρεται στη χρονική περίοδο μετά το χωρισμό και εξετάζει τα κύρια προβλήματα και τις αλλαγές που προκλήθηκαν από το χωρισμό, καθώς και τους τρόπους αντιμετώπισης/ προσαρμογής.

Υποκατηγορίες: 1. Προβλήματα
 2. Αλλαγές
 3. Προσαρμογή

6.1.3. Πλεονεκτήματα & Μειονεκτήματα

Η θεμελιωμένη θεωρία έχει αδυναμίες, οι οποίες σχετίζονται με τον περιορισμό της δημιουργικότητας του αναλυτή, εξαιτίας της λεπτομερούς ανάλυσης

και κατάτμησης του υλικού και της μη ύπαρξης σαφών και συγκεκριμένων κανόνων για τις πολύπλοκες διαδικασίες που ακολουθούνται (Bohm, 2004). Παρ' όλα αυτά, τα πλεονεκτήματα της θεωρίας στην ποιοτική έρευνα είναι σημαντικά καθώς είναι ιδανική για θέματα των οποίων η διερεύνηση παρουσιάζει κενά ενώ μπορεί να οδηγήσει σε ελέγξιμες υποθέσεις και σε παραγωγή θεωρητικών και ερμηνευτικών συμπερασμάτων (Corbin & Strauss, 1990).

7. Εγκυρότητα και Αξιοπιστία

Τα κριτήρια αξιολόγησης των ομάδων εστιασμένης συζήτησης ακολουθούν αυτά των ποιοτικών ερευνών. Έτσι, όροι που χρησιμοποιούνται στις ποσοτικές μελέτες όπως «εσωτερική εγκυρότητα», η οποία αφορά στο βαθμό κατά τον οποίο η μελέτη μετρά αυτό που προορίζεται να μετρήσει, και «εξωτερική εγκυρότητα», που αναφέρεται στο εάν η μελέτη παράγει δεδομένα ικανά να γενικευτούν στον πληθυσμό, στις ποιοτικές έρευνες αντικαθίστανται με άλλους (Nyamathi & Shuler, 1990), καθώς τα κριτήρια είναι διαφορετικά. Τα κριτήρια για τις ποιοτικές μεθόδους περιγράφονται με τους όρους: αξιοπιστία, μεταβιβασιμότητα, βασιμότητα και επιβεβαιωσιμότητα.

7.1. Αξιοπιστία

Η αξιοπιστία, αναφέρεται στη σταθερότητα των ευρημάτων, ώστε να είναι δυνατή η επανάληψή τους σε διαφορετικό χρόνο, από διαφορετικό ερευνητή κάτω από παρόμοιες συνθήκες. Στις ποιοτικές μελέτες, η αξιοπιστία αποδίδεται ως «σταθερότητα» ή ως «δυνατότητα αναπαραγωγής των αποτελεσμάτων». Ωστόσο, αναγνωρίζεται πάντα η πιθανότητα να μην είναι εφικτή η επανάληψη των αποτελεσμάτων σε περιπτώσεις διαφορετικότητας συνθηκών ή διαφορετικής οπτικής του ερευνητή.

Στις ποιοτικές μεθόδους εφαρμόζονται διάφορες μέθοδοι για τη διασφάλιση της σταθερότητας (Μπελλάλη, 2006), όπως η παρατεταμένη ενασχόληση του ερευνητή με το περιβάλλον που θέλει να μελετήσει, η επίμονη παρατήρηση του περιβάλλοντος της ομάδας που θα μελετηθεί, η τριμερής διασταύρωση πηγών, μεθόδων, εκτιμητών και θεωριών, η λεπτομερής εξέταση από τρίτο, όπου όλη έρευνα εξετάζεται βήμα-βήμα από άλλον επιστήμονα, γνώστη της περιοχής και της μεθόδου έρευνας, αλλά άσχετο με αυτήν, η ανάλυση της αρνητικής περίπτωσης, όπου μετά την ολοκλήρωση της έρευνας, επανεξετάζεται το συμπέρασμα, η καταλληλότητα των

αναφορών, δηλαδή η συλλογή επιπλέον στοιχείων και τέλος ο έλεγχος από τους συμμετέχοντες.

Η μέθοδος ελέγχου της αξιοπιστίας, που επιλέχθηκε για τη συγκεκριμένη ερευνητική διαδικασία, είναι ο έλεγχος από τους συμμετέχοντες, μια πολύ σημαντική τεχνική, όπου οι ερμηνείες και τα συμπεράσματα ελέγχονται από τους ίδιους τους συμμετέχοντες. Ο έλεγχος αυτός γίνεται κατά τη διάρκεια της συλλογής των δεδομένων αλλά και μετά, οπότε, μετά την απομαγνητοφώνηση, το γραπτό κείμενο, δίνεται στους συμμετέχοντες, για να το διαβάσουν και να πιστοποιήσουν ότι - πράγματι - αυτά που είπαν, αυτά έχουν καταγραφεί και ότι συνεχίζουν να συμφωνούν με τα λεγόμενά τους. Σε περίπτωση ασυμφωνίας επαναλαμβάνονται οι συγκεκριμένες ερωτήσεις και ζητούνται διευκρινίσεις.

7.2. Μεταβιβασιμότητα

Ο όρος εξωτερική εγκυρότητα δεν χρησιμοποιείται στην ποιοτική έρευνα καθώς είναι αδύνατον να επιτευχθεί γενίκευση των αποτελεσμάτων. Έτσι, ο ποιοτικός ερευνητής με τη λεπτομερή περιγραφή της όλης διαδικασίας, του περιβάλλοντος και των πληροφοριών που προκύπτουν, συμβάλλει στο να οδηγήσει τον αναγνώστη να αποφασίσει αν τα στοιχεία που προκύπτουν από την έρευνα μπορούν να είναι χρήσιμα γι' αυτόν.

7.3. Βασιμότητα και επιβεβαιωσιμότητα

Πρόκειται για διαδικασίες που ελέγχονται από ένα εξωτερικό αξιολογητή, που εξετάζει όλη την ερευνητική διαδικασία και πορεία ώστε να αποφευχθεί η πιθανότητα σκόπιμης και επιτηδευμένης χρήσης των μεθόδων, των συμπερασμάτων και της ακρίβειας των δεδομένων (Χασσάνδρα, & Γούδας, 2003).

8. Η συγγραφή της έκθεσης

Η θεμελιωμένη θεωρία εφαρμόζει στρατηγικές και πρακτικές ανάλυσης ποιοτικών δεδομένων, που παίρνουν μορφή κειμένου (Ιωσηφίδης & Σπυριδάκης, 2006). Η τεχνική για τη συγγραφή του κειμένου και την καταγραφή των εμπειριών των ατόμων, η οποία επιλέχθηκε για την παρουσίαση των εμπειρικών δεδομένων, είναι η παράθεση των αποσπασμάτων της ομιλίας των ατόμων και η τεκμηρίωσή τους με βιβλιογραφικές αναφορές (Ρήγα, 2009).

9. Προβλήματα / δυσκολίες στη διεξαγωγή της έρευνας

Γενικότερα η έρευνα σε όλες τις φάσεις της κύλησε χωρίς προβλήματα. Μοναδικά σημεία, που προκάλεσαν δυσκολία ήταν η εύρεση του κατάλληλου χρόνου για τη συνάντηση της ομάδας καθώς όλες οι συμμετέχουσες ήταν εργαζόμενες και οι περισσότερες μητέρες, οπότε ο χρόνος τους ήταν περιορισμένος.

Επιπλέον είναι πολύ δύσκολο να πείσεις τις μητέρες να «κλείσουν» τα προσωπικά τους τηλέφωνα, κατά τη διάρκεια της συνάντησης της ομάδας. Οι συμμετέχουσες αρνήθηκαν να κλείσουν τις συσκευές τους και έτσι υπήρξαν κάποιοι «τηλεφωνικοί» περισπασμοί, οι οποίοι όμως ξεπεράστηκαν εύκολα.

Ι΄
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ
ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

1. ΠΡΩΙΜΗ ΦΑΣΗ

Η πρώτη φάση αναφέρεται στη χρονική περίοδο πριν από το γάμο και εξετάζει τα κριτήρια βάση των οποίων οι συμμετέχουσες επέλεξαν το σύντροφό τους.

Όπως μπορεί να διαπιστώσει κανείς από τα λεγόμενα των γυναικών, ο βασικός παράγοντας για την επιλογή του συντρόφου ήταν η *εξωτερική του εμφάνιση*. Κάτι τέτοιο συνδέεται άμεσα με τη νεαρή ηλικία στην οποία βρίσκονταν όλες οι συμμετέχουσες όταν γνώρισαν τους συντρόφους τους (βλ. παράρτημα 1). Χαρακτηριστικές είναι η δηλώσεις:

«Στην ηλικία που ήμουν εγώ προσωπικά, ήταν η εξωτερική εμφάνιση το πρώτο. Ήμουν είκοσι χρονών, δεκαεννιά, τι άλλο να ήτανε;» (03)

«... και σαν κριτήριο επιλέγεις την εξωτερική εμφάνιση» (02)

Όλες οι υπόλοιπες συμμετέχουσες εκφράζουν επίσης θετική άποψη για την παραπάνω δήλωση.

Η «*ερωτική έλξη*» που δημιουργούσε ο σύντροφος, αποτελεί επίσης χαρακτηριστικό που επηρέασε την επιλογή των γυναικών. Σημειώνεται ότι σχεδόν όλες οι συμμετέχουσες θεωρούν πως υπάρχει άμεση σχέση μεταξύ «*εξωτερικής εμφάνισης*» και «*ερωτικής έλξης*». Συγκεκριμένα:

«Και για μένα δεν ήταν μόνο η εξωτερική εμφάνιση... και το sex...» (04)
«Ναι, το σεξ είναι πολύ βασικό...» (02)

«Πάει πολύ κοντά με την εμφάνιση (γέλια) ... σχετίζεται ... όχι απόλυτα ...» (07)

«Μισό λεπτό ... το να σου αρέσει κάποιος τότε σε ελκύει και ερωτικά κατά πάσα πιθανότητα, όχι απαραίτητα ... όχι απαραίτητα ... αυτό είναι πάλι άλλο κεφάλαιο (γέλια)» (07)

«...συμφωνώ...»(05)

Μόνο μια από τις εφτά γυναίκες εκφράζει αντίθετη άποψη σημειώνοντας ότι τα δύο παραπάνω χαρακτηριστικά δεν συνδέονται απαραίτητα. Η απάντηση αυτή ίσως να οφείλεται στο ότι η συγκεκριμένη συμμετέχουσα είναι μεγαλύτερης ηλικίας (βλ. Παράρτημα 1).

«Δεν είναι απαραίτητο ...»(06)

Από την άλλη όμως, όπως προκύπτει από τις απαντήσεις που δίνονται, η εμφάνιση φαίνεται να δημιουργεί μόνο την αρχική έλξη. Έτσι τα χαρακτηριστικά που επηρεάζουν την τελική επιλογή, σε αρκετές από τις περιπτώσεις, είναι διαφορετικής φύσης και αναφέρονται κυρίως στην *ικανότητα επικοινωνίας* του συντρόφου. Χαρακτηριστική η παρακάτω δήλωση:

«Εγώ θέλω να πω ότι αρχικά ήτανε η εξωτερική εμφάνιση που δημιούργησε την αρχική έλξη αλλά από εκεί και πέρα ήτανε το λέγειν, ήταν αυτό, ότι μπορούσαμε ας πούμε και μιλούσαμε για πάρα πολλά θέματα μεταξύ μας.....»(06)

Σημειώνεται ότι η ικανότητα επικοινωνίας συνδέεται εν μέρει με το μορφωτικό επίπεδο των πρώην συντρόφων. Συγκεκριμένα:

«Ναι, κι εγώ ας πούμε ήθελα κάποιον λογικό, που να έχει κάνει σπουδές και να μπορώ να μιλήσω μαζί του, δηλαδή δεν είχα καταλάβει αν ήθελα να έχει τελειώσει πανεπιστήμιο, να έχει κάνει σπουδές, ήθελα όμως να επικοινωνώ... Και το προσδιόριζα ότι θα τον ήθελα μάλλον σπουδαγμένο και ίσως στην αρχή έτσι και η εξωτερική εμφάνιση» (08)

«Και για μένα δεν ήταν μόνο η εξωτερική εμφάνισηήταν μορφωμένος επικοινωνούσαμε ...» (04)

Επιπλέον παρατηρείται ότι αυτό που επιθυμούσαν οι περισσότερες γυναίκες είναι ένα άτομο, όπως το χαρακτηρίζουν «*διαφορετικό*», με την έννοια του «*μη συντηρητικού*», συνδυάζοντας το χαρακτηριστικό αυτό με τη δυνατότητα που προσφέρει αυτός ο τύπος συντρόφου για ευχαρίστηση, διασκέδαση και χαλάρωση. Χαρακτηριστικές είναι οι δηλώσεις δύο γυναικών:

« ... έτσι, τρελλιάρης, δηλαδή ταίριαζε στο ότι, ξέρω 'γω, στο ότι βγαίναμε, κάναμε, δεν ήταν βρε παιδί μου έτσι, ένα συντηρητικό άτομο, παραδοσιακό άτομο, που και αυτό με ευχαριστούσε πάρα πολύ...» (06)

«...αυτό που με προσέλκυσε περισσότερο ήταν το χιούμορ, ήταν η ευστροφία, η διαφορετικότητα...» (04)

Περαιτέρω αποδεικνύεται πως οι συμμετέχουσες νιώθουν ικανοποιημένες από τους συντρόφους τους κατά τη χρονική περίοδο πριν από το γάμο, αφού σχεδόν όλες δηλώνουν ότι οι προβληματικές καταστάσεις - και κυρίως οι περιορισμοί - εμφανίζονται μετά το γάμο.

«...με ευχαριστούσε πάρα πολύ, δηλαδή περνούσαμε καλά, και βασικά το καλά ήτανε βέβαια ... πριν το γάμο... Μετά αρχίσανε οι περιορισμοί ...» (06)

«Φυσικά, εγώ τουλάχιστον συμφωνώ απόλυτα» (08)

«Πάντα είναι έτσι πριν το γάμο...»(02)

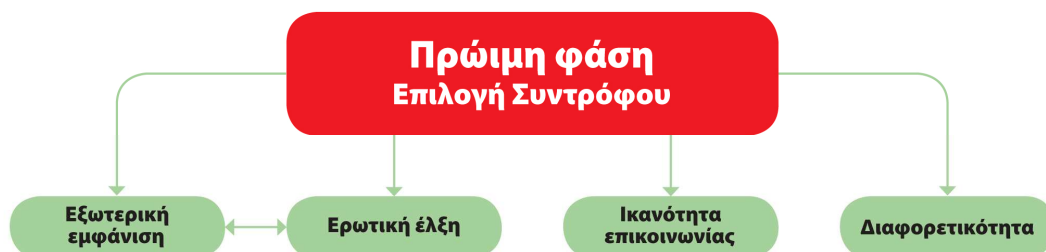
Σημειώνεται όμως ότι μόνο μια συμμετέχουσα δηλώνει ότι ο σύντροφός της άλλαξε ριζικά αμέσως μετά τον γάμο:

«Εγώ μετά το γάμο, δηλαδή μιλάμε την ημέρα του γάμου, είδα έναν άνθρωπο άλλ' αντ' άλλων, δηλαδή, ενώ ήμασταν από φοιτητές μαζί και ήταν οκτώ χρόνια πριν σχέση, χωρίς γάμο, από τη μέρα του γάμου και ύστερα ήταν σαν να ήταν ένας άλλος άνθρωπος ...» (08)

Όλες οι υπόλοιπες εκφράζουν την ακριβώς αντίθετη άποψη, γεγονός που δείχνει ότι η επιλογή εν μέρει, ήταν λάθος εξ αρχής.

«Εγώ πάλι δεν το είδα αυτό..... ήταν ακριβώς ο ίδιος και μετά το γάμο και πριν ... δεν το έχω βιώσει αυτό ... το πράγμα» (03)

«Ούτε εγώ» (02) και (04)

2. ΕΝΔΙΑΜΕΣΗ ΦΑΣΗ

Η ενδιάμεση φάση αναφέρεται στη χρονική περίοδο πριν από το χωρισμό και εξετάζει τους λόγους παραμονής σε μια «προβληματική» σχέση, καθώς και τους παράγοντες που ώθησαν τις συμμετέχουσες στην απόφαση να χωρίσουν.

2.1 Λόγοι παραμονής στον γάμο

Ο χωρισμός χαρακτηρίζεται από τις μισές γυναίκες ως μια πολύ έντονη κατάσταση, αφού οι συμμετέχουσες τον παρομοιάζουν με καταστάσεις που εκφράζουν καταστροφή όπως «τσουνάμι» και «ανεμοστρόβιλος».

«Ανεμοστρόβιλος...» (03)

«Τσουνάμι...» (07)

«Τσουναμι ή ανεμοστρόβιλος» (04)

Όλες οι συμμετέχουσες όμως συμφωνούν ότι δεν πήραν εύκολα την απόφαση να χωρίσουν, αλλά έκαναν πολλές προσπάθειες να διορθώσουν την κατάσταση, δίνοντας «παράταση» στη σχέση τους. Σημειώνεται όμως ότι οι γυναίκες φαίνεται να νιώθουν έντονη επιβάρυνση από την παράταση αυτή, αν κρίνουμε από το γεγονός ότι ο χωρισμός χαρακτηρίζεται ως «αργός θάνατος». Χαρακτηριστικές είναι οι παρακάτω δηλώσεις:

«...φυσικός θάνατος...» (08)

«...αργός θάνατος... ενώ το ήξερα ότι έπρεπε να βγω από τη σχέση, έδωσα πάρα πολλές ευκαιρίες... Πάρα πολλές ευκαιρίες!» (06)

«Αργός... Εγώ άργησα πολύ να συνειδητοποιήσω τι γίνεται, πού πάω, γιατί χωρίζω, αν θα χωρίσω αλλά τελικά εντάξει...» (05)

«Παρατάσεις ... κι εγώ το ίδιο...» (03)

«Όλοι δίνουμε» (02)

Τρεις φαίνεται να είναι οι κύριοι λόγοι που οδηγούν στην απόφασή τους να παραμείνουν στο γάμο και συγκεκριμένα, η ύπαρξη παιδιών, οι συναισθηματικοί λόγοι καθώς και η έλλειψη ετοιμότητας για χωρισμό:

«Όταν υπάρχει ένα παιδί...» (03)

«Όταν αγαπάς κάποιον άνθρωπο δίνεις μια παράταση, και δύο και τρεις... δηλαδή, μπορεί να μην το καταλαβαίνεις αλλά τις δίνεις...» (02)

Επιπλέον από τις απαντήσεις που δίνονται φαίνεται ότι κύριος λόγος για το ότι δεν χώρισαν άμεσα είναι η άρνησή τους να αποδεχτούν ότι η αρχική επιλογή του συντρόφου ήταν λάθος.

«...ίσως δεν μπορούσα να αποδεχτώ, έτσι, ότι, γιατί είναι μια αποτυχία, έτσι» (06)

«Αυτό συμβαίνει πολλές φορές, το να μην μπορούμε να αποδεχτούμε ότι κάνουμε λάθος...» (05)

«Ότι κάνουμε λάθος, ναι... ότι πρόβαλα πάνω του πράγματα που ήθελα τα οποία δεν υπήρχαν...» (08)

Το κύριο λάθος, το οποίο αναγνωρίζεται από όλες τις συμμετέχουσες, είναι η επιθυμία και η πεποίθηση τους ότι θα αλλάξουν τις συνήθειες και τα χαρακτηριστικά των συντρόφων τους, που δεν τις ικανοποιούσαν. Αυτό αποδεικνύεται από τις δηλώσεις των συμμετεχουσών:

«Αυτό γίνεται πολύ συχνά νομίζω... Δηλαδή δεν παντρεύτηκα έναν άλλο άνθρωπο και βρήκα έναν άλλο στην πορεία, αυτόν που παντρεύτηκα, αυτόν είχα και στη συνέχεια, απλά εγώ δεν ήθελα να το δω στην αρχή, δηλαδή προτίμησα να συγκεντρωθώ, να επικεντρωθώ μάλλον στα θετικά χαρακτηριστικά που είχε, δηλαδή την εξωτερική του εμφάνιση, έναν αέρα, μια αυτοπεποίθηση, ένα λέγειν, έναν... εντάξει, μια άνεση γενικότερα, επικεντρώθηκα σε αυτά γοητεύτηκα, εντάξει ήμουν και μικρή τότε, εικοσιένα τόσο ήμουν όταν τον γνώρισα, και ήταν τόσο γρήγορο όλο αυτό.. Το sex ήταν πολύ σημαντικό, η χημεία η ερωτική ήταν πολύ έντονη, τόσο που μέσα σε λίγους μήνες μείναμε μαζί, σε άλλους δυο τρεις αρραβωνιαστήκαμε, πριν κλείσουμε χρόνο γνωριμίας είχαμε παντρευτεί ήδη. Ήταν πολύ γρήγορο. Στην πορεία όμως βλέποντας όμως τι άνθρωπος ήταν, είδα ότι δεν μου έδειξε κάτι διαφορετικό στην αρχή, εγώ το είδα, είδα μόνο επιλεκτικά αυτά τα θετικά και άφησα στην άκρη τα αρνητικά, από τα οποία όμως δεν ξεφεύγεις και σου βγαίνουν στην πορεία έτσι και αλλιώς ... Και βγήκαν στην πορεία», «Δεν αλλάζουν... Αυτό που βλέπεις αυτό παίρνεις τελικά... (07)

«Εγώ έκανα το τραγικό λάθος και είπα "θα τον αλλάξω". Δηλαδή, τα είδα τα αρνητικά και είπα "θα τα αλλάξω"» (03)

«Δεν αλλάζουν» (05)

«Ναι...» (06)

«Ε, όμως πρέπει να την έχεις πατήσει πιο πριν για να το καταλάβεις... νομίζεις ότι μπορείς να ... όταν είσαι πολύ νέα... και πιστεύεις ότι δεν είναι πολύ σημαντικά κάποια πράγματα και ότι θα αλλάζουνε.. Ότι ... δώσ' του την ευκαιρία... Ότι μίλα καλύτερα ... διόρθωσε τα πρακτικά θέματα που σε ενοχλούνε με άλλους τρόπους ...» (08)

2.2. Λόγοι απόφασης χωρισμού

Όπως φαίνεται από τις απαντήσεις των γυναικών, οι καθοριστικοί παράγοντες για το χωρισμό είναι ποικίλοι. Αναλυτικότερα, σε μια από τις επτά περιπτώσεις ο χωρισμός προκλήθηκε ως αποτέλεσμα της επιρροής τρίτου ατόμου και συγκεκριμένα ατόμου του άμεσου οικογενειακού περιβάλλοντος.

«Εγώ θέλω να πω ότι ήταν πολύ ρυθμιστική στη λήξη της σχέσης η παρουσία της μάνας του..... έφυγε ... δεν την πήρα εγώ την απόφαση, την πήρε εκείνος. Την πήρε... Βρήκε γκόμενα και έφυγε... Αυτό ήτανε... η λήξη ...» (08)

Σε δύο από τις επτά περιπτώσεις η απόφαση χωρισμού πάρθηκε από την ίδια τη γυναίκα. Το χαρακτηριστικό που ενώνει τις δύο αυτές περιπτώσεις είναι ότι η αρχική εκτίμηση για το χαρακτήρα του συντρόφου φαίνεται να είναι λανθασμένη. Συγκεκριμένα ενώ και στις δύο περιπτώσεις πρόκειται για γυναίκες ανεξάρτητες, με έντονη ανάγκη για κοινωνικές επαφές, οι σύντροφοι παρουσιάζουν διαφορετικά χαρακτηριστικά όπως «ζήλια» και «αίσθημα κυριαρχίας» άλλα και «χαμηλή ιδιοσυγκρασία» που δεν ταιριάζουν με το χαρακτήρα της συζύγου. Κάτι τέτοιο φαίνεται να οδηγεί σε καταστάσεις έντονης πίεσης και στρες και τελικά στο χωρισμό. Τα παραπάνω φαίνονται στις δηλώσεις:

«όχι, εγώ να πω το εξής, αυτό που έλεγα προηγουμένως... ενώ περνούσαμε καλά και ... ήμασταν πιο ...εντάζει και δεν φάνηκε βέβαια από την πρώτη δεύτερη χρονιά του γάμου, εεε ήμασταν πιο ελεύθεροι... δηλαδή, εγώ τώρα που είμαι ένα πολύ κοινωνικό άτομο και κάνω πολύ εύκολα φιλίες, και είμαι πολύ άνετη και με τους άνδρες και τις γυναίκες... άρχισε πλέον η ζήλια, δηλαδή να εκδηλώνεται μια ζήλια... δηλαδή και με ποιόν μίλησες, και γιατί έτσι, και γιατί αλλιώς, δηλαδή άρχισε κάπως έτσι το σκηνικό ... εεε, και μετά, εεεε, συνεχίστηκε πιο πολύ, πιο ...» (06)

«Εγώ προσωπικά, δεν είχα τέτοια εμπειρία, απλά επειδή ξεκίνησα πολύ μικρή, από τα είκοσί μου με αυτόν τον άνθρωπο, και επειδή όλοι εξελισσόμαστε και περνάμε πολλά, στην αρχή νόμιζα ότι μου ταιριάζει, ήταν χαμηλών τόνων, (δεν ακούγεται) τέτοια πράγματα, μετά εγώ βαρέθηκα μέσα

σε αυτή τη σχέση προσωπικά, δεν μου ταίριαζε αυτός η άνθρωπος και το είδα στην πορεία...»(02)

Τέλος, παρατηρείται ότι μετά το χωρισμό οι γυναίκες δεν διατηρούν κάποιο είδος σχέσης με τους συντρόφους, καθώς το αντίθετο υποστηρίζεται μόνο από μια συμμετέχουσα.

«Κι έχουμε και πολύ καλή επαφή, και μιλάμε, εντάξει, δεν βγαίνουμε έτσι τετ-α-τετ, γιατί εγώ δεν μπορώ και πάλι, γιατί η ιδιοσυγκρασία μας είναι διαφορετική. Εεεε, εμένα είναι πιο έντονη και από την άλλη πλευρά είναι πιο χαμηλή και αυτό δεν μπορεί να μας φέρει κοντά, και πάλι...» (02)

3. ΜΕΤΑΓΕΝΕΣΤΕΡΗ ΦΑΣΗ

Η μεταγενέστερη φάση αναφέρεται στη χρονική περίοδο μετά το χωρισμό και εξετάζει τα προβλήματα που προκλήθηκαν, τις αλλαγές που πραγματοποιήθηκαν εξαιτίας του χωρισμού, καθώς και τον τρόπο αντιμετώπισής τους.

3.1 Προβλήματα

3.1.1 Προβλήματα συναισθηματικής φύσης

Τα προβλήματα που εμφανίστηκαν μετά το χωρισμό, φαίνεται ότι αφορούν κυρίως συναισθηματικές καταστάσεις. Πιο συγκεκριμένα, δημιουργούνται αρνητικά συναισθήματα ως επακόλουθο της συνειδητοποίησης της ανάγκης για ριζική αλλαγή σε οικογενειακό και κοινωνικό επίπεδο. Η συνειδητοποίηση αυτή δυσκολεύει ακόμα περισσότερο τα πράγματα καθώς αρκετές από τις γυναίκες ζούσαν καθημερινά με ένα άτομο για πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα και μάλιστα από πολύ μικρή ηλικία. Χαρακτηριστικές είναι οι δηλώσεις δυο γυναικών:

«... έπρεπε να ξαναμάθω να ξαναζώ μόνη μου από την αρχή, να βρω φίλους, να βρω παρέες, δηλαδή πιο πολύ δικό μου ήτανε το... Και δεν έμεινα - μάλλον - τσ! δεν τελείωσε ο γάμος ... δεν άργησε να τελειώσει επειδή σκεφτόμουν τι θα γίνει με το παιδί... Το παιδί βρίσκει το δρόμο του. Καθαρά εγώ, μέχρι να συνειδητοποιήσω ότι "ναι, δεν μπορώ άλλο", άργησα (05)

«... το πρόβλημα ήταν μόνο δικό μου, το οποίο δεν το άφηνα να φαίνεται, παρά μόνο το συζήταγα με τον με τον ψυχολόγο μου... Είχα ξεκινήσει να βλέπω ψυχολόγο από όταν ήταν η κόρη μου στη δευτέρα... Παιδιά, είχα να αντιμετωπίσω μια γιαγιά, η οποία μισή ώρα πριν έρθει το σχολικό ήταν στο μπαλκόνι και περίμενε να 'ρθει και να μου αρπάξει το παιδί και να μην το αφήσει να έρθει στο σπίτι...» (08)

Επιπλέον, παρατηρείται ότι η δυσχερής συναισθηματική κατάσταση των γυναικών στηρίζεται σε ένα βαθύ συναίσθημα ανασφάλειας, καθώς πρέπει να αποχωριστούν το άτομο με το οποίο - παρά τα υπαρκτά προβλήματα - έχουν συνηθίσει να μένουν. Φαίνεται λοιπόν ότι η «*δύναμη της συνήθειας*» είναι ένα από τα κυριότερα προβλήματα. Χαρακτηριστικές είναι οι ακόλουθες δηλώσεις:

«... με το διαζύγιο δυσκολεύτηκα... παρά το ότι έπαιρνα όλες τις αποφάσεις, ενώ κανόνιζα όλα τα πρακτικά θέματα του σπιτιού, εγώ... να μου πει διαζύγιο ... πλάκα κάνουμε; αποκλείεται... αποκλείεται ... δηλαδή, ήτανε τόση η ανασφάλεια τελικά η δική μου... που το βλέπω εκ των υστέρων, όχι τότε, τότε δεν το έβλεπα... Διαζύγιο! Και δεν μίλαγα... το έκρυβα και από τη μάνα μου...» (08)

«Η ανασφάλεια είναι ένας παράγοντας που σε κρατάει...ξεκινάς μια καινούργια ζωή μετά... » (05)

«... και η δύναμη της συνήθειας παιδιά ...είναι πολύ σημαντικό ... δηλαδή αυτό εγώ το βίωσα μετά...Δηλαδή, μετά που χώρισα ένιωθα σαν να είχε φύγει το πάτωμα κάτω από τα πόδια μου....» (02)

«Η δύναμη της συνήθειας, ναι ...» (07)

Μια μόνο από τις επτά γυναίκες διαφωνεί με τις παραπάνω απόψεις δηλώνοντας ότι η απουσία του συζύγου μετά το χωρισμό δεν αποτέλεσε πρόβλημα. Κάτι τέτοιο όμως, όπως φανερώνεται, οφείλεται στο ότι ο σύζυγος λόγω επαγγελματικών υποχρεώσεων δεν βρισκόταν καθημερινά στο σπίτι κατά την διάρκεια του γάμου.

«Δεν το αισθάνθηκα καθόλου αυτό! Εγώ χάρηκα πάρα πολύ όταν έμεινα μόνη μου. Πάρα πολύ. Διότι όταν πήρα την απόφαση να χωρίσω επειδή η δουλειά του ήταν τέτοια που έλειπε κάποιες φορές εκτός... για δύο - τρεις ημέρες, εγώ ήταν η χαρά μου που έμενα μόνη στο σπίτι ... κι όταν ερχόταν, τον τελευταίο καιρό, δεν ήθελα καν να μπαίνει και μέσα...» (03)

3.1.2 Πρακτικά προβλήματα

Επιπλέον όπως διαπιστώνεται από τις απαντήσεις των συμμετεχουσών, μετά το χωρισμό υπήρξαν προβλήματα που σχετίζονταν με διάφορα πρακτικά θέματα όπως με την αλλαγή κατοικίας. Παρατηρείται μια τάση φυγής από όλα όσα θυμίζουν τη ζωή κατά την διάρκεια του γάμου (π.χ. σπίτι, εργασία, συγγενείς συζύγου κλπ.) και ως εκ τούτου παρατηρείται τάση για ριζικές αλλαγές και νέο ξεκίνημα. Χαρακτηριστική είναι η παρακάτω δήλωση:

«Αν και είχα μια μεγάλη επιχείρηση στην Αθήνα, άρχισα να σκέφτομαι ότι πρέπει να φύγω να πάω στην Κρήτη... γιατί πρέπει να φύγω από το περιβάλλον του...και ενώ το σπίτι το έχουμε φτιάξει εμείς, και δεν είναι των γονιών του, πρέπει να στήσω ... ξανά τη δουλειά μου αλλού... ήταν πάρα πολύ δύσκολο, γιατί όλα τα χρόνια που το παιδί ήταν στο γυμνάσιο εγώ οργάνωνα τη φυγή μου... Δεν ήταν καθόλου εύκολο για μένα, γιατί ήταν ένα

δεύτερο ξεκίνημα ... φτου κι απ' την αρχή. Έκανα δύο φροντιστήρια στον Άγιο Νικόλαο, έφτιαξα το σπίτι, το άλλο το δικό μου, από την αρχή ... και μετά πήρα και μια τρίτη απόφαση ότι δεν με τραβάει πια η δουλειά μου, ότι το επάγγελμα έχει για μένα τελειώσει... και αποφασίζω να αλλάξω πάλι να έρθω στο Ηράκλειο...» (08)

Τέλος παρατηρούνται και έντονα οικονομικά προβλήματα, τα οποία όπως αποδεικνύεται λύνονται με τη βοήθεια ανθρώπων του άμεσου οικογενειακού περιβάλλοντος της γυναίκας όπως στην περίπτωση της (03).

«Και εγώ είχα προβλήματα, αλλά όχι όπως της 08, εγώ είχα... θέμα... επιβίωσης. Αλλά οι γονείς μου με βοήθησαν πολύ!» (03)

3.1.3 Προβλήματα – αντιδράσεις παιδιών

Μόλις μία από τις επτά γυναίκες αναφέρει ότι το σοβαρότερο πρόβλημα που εμφανίστηκε μετά το χωρισμό ήταν η αντίδραση του παιδιού της και συγκεκριμένα:

«Το παιδί στην αρχή. Το πώς θα αποδεχτεί το παιδί το χωρισμό. Για μένα, αυτό ήταν το σημαντικότερό μου πρόβλημα μόλις χώρισα. Γιατί εγώ είχα πάψει να τον αγαπάω, δεν υπήρχε για 'μένα ο συγκεκριμένος άνθρωπος για να τον ξεπεράσω πλέον... το είχα ξεπεράσει... Η κόρη μου ήταν έξι χρονών... ήτανε πρώτη δημοτικού. Και δεν μπορούσε... δεν το αποδέχτηκε εύκολα. Καθόλου... είχα πολλές αντιδράσεις στην αρχή...

Πάρα πολύ αντιδραστική, πάρα πολύ να μου ρίχνει τις ευθύνες, γιατί ο πατέρας της τη διέβαλε το πρώτο διάστημα εναντίον μου, γιατί δεν ήθελε με τίποτα να χωρίσουμε... εεεε ... και με το παιδί είχα μια... ήταν εχθρικό απέναντί μου στην αρχή ... κυριολεκτικά εχθρικό, δηλαδή δεν μπορούσα να την πιάσω από πουθενά... με αποτέλεσμα να πάω σε ψυχολόγο και να την επισκέπτομαι πολύ τακτικά... » (03)

Σημειώνεται ότι δύο φαίνεται να είναι οι βασικοί παράγοντες που οδηγούν σε προβληματική κατάσταση στην περίπτωση της τρίτης συμμετέχουσας και συγκεκριμένα η μικρή ηλικία του παιδιού (6 ετών), καθώς και η αρνητική αντίδραση του συζύγου.

Στις υπόλοιπες τρεις περιπτώσεις φαίνεται να μην υπήρξε ιδιαίτερο πρόβλημα. Οι δύο βασικοί παράγοντες που οδήγησαν σε κάτι τέτοιο ήταν και πάλι η ηλικία του παιδιού/παιδιών (πολύ μικρή ή αρκετά ώριμη) καθώς και το γεγονός ότι ο χωρισμός ουσιαστικά είχε ξεκινήσει πολύ νωρίτερα με αποτέλεσμα τα παιδιά να έχουν προσαρμοστεί στη νέα κατάσταση. Στις περιπτώσεις αυτές η «πατρική φιγούρα»

απουσίαζε από τη ζωή των παιδιών για μεγάλο διάστημα πριν από το χωρισμό, πράγμα – από την πλευρά των παιδιών – συνέβαλε στην ομαλότερη αποδοχή της φυσικής απομάκρυνσης του πατέρα. Χαρακτηριστικές είναι οι δηλώσεις δύο γυναικών:

«Εμένα ναι ήτανε γύρω στα ... τριών χρονών, αλλά ούτως ή άλλως υπήρχε η απουσία από όταν ήταν πιο μικρή, οπότε δεν είχε βιώσει οικογένεια, το να είμαστε οι τρεις μας... της ήρθε πολύ ομαλά, σχεδόν δεν θυμόταν ότι κάποτε ζούσαμε κάποτε μαζί. Θυμάμαι ότι πιο μικρή ότι ρωτούσε τη μαμά μου, τη γιαγιά της δηλαδή, "α, τον ξέρεις τον μπαμπά μου;", δεν θυμότανε ότι ήμασταν κάποτε... Ναι, γιατί ήταν η διαδικασία του χωρίζω δεν χωρίζω γύρω στον ενάμισυ χρόνο, δηλαδή από όταν ήτανε ενός - ενάμιση χρονών ... μέχρι τα τρία, οπότε» (05)

«Ήταν δεκατριών και έντεκα... Δεκατριών η κόρη μου και έντεκα ο γιός μου, δύσκολες ηλικίες, μπαίνουν στην εφηβεία, ο γιός έχασε... έφυγε ο μπαμπάς ας πούμε, αλλά βοήθησε το γεγονός ότι ποτέ δεν ήτανε... δεν έχασε και μπαμπά που ήταν παρόν σε όλα για να νιώσουν ότι στερήθηκαν κάτι... Κάτι ... κάτι κέρδισα .. ηρέμησαν.. ησύχασαν ας πούμε...επειδή αυτό που λέγαμε πριν, ότι δίνουμε παρατάσεις, παρατάσεις, εξαντλούμε τα περιθώρια και λοιπά, εεεε, μέχρι ένα σημείο δεν είχαν καταλάβει πάρα πολύ καλά τι γίνεται, έβλεπαν βέβαια ότι ο μπαμπάς μας δεν ήταν παρόν, πολύ κοντά μας, όταν θα έπρεπε να είναι... δεν έπαιζε μαζί τους, δεν συμμετείχε στο μεγάλωμά τους, αλλά υπήρχε μια ηρεμία στο σπίτι, γιατί, επειδή έλειπε πάρα πολλές ώρες, εμείς κάναμε οι τρεις μας απίστευτα πράγματα από το οτιδήποτε... από το να κολυμπάμε στη θάλασσα μαζί, να παίζουμε στην άμμο, από το να έχουμε αδειάσει όλο το σπίτι από τα γυάλινα από οτιδήποτε, να έχουμε απλώσει όλα τα παιχνίδια μας όλα κάτω - λέω τα παιχνίδια ΜΑΣ - γιατί έπαιζα κι εγώ σαν παιδάκι μαζί τους για χρόνια. Και να παίζουμε μαζί ας πούμε, να ζω γραφίζουμε, τα πρώτα γράμματα, τα πρώτα διαβάσματα, σχεδόν όλα μαζί...»(07)

Αποδεικνύεται, επιπλέον, ότι τα παιδιά πριν και ιδιαίτερα μετά τον χωρισμό είναι τόσο δεμένα με την μητέρα που η απουσία του πατέρα, σύμφωνα πάντα με τα λεγόμενα της συμμετέχουσας (07), συμβάλει στην ψυχική ηρεμία των παιδιών. Χαρακτηριστική είναι και η παρακάτω δήλωση:

«Ένιωσαν σαν να έφυγε μια μαυρίλα, έτσι μια σκιά μέσα από το σπίτι, που μας δημιουργούσε θέματα... ενώ δεν υπήρχε λόγος να έχουμε θέματα, ήμασταν πολύ χαρούμενοι οι τρεις μας, ήμασταν πολύ καλά, και το μόνο δηλαδή που επισκίασε όλα αυτά, ήταν που δεν μπόρεσε να κρατήσει τον πατρικό ρόλο, μετά καθόλου, με αποτέλεσμα να μην έχουνε καλές σχέσεις με τα παιδιά, οι σχέσεις είναι τυπικές, δεν θα έλεγα ότι είναι και κακή, απλά, είναι σχεδόν ανύπαρκτη... Τυπική, σε γιορτές, χρόνια πολλά, να

συναντηθούν μια φορά στις τόσες κι όλα αυτά... Κάπως έτσι είναι η σχέση τους. Το έχουν αποδεχθεί, το συζητάνε γιατί γίνεται αυτό, δεν είχα ποτέ αντιδράσεις από τα παιδιά, ήξεραν, κατάλαβαν από την αρχή κάποια πράγματα...» (07)

Σημειώνεται όμως ότι, παρά τα παραπάνω, η απουσία του πατέρα φαίνεται να πληγώνει τα παιδιά σε ό,τι αφορά στις δραστηριότητες και τα σημαντικά γεγονότα που συνδέονται με τον πατέρα, όμως το ίδιο το διαζύγιο και πάλι αποδεικνύεται ότι οδηγεί σε ηρεμία, και ανακούφιση, παρά σε εντάσεις και τα αρνητικά συναισθήματα.

«Ναι είναι καλό, είναι καλό για τα παιδιά, απλά εντάζει, τα πληγώνει... η απουσία ας πούμε, του πατέρα... από τη ζωή τους, από τα σημαντικά γεγονότα, που ξέρουν πως ό,τι και να συμβεί θα σηκώσουν το τηλέφωνο "μαμά", ξέρουν ότι δεν μπορούν να σηκώσουν το τηλέφωνο και να πουν "μπαμπά", γιατί δεν θα καλύψει τις ανάγκες τους, δεν θα είναι εκεί, οπότε έχουν υποστεί πολλές ματαιώσεις και απογοητεύσεις και ... αυτό είναι δηλαδή το πολύ άσχημο στην όλη ιστορία... Από εκεί και μετά το διαζύγιο από μόνο του, βοήθησε μάλλον πιο πολύ ... ήταν κάτι που τα παιδιά το θέλανε... Το δέχτηκαν με ανακούφιση...»(07)

Στην τέταρτη περίπτωση παρατηρείται ότι το παιδί είναι σε πολύ μικρή ηλικία και δεν επηρεάζεται αρνητικά από το διαζύγιο

«Πέμπτη δημοτικού προς έκτη.. Απίστευτα καλά, μέχρι να τελειώσει γυμνάσιο - λύκειο, επειδή δεν υπήρχε ένταση δεν υπήρχαν παππούδες, δεν υπήρχε αυτή η ατμόσφαιρα, αυτή η φασαρία όλη. Δεν έλλειπε κάτι, δεν άλλαξε τίποτα» (08)

Σημειώνεται ότι σε δύο από τις τέσσερις περιπτώσεις γυναικών με παιδιά παρατηρείται μια διαχρονική αλλαγή στη συμπεριφορά του παιδιού καθώς αυτό μεγαλώνει. Η πρώτη περίπτωση της (03) ακολουθεί *θετική πορεία*. Ειδικότερα, ενώ η αρχική αντίδραση του παιδιού απέναντι στο διαζύγιο σε μικρή ηλικία, είναι απόλυτα αρνητική, με το πέρασμα του χρόνου το παιδί αρχίζει να καταλαβαίνει, να ηρεμεί και αν αποδέχεται τη νέα κατάσταση. Σε αυτό βέβαια συνέβαλε, σε μεγάλο βαθμό, και η σωστή συμπεριφορά και η στήριξη του πατέρα προς το παιδί, καθώς και το γεγονός ότι η μητέρα, μετά τον χωρισμό συνέχισε να στηρίζει τον πατέρα μπροστά στο παιδί. Τα παραπάνω αποδεικνύονται από τις δηλώσεις της συμμετέχουσας:

«Πάνω στο χρόνο, ο πατέρας είχε αρχίσει κάπως και μαλάκωνε αλλά ακόμα και τώρα, όταν βρει την ευκαιρία να τσιγκλίσει, θα το κάνει... Ευτυχώς τώρα, η XXXX, ξέρει και τοποθετεί τις καταστάσεις όπως πρέπει, έχει μπει

στο νόημα καλά, ξέρει ποια είναι η μάνα της και ποιός ο μπαμπάς της, όχι ο πατέρας της ότι ήτανε ... ήτανε ένας άψογος πατέρας, ακόμα και τώρα είναι δίπλα της καθημερινά, άσχετα αν κρατάει μια αυστηρότητα και μια αυταρχικότητα σε κάποια θέματα... αλλά, εεεε, από εκεί και πέρα έχουμε μπει πλέον στον ρυθμό μας, αλλά στην αρχή ζορίστηκα πάρα πολύ... να μην τον κατηγορώ... για να μην μου έρθει αργότερα μπουμέρανγκ αυτό, αλλά ήταν κάποιες φορές, που δεν γινότανε, έπρεπε να πάρει μια απάντηση σε αυτά που μου έλεγε, τέτοια απάντηση ώστε να πηγαίνει το κατηγορώ απέναντι... δεν γινόταν διαφορετικά, δεν μπορούσα να πάρω το βάρος σε κάτι που δεν έφταιγα, οπότε αυτό την εξόργιζε, τη θύμωνε, και "γιατί μου κατηγορείς τον μπαμπά μου;", λέω, "μου λες κάτι, και πρέπει να στο απαντήσω αυτό. Και η απάντησή μου είναι αυτή". Και πλέον τώρα κάποιες φορές γυρίζει και μου λέει ..."τι τον στηρίζεις πάλι; πάλι τον υποστηρίζεις; "Δηλαδή, έχουν γυρίσει τόσο πολύ τα πράγματα..."» (03)

«Τώρα είναι δεκαπέντε... η οποία πολλές φορές, όταν σε κάτι έχει δίκιο θα της το πω, είναι πολύ αμερόληπτη, δηλαδή θα της πω "εδώ ο πατέρας σου έχει δίκιο και είσαι λάθος εσύ" ή "έχεις δίκιο εσύ και κάπου είναι υπερβολικός εκείνος." αλλά πλέον, να χτυπήσω ξύλο, τα τελευταία χρόνια, η κατάσταση είναι πολύ καλή» (03)

Η δεύτερη περίπτωση όμως ακολουθεί αρνητική πορεία. Πρόκειται για την περίπτωση της (08). Πιο συγκεκριμένα, ενώ σε μικρή ηλικία η αντίδραση του παιδιού απέναντι στο διαζύγιο ήταν θετική και καθόλου προβληματική, με το πέρασμα του χρόνου το παιδί άρχισε να αλλάζει συμπεριφορά. Η αλλαγή αυτή μπορεί να εξηγηθεί σε συνάρτηση με την αλλαγή της συμπεριφοράς της μητέρας. Αναλύοντας βέβαια σε βάθος τις δηλώσεις της συμμετέχουσας (08), φαίνεται ότι η κύρια αιτία για την αρνητική αντίδραση του παιδιού πηγάζει από τον ίδιο το χωρισμό, από το γεγονός ότι το παιδί μεγάλωσε σε ένα περιβάλλον το οποίο δεν χαρακτηριζόταν από οικογενειακή ηρεμία και κυρίως σε ένα περιβάλλον στο οποίο το ίδιο το παιδί δεν αναλάμβανε καμία ευθύνη, με αποτέλεσμα να μην είναι σε θέση να κατανοεί τους ρόλους του κάθε μέλους στην οικογένεια, καθώς και το που ανήκει το ίδιο τελικά. Τα παραπάνω αποδεικνύονται από τις δηλώσεις της συμμετέχουσας:

«δεν άλλαξε τίποτα... αλλά όταν άλλαξα εγώ, να φύγω από το σπίτι και να έρθω στην Κρήτη... Όταν πέρασε στο Πανεπιστήμιο... εδώ... Ναι στο πρώτο έτος που φεύγει το παιδί, σκέφτομαι... δεν μπορώ να κάτσω εκεί... και λέω θα πάω στην Κρήτη κι εγώ... και φεύγω εγώ, φεύγει και αυτή... Και το πρόβλημα προέκυψε τότε, όταν το παιδί ήθελε να φύγει για διακοπές και δεν ήξερε πού να πάει... να πάει στην Αθήνα στο σπίτι μας, που ήταν στο πατρικό της, ή να έρθει στον Άγιο Νικόλαο που ήμουν εγώ, ή να πάει στον πατέρα της; δηλαδή ένα χάος... Δεύτερο ο μπαμπάς την ήθελε στις γιορτές και εγώ την ήθελα στις γιορτές, εγώ την έδινα... έλεγα "δεν πειράζει..."

πήγαινε, να πας με τον μπαμπά, αλλά στεναχωριόμουννα που δεν την είχα...", δηλαδή άλλαξε απότομα αυτό μετά, κι έμεινα εντελώς μόνη... Το παιδί είναι τώρα είκοσι τρία, και μόνο τώρα κατάλαβε το διαζύγιο... Κανένα πρόβλημα όλα αυτά τα χρόνια, τα ντράβαλα αρχίσανε όταν εγώ εγκατέλειψα αυτό το σχήμα και έφυγα... Και τώρα, το παιδί θέλει να πάει στο πατρικό του, όπου η μαμά δεν υπάρχει...(08).

Την κατάσταση δυσκολεύει ακόμα περισσότερο ο ίδιος ο πατέρας, ο οποίος για να κερδίσει την αγάπη και τη στοργή του παιδιού δεν προσφέρει κατανόηση, στήριξη, έλεγχο κ.λπ. αλλά απλά του καλύπτει τις οικονομικές του ανάγκες, γεγονός που συμβάλλει ακόμα περισσότερο στο να μην μαθαίνει το παιδί πώς να αναλαμβάνει ευθύνες.

« δεν βοηθά και ο πατέρας της... γιατί της προσφέρει πολλά χρήματα και δεν με λαμβάνει υπόψη καθόλου στην επικοινωνία μας σε ό,τι αφορά θέματα του παιδιού...» (08).

Τέλος θα πρέπει να σημειωθεί ότι τα παραπάνω προβλήματα αντιμετωπίζονται σε πολλές από τις περιπτώσεις με τη βοήθεια ειδικού (ψυχολόγος):

«Τώρα, όλα είναι ομαλά, πάντα βέβαια από την αρχή από το δημοτικό, από την πρώτη δημοτικού που ξεκίνησε, έχουμε τη βοήθεια μιας ψυχολόγου και πάμε πότε μιλάει, ρωτάμε αν κάνουμε κάποια πράγματα σωστά; Είναι μια χαρά... Τώρα, τώρα έχει αρχίσει και βελτιώνεται και η σχέση με τον μπαμπά της, γιατί τώρα αυτός αρχίζει να καταλαβαίνει ότι είναι μπαμπάς, οπότε νομίζω ότι είναι σε καλό δρόμο. Πάντως, μέχρι τα εννιά περίπου, δέκα, ήμουννα μόνο εγώ...» (05)

«Ότι το σύστημα του παιδιού, κατά τη διάρκεια των παιδικών του χρόνων ήταν λάθος... Το σύστημα του παιδιού ήταν ... καμία ευθύνη για κανένα θέμα, και όταν η μαμά έβαζε ευθύνη, το περιβάλλον ακύρωνε... την ευθύνη... το περιβάλλον ... η γιαγιά δηλαδή ... Πολύ μεγάλο πρόβλημα αυτό...» (08)

3.2 Αλλαγές

3.2.1 Αλλαγές ρόλων

Διακρίνονται δύο περιπτώσεις σχετικά με τις αλλαγές στους ρόλους μετά το χωρισμό.

Στην πρώτη περίπτωση δεν φαίνεται η γυναίκα να αντιμετωπίζει καμία αλλαγή στην καθημερινότητά της ή στο ρόλο ως μητέρα, αλλά ούτε και στα οικονομικά θέματα, κυρίως επειδή ο σύζυγος δεν συμμετείχε στην ομάδα

(οικογένεια) πριν το χωρισμό. Η γυναίκα φαίνεται να νιώθει ανακούφιση, παρά ένταση και στεναχώρια.

«Για μένα δεν άλλαξαν πολλά, μόνη μου με τα παιδιά ήμουν και πριν, μόνη μου παρέμεινα και μετά. Δηλαδή, ο σύζυγος ήταν κάπως διακοσμητικό, δηλαδή ο σύζυγος... απλά τον βάζαμε εκεί στο τραπέζι μας με τους καλεσμένους μας τα Χριστούγεννα, τον είχαμε εκεί... ήταν εργασιομανής, καριερίστας, δούλευε όλη τη μέρα παιδιά, και φυσικά όταν το πρωί έκανε το μπάνιο του, αρωματιζόταν, ετοιμαζόταν, έπαιρνε την τσαντούλα του, έφευγε και γυρνούσε το βράδυ!... Δεν άλλαξε κάτι ουσιαστικό δηλαδή..., απλά εγώ, επειδή ουσιαστικά εγώ έπρεπε να μαγειρέψω, εγώ να φροντίσω τα παιδιά, εγώ να τα διαβάσω, να τα πάω, να τα φέρω στο φροντιστήριο, να πληρώσω τους λογαριασμούς, να ψωνίσω στο super market, έκανα τα πάντα δηλαδή ... όλα, κι ο σύζυγος, "εγώ βγάζω αρκετά χρήματα, οπότε δεν χρειάζεται να κάνω τίποτα και έρχομαι στις δώδεκα το βράδυ και τότε θα καθίσω να δω τηλεόραση, ή έχω την απαίτηση να είσαι μαζί μου, να φάμε μαζί, να καθίσουμε να σου πω τη μέρα μου στο γραφείο, γιατί ήμουν ο προσωπικός του ψυχαναλυτής, έτσι; όλα αυτά τα χρόνια... .. τέλος πάντων, κάπως έτσι ήταν η ζωή μας πριν, οπότε όταν μετά έφυγε μάλλον έφυγε ένα παραπάνω βάρος, μια επιπλέον δυσκολία, γιατί είχαμε και τη δυσκολία πώς θα κινηθούμε, είχαμε διάφορα θέματα, πού θα πάμε, γιατί θα πάμε εκεί, είχαμε ζήλιες, είχαμε αυταρχικότητα, και λοιπά και λοιπά... Οπότε, όταν έφυγε, νομίζω ότι ήταν μια ανακούφιση... Επίσης νομίζω ότι ήταν μια ανακούφιση για τα παιδιά, δεν ήταν μόνο για μένα... ήταν και μια ανακούφιση και για τα παιδιά, τα οποία ένιωσαν ότι έφυγε λίγο ... μια ... μαυρίλα μέσα από το σπίτι μας και μπήκε μέσα η χαρά... ας πούμε...» (07)

Στη δεύτερη περίπτωση παρατηρούνται ριζικές αλλαγές, κυρίως επειδή η γυναίκα μετά το χωρισμό αναγκάζεται να ξαναβρεί τον εαυτό της και να προσαρμοστεί ξανά στη κοινωνία, αφού δεν έχει διατηρήσει καμία επαφή με φιλικά πρόσωπα. Ενώ στο προηγούμενο παράδειγμα το πρόβλημα πηγάζει από το γεγονός ότι ο σύζυγος δίνει μεγάλη έμφαση στην προσωπική του ολοκλήρωση προσπαθώντας να εκπληρώσει τους επαγγελματικούς του στόχους και παραμελώντας με αυτό τον τρόπο την οικογένειά του, στη δεύτερη περίπτωση πρόκειται για ένα σύζυγο με διαφορετική κουλτούρα και αξίες, γεγονός που αναγκάζει τη γυναίκα να απομακρυνθεί από το κοινωνικό της περιβάλλον αφού αυτό δεν ταιριάζει με τη νοοτροπία του συζύγου της. Χαρακτηριστική είναι η παρακάτω δήλωση:

«Εμένα άλλαξε τελείως η ζωή μου, εεε, παρά το ότι εγώ δεν έχω περάσει όλα αυτά τα προβλήματα γιατί έζησα από τα έντεκα χρόνια που ζήσαμε μαζί, εεε, ένας ενάμισυ χρόνος δεν ήταν καλός, εεε, κι επειδή κι εμείς τα κάναμε όλα μαζί, εεε, παρένθεση, ο άνδρας μου δεν ήταν Έλληνας ήταν Άγγλος, οπότε υπάρχει διαφορά στη νοοτροπία... Επειδή λοιπόν ο XXXX δεν

μπόρεσε ποτέ να προσαρμοστεί στα ελληνικά δεδομένα και να - όχι να δεχτεί τους φίλους μου - αλλά να έχουμε κοινούς φίλους και δικούς μου και δικούς του... εγώ έβαλα στην άκρη τους φίλους μου, οπότε βρέθηκα όταν χωρίσαμε ουσιαστικά ξεκρέμαστη, εεεμμ, να έχει φύγει η γη κάτω από τα πόδια μου γιατί δεν το περίμενα, να σκέφτομαι ότι θα έπρεπε να είχα δώσει μια δεύτερη ευκαιρία, και όχι με την πρώτη αφορμή, το "κλείνουμε το μαγαζί"... Εεεμμ, οικονομικά δεν άλλαξε κάτι σε εμένα, εγώ δεν έχω και παιδιά, δηλαδή, ούτε χρειάστηκε να αλλάξω περιβάλλον, οπότε αυτά τα προβλήματα εγώ δεν τα πέρασα, έτσι; Είχα μόνο να αντιμετωπίσω αυτό που έπρεπε να κάνω ήταν να αντιμετωπίσω ... αυτό που έπρεπε να κάνω ήταν να αντιμετωπίσω τον εαυτό μου, και πώς θα διαχειριστώ εγώ κάτι το οποίο με έκανε κομμάτια. Το οποίο μου πήρε πάρα πολλά χρόνια ... (συγκίνηση) (σιωπή)» (04)

3.2.2 Αλλαγές στο κοινωνικό περιβάλλον

Αναφορικά με τις αλλαγές σε κοινωνικό επίπεδο παρατηρούνται και πάλι δύο αντίθετες περιπτώσεις.

Στην πρώτη παρατηρείται η ανάγκη για ριζική αλλαγή και χτίσιμο καινούργιων κοινωνικών σχέσεων, η ανάγκη να ξεφύγει από τις παρέες και τις επαφές που είχαν δημιουργηθεί κατά τη διάρκεια του γάμου, προφανώς επειδή η γυναίκα επιθυμεί να ξεκινήσει κάτι νέο που να την εκφράζει περισσότερο, και που δεν θυμίζει καταστάσεις που έχει ζήσει κατά τη διάρκεια της συζυγικής ζωής. Η παραπάνω περίπτωση εκφράζει την συμμετέχουσα (07). Χαρακτηριστικές είναι οι δηλώσεις της:

«Ωωωω, άλλαξαν πολλά, αλλάζουν πολλά πράγματα. Νομίζω, η δική μου άποψη είναι, ότι τα ζευγάρια που... γιατί κάνεις παρέα συνήθως με ζευγάρια όταν είσαι σε ένα γάμο ή σε μια σχέση πολλά χρόνια, εκτός... εντάξει έχεις κάποιους προσωπικούς φίλους που... ίσως... εντάξει να είναι μόνοι, αλλά συνήθως κάνεις παρέα με ζευγάρια. Λοιπόν, εγώ αυτό που διαπίστωσα στην πράξη είναι ότι υπήρξε ένα πάγωμα ξαφνικά. Τα ζευγάρια που κάναμε παρέα δεν ήξεραν πώς να το διαχειριστούν. Εεε, κάποιοι αποστασιοποιήθηκαν επειδή φοβήθηκαν να μην πάρουν το μέρος του ενός ή του άλλου οπότε απομακρύνθηκαν, κάποιοι άλλοι δεν ξέρω τώρα... οι σύζυγοι δεν ξέρω τώρα φοβούνται ότι αν μια γυναίκα είναι χωρισμένη μπει στο σπίτι τους και κάνει κάτι με το σύζυγο δεν το ξέρω Δεν ξέρω για ποιο λόγο πάντως είδα ότι υπήρξε μια αμηχανία στο πώς να διαχειριστούν τη νέα κατάσταση με αποτέλεσμα κι εγώ να νιώθω λίγο άσχημα και να μη θέλω πολύ να κάνω παρέα με τα ζευγάρια αυτά, δηλαδή, ακόμα και όταν με καλούσαν, που ήταν πολύ πιο σπάνιο, πλέον, ούτε το σύζυγο βέβαια τον καλούσαν, έτσι; δεν ήταν ότι πήραν το μέρος του ενός ή του άλλου, αποστασιοποιήθηκαν... και κάπου αυτό ήταν ένα πρόβλημα στην αρχή και επίσης έπρεπε βέβαια να ...»(07)

Επιπλέον το βασικό πρόβλημα που αντιμετωπίζουν ορισμένες από τις γυναίκες είναι η απομάκρυνσή τους από προσωπικούς φίλους και γνωστούς εξαιτίας των καθημερινών τους υποχρεώσεων κατά τη διάρκεια του γάμου και της πλήρους εξάρτησής τους από τις κοινές με τον σύζυγο παρέες.

«να βρω ξανά... ναι... είχα απομακρυνθεί από τους φίλους μου γιατί η καθημερινότητα, οι δουλειές, όλα αυτά που είχα... μετά ήταν πολύ δύσκολο να...» (07)

«τα περάσαμε όλα αυτά κι εμείς... Όλοι τα περνάμε... αυτά πιστεύω, όλοι... έτσι δεν είναι;» (02)

Παρατηρείται όμως και έντονη άρνηση από την πλευρά της γυναίκας να συνεχίσει να διατηρεί κοινωνικές επαφές με άτομα τα οποία την έχουν συνδέσει αποκλειστικά και μόνο με τον πρώην σύζυγο, προφανώς επειδή σε μεγάλο βαθμό οι επαφές αυτές δεν αποτελούν προσωπική επιλογή. Συγκεκριμένα:

«... ήτανε κάπως... δηλαδή το να βγούμε με το ζευγάρι και λοιπά και λοιπά, κάπου αυτές ήταν επιλογές του άλλου όχι δικές μου επιλογές. Ωστόσο μετά δεν θέλω να με ξαναρωτάνε τα ίδια αν δεν μιλάω εγώ... γιατί... Πάρα πολύ με ενόχλησε ... Δηλαδή «Εγώ κράτησα κάποια άτομα, δηλαδή, παρόλο που ήτανε κοινές οι παρέες και τα ζευγάρια που κάναμε παρέα ήτανε δυο τρεις κοπέλες, οι οποίες ήταν πολύ αξιόλογες, είχαμε κάνει πολύ παρέα και δεν με επηρέασε αυτό ευτυχώς... δεν μου προκάλεσε κάτι αρνητικό... χωρίς να σημαίνει αυτό ότι και ο πρώην σύζυγος δεν έκανε παρέα με τον άντρα της ή οτιδήποτε... αλλά δεν έκοψα επαφή... μετά... με τα άτομα αυτά που ήθελα να κρατήσω... Υπήρχαν άλλοι που φυσικά, και εκείνοι απομακρύνθηκαν και εγώ επίσης, αλλά ...». (03)

«Εεεε, συνήθως απομακρύνονται οι πιο επιφανειακοί... και εγώ κράτησα τις δικές μου φίλες, τις παλιές, που ήτανε... δικές μου... αλλά εμένα με βοήθησε νομίζω το ότι χώρισα στο να αλλάξω εγώ και να γίνω πιο κοινωνική, στο να μην κρύβομαι κάτω από την παρέα του συζύγου και να... να αρχίσω εγώ να αλλάζω και να γίνομαι πιο ομιλητική, πιο... να βρω παρέα... να πάω κάπου μόνη μου ... να βγω... παλιά δεν τα έκανα αυτά... »(05)

«Αυτό, αυτό... οι ουσιαστικοί άνθρωποι μένουνε πάντα... άρα τελικά για να μην μείνουν... δεν ήτανε ουσία... ενώ έχω φίλους που τους είχα παντρέψει εγώ και λοιπά, το να με έχουν συνδέσει με τον XXXX... και επειδή ήμασταν πολύ...εκδρομές αυτά... το ένα το άλλο... μετά μόνο στη σκέψη ότι βγαίναμε όλοι μαζί, με κούραζε τόσο που ήθελα να το αποφύγω...δηλαδή ήθελα καινούργιο ήθελα κάτι άλλο... τέλος, δηλαδή... πάγωσα...Τα έκοψα όλα... γιατί τελικά από αυτό που έλεγα... από αυτό που λες ο καθένας αντιλαμβάνεται διαφορετικό...Και με κούραζε απίστευτα... ενώ είχα τόσα πράγματα που έπρεπε να σκεφτώ...» (08)

«Ναι, είναι δύσκολο ...» (02)

Οι συμμετέχουσες στο σύνολό τους συμφωνούν ότι διατηρούν στη ζωή τους μόνο τα άτομα τα οποία όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν έχουν «ουσία».

Σε αντίθεση με τα παραπάνω, η (03), παρά το χωρισμό της, διατηρεί τις κοινωνικές επαφές που δημιουργήθηκαν κατά την διάρκεια του γάμου της. Χαρακτηριστική είναι η παρακάτω δήλωση.

«Παιδιά, εγώ κράτησα άτομα τα οποία τα γνώρισα από την πλευρά του συζύγου που δεν τα ήξερα ... όχι δηλαδή δικιά μου παρέα στην οποία μπήκε και κόλλησε ο σύζυγός μου μέσα ... τους γνώρισα από δικιά του... από τη δουλειά του ας πούμε που ήτανε κάποια ζευγάρια... και στην πορεία κρατήθηκε ...» (03)

Επιπλέον παρατηρείται ότι σε ορισμένες περιπτώσεις το πρόβλημα δεν πηγάζει από το γεγονός ότι η γυναίκα χάνει τις κοινωνικές επαφές που δημιουργήθηκαν κατά την διάρκεια του γάμου, αλλά ότι χάνει την καθημερινή επαφή με το «σύζυγο – φίλο», όπως τον ονομάζει για παράδειγμα η συμμετέχουσα (02):

«Και εκτός αυτού, είχαμε πάρα πολλούς γνωστούς αλλά επειδή είχαμε, πολύ καλή έτσι ... προσέγγιση, με κάλυπτε και στο φιλικό επίπεδο, και εγώ τον κάλυπτα, είδα, μετά όμως που χωρίσαμε, εεεε, αυτό ήταν ένα μεγάλο πλήγμα ... διότι χάνεις έναν πολύ καλό φίλο ... αυτό ήταν για μένα το μεγαλύτερο πλήγμα ... έναν άνθρωπο που τον έχεις συνέχεια μαζί σου είναι και ο καλύτερός σου φίλος... εεε, επίσης προστατευόμασταν πάρα πολύ μεταξύ μας γιατί είχαμε τον ίδιο κώδικα σε αυτό το κομμάτι, όχι σε όλα - σε μερικά είχαμε ίδιους κώδικες - ένα λοιπόν κίνητρο ήταν και σε αυτό. Εεε, αυτό μπορώ να πω ότι μου στοίχισε πάρα πολύ, μετά βέβαια ... εεεεε, γνώριζα ανθρώπους και κρατούσα μόνο αυτούς που ταιριάζουνε σε εμένα... γιατί συνήθως σε αυτές τις περιπτώσεις κρατάς διάφορους ανθρώπους, για διάφορους λόγους...» (02)

Τα παραπάνω φαίνεται πως είναι αποτέλεσμα της στενής σχέσης που είχαν οι δύο σύζυγοι πριν το γάμο και κυρίως επειδή αντιμετώπισαν μαζί ένα σοβαρό πρόβλημα (στην προκειμένη περίπτωση «αλκοολισμός»). Αποδεικνύεται δηλαδή ότι η γυναίκα έχει σταθεί στο παρελθόν στο σύζυγο όπως θα έκανε ένας πολύ καλός φίλος, κάτι που τελικά οδηγεί σε αίσθημα «νοσταλγίας» μετά το χωρισμό. Χαρακτηριστική είναι η παρακάτω δήλωση:

«Και ... παρεμπιπτόντως είχε το ίδιο πρόβλημα με το παιδί αυτό, τον Άγγλο, γιατί όταν γνώρισα εγώ τον ΧΧΧΧ που ήμασταν στο εξωτερικό, έπινε και αυτός... και έπινε... μπορώ να πω... μπορεί να ήταν κοντά και στον αλκοολισμό, δεν θα το έλεγα πάλι έτσι, απλά εγώ του είχα πει ή θα το ελέγξεις ή θα... το σκεφτόμουν πολύ διαφορετικά... ήμουν πολύ μικρή και έβαζα έτσι... τα έκοβα τα θέματα πολύ γρήγορα... δηλαδή έλεγα, ή θα κρατήσεις το ποτό ή εμένα... ένα από τα δύο... αλλιώς εγώ φεύγω... και αυτό το... το προσπάθησε και πραγματικά έφτασε σε ένα πολύ καλό επίπεδο και εγώ του έχω κάνει πάρα πολύ καλό στη ζωή του γιατί σταμάτησε το ποτό... ... δηλαδή, το σταμάτησε... το ελάττωνε, το ελάττωνε μέχρι που τώρα μπορεί και το ελέγχει... ενώ τότε δεν το έλεγχε... και για αυτό λέω για τις εξαρτήσεις γιατί εμένα μου συμβαίνουν τέτοια πράγματα... ίσως επειδή τραβάω ανθρώπους που είναι πιο αδύναμοι συνήθως, το 'χω αυτό... ίσως εγώ τους φαίνομαι πιο δυναμική... ναι... και τραβάω τέτοιους τύπους, όμως ένα άλλο που έχω εγώ είναι ότι μπαίνω πολύ δυναμικά σε μια κατάσταση, αλλά βλέπω κιόλας, έχω ανοιχτά τα μάτια μου... αυτό με έχει σώσει... δηλαδή τα βλέπω όλα... δεν μπορώ να πω ότι μου λείπε κάτι... ή ότι δεν βιώνω τον έρωτα κι όλα αυτά, αλλά πάντα επειδή είχα αυτή την πολύ καλή σχέση χρόνων, αυτό μου έδωσε εφόδια για όλες τις άλλες σχέσεις... » (02)

Η προαναφερθείσα περίπτωση σημειώνεται ότι δεν αποτελεί κανόνα, καθώς πρόκειται για ένα χωρισμό χωρίς πολλές εντάσεις, ο οποίος προκλήθηκε όπως ονομάζεται από την (02) από μη «ιδιοσυγκρασιακό ταίριασμα». Με τα παραπάνω συμφωνεί και η συμμετέχουσα (04).

«Και εγώ είμαι στην ίδια ακριβώς αντίληψη ... με την 02, κι εγώ έχασα έναν πολύ καλό φίλο» (04)

3.2.3 Αλλαγές στα στοιχεία του χαρακτήρα

Ο χωρισμός φαίνεται να οδηγεί σε αλλαγές στη συμπεριφορά αλλά και στο χαρακτήρα της γυναίκας.

Αναλυτικότερα οι περισσότερες γυναίκες συμφωνούν ότι πλέον έχουν περισσότερες απαιτήσεις από τις σχέσεις τους, δεν συμβιβάζονται εύκολα, έχουν υψηλότερο μέτρο σύγκρισης και διεκδικούν πράγματα τα οποία δεν τολμούσαν να απαιτήσουν κατά την διάρκεια του γάμου ενώ διαπιστώνουν ότι για να βρουν τον κατάλληλο άνθρωπο θα πρέπει αν προσδιορίσουν αυτό που πραγματικά επιθυμούν.

«Αλλά ανεβάζει και τον πήχη ταυτόχρονα και έχεις ένα μέτρο σύγκρισης αρκετά αυστηρό... δεν μπορείς να συμβιβαστείς εύκολα δηλαδή σε κάτι λιγότερο όταν έχεις ζήσει κάτι τέτοιο... άμα το προσδιορίσεις αυτό που θέλεις θα το βρεις γιατί κάπου επικεντρώνεσαι στα κύρια σημεία του και όχι σε όλα αυτά που περιμένεις...» (07)

«Αυτό, ναι... κι έχω αυστηρό μέτρο σύγκρισης... Όχι, δεν συμβιβάζομαι καθόλου αλλά όμως όχι και ότι δεν βρίσκω ας πούμε... μπορεί να μην είναι αυτό που θέλω ακριβώς αλλά το βλέπω όμως κι όλας... λέω ότι άμα μπορώ να το φέρω σε ένα σημείο που να μου αρέσει να το κρατήσω... αν δεν μπορώ όμως κιόλας, το αφήνω και πάω παραπέρα... αλλά είναι όμως δύσκολο στην εποχή μας να βρούμε αυτό που θέλουμε... και μάλιστα πρέπει να το έχουμε προσδιορίσει κιόλας γιατί δεν ξέρουμε τι θέλουμε... Δεν είναι απαραίτητο ότι θα το βρεις... γιατί καθώς μεγαλώνουμε, εγώ διαπιστώνω ότι ανεβάζουμε τον πήχη, είμαστε περισσότερο αυστηροί και ζητάμε περισσότερα πράγματα, δεν συμβιβάζομαστε εύκολα με αυτό που συμβιβαστήκαμε στα είκοσι...» (02)

«Να πω κάτι... εγώ από τη δική μου εμπειρία, γιατί ξαναπαντρεύτηκα εγώ... και μάλιστα δεν παντρεύτηκα άμεσα, συζήσαμε... δεν ήθελα να ξαναμπώ πάλι στη διαδικασία του γάμου, πριν σιγουρευτώ ότι μπορούμε... τέλος πάντων να ζήσουμε μαζί... Και όντως ανεβαίνει ο πήχης... κοιτάς άλλα πράγματα... αλλά, πέρα από αυτό όμως διεκδικείς, είσαι πιο διεκδικητική, δηλαδή δεν αφήνεις πράγματα να περνάνε απαρατήρητα, όπως στην πρώτη σχέση...» (06)

Περαιτέρω οι γυναίκες αναζητούν πλέον ανθρώπους που όχι μόνο να τις προσελκύουν ερωτικά, αλλά και με τους οποίους να μπορούν να επικοινωνούν, να κατανοούν ο ένας τον άλλον και να εμπιστεύονται ενώ πολύ σημαντικός φαίνεται να είναι και ο μεταξύ τους σεβασμός:

«... απαιτείς, και πολύ πιο έντονα από ό,τι στην προηγούμενη σχέση τέλος πάντων, και βασικά, αυτό το οποίο θέλεις είναι να έχεις μια καλή επικοινωνία..... δηλαδή, η κουβέντα, η συζήτηση, η κατανόηση, δηλαδή, γυρίζω, λέω τώρα ένα παράδειγμα, γυρίζω από τη δουλειά και είμαι τρελαμένη στην κυριολεξία, δηλαδή έχω περάσει μια μέρα φρίκη... έτσι, κι έρχομαι και πετάω πέτρες... Ο άλλος πρέπει να καταλαβαίνει, χωρίς να χρειάζεται να πω εγώ, ότι είμαι έτσι, να καταλαβαίνει και να μη μιλάει... Δηλαδή να κάνει λίγο πίσω...» (06)

«Να σέβεται ...Να σου αφήσει την ώρα να ηρεμήσεις...» (02)

Από τα παραπάνω, αλλά και από την δήλωση της συμμετέχουσας (08) σχετικά με τη διεκδίκηση του δικού της προσωπικού χρόνου «... αλλά εκείνη την ώρα πραγματικά δεν μπορώ, και δεν είναι ότι το κάνω επίτηδες, εεε... για να δημιουργηθεί πρόβλημα...», διαπιστώνεται ότι συχνά οι γυναίκες δηλώνουν την επιθυμία τους για «ανεξαρτητοποίηση» όπως μπορεί να παρατηρήσει κανείς στις παρακάτω δηλώσεις:

«Γι' αυτό το καλύτερο είναι να είναι ο καθένας στο χώρο του...στο δωμάτιο του (02)

«Ακριβώς!» (05)

«Αρχίζω και το σκέφτομαι απίστευτα... ο καθένας στο δωμάτιό του...»(08)

«Όχι στο δωμάτιό του... στο ΣΠΙΤΙ του! ...Στο σπίτι του και στο σπίτι σου!» (07)

«Ο καθένας πρέπει να σέβεται τον άλλο ... Να υπάρχει... ναι... συμφωνώ ... εννοώ μέσα στο σπίτι ο καθένας να έχει το δικό του χώρο, δηλαδή και εγώ το έχω ανάγκη... όπως επίσης να βγω μόνη μου... με τις φίλες μου έτσι.» (06)

«Ναι, αλλά επειδή δεν γίνεται αυτό συνήθως... μόνο έτσι θα το καταλάβει κανείς, άμα έχει το δικό του χώρο...» (02)

Όλα τα παραπάνω τελικά οδηγούν στην ανάγκη για ριζική αλλαγή αφού οι γυναίκες, σχεδόν στο σύνολό τους, αναφέρουν ότι επιθυμούν πλέον άλλο τύπο άνδρα, με χαρακτηριστικά και συμπεριφορές που να μην θυμίζουν την προηγούμενη σχέση. Κάτι τέτοιο πηγάζει από την ίδια την αλλαγή των γυναικών.

«... άλλο τύπο άνδρα. Δηλαδή εγώ είμαι στη φάση που είναι η 06 τώρα...» (03)

«Άλλος τύπος!» (05)

«Αυτό που διάλεξα στα είκοσι δεν έχει καμιά σχέση με αυτό που διαλέγω στα σαράντα» (02)

3.3 Προσαρμογή

3.3.1 Στήριξη από το οικογενειακό και φιλικό περιβάλλον

Έξι από τις εφτά γυναίκες που συμμετείχαν στην έρευνα δηλώνουν ότι είχαν μεγάλη στήριξη κυρίως από το οικογενειακό τους (γονείς, αδέρφια) αλλά και από το φιλικό τους περιβάλλον. Κάτι τέτοιο αποδεικνύεται από τις δηλώσεις των συμμετεχουσών :

«Οι γονείς; Κι εμένα μου στάθηκε πάρα πολύ ο πατέρας μου... πάρα πολύ... δηλαδή θυμάμαι ότι όταν το είπα, ενώ εντάζει η μαμά μου... η πρώτη αντίδραση της μαμάς μου, ήταν "Τι θα πει ο κόσμος" κλασικά... (γελάει) το κλασικό έτσι; Ο πατέρας μου όταν του το είπα μου λέει "Ό,τι σε κάνει

ευτυχισμένη", δεν θα ξεχάσω τα λόγια, "Εγώ είμαι πλάι σου... ό,τι θέλεις από μένα..." και θυμάμαι ότι όταν έψαχνα, και πριν φύγω από το σπίτι που έμενα, από το γάμο, ψάχναμε μαζί με τον πατέρα μου... Δηλαδή ήθελα, εντάξει είχα τους φίλους μου, αλλά δεν ξέρω, ένιωθα μεγαλύτερη σιγουριά, έτσι; που μου συμπαραστεκόταν ο πατέρας μου. Και ψάχναμε μαζί με τον πατέρα μου να βρω διαμέρισμα, το βρήκαμε, με βοήθησε, να βάψουμε, να το φτιάξουμε, πάρα πολύ, δηλαδή ήταν πραγματικά ... πάρα-πάρα πολύ και οι φίλοι βέβαια...» (06)

«Ναι οι γονείς» (02)

«Κι εγώ...Ναι, οι γονείς μου κυρίως, αδέρφια δεν έχω, και οι φίλοι σε δεύτερο βαθμό, όσο τους άφηνα εγώ σιγά - σιγά... να προχωρήσουνε στο να με στηρίζουνε... Στην αρχή, ήταν μόνο οι γονείς μου...» (05)

«Λοιπόν, εγώ θα πω, θεωρώ ότι σε οποιοδήποτε χωρισμό, είτε είναι διαζύγιο είτε είναι οτιδήποτε άλλο, τον περνάς μόνη σου ... συναισθηματικά το περνάς μόνος σου. Όμως εγώ είχα τόση στήριξη από όλο το περιβάλλον μου, από τους φίλους μου, από τους γονείς μου, από την αδελφή μου, το θεωρώ ένα κομμάτι της ζωής μου, το οποίο είναι ανεκτίμητο... και σε όλες τις φάσεις της ζωής μου, όποτε έχω περάσει κάποιο χωρισμό, όσο επώδυνος και να είναι, που δεν έχω περάσει τόσο επώδυνο χωρισμό ούτως ή άλλως, λέω "δόξα τω Θεώ" που είχα την αδελφή μου περισσότερο και τους φίλους... Οι γονείς μου δεν αποστασιοποιούνται, απλά δεν τους βάζω στα προβλήματά μου, γιατί είναι μεγάλοι άνθρωποι... έτσι; οπότε δεν τους βάζω... Αν δεν τους είχα, νομίζω ότι δεν θα την είχα βγάλει καθαρή από κανένα... από το διαζύγιο τέλος πάντων, το οποίο ήταν το πιο... τους χρωστάω πάρα πολλά και είμαι ευγνώμων σε όλους τους φίλους μου... τους οποίους έχω διατηρήσει, έχω κάνει και κάποιους καινούργιους φίλους, οι οποίοι και αυτοί μου στάθηκαν και πρόσφατα, και είμαι - ειλικρινά είμαι - ευγνώμων... (δακρύζει). Θεωρώ ότι είναι ό,τι καλύτερο μπορεί να σου συμβεί... Από όλους... παιδιά εγώ σε καθημερινή βάση είχα κάποιο φίλο, να με παίρνει τηλέφωνο, να έρχονται, να με παίρνουν να κάνουμε παρέα, να με παίρνουν να δουν τι κάνω ... » (04)

«Κι εγώ από τους γονείς πάρα πολύ ...» (03)

Μόνο σε μια από τις επτά περιπτώσεις η γυναίκα φαίνεται να αντιμετωπίζει το χωρισμό μόνη της, αφού δεν υπήρχε καμία στήριξη. Χαρακτηριστικές οι παρακάτω δηλώσεις:

«Ποιοι με στήριξαν; (γελάει) ο εαυτός μου τον εαυτό μου... ουδείς και κανείς, κανείς, κανείς, κανείς ... (συνεχίζει) γιατί; Γιατί οι δικοί μου είχαν στήριξη από εμένα και σε χρήματα και σε συμπαράσταση ηθική και σε πρακτικές δουλειές... όταν λοιπόν άλλαξε αυτό, όλο το πακέτο, φυσικά χάσανε τα προνόμια, τα προηγούμενα προνόμια, και αφού χάσαν τα προνόμια ... "Εσύ φταις" ακόμα και τώρα μου το πετάνε και τρελαίνομαι... (08)

Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι σε όλες τις περιπτώσεις οι γονείς δεν αποδέχονται τους συζύγους και θεωρούν τις επιλογές των παιδιών τους λανθασμένες:

«Οι γονείς νομίζω καταλαβαίνουνε... πότε περνάς καλά...Εντάξει παρόλα αυτά όμως ο γονιός είναι για να στηρίζει το παιδί...για τις επιλογές του...» (06)

«διαισθάνονται...στην αρχή δεν τον θέλανε, και μου είπαν "είσαι υπεύθυνη... και μόλις τον είδανε δεν τον θέλανε καθόλου, μα καθόλου όμως... αλλά επειδή εγώ τον επέβαλα, για αυτό μετά δεν με στηρίζανε... Φυσικά τώρα όχι πια αλλά στις αρχές... που τους το ανακοινώνεις... λένε "σου το είπαμε...Μόλις τον είδαμε είπαμε, αυτός δεν είναι για σένα...Εσύ επέμενες..."» (08)

«Κι εμένα...» (03)

«Ούτε εμένα τον θέλανε...» (05)

«Ναι, πάρα πολύ τον θέλανε... (ειρωνικά)» (07)

«Εμένα δεν τον θέλανε, αλλά επειδή ένιωθαν ότι περνούσα καλά, αλλάζανε γνώμη... απλά όταν είδαν ότι είχε πάρει πια την κάτω βόλτα ...» (04)

«Εμένα, δεν μου είπαν "δεν σου ταιριάζει", απλώς διαφωνούσαν στο θέμα της εθνικότητας... Τίποτε άλλο... Να σας πω πως τον λέγανε "ο κύρης" σου, "ο καπετάνιος" σου... ήταν και δύσκολο.... Να σας πω και μια αστεία ιστορία... πάω στο γραφείο παιδιά μια μέρα και τους ανακοινώνω ότι αρραβωνιάστηκα... έχουμε μια κυρία που μας έφτιαχνε τότε τους καφέδες, κέρασα λοιπόν και της το είπα "Α, μπράβο" μου λέει "και πώς τον λένε τον τυχερό;" και λέω - η XXXX είναι από τα Ανώγεια Της λέω "τον λένε Αη", και μου λέει, "Αη, από τι, από το Μανό -ΑΗ... όχι της λέω, δεν είναι από το Μανόλης και το Μιχάλης, είναι από την Αγγλία, γι'αυτό και έχει τέτοιο όνομα... Με χτυπάει φιλικά στον ώμο και λέει "δεν πειράζει, κάποιες φορές... καλά παιδιά μπορεί να είναι..."» (04)

3.3.2 Σχέσεις με πεθερικά

Όπως αποδεικνύεται από τις απαντήσεις των γυναικών που συμμετείχαν στην έρευνα, μερικές από αυτές έχουν διατηρήσει άριστες σχέσεις με τα πεθερικά τους :

«Εγώ ναι, ακόμα και τώρα, μέχρι πριν από μερικές μέρες.. Εγώ τους βλέπω σαν οικογένειά μου... αφού την τελευταία φορά, όταν πήγα στην Αγγλία, για την κηδεία του μπαμπά του XXXX, νομίζω ότι το μόνο που δεν μου είχαν στρώσει ήταν το κόκκινο χαλί... να πατήσω... όλη η οικογένειά του όμως...» (04)

« Εγώ ναι, και με την πρώτην κουνιάδα μου... (06)

ενώ άλλες ελάχιστες ή καθόλου.

«Εγώ καθόλου...(03)»

«Εγώ ελάχιστες σχέσεις λόγω του παιδιού, δηλαδή μιλάμε αν βρεθούμε ... αν στο δρόμο...» (05)

«Κι εγώ, καμιά φορά, έτσι, έχω μια σχέση καλή...» (02)

3.3.3 Μετάβαση σε νέα σχέση / γάμο

Η μετάβαση σε μια νέα σχέση, όπως αποδεικνύεται, είναι εύκολη. Χαρακτηριστικές οι δηλώσεις των γυναικών :

«Ου, πανεύκολο ήταν... (γέλια)» (03)

«Ούτε εγώ δυσκολεύτηκα ...» (02)

«Ούτε εγώ δυσκολεύτηκα... δυσκολεύτηκαν οι άλλοι μαζί μου...(04)

Συγκεκριμένα σε μια από τις εφτά περιπτώσεις η καινούργια σχέση έχει ξεκινήσει πριν ακόμα η γυναίκα χωρίσει επίσημα :

«Ναι, τον XXXX τον ε γνώρισα κατά τη διάρκεια της σχέσης μου που ήμουν παντρεμένη ... που όμως είχα πάρει την απόφαση ότι θα χωρίσω... το είχα δεδομένο αλλά δεν το έλεγα, δηλαδή δεν τολμούσα να το πω... κάπου φοβόμουν κιόλας ... και μάλιστα ήταν και επεισοδιακό το πώς έφυγα από το σπίτι, γιατί είχαν αρχίσει τα πράγματα και γινόντουσαν λίγο δύσκολα, με τον πρώην άνδρα μου, δηλαδή κάπου τον φοβόμουν κιόλας... Ενώ δεν τα πηγαίναμε καλά και ήταν ξεκάθαρο βρε παιδί μου ότι δεν... ότι αυτή η σχέση δεν... πρέπει να τελειώσει ... δεν ήθελε να χωρίσουμε... με τίποτα. Δηλαδή όταν του έκανα νύξη, ήτανε κέρβερος... Αποτέλεσμα ήταν ότι φοβόμουν μην πάθω και κάτι... Και είχα τώρα τη σχέση μου με τον XXXX ο οποίος ήξερε ότι ήμουν μεν παντρεμένη, αλλά σε διαδικασία αποχώρησης τέλος πάντως... και έφυγα... ναι προτιμώμενη αποχώρηση (γελάει) και έφυγα από το σπίτι ... δηλαδή... ααα, επίσης πλέον εγώ είχα τους δικούς μου φίλους, δηλαδή δύο χρόνια πριν είχα κάνει εγώ άλλες παρέες, εεεε, που αυτός δεν ήθελε να έρχεται να συμμετέχει στις παρέες, και ...» (06)

Πρόκειται όμως για γάμο, στον οποίο τα προβλήματα ήταν υπαρκτά και η γυναίκα πριν το διαζύγιο ήδη είχε ενταχθεί σε διαφορετική κοινωνική ομάδα, η οποία διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο κατά τη διάρκεια του χωρισμού.

«πάρα πολύ... και μια εβδομάδα που έλειπε ... είχε πάει δηλαδή ήταν για δουλειές εκτός σπιτιού, φώναζα εγώ τους φίλους μου, πακετάρισα, και

έφυγα ... κι έφυγα ... και του άφησα ένα σημείωμα... Με ενοίκιο.... Είχα βρει ήδη διαμέρισμα και έφυγα... Δηλαδή έφυγα νύχτα που λένε! (γέλιο). Φοβόμουν...» (06)

Ακόμα όμως και στην προαναφερθείσα περίπτωση, παρόλο που η απόφαση χωρισμού πάρθηκε από τη γυναίκα, διαπιστώνεται ότι υπάρχουν αρκετά αρνητικά συναισθήματα. Χαρακτηριστική είναι η δήλωση της (06):

«Αλλά παρόλα αυτά είχα ζοριστεί πάρα πολύ... και συναισθηματικά... γιατί εντάξει... ήταν δέκα χρόνια από τη ζωή μου... Δεν είναι εύκολο... Δηλαδή ζορίστηκα πάρα πολύ... Δεν μου ήταν εύκολο, δηλαδή ζορίστηκα πάρα πολύ, μετά δεν μου ήτανε... δηλαδή και στην άλλη σχέση... δηλαδή δεν μπόρεσα αμέσως δηλαδή δεν άφηνα τον εαυτό μου να παρασυρθεί... ήμουν πιο τυπική, συγκρατημένη, δεν αφηνόμουν εύκολα γιατί την είχα "πατήσει". Εεεε, και κάποια στιγμή, που με πίεζε ο νυν σύζυγος να συζητήσουμε... και να προχωρήσουμε τη σχέση και λοιπά, του είπα "έλα να σου πω... αν συνεχίσεις έτσι... τέλος! Εγώ, δεν μπορώ, άφησέ μου περιθώριο!" Δηλαδή... και πραγματικά δηλαδή... μου άφησε το περιθώριο δύο χρόνια σχέση... έτσι, και μετά ένα χρόνο να συζητήσουμε, και μετά γάμο... δηλαδή δεν μπορούσα... τσ!» (06)

Ο κύριος λόγος για την ευκολία με την οποία γίνεται η μετάβασης στη νέα σχέση είναι η διαφοροποίηση του χαρακτήρα και της συμπεριφοράς του νέου συντρόφου, ο οποίος είναι σε θέση να καλύψει τις διαφορετικές πλέον απαιτήσεις και ανάγκες της γυναίκας, που πηγάζουν – όπως αναφέρθηκε και παραπάνω – από τις αλλαγές στο χαρακτήρα της ως επακόλουθο της λανθασμένης επιλογής που είχε γίνει στο παρελθόν (αποτυχία στο γάμο).

«(η νέα σχέση) Είναι ... πιο ... πώς να το πω ...Κατανοεί πιο καλά, επικοινωνούμε πιο πολύ, εεεε, γίνονται πιο πολλά τα δικά μου... (γέλιο) ... δεν μου φέρνει πάρα πολλές αντιρρήσεις, σε θέματα ... όχι ρε παιδί μου ... και πρακτικά θέματα ... έτσι ... εεεε, και βασικά με σέβεται ...δεν με περιορίζει ...δεν ζηλεύει. Δεν είχα δηλαδή θέματα που είχα πριν... Λέω ρε παιδί μου "θέλω να βγω με τις φίλες μου" το βράδυ ή για καφέ το απόγευμα ή το βράδυ, θα βγω ... είπε ότι θα κάτσει να κρατήσει τα παιδιά ... δεν έχω τέτοιο θέμα να μου πει "πού θα πας τι θα κάνεις, τι θα ράνεις;" πάρα πολύ σημαντικό και ... πιο πολύ κατανοεί, δηλαδή κατανοεί πιο πολύ ...» (06)

Από την άλλη, όπως προκύπτει, η μετάβαση σε γάμο δεν είναι εύκολη και ούτε επιθυμητή. Παρατηρείται ότι ο κύριος λόγος για κάτι τέτοιο είναι ο φόβος της γυναίκας να μην ξαναζήσει ίδιες με τον προηγούμενο γάμο αρνητικές καταστάσεις. Οι συμμετέχουσες, σχεδόν στο σύνολό τους συμφωνούν με το ότι ο γάμος και

γενικότερα η συμβίωση οδηγεί σε προβλήματα και σε μεγάλο βαθμό ευθύνεται για τον χωρισμό. Τα παραπάνω αποδεικνύονται από τις δηλώσεις των γυναικών.

«Εγώ, προτιμώ να μένω έτσι... χωρίς γάμο μου αρέσει πιο πολύ... Να πω κάτι... συγγνώμη... μια παρένθεση... η συμβίωση σκοτώνει πολλά πράγματα...» (02)

«Κι εγώ, χωρίς γάμο... είμαι εντελώς αντίθετη πια στο γάμο. Θεωρώ ότι, όταν είμαστε καλά δεν παντρευόμαστε... Γιατί το να παντρευτείς είναι ένα κοινωνικό, νομικό πλαίσιο που σε βάζει σε ένα λούκι, σου ανακατεύει περιουσίες, σου ανακατεύει χρήματα, σου ανακατεύει ... δικηγόρους, σου ανακατεύει του κόσμου τα πράγματα, που δεν θα ήθελα ποτέ στην προσωπική μου σχέση να ξαναανακατέψω, κανέναν τρίτο, κανέναν όμως, ούτε παπά, ούτε δικηγόρο... κανέναν ... κανέναν ... Και όσον αφορά στο ερώτημα γάμος ή σχέση, συμβίωση μέχρι να ζω, με έναν άνθρωπο που έχω πνευματικά ενδιαφέροντα και φυσικά και καλό sex ... όμως πρώτα τα ενδιαφέροντα, πρώτα να με καταλαβαίνει, πρώτα να επικοινωνώ, πρώτα να με βοηθά, πρώτα να μην είναι ανταγωνιστικός και ... μετά ... δεν χάλασε ο κόσμος ας μην είναι και τα πόδια του τόσο ψηλά... Έχω σκεφτεί και γι' αυτό πολύ και ... έχω αποφασίσει ότι αν δεν ζω σε χωριστό σπίτι, που και αυτό το σκέφτομαι... γιατί εμένα με ενοχλεί απίστευτα το να μπαίνω στο σπίτι μου και να έχω έναν άνθρωπο ο οποίος, αυτό που βίωσα δηλαδή την προηγούμενη φορά, ο οποίος πετούσε τα παπούτσια, τις κάλτσες, τα σώβρακα παντού και εγώ χάνω ... δεν γίνεται πρέπει να έχω τάξη στο χώρο μου.... δεν μπορώ να ζήσω έτσι, πώς να το κάνουμε» (08)

«Εμένα, το θέμα του γάμου δεν με απασχολεί, δηλαδή εάν έχω μια σχέση μέσα από την οποία παίρνω και δίνω αυτά που θέλω, το θέμα του γάμου για μένα είναι το τυπικό μέρος της υπόθεσης. Δηλαδή θα ήθελα να είχα μια σχέση φυσιολογική, και τώρα ... αν θα κατέληγε στο γάμο ή όχι είναι ένα πράγμα που δεν με απασχολεί...» (04)

Σημειώνεται ότι ακόμα και η συμμετέχουσα που δηλώνει ότι βρίσκεται σε διαδικασία ενός νέου γάμου, αναφέρει :

«Φοβάμαι μήπως με το γάμο αλλάξει η κατάσταση και χάσω αυτό που έχω τώρα... Δεν θέλω να μπω στη διαδικασία να ξαναχωρίσω... δηλαδή μου αρέσει όπως είμαι τώρα...» (03)

Οι γυναίκες φαίνεται να έχουν κατανοήσει εξ ολοκλήρου ότι κανένας δεν είναι σε θέση να αλλάξει την προσωπικότητα και τη συμπεριφορά του άλλου και αναγνωρίζουν ότι για να πετύχει η καινούργια σχέση ή γάμος θα πρέπει να υπάρχει σεβασμός, κατανόηση, επικοινωνία και αλληλοσυμπλήρωση.

«Δεν μπορείς να αλλάξεις πράγματα τα οποία είναι παιδικά βιώματα... είναι το χτίσιμο της προσωπικότητας από τη μάνα του... αφού τώρα λέω ότι "αφού τον δω... δεν με ενδιαφέρουν οι γονείς του πώς είναι"... τώρα, δυστυχώς λέω "αφού τον δω, πρέπει πρώτα να γνωρίσω τους γονείς του"»
(08)

Τέλος ένας σημαντικός λόγος που εμποδίζει τις γυναίκες να μεταβούν σε νέες σχέσεις ή να ξαναπαντρευτούν, είναι η εξάρτηση που αντιμετωπίζουν πολλοί άντρες στην περιοχή από επιβλαβείς ουσίες (αλκοόλ, ναρκωτικά κ.λπ.). Κάτι τέτοιο αποδεικνύεται από τις δηλώσεις των γυναικών και συγκεκριμένα:

« Πάντως είναι ένα μεγάλο θέμα έτσι; Εδώ στην Κρήτη..... και το ποτό ειδικά εδώ είναι νούμερο ένα ... και τη θέση του έχει πάρει και το χασίσι και όλες αυτές οι ουσίες... Έχουν αυξηθεί όλα αυτά και είναι ένα μεγάλο πρόβλημα στο να διαχειριστείς τις σχέσεις και ακόμα και να κάνεις και καινούργιες σχέσεις. Δεν το τολμάς εύκολα. » (02)

«Ναι...που αρχίζει από πολύ μικρή ηλικία, από πολύ μικρή ηλικία... (07)

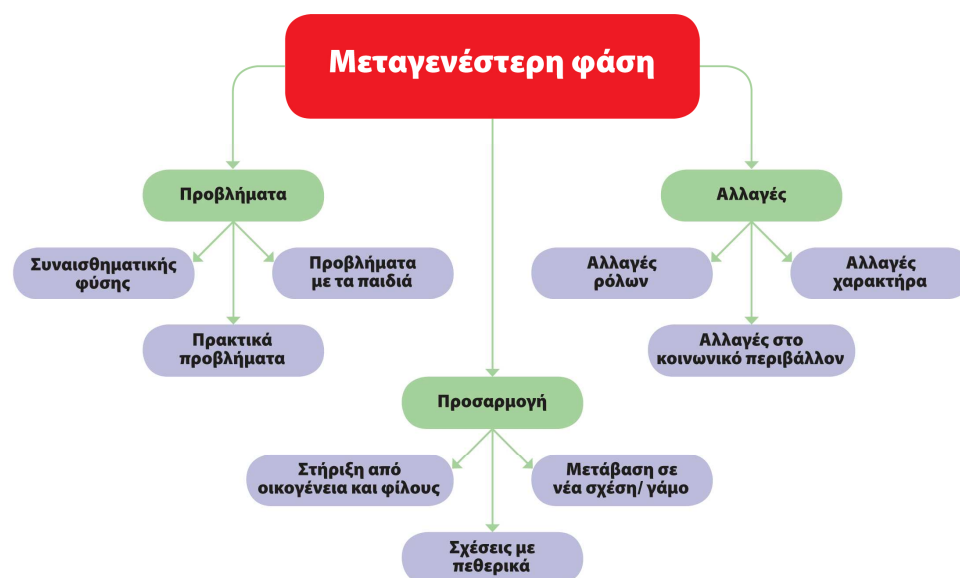
« Και το ποτό... (06)

«Φυσικά... φυσικά.... Εννοείται...» (08)

«Εγώ από εκεί και έπειτα έκανα και ... άλλη μια σχέση, μια από τις σχέσεις που έκανα τέλος πάντων, ήταν με ένα τύπο, ο οποίος έβλεπα στο βλέμμα του... χωρίς να έχω επιβεβαιώσει βέβαια... έβλεπα αυτό το βλέμμα της εξάρτησης. Οπότε σταμάτησα τη σχέση ...δεν γινότανε... Δεν είχα βέβαια πρόβλημα κακοποίησης και τα λοιπά, έτσι, απλά... » (04)

Δεν συμβαίνει πάντα όμως...(02)

Ναι, όχι δεν συμβαίνει... μπορεί να συμβεί όμως και συμβαίνει πάρα πολλές φορές...(04)

ΙΑ΄
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΔΕΚΑΤΟ
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στο κεφάλαιο αυτό θα γίνει μια προσπάθεια σύνοψης των αποτελεσμάτων και ευρημάτων της έρευνας.

1. ΠΡΩΙΜΗ ΦΑΣΗ

Κατά την πρώιμη φάση εξετάστηκε η χρονική περίοδος πριν το γάμο και συγκεκριμένα τα κριτήρια με βάση τα οποία οι γυναίκες πραγματοποιούν την επιλογή συντρόφου.

Όταν επιλέγουμε το άτομο που θα παντρευτούμε, προσπαθούμε να αναπαράγουμε τον αρχικό δεσμό με τη μητέρα ή τον πατέρα μας, όπως ήταν ή όπως θα θέλαμε να είναι. Έτσι, αν η σχέση με τους γονείς είχε προβλήματα, επιλέγουμε το άτομο που θα βοηθήσει να δημιουργηθούν τα ίδια προβλήματα. Επομένως, η επιλογή του συντρόφου γίνεται με ένα και μοναδικό σκοπό· να ξαναζήσουμε με τον / την σύντροφο, μέσω της προβληματικής ταύτισης, τα απωθημένα στοιχεία των αρχικών μας σχέσεων. Το ασυνείδητο αυτό σενάριο της ζωής μας καθορίζει σε σημαντικό βαθμό ποιους ανθρώπους θα κάνουμε φίλους, εχθρούς, το ποιους θα βρίσκουμε ελκυστικούς και φυσικά ποιον θα παντρευτούμε (Γιωσαφάτ, 2008).

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, οι γυναίκες κατά την αρχική επιλογή συντρόφου επηρεάστηκαν κυρίως από την εξωτερική εμφάνιση, καθώς και από την ερωτική έλξη που δημιουργήθηκε. Η τελική επιλογή όμως έγινε με βάση άλλα κριτήρια όπως η ικανότητα του συντρόφου να επικοινωνεί και να κατανοεί. Αυτό που αναζητούν οι γυναίκες στο σύνολό τους είναι ένα άτομο διαφορετικό και μη συντηρητικό το οποίο θα προσφέρει χαλάρωση, διασκέδαση και ασφάλεια. Πρόκειται επομένως για μεταβλητές έλξης, οι οποίες περιγράφονται από τον Levinger (1965, 1976) ως ανάγκες για φυσική και ψυχολογική ασφάλεια, αγάπη και σεβασμό.

2. ΕΝΔΙΑΜΕΣΗ ΦΑΣΗ

Κατά την ενδιάμεση φάση εξετάστηκε η χρονική περίοδος πριν το χωρισμό και συγκεκριμένα οι λόγοι παραμονής σε μια «προβληματική» σχέση, καθώς και οι παράγοντες που τελικά ωθούν τις γυναίκες στην απόφαση του χωρισμού.

Εκείνο που παρατηρείται έντονα είναι η ανάγκη των γυναικών να λειτουργήσουν ως ελεύθερα άτομα μέσα στο γάμο, χωρίς τις απαγορεύσεις και τους περιορισμούς που πιθανότατα τους επιβάλλονταν από την οικογένεια καταγωγής τους στο παρελθόν. Από αυτό ακριβώς το σημείο πηγάζει και το πρόβλημα που αντιμετωπίζεται σε σχέση με το γάμο, ότι δηλαδή οι γυναίκες στο σύνολό τους ξεκινώντας τη νέα οικογένεια, χάνουν τα παραπάνω «αγαθά» και μπαίνουν σε μια ρουτίνα που χαρακτηρίζεται από περιορισμούς, δηλαδή σε μια μη επιθυμητή κατάσταση. Ωστόσο, σύμφωνα με τις δηλώσεις των γυναικών που πήραν μέρος στην έρευνα, οι σύντροφοί τους δεν άλλαξαν ριζικά αμέσως μετά τον γάμο, γεγονός που δείχνει ότι η επιλογή ήταν λάθος εξ αρχής. Ο σημαντικότερος παράγοντας που φαίνεται να οδήγησε στη λάθος επιλογή είναι η νεαρή ηλικία που είχαν οι γυναίκες όταν πραγματοποίησαν το γάμο τους. Κάτι τέτοιο συμφωνεί με τα ευρήματα των Booth και Edwards (1985), Buckle, Gallup και Rodd (1996) και της Jalovaara (2002), σύμφωνα με τους οποίους τα ζευγάρια που παντρεύονται σε νεαρή ηλικία αντιμετωπίζουν περισσότερες πιθανότητες να καταλήξουν σε διαζύγιο σε σχέση με τα μεγαλύτερα σε ηλικία ζευγάρια.

Αναμφίβολα, όπως αποδείχθηκε και από την παρούσα έρευνα, ο χωρισμός αποτελεί μια απόφαση στην οποία μια γυναίκα δεν καταλήγει με ευκολία. Οι κύριοι λόγοι που ωθούν τις γυναίκες να παρατείνουν ένα προβληματικό γάμο είναι η ύπαρξη παιδιών, οι συναισθηματικοί λόγοι, η έλλειψη ετοιμότητας για μια τέτοια απόφαση αλλά και η άρνησή τους να αποδεχτούν τη λανθασμένη αρχική επιλογή. Όπως αποδείχθηκε, οι συμμετέχουσες αναγνώρισαν ότι το πιο μεγάλο λάθος τους αφορούσε στην επιθυμία και την πεποίθησή τους ότι θα άλλαζαν τις συνήθειες και τα χαρακτηριστικά των συντρόφων τους, τα οποία δεν τις ικανοποιούσαν, κάτι που, εξ ορισμού, δεν ήταν εφικτό.

Οι παράγοντες που οδήγησαν στην απόφαση του χωρισμού ήταν ποικίλοι. Πιο συγκεκριμένα αναφέρονται η αρνητική επιρροή ατόμων από το άμεσο οικογενειακό περιβάλλον (π.χ. πεθερά), η απιστία του συζύγου και η ασυμβατότητα των χαρακτήρων. Τα παραπάνω επηρεάζουν αρνητικά τη σχέση του ζευγαριού και οδηγούν σε χαμηλά επίπεδα συμφωνίας, τα οποία σύμφωνα με τους Matthews, Wickrama και Conger (1996), μειώνουν την ικανοποίηση από το γάμο και οδηγούν στο χωρισμό. Άλλοι σημαντικοί λόγοι που εμπόδισαν τη διατήρηση του γάμου είναι η ζήλια, το αίσθημα κυριαρχίας και οι πιέσεις από την πλευρά του συζύγου, δηλαδή

ορισμένες αφηρημένες ηθικές απαγορεύσεις και κανονιστικές πιέσεις οι οποίες, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Levinger (1965, 1976), αποτελούν εμπόδια στο γάμο (παράγοντες μη έλξης).

3. ΜΕΤΑΓΕΝΕΣΤΕΡΗ ΦΑΣΗ

Κατά τη μεταγενέστερη φάση εξετάστηκε η χρονική περίοδος μετά το χωρισμό και συγκεκριμένα τα κύρια προβλήματα και οι αλλαγές που προκαλούνται καθώς και οι τρόποι που αντιμετωπίζονται.

Όπως διαπιστώθηκε από τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας, το διαζύγιο αποτελεί μια κατάσταση που χαρακτηρίζεται από έντονα και αρνητικά συναισθήματα. Κάτι τέτοιο συμφωνεί με τις δηλώσεις άλλων ερευνητών (Clark – Stewart & Brentano, 2006· Σταύρου & Χριστόγιωργος, στο Τσιάντης 2001).

Το βασικό πρόβλημα που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες μετά το χωρισμό τους αφορά κυρίως στη συναισθηματική τους κατάσταση. Φαίνεται πως η «δύναμη της συνήθειας» αγνοεί τα προβλήματα που υπήρχαν. Έτσι, η απουσία του συντρόφου οδηγεί σε ανασφάλεια, η οποία μεγαλώνει εξαιτίας των ριζικών αλλαγών που ακολουθούν το χωρισμό σε οικογενειακό και κοινωνικό επίπεδο. Επιπλέον υπάρχουν προβλήματα που σχετίζονται με πρακτικά ζητήματα. Το τελευταίο υποστηρίζεται και από άλλους ερευνητές (Tschann, Johnston & Wallerstein, 1989· Berman & Turk, 1981).

Οι αλλαγές που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες μετά το χωρισμό αφορούν κυρίως σε αλλαγές στο ρόλο τους, το κοινωνικό περιβάλλον τους, αλλά και στο «χαρακτήρα» τους.

Όπως φαίνεται από τις περιπτώσεις κατά τις οποίες ο σύζυγος δε συμμετείχε ενεργά στην οικογένεια πριν το χωρισμό, η σύζυγος ως χωρισμένη δεν οδηγήθηκε σε σημαντικές αλλαγές στην καθημερινότητά της, στο ρόλο της ως μητέρα ή σε οικονομικά θέματα. Στην αντίθετη περίπτωση παρατηρούνται ριζικές αλλαγές αφού αναγκάζεται να ξαναβρεί τον εαυτό της και να προσαρμοστεί εκ νέου στο κοινωνικό της περιβάλλον. Το πρόβλημα μεγεθύνεται αν αναλογιστεί κανείς ότι, σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, οι γυναίκες που εντάσσονται σε αυτήν περίπτωση δεν διατηρούν επαφές με φιλικά πρόσωπα, γεγονός που δυσκολεύει την κοινωνική τους προσαρμογή μετά το χωρισμό.

Για τις αλλαγές που πραγματοποιούνται σε κοινωνικό επίπεδο παρατηρούνται δύο αντίθετες περιπτώσεις. Στην πρώτη περίπτωση παρατηρείται ανάγκη για ριζική αλλαγή και χτίσιμο καινούργιων κοινωνικών σχέσεων. Στη δεύτερη περίπτωση, η γυναίκα παρά το χωρισμό διατηρεί τις κοινωνικές της επαφές, τις οποίες είχε δημιουργήσει κατά τη διάρκεια του γάμου.

Τέλος ο χωρισμός μπορεί να οδηγήσει σε αλλαγές στην προσωπικότητα της γυναίκας, αφού όλες οι συμμετέχουσες που πήραν μέρος στην έρευνα δήλωσαν ότι πλέον έχουν περισσότερες απαιτήσεις από τις σχέσεις τους, δε συμβιβάζονται εύκολα, έχουν υψηλότερο μέτρο σύγκρισης και διεκδικούν πράγματα τα οποία δεν τολμούσαν να απαιτήσουν κατά τη διάρκεια του γάμου τους. Επίσης διαπιστώνουν ότι για να βρουν τον κατάλληλο άνθρωπο θα πρέπει να προσδιορίσουν πρώτα αυτό που πραγματικά επιθυμούν, όπως διατυπώνει και η Χουρδάκη (1992) ώστε να βαδίσουν στο νέο δρόμο που καλούνται να διανύσουν, με αποφασιστικότητα, ωριμότητα και ευθύνη. Περαιτέρω ως προς τα παραπάνω διαπιστώνεται και μια συμφωνία με τα ευρήματα των Tschann, Johnston & Wallerstein (1989), οι οποίοι υποστηρίζουν ότι το διαζύγιο μπορεί να έχει θετικά αποτελέσματα ως προς τα συναισθήματα ανεξαρτησίας και εμπιστοσύνης προς τον Εαυτό των ατόμων.

Επιπλέον παρατηρήθηκε και μια τάση «φυγής» από όλα όσα θυμίζουν τη ζωή κατά τη διάρκεια του γάμου (π.χ. σπίτι, εργασία, συγγενείς συζύγου κ.λπ.) και κατά συνέπεια και μια τάση για ριζικές αλλαγές και νέο ξεκίνημα. Δηλαδή, οι γυναίκες ωθούνται προς την τελευταία φάση του χωρισμού, κατά την οποία, σύμφωνα και με τους Clark – Stewart και Brentano (2006) και τους Σταύρου και Χριστόγιωργος (στο Τσιάντης, 2001), το άτομο φτάνει στο τελικό στάδιο της αποδοχής του χωρισμού όπου σχηματίζει μια νέα ταυτότητα ως χωρισμένου ατόμου χωρίς να καταφύγει σε αμυντικές συμπεριφορές. Είναι πλέον ελεύθερο να επενδύσει σε νέες συναισθηματικές σχέσεις.

Η μετάβαση σε μια νέα σχέση ήταν εύκολη υπόθεση για τις συμμετέχουσες και σε κάποιες από τις περιπτώσεις είχε ξεκινήσει πριν το χωρισμό ως συνέπεια μιας προβληματικής κατάστασης στο γάμο. Ο κύριος λόγος για την ευκολία της μετάβασης στη νέα σχέση είναι ο διαφορετικότητα του χαρακτήρα και της συμπεριφοράς (σε σύγκριση με τον τέως σύζυγο) της νέας γνωριμίας, η οποία μπορούσε πλέον καλύψει τις διαφορετικές απαιτήσεις που αναδύονταν. Από την άλλη όμως, όπως προκύπτει, η μετάβαση σε ένα νέο γάμο δεν είναι εύκολη υπόθεση ή επιθυμητή κατάσταση. Η διστακτικότητα των συμμετεχουσών για τη σύναψη ενός

νέου γάμου αφορά στο φόβο τους να μην ξαναζήσουν τις ίδιες με τον προηγούμενο γάμο αρνητικές καταστάσεις, αλλά και η εξάρτηση που αντιμετωπίζουν πολλοί άντρες στην υπό εξέταση περιοχή από επιβλαβείς ουσίες (αλκοόλ, ναρκωτικά κλπ.).

Τα άτομα του οικογενειακού και φιλικού περιβάλλοντος της γυναίκας (γονείς, αδέρφια και φίλοι) συμβάλλουν αποτελεσματικά στην αντιμετώπιση των προβλημάτων που σχετίζονται με το χωρισμό. Ελάχιστες είναι οι περιπτώσεις κατά τις οποίες η γυναίκα αντιμετωπίζει τα προβλήματα μόνη της. Η συμβολή αυτή όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν οι Leslie και Grady (1985) αλλά και οι McLanahan *et al.*, (1981), είναι μεγάλης σημασίας, και η βοήθεια προσφέρεται ακόμα και αν, όπως υποστηρίχθηκε από όλες τις συμμετέχουσες, οι γονείς τους εξ αρχής δεν αποδέχονταν τους συζύγους και θεωρούσαν την επιλογή των θυγατέρων τους λανθασμένη. Συμπληρωματικά αναφέρουμε ότι παρά το χωρισμό, σε αρκετές από τις περιπτώσεις οι γυναίκες, διατήρησαν άριστες σχέσεις με τα πεθερικά τους και το οικογενειακό περιβάλλον του συζύγου τους, πράγμα που σύμφωνα με Clarke-Stewart και Brentano (2006) συμβαίνει σε ένα ποσοστό διαζευγμένων γυναικών, ενισχύοντας περαιτέρω το υποστηρικτικό τους δίκτυο.

Ελάχιστες γυναίκες αντιμετώπισαν προβλήματα που σχετίζονται με τα παιδιά. Συγκριμένα φαίνεται ότι τα παιδιά πριν αλλά ιδιαιτέρως μετά το χωρισμό είναι πολύ δεμένα με την μητέρα, τόσο που η απουσία του πατέρα, σύμφωνα πάντα με τα λεγόμενα των συμμετεχουσών, συμβάλει στην διατήρηση της ψυχικής ηρεμίας του παιδιού. Κάτι τέτοιο συμφωνεί με τα ευρήματα του Brun (στο Τσιάντης 1991), σύμφωνα με τον οποίο ένα μεγάλο ποσοστό παιδιών έχει πολύ καλή προσαρμογή στο διαζύγιο των γονιών του.

Σε κάποιες άλλες περιπτώσεις όμως παρατηρήθηκε διαχρονική αλλαγή στη συμπεριφορά του παιδιού. Διαπιστώνεται ότι όσο το παιδί μεγαλώνει, κατανοεί και αποδέχεται τον χωρισμό, γεγονός στο οποίο συμβάλλει και η καλή σχέση που διατηρείται μεταξύ των γονέων μετά το χωρισμό.

Σε μια άλλη περίπτωση όμως παρατηρήθηκε ότι, ενώ σε μικρή ηλικία η αντίδραση του παιδιού απέναντι στο διαζύγιο ήταν θετική και μη προβληματική, με το πέρασμα του χρόνου η συμπεριφορά και το συναίσθημα του παιδιού άλλαξε. Αυτό ωστόσο μπορεί να οφείλεται στην αλλαγή της συμπεριφοράς της μητέρας, αλλά και στο γεγονός ότι το παιδί μεγάλωνε σε ένα περιβάλλον που δεν χαρακτηριζόταν από οικογενειακή ηρεμία και κυρίως σε ένα περιβάλλον όπου το ίδιο δεν αναλάμβανε

καμία ευθύνη, με αποτέλεσμα να μην είναι σε θέση να κατανοεί τους ρόλους του κάθε μέλους στην οικογένεια, καθώς και το που ανήκει το ίδιο τελικά.

Τα προβλήματα που σχετίζονται με τις αντιδράσεις των παιδιών μετά από το χωρισμό των γονέων, όπως αποδείχθηκε από τις συνεντεύξεις, αντιμετωπίζονται με τη βοήθεια ειδικού ψυχολόγου. Το τελευταίο συμφωνεί με τα ευρήματα των Zill, Morrison και Coiro (1993), σύμφωνα με τους οποίους τα παιδιά είναι πιθανό να έχουν την ανάγκη να αναζητήσουν ψυχολογική βοήθεια και στήριξη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Aldous, J. (1990). "Family development and the life course: Two perspectives on family change". *Journal of Marriage and the Family*, 52, pp 571–583.
- Amato, P.R. (1996). Explaining the intergenerational transmission of divorce. *Journal of Marriage and the Family*, 58, pp 628-640.
- Amato, P.R. (2000). The consequences of Divorce for Adults and Children. *Journal of Marriage and the Family*, 62, pp 1269-1287
- Amato, P.R. & De Boer, D.D. (2001). Transmission of Marital Instability Generations: Relationship Skills or Commitment to Marriage? *Journal of Marriage and Family* 63, pp 1038–1051
- Amato, P.R., & Keith, B.. (1991). Parental Divorce and the Well-Being of Children: A Meta-Analysis," *Journal of Marriage and Family*, pp 53:28
- Amato, P.R., & Previti, D. (2003). People's reasons for divorcing: Gender, social class, the life course, and adjustment. *Journal of Family Issues*, 24, pp 602-626
- Amato, P.R & Cheadle, J. (2005). The Long Reach of Divorce: Divorce and Child Well – Being Across Three Generations. *Journal of Marriage and Family*, 67, pp 191-206
- Andreß, H.J., Hummelsheim, D. & Chaloupková, J., (2009). *When Marriage Ends: Economic and Social Consequences of Partnership Dissolution*. Cheltenham, Northampton: Edward Elgar
- Arbuthnot, J., & Gordon, D.A. (1996). Does mandatory divorce education for parents work? A six-month outcome evaluation. *Family and Conciliation Courts Review*, 34(1), pp 60-81
- Axinn, W. G., & Thornton, A. (1992). The relationship between cohabitation and divorce: Selectivity causal influence. *Demography*, 29, pp 357-374
- Bagavos, C., (2001). *The Situation of Families in Greece*. European Observatory on Family Matters, p 5 (citation omitted). Προσβάσιμο την 15/2/2011, στην ιστοσελίδα:
http://www.mmo.gr/pdf/library/Greece/gm_01_greece_bagavos.pdf
- Berman, W.H., & Turk D.C. (1981). Adaptation to Divorce: Problems and Coping Strategies. *Journal of Marriage and Family*, Vol. 43, No. 1, pp 179-189

- Bianchi, S.M., Subaiya, L. & Kahn, J.R. (1999). The gender gap in the economic well-being of nonresident fathers and custodial mothers. *Demography*, 36(2), pp 195-203
- Bisagni, G.M. & Eckenrode, J. (1995). The Role of Work Identity in Divorce Adjustment to Divorce. *American Journal of Orthopsychiatry*, 64 (4), pp 574-583
- Bohm, A., (2004). Theoretical coding: text analysis in grounded theory, in Flick, U., Kardoff von E., Steinke, I. (edit.), *A Companion to Qualitative Research*. London: Sage, pp.270-275
- Bonach, K. (2009). Empirical support for the application of the Forgiveness Intervention Model to positive coparenting. *Journal of Divorce & Remarriage*, 50, pp 38-54
- Bookwala, J., Sobin, J. & Zdaniuk, B. (2005). Gender and Aggression in Marital Relationships: A Life-Span Perspective. *Sex Roles*, Vol. 52, Nos. 11/12, pp 797-806
- Booth, A. & Edwards, J.N, (1985). Age at Marriage and Marital Instability. *Journal of Marriage and Family*, Vol. 47, No. 1, pp 67-75
- Braver, S. L., & O'Connell, D. (1998). *Divorced dads: Shattering the myth*. New York: Tarcher Penguin/Putnam.
- Buckle, L., Gallup, G.G. Jr., Rodd, Z.A (1996). Marriage as a Reproductive Contract: Patterns of Marriage, Divorce, and Remarriage. *Ethology and Sociobiology* 17, pp 363-377
- Bumpass, L.L. & Sweet, J.A. (1989). National Estimates of Cohabitation. *Demography*, Vol. 26, No. 4, November 1989, pp 615-625
- Buunk, B. (1987). Conditions that promote breakups as a consequence of extradyadic involvements. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 5(3), pp 271-284
- Call, V., Sprecher, S. & Schwartz, P., (1995). The Incidence and Frequency of Marital Sex in a National Sample. *Journal of Marriage and Family*, Vol. 57, No. 3, pp 639-652
- Caughlin, J. P., Huston, T. L., & Houts, R. N. (2000). How does personality matter in marriage. An examination of trait anxiety, interpersonal negativity, and marital satisfaction. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78, pp 326-336

- Clarke-Stewart, A., & Brentano, C. (2006). *Divorce Causes and Consequences*. New Haven, CT : Yale University Press
- Cleek, M., & Pearson, T., (1985). Perceived causes of divorce: an analysis of interrelationships. *Journal of Marriage and the Family*, 47, pp 179-183
- Conger R.D., Elder, G.H., Lorenz, F., Conger K.J., Simons, R., Whitebeck, L., Huck, S. & Melby J. (1990). Linking Economic Hardship to Marital Quality and Instability. *Journal of Marriage and the Family* 52, pp 643-656
- Contrada, R.J. & Ashmore, R.D., (1999). *Self, Social Identity, and Physical Health. Interdisciplinary Explorations*. New York : Oxford University Press
- Coontz, S. (2007). Κοινωνικές αλλαγές υπονομεύουν τον γάμο. Εφημερίδα «THE OBSERVER» αναδημοσιευμένο από την εφημερίδα «Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ», 5/1/2007, έτος 88ο, αρ. φύλλου 26473, σ. 2.
Προσβάσιμο την 1/6/2011, στην ιστοσελίδα :
<http://library.panteion.gr:8080/dspace/bitstream/123456789/725/3/6225NEO.pdf>
- Corbin, J. & Strauss, A., (1990). Grounded theory method: procedures, canons and evaluative procedures. *Qualitative Sociology*, 13, pp 13-21
- Crane, D.R., Soderquist, J.N. & Gardner M.D. (1995). Gender differences in cognitive and behavioural steps towards divorce. *The American Journal of Family Therapy*, Vol. 23, No 2, pp 99-105
- Davila, J. & Bradbury, T.N. (2001). Attachment insecurity and the distinction between unhappy spouses who do and do not divorce. *Journal of Family Psychology*, 15, pp 371-393
- Dawson, D.A., (1991). "Family Structure and Children's Health and Well-being: Data from the National Health Interview Survey on Child Health," *Journal of Marriage and the Family*, 53, pp 573-579
- DeGarmo, D.S. & Kitson, G.C., (1996). Identity Relevance and Disruption as Predictors of Psychological Distress for Widowed and Divorced Women. *Journal of Marriage and Family* 58, pp 983-997
- Donnellan, M.B., Conger, R.D. & Bryand C.M. (2004). The Big Five and enduring marriages. *Journal of Research in Personality* 38, pp 481-504
- Drigotas, S.M., & Rusbult, C.E. (1992). Should I stay or should I go? A dependence model of breakups. *Journal of Personality and Social Psychology*, 62(1), pp 62-87

- Drigotas, S.M., Safstrom, C.A., & Gentilia, T., (1999). An investment model prediction of dating infidelity. *Journal of Personality & Social Psychology*, 77(3), pp 509-524
- Ellwood, D., (1988). *Poor Support*. New York: Basic Books
- Evans-Grubbs, J. (2002). *Women and the law in the Roman Empire. A sourcebook on marriage, divorce and widowhood*. London & New York : Routledge - Taylor and Francis Group
- Faure, P., (1990). *Η καθημερινή ζωή στην Κρήτη τη Μινωική εποχή*. Μετάφραση Έλλη Αγγέλου. Αθήνα: Δ.Ν.Παπαδήμας
- Frank, R.G. & Gerfler, P., (1991). Mental Health and Marital Stability. *International Journal of Law and Psychiatry*, Vol. 14. pp 377-366
- Fischer, L.C. (1983). Mothers and Mothers-in-Law. *Journal of Marriage and Family*, Vol. 45, No. 1, pp 187-192
- Fuller. T.L. & Fincham, F.D., (1995). Attachment style in married couples: Relation to current marital functioning, stability over time, and method of assessment. *Personal Relationships*. 2, pp 17-34
- Furstenberg, F.F., & Teitler, J.O. (1994). "Reconsidering the Effects of Marital Disruption: What Happens to Children of Divorce in Early Adulthood?" *Journal of Family Issues*, 15, pp. 173-190.
- Gager, C.T., & Sanchez, L. (2003). Two as one? Couples' perceptions of time spent together, marital quality, and the risk of divorce. *Journal of Family Issues*, 24(1), pp 21-50
- Glass, S.P., & Wright, T.L. (1977). The relationship of extramarital sex, length of marriage, and sex differences on marital satisfaction and romanticism: Athanasiou's data reanalyzed. *Journal of Marriage and Family*, 39, pp 691-703
- Glenn, N.D., & Shelton, B.A. (1985). Regional differences in divorce in the United States. *Journal of Marriage and the Family*, 47, pp 641-652
- Goetting, A. (1981). Divorce outcome research: Issues and perspectives. *Journal of Family Issues*, 2, pp 350-378
- Gottman, J.M., Coan, J., Carrere, S., & Swanson, C. (1998). Predicting marital happiness and stability from newlywed interactions. *Journal of Marriage and the Family*, 60, pp 5-22

- Greeff, A. P., & Merwe, S. (2004). Variables associated with resilience in divorced families. *Social Indicators Research*, 68, pp 59 – 75
- Greeley, A. (1994). Marital Infidelity. *Society*, 31, pp 9-13
- Greenstein, T.N. (1990), Marital Disruption and the Employment of Married Women. *Journal of Marriage and Family*, Vol. 52, No. 3 (Aug., 1990), pp 657-676
- Hardt, J., Sidor, A., Nickel, R., Kappis, B., Petrak, P., & Egle, U. T. (2008). Childhood Adversities and Suicide Attempts: A Retrospective Study. *J Fam Viol*, 23, pp 713–718
- Harold, G.T. & Conger, R.D. (1997). Marital conflict and adolescent distress: The role of adolescent awareness. *Child Development*, 68, pp 333-350.
- Harway, M., (2005). *Handbook of couples therapy*. New York : John Wiley & Sons
- Heavey, C. L., Christensen, A., & Malamuth, N. M. (1995). The longitudinal impact of demand and withdrawal during marital conflict. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 63, pp 797-801.
- Hemström, O., (1996). Is Marriage Dissolution Linked to Differences in Mortality Risks for Men and Women? *Journal of Marriage and Family*, Vol. 58, No. 2 (May, 1996), pp 366-378
- Hetherington, E.M. (1993). An overview of the Virginia Longitudinal Study of divorce and remarriage with a focus on early adolescence. *Journal of Family Psychology*, 7, pp 39-56.
- Hope, S., Power, C., & Rodgers, B. (1999). Does financial hardship account for elevated psychological distress in lone mothers? *Social Science and Medicine*, 29, pp 381–389
- Jalovaara, M., (2002) Socioeconomic Differentials in Divorce rates by Duration of Marriage. *Demographic Research*. Volume 7, Article 16, pp 537-564
- Kalmijn, M., & Uunk W., (2007). Regional value differences in Europe and the social consequences of divorce: A test of the stigmatization hypothesis. *Social Science Research* 36, pp 447–468
- Karney, B.R., & Bradbury, T.N. (1995). The longitudinal course of marital quality and stability: A review of theory, method and research. *Psychological Bulletin* , 118, pp 3-34

- Kessler, R.C., Walters, E.E., & Forthofer, M.S (1998). The Social Consequences of Psychiatric Disorders, III: Probability of Marital Stability. *Am J Psychiatry* 155, 8
- Kielcot-Glaser, J.K., Fisher, L.D., Ogrocki, P., Stout, J.C., Speicher, C.E. & Glaser, R., (1987). Marital Quality, Marital Disruption, and Immune Function. *Psychosomatic Medicine* Vol. 49, No. 1, pp 13-34
- Kirk, M. (1998). Διαζύγιο. Το οδυνηρό πέρασμα από τον έγγαμο βίο στον μη έγγαμο και ... η ζωή συνεχίζεται. [Divorce] Αθήνα : Άγκυρα
- Kitson, G., C., & Raschke, H., J. (1981). Divorce research: What we know; what we need to know. *Journal of Divorce*, 4(3), pp 1-38
- Kitson, G., C., & Morgan, L.A., (1990). The Multiple Consequences of Divorce: A Decade Review. *Journal of Marriage and Family*, Vol. 52, No. 4, *Family Research in the 1980s: The Decade in Review*, pp. 913-924
- Krumrei, E., Coit, C., Martin, S., Fogo, W. & Mahoney, A.(2007). Post-Divorce Adjustment and Social Relationships: A Meta-Analytic Review. *Journal of Divorce and Marriage*, Vol. 46, No 3, pp 145-166
- Kurdek, L.A. (1995). Predicting change in marital satisfaction from husbands' and wives' conflict resolution styles. *Journal of Marriage and the Family*, 57(1), pp 153-164
- Lehoux, P., Poland, B. & Daudelin, G. (2006). Focus group research and “the patient’s view”. *Social Science & Medicine* 63, pp 2091–2104
- Lehrer E.L. & Chiswick C.U (1993). Religion as a Determinant of Marital Stability. *Demography*, Vol. 30, No. 3 (Aug., 1993), pp 385-404
- Leslie, L., A., & Grady, K. (1985). Changes in mothers' social networks and social support following divorce. *Journal of Marriage and the Family*, 47, pp 663-673
- Levinger, G. (1965). Marital cohesiveness and dissolution: An integrative review. *Journal of Marriage and the Family*, 22(1), pp 19-28
- Levinger, G. (1966). Sources of marital dissatisfaction among applicants for divorce. *American Journal of Orthopsychiatry*, 36, pp 803 - 807
- Levinger, G. (1976). Social psychological perspectives on marital dissolution. *Journal of Social Issues*, 32, pp 21-47
- Lichter, D.T & Carmalt. J.H (2009). Religion and marital quality among low-income couples. *Social Science Research* 38, pp 168–187

- Lorenz F.O. et al., (1997). Married and Recently Divorced Mothers' Stressful Events and Distress: Tracing Change Across Time," *Journal of Marriage and the Family*, Vol. 59, pp 219-232
- Lynch, J.J. (1997) *The Broken Heart: The Medical Consequences of Loneliness*. New York: Basic Books
- Lyngstad, T.H., (2004) The Impact of Parents' and Spouses' Education on Divorce Rates in Norway. *Demographic Research*. Volume 10, article 5, pp 121-142
- Maccoby, E.M., Buchanan, C.M., Mnookin, R.H.& Dornbush, S.M. (1993). Postdivorce roles of mothers and fathers in the lives of their children. *Journal of Family Psychology*, 7, pp 24-38
- Margolin, L, & White, L., (1987). The Continuing Role of Physical Attractiveness in Marriage. *Journal of Marriage and Family*, Vol. 49, No. 1, pp 21-27
- Marotz-Baden, R. & Cowan, D., (1987). Mothers-in-Law and Daughters-in-Law: The Effects of Proximity on Conflict and Stress. *Family Relations*, Vol. 36, No. 4, pp 385-390
- Martin, T.C., & Bumpass, L.L. (1989). Recent trends in marital disruption. *Demography*, 26, pp 37-51
- Masheter, C. (1991). Postdivorce relations between ex-spouses: The roles of attachment and interpersonal conflict. *Journal of Marriage and the Family*, 53, pp 103-110
- Matthews, L.S., Wickrama, K.A.S., & Conger, R.D. (1996). Predicting marital instability from spouse and observer reports of marital interaction. *Journal of Marriage and the Family*, 58, pp 641-655
- McLanahan, S., S., Wedemeyer, N., V., & Adelberg, T. (1981). Network structure, social support, and psychological well-being in the single-parent family. *Journal of Marriage and the Family*, 43, pp 601-612
- McManus P.A., & DiPrete T.A., (2001). Losers and Winners: The Financial Consequences of Separation and Divorce for Men. *American Sociological Review*, Vol. 66, No. 2, pp 246-268
- Moore, K. & Waite, L., (1981). Marital Dissolution, Early Motherhood and Early Marriage. *Social Forces*, Vol. 60, No. 1, pp 20-40

- Morgan S.P., Lye D.N., Condran, G.A. (1988). Sons, Daughters, and the Risk of Marital Disruption. *The American Journal of Sociology*, Vol. 94, No. 1, pp 110-129
- Morgan, D.L. (1996). *Focus Groups*. *Annual Rev Sociol*, 22, pp 129-152
- Nathanson, I. G. (1995). Divorce and women's spirituality. *Journal of Divorce and Remarriage*, 22, pp 179 – 188
- Nichols W.C. (1996). *Treating people in families: an integrative framework*. New York : Guilford Press
- Nyamathi A. & Shuler P., (1990). Focus group interview: A research technique for informed nursing practice. *J Adv Nurs*, 15, pp 1281–1288
- O'Leary, K. D., Barling, J., Arias, I., Rosenbaum, A., Malone, J., & Tyree, A. (1989). Prevalence and stability of physical aggression between spouses: A longitudinal analysis. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 57, pp 263-268
- Orbuch, T.L., Veroff, J., Hassan, H. & Horrocks, J. (2002). Who will divorce: A 14-year longitudinal study of black and white couples. *Journal of Social and Personal Relationships*, 19(2), pp 179-202
- Pandit N. R., (1996). The Creation of Theory: A Recent Application of the Grounded Theory Method. *The Qualitative Report*, Vol. 2, 4
- Papp, L.M., Kouros, C.D. & Cummings, E.M, (2009). Demand-withdraw patterns in marital conflict in the home. *Personal Relationships*, 16, pp 285–300
- Pasch, L.A., & Bradbury, T.N. (1998). Social support, conflict, and the development of marital dysfunction. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 66, pp 219-230
- Peterson, R. R. (1996). A re-evaluation of the economic consequences of divorce. *American Sociological Review*, 61, pp 528-536
- Ponzetti, J., & Cate, R. (1988). The divorce process: towards a typology of marital dissolution. *Journal of Divorce*, 11, pp 1 - 20
- Price, C. & Kunz, J. (2003). "Rethinking the Paradigm of Juvenile Delinquency as Related to Divorce", *Journal of Divorce & Remarriage*, Vol. 39, No 1, pp 109 - 133
- Price, S.J. & McKerny P.C. (1989). Current Trends and Issues in Divorce. An Agenda for Family Scientists in the 1990s. *Family Science Review*, Vol. 2, No 3, pp 219-236

- Robson, C. (2007). *Η έρευνα του πραγματικού κόσμου. Ένα μέσον για τους κοινωνικούς επιστήμονες και τους επαγγελματίες ερευνητές*. Αθήνα: Gutenberg
- Sander, W., (1985). Women, Work, and Divorce. *The American Economic Review*, Vol. 75, No. 3, pp 519-523
- Shackelford, T., Buss, D. & Bennett, K. (2002). Forgiveness or breakup: Sex differences. *Cognition and Emotion*, 16 (2), pp 299–307
- Shackelford, T.K., & Buss, D.M. (1997). Anticipation of marital dissolution as a consequence of spousal infidelity. *Journal of Social and Personal Relationships*, 14(6), pp 793-808
- Shackelford, T.K., & Buss, D.M. (2000). Marital satisfaction and spousal cost-infliction. *Personality and Individual Differences*, 28, pp 917-928
- Sharts-Hopko, N.C., (2001). Focus group methodology: When and why? *Journal of the Association of Nurses in AIDS care*, Volume 12, Issue 4, pp 89-91
- South, S.J. & Spitze G., (1986). Determinants of Divorce over the Marital Life Course. *American Sociological Review*, Vol. 51, No. 4, pp 583-590
- Spanier, G.B., & Margolis, R.L. (1983). Marital separation and extramarital sexual behavior. *Journal of Sex Research*, 19, pp 23-48
- Sprecher, S. (2002). Sexual satisfaction in premarital relationships: Associations with satisfaction, love, commitment, and stability. *Journal of Sex Research*, 39, pp 190-96
- Straus, M.A. (1980). Social Stress and the marital Violence in a national sample of American Families. Part VI. Publications of the Family Violence Research Program. *Annals New York Academy of Sciences*, pp 229-250
- Stroup, A., & Pollock, G. (1994). Economic Consequences of Marital Dissolution. *Journal of Divorce and Remarriage*, 22, pp 37-54
- Sussman, M.B., Steinmetz, S.K. & Peterson, G.W., (1999). *Handbook of marriage and the family*. New York: Plenum Press
- Tanaka, K., (2010). The Effect of Divorce Experience on Religious Involvement: Implications for Later Health Lifestyle. *Journal of Divorce & Remarriage*, 51, pp 1–15
- Treas, J., & Giesen, D. (2000). Sexual infidelity among married and cohabitating Americans. *Journal of Marriage and the Family*, 62, pp 48-60

- Tschann, J.M., Johnston, J.R. & Wallerstein, J.S. (1989). Resources, Stressors and Attachment as Predictors of Adult Adjustment after Divorce: A Longitudinal Study. *Journal of Marriage and Family*, Vol. 51, No 4, pp 1033-1046
- Wallerstein, J.S. & Kelly, J.B.(1990). *Surviving the Breakup: How Children and Parents Cope with Divorce*. New York: Basic Books, p. 125.
- Wallerstein, J.S. (1986). Women after divorce: Preliminary, Report from a ten-Year Follow-Up. *American Journal of Orthopsychiatry*, 56, 1, pp 65-77
- Walster, E., Traupmann, J., & Walster, G.W. (1978). Equity and extramarital sexuality. *Archives of Sexual Behavior*, 7, pp 127-142
- Weiss, R.S. (1976). The Emotional Impact of marital Separation. *Journal of Social Issues*. Vol 32, No 1, pp 135-145
- Weitzman, L. (1996). The economic consequences of divorce are still unequal. *American Sociological Review*, 61, pp 537-538
- White, L. K. (1990). “Determinants of divorce: A review of research in the eighties”. *Journal of Marriage and the Family*, 52, pp 904–912
- White, L.K., & Booth, A. (1991). Divorce over the life course: The role of marital happiness. *Journal of Family Issues*, 12, pp 5-21
- Zill, N., Morrison, D. & Coiro, M.J. (1993). “Long Term Effects of Parental Divorce on Parent-Child Relationships, Adjustment, and Achievement in Young Adulthood” *Journal of Family Psychology*, 7, 1, p 96
- Γενική Γραμματεία Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας της Ελλάδος. (2007). Δελτίο Τύπου. Στατιστικές Φυσικής Κίνησης Πληθυσμού. Ανάλυση Δημογραφικών Μεγεθών (γάμων – γεννήσεων – θανάτων). Προσβάσιμο την 22/4/2010, στην ιστοσελίδα:
www.tideon.org/content/Statistikes/AllesStatistikes/020407_statistika.doc
- Γκιρτζή, Μ., (2008). Γαμήλια έθιμα της αρχαιότητας και η θέση της γυναίκας στο γάμο. *Αρχαιολογία και Τέχνες*. 109, σσ 52-60
- Γκιρτζή, Μ., (2009). Γαμήλιες πρακτικές και η θέση της γυναίκας στο Βυζάντιο. *Αρχαιολογία και Τέχνες*. 110, σσ 53-60
- Γιωσαφάτ, Μ. (2008). Ο Γάμος ως πηγή κατάθλιψης, στο *Θεραπεία Ζεύγους Ψυχοθεραπευτικές προσεγγίσεις. Από την Ψυχαναλυτική, τη Συμπεριφορική και τη Συστημική Οπτική*. Αθήνα: Καστανιώτης

- Δημητρακόπουλος, Χ. (2001). Ο ρόλος της σεξουαλικής απόλαυσης στη γενικότερη σχέση του ζεύγους. *Ανήρ*, 3(3), σσ 128-131
- Ιωσηφίδης, Θ., (2003). *Ανάλυση ποιοτικών δεδομένων στις κοινωνικές επιστήμες*, Αθήνα: Κριτική.
- Ιωσηφίδης, Θ. & Σπυριδάκης, Μ., (2006). *Ποιοτική κοινωνική έρευνα. Μεθοδολογικές προσεγγίσεις και ανάλυση δεδομένων*. Αθήνα: Κριτική.
- Καλλινικάκη, Θ. (2009). Οικογένειες και παιδιά μειονοτήτων και αλλοδαπών στη σύγχρονη Ελλάδα. *Εγκέφαλος*, 2009, 46 (4), σ 6
- Κορωναίου, Α., et al, (2007). Ο ρόλος των πατέρων στην εξισορρόπηση της επαγγελματικής και οικογενειακής – προσωπικής ζωής. Αθήνα : ΚΕΘΙ
- Κυριαζή, Ν. (2005). *Η κοινωνιολογική έρευνα. Κριτική επισκόπηση των μεθόδων και τεχνικών*. Αθήνα : Ελληνικά Γράμματα
- Μαράτου – Αλιπράντη, Λ., (2010). Νέες μορφές οικογένειας. Τάσεις και εξελίξεις στη σύγχρονη Ελλάδα. Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ). *Εγκέφαλος* 2010, 47(2), σσ 55-66
- Μουσούρου, Λ., (2005). *Εισαγωγή στην κοινωνιολογία των ηλικιών και των γενεών*. Αθήνα: Gutenberg
- Μουσούρου, Μ. Λ., (1998). *Κοινωνιολογία της σύγχρονης οικογένειας*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μπαλούρδος Δ., Ντόντης Δ. & Σπυροπούλου Ν., (2006) Η δημογραφική κατάσταση στην Ελλάδα, *Επίκαιρα Θέματα*, 1/2006, ΕΚΚΕ, ΙΝ.Κ.ΠΟ.
- Μπαμπάλης, Θ. (2005α). *Παιδιά μονογονεϊκών οικογενειών. Βοηθώντας στη σχολική προσαρμογή τους*. Αθήνα: Ατραπός.
- Μπελλάλη Θ., (2006). Κριτήρια και διαδικασία αξιολόγησης των ποιοτικών ερευνών στο χώρο της υγείας. *Αρχεία Ελληνικής Ιατρικής*, 23, σσ 298–307
- Μωραΐτη, Α. & Παπαδάτου, Δ. (2010). *Η χρήση των Ομάδων Εστιασμένης Συζήτησης στη Συλλογή Ποιοτικών Δεδομένων. Νοσηλευτική*, 49 (4), σσ 347-354
- Νομικού Χ., et al (xxxx). Ο Έλληνας και η μάνα του. (citation omitted). Προσβάσιμο την 29/5/2011 στην ιστοσελίδα <http://www.healthellas.gr/view.php?cid=11&aid=1956>
- Παναγιωτάκης, Γ.Ι., (2003). *Η γυναίκα της Κρήτης. Στο χθες και στο σήμερα*. Ηράκλειο : Εκδόσεις Κρήτη
- Περιστιάνης, Ν., et al., (2007). Έρευνα: Οι μονογονεϊκές Οικογένειες στην Κύπρο. (citation omitted). Mediterranean Institute of Gender Studies,

Σύνδεσμος Κοινωνιολόγων Κύπρου. Προσβάσιμο την 5/2/2011, στην ιστοσελίδα :

http://www.genderequality.com.cy/main/data/articles/pdf/library/research_studies/greek/monogoneikes%20families.pdf

- Ρήγα, Α.Β. (2009). *Ιστορία Ζωής. Καρκίνος από τη μητέρα στην κόρη. Η δυναμική της επανάληψης*. Α' τόμος. Αθήνα : Πεδίο
- Σταύρου, Ε. & Χριστόγιωργος, Σ.Μ., (2001). Διαζύγιο. Στο Αλεβίζος, Β, *et al.* (2001), *Εισαγωγή στην Παιδοψυχιατρική*. Γ.Τσιάντης (επιμ). Αθήνα : Καστανιώτη
- Τσιάντης, Γ. (1991). *Ψυχική Υγεία του Παιδιού και της Οικογένειας*. Τεύχος Α'. Αθήνα : Καστανιώτη
- Χασσάνδρα, Μ. & Γούδας, Μ., (2003). Κριτήρια εγκυρότητας και αξιοπιστίας στην ποιοτική – ερμηνευτική έρευνα. *Επιστημονική Επετηρίδα της Ψυχολογικής Εταιρείας Βορείου Ελλάδος*, τόμος 2, σσ 31-48
- Χουρδάκη, Μ. (1992). *Οικογενειακή Ψυχολογία*. Αθήνα: Γρηγόρη

ΠΑΡΑΤΗΜΑ 1

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΘΕΝΤΩΝ

ΚΩΔΙΚΟΣ ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΣΑΣ:02	
ΕΤΩΝ	38 ΕΤΩΝ
ΕΡΓΑΣΙΑ	ΙΑΤΡΟΣ
ΣΠΟΥΔΕΣ	ΙΑΤΡΙΚΗ ΣΕ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ
ΗΛΙΚΙΑ ΠΑΙΔΙΟΥ (ΣΗΜΕΡΑ)	ΟΧΙ
ΗΛΙΚΙΑ ΠΑΙΔΙΟΥ (ΚΑΤΑ ΤΟ ΧΩΡΙΣΜΟ)	-
ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟ ΧΩΡΙΣΜΟ	2002
ΓΑΜΟΣ	2005
ΧΩΡΙΣΜΟΣ	

ΚΩΔΙΚΟΣ ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΣΑΣ:03	
ΕΤΩΝ	40 ΕΤΩΝ
ΕΡΓΑΣΙΑ	ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΑΣ
ΣΠΟΥΔΕΣ	ΑΙΣΘΗΤΙΚΟΣ / ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ
ΠΑΙΔΙΑ	1 ΚΟΡΙΤΣΙ
ΗΛΙΚΙΑ ΠΑΙΔΙΟΥ (ΣΗΜΕΡΑ)	15
ΗΛΙΚΙΑ ΠΑΙΔΙΟΥ (ΚΑΤΑ ΤΟ ΧΩΡΙΣΜΟ)	6
ΓΑΜΟΣ	1996
ΔΙΑΖΥΓΙΟ	2003

ΚΩΔΙΚΟΣ ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΣΑΣ:04	
ΕΤΩΝ	42 ΕΤΩΝ
ΕΡΓΑΣΙΑ	ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΥΠΑΛΛΗΛΟΣ
ΣΠΟΥΔΕΣ	ΛΥΚΕΙΟ, ΣΠΟΥΔΕΣ ΣΕ ΞΕΝΕΣ ΓΛΩΣΣΕΣ
ΠΑΙΔΙΑ	ΟΧΙ
ΗΛΙΚΙΑ ΠΑΙΔΙΟΥ (ΣΗΜΕΡΑ)	-
ΗΛΙΚΙΑ ΠΑΙΔΙΟΥ (ΚΑΤΑ ΤΟ ΧΩΡΙΣΜΟ)	-
ΓΑΜΟΣ	1990
ΔΙΑΖΥΓΙΟ	1998

ΚΩΔΙΚΟΣ ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΣΑΣ:05	
ΕΤΩΝ	38 ΕΤΩΝ
ΕΡΓΑΣΙΑ	ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΥΠΑΛΛΗΛΟΣ
ΣΠΟΥΔΕΣ	ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΣΧΟΛΗ - ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΑ
ΠΑΙΔΙΑ	ΝΑΙ
ΗΛΙΚΙΑ ΠΑΙΔΙΟΥ (ΣΗΜΕΡΑ)	12
ΗΛΙΚΙΑ ΠΑΙΔΙΟΥ (ΚΑΤΑ ΤΟ ΧΩΡΙΣΜΟ)	3
ΓΑΜΟΣ	1998
ΔΙΑΖΥΓΙΟ	2002

ΚΩΔΙΚΟΣ ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΣΑΣ :06	
ΕΤΩΝ	55 ΕΤΩΝ
ΕΡΓΑΣΙΑ	ΣΥΝΤΑΞΙΟΥΧΟΣ
ΣΠΟΥΔΕΣ	ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗ & ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΗ ΕΡΕΥΝΑ
ΠΑΙΔΙΑ	ΝΑΙ - ΑΠΟ ΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟ ΓΑΜΟ
ΗΛΙΚΙΑ ΠΑΙΔΙΟΥ (ΣΗΜΕΡΑ)	-
ΗΛΙΚΙΑ ΠΑΙΔΙΟΥ (ΚΑΤΑ ΤΟ ΧΩΡΙΣΜΟ)	-
ΓΑΜΟΣ	1984
ΔΙΑΖΥΓΙΟ	1988

ΚΩΔΙΚΟΣ ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΣΑΣ :07	
ΕΤΩΝ	44 ΕΤΩΝ
ΕΡΓΑΣΙΑ	ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΥΠΑΛΛΗΛΟΣ
ΣΠΟΥΔΕΣ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΑΙΔΙΑ	ΝΑΙ - ΔΥΟ (ΚΟΡΙΤΣΙ - ΑΓΟΡΙ)
ΗΛΙΚΙΑ ΠΑΙΔΙΟΥ (ΣΗΜΕΡΑ)	21 - 19 (ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΑ)
ΗΛΙΚΙΑ ΠΑΙΔΙΟΥ (ΚΑΤΑ ΤΟ ΧΩΡΙΣΜΟ)	13 - 11 (ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΑ)
ΓΑΜΟΣ	1989
ΔΙΑΖΥΓΙΟ	2004

ΚΩΔΙΚΟΣ ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΣΑΣ :08	
ΕΤΩΝ	49 ΕΤΩΝ
ΕΡΓΑΣΙΑ	ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΥΠΑΛΛΗΛΟΣ
ΣΠΟΥΔΕΣ	ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΑΙΔΙΑ	ΝΑΙ - 1 (ΚΟΡΙΤΣΙ)
ΗΛΙΚΙΑ ΠΑΙΔΙΟΥ (ΣΗΜΕΡΑ)	23
ΗΛΙΚΙΑ ΠΑΙΔΙΟΥ (ΚΑΤΑ ΤΟ ΧΩΡΙΣΜΟ)	11
ΓΑΜΟΣ	1989
ΔΙΑΖΥΓΙΟ	1996

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2

1

ΑΠΟΜΑΓΝΗΤΟΦΩΝΗΣΗ

2

1

Καλησπέρα σας. Σας ευχαριστώ που θελήσατε να συμμετέχετε στην ομάδα αυτή. Πριν ξεκινήσετε θα ήθελα να σας υπενθυμίσω ότι η συνάντηση αυτή θα μαγνητοφωνηθεί αλλά δεν θα ακουστεί ούτε ένα όνομα, ούτε θα παραδοθεί πουθενά η κασέτα ... η κασέτα αυτή θα είναι μόνο για δική μου χρήση. Ε, το θέμα είναι το διαζύγιο και ουσιαστικά εκείνο που θα προσπαθήσουμε να κάνουμε σε αυτήν την ομάδα είναι να βρούμε και να αναδείξουμε τις τάσεις που υπάρχουν και τον τρόπο με τον οποίο βιώσαμε, ο καθένας από εμάς. Οι βασικές πληροφορίες που θα χρειαστούνε για να χρησιμοποιηθούν στην έρευνα είναι η εκπαίδευση, το που εργάζεστε, πότε παντρευτήκατε, πότε χωρίσατε και αν έχετε παιδιά. Αυτές είναι μόνο οι πρώτες πληροφορίες. Να κάνουμε τον κύκλο, και να πούμε για αυτά τα πράγματα πρώτα για να έχουμε την ευκαιρία να γνωριστούμε πιο καλά μεταξύ μας, αν και ήδη έχουμε αρχίσει να γνωριζόμαστε. Λοιπόν, 02 θα ξεκινήσεις πρώτη;

3

2

Μάλιστα, λοιπόν, είμαι γιατρός, δουλεύω σε Νοσοκομείο, παντρεύτηκα το 2002, χώρισα το 2005, εεε, ... τι άλλο;

4

1

Έχεις παιδιά;

5

2

Όχι, δεν έχω παιδιά...

6

1

Ωραία, αυτά, 03;

7

3

Είμαι η 03 είμαι αισθητικός, παντρεύτηκα το 1996, χώρισα μετά από εννιά χρόνια, δηλαδή τότε, όχι ψέματα, εεεε, μετά από οκτώ χρόνια, ναι τι άλλο; Ααα, κι έχω μια κόρη 15 χρονών...

8

1

Κι έχεις δική σου δουλειά;

9

3

Κι έχω δική μου δουλειά.

10

4

Εγώ είμαι η 04, δουλεύω στη XXXX, παντρεύτηκα το 1990, χώρισα το 1998, δεν έχω παιδιά... αυτά ...

11

5

Είμαι η 05, δουλεύω στη XXXXX, παντρεύτηκα το 1998, χώρισα το 2002 και έχω μια κόρη 12 χρονών...

12

6

Είμαι η 06, εγώ παντρεύτηκα 23 χρονών, χώρισα 31 χρονών, ξαναπαντρεύτηκα όμως στα 33 και έχω δύο παιδιά... Τώρα είμαι XXXX, αλλά πριν ο τομέας μου ήταν η πληροφορική.

13

1

Και οι σπουδές σου;

14

6

Πληροφορική και επιχειρησιακή έρευνα...

15	7	Εγώ είμαι η 07 είμαι XXXXX (γέλιο), έχω δύο παιδιά, παντρεύτηκα το 1989 και χώρισα το 2004. Ο γιός μου είναι δεκαοκτώ και η κόρη μου είναι είκοσι. Αυτά ...
16	1	Που δουλεύεις;
17	7	Στο XXXXXXXX σαν ψυχολόγος...
18	8	Εγώ είμαι η 08 είμαι φιλόλογος, παντρεύτηκα το '90 όχι μάλλον το '89, και χώρισα μετά από έντεκα χρόνια... και τώρα έχω μια κόρη που είναι στο Φυσικό.
19	1	Εργάζεσαι κι εσύ στο δημόσιο.
20	8	Στο XXXXXXXX γυμνάσιο...
21	1	Ωραία, λίγο - λίγο έχουμε αρχίσει και γνωριζόμαστε μεταξύ μας... Λοιπόν, μπαίνοντας στο θέμα της συζήτησής μας, μπορείτε να θυμηθείτε τι ήταν αυτό που σας τράβηξε στο σύζυγό σας; Τι ήταν αυτό που έκανε τη σχέση να ξεκινήσει; Δηλαδή, ποια χαρακτηριστικά του θεωρήσατε ελκυστικά όταν τον επιλέξατε ως σύντροφο;
22	3	Στην ηλικία που ήμουν εγώ προσωπικά ήταν η εξωτερική εμφάνιση το πρώτο. Ήμουν είκοσι χρονών, δεκαεννιά, τι άλλο να ήτανε;
23	ΟΜΑΔΙΚΟ	(γέλια)
24	1	Συμφωνείτε όλοι; Ήταν κριτήριο αυτό σε όλες σας;
25	ΟΜΑΔΙΚΟ	Ναι, ναι ...
26	2	Ναι, πάντα (...δεν ακούγεται) Και σαν κριτήριο επιλέγεις την εξωτερική εμφάνιση.
27	8	Ναι, κι εγώ ας πούμε ήθελα, ήθελα κάποιον λογικό, που να έχει κάνει σπουδές και να μπορώ να μιλήσω μαζί του, δηλαδή δεν είχα καταλάβει αν ήθελα να έχει τελειώσει πανεπιστήμιο, να έχει κάνει σπουδές, ήθελα όμως να επικοινωνώ... Και το προσδιόριζα ότι θα τον ήθελα μάλλον σπουδαγμένο και ίσως στην αρχή έτσι και η εξωτερική εμφάνιση.
28	4	Και για μένα δεν ήταν μόνο η εξωτερική εμφάνιση, αυτό που με προσέλκυσε περισσότερο ήταν το χιούμορ, ήταν η ευστροφία, η διαφορετικότητα, ήταν μορφωμένος επικοινωνούσαμε ... και το sex... (γέλια).
29	ΟΜΑΔΙΚΟ	(γέλια)
30	4	Γιατί; Είναι φυσικό... Συγγνώμη, γιατί δεν το είπε καμία από εσάς;

31	2	Ναι, το σεξ είναι πολύ βασικό...
32	8	Με την εμφάνιση (πετάγεται)
33	7	Πάει πολύ κοντά με την εμφάνιση (γέλια) ... σχετίζεται ... όχι απόλυτα ...
34	ΟΜΑΔΙΚΟ	(γέλια)
35	6	Δεν είναι απαραίτητο ...
36	7	Μισό λεπτό ... το να σου αρέσει κάποιος τότε σε ελκύει και ερωτικά κατά πάσα πιθανότητα, όχι απαραίτητα ... όχι απαραίτητα ... αυτό είναι πάλι άλλο κεφάλαιο (γέλια)
37	1	Θέλει κάποιος να συμπληρώσει κάτι σε αυτό, 05;
38	5	Ε συμφωνώ...
39	1	Με ποιόν συμφωνείς;
40	7	Με τους προλαλήσαντες ...
41	6	Εγώ θέλω να πω ότι αρχικά ήταν η εξωτερική εμφάνιση που δημιούργησε την αρχική έλξη αλλά από εκεί και πέρα ήταν το λέγειν, ήταν αυτό, ότι μπορούσαμε ας πούμε και μιλούσαμε για πάρα πολλά θέματα μεταξύ μας, και επίσης ήταν και λίγο έτσι, πώς να το πω ... έτσι, τρελλιάρης, δηλαδή ταίριαζε στο ότι, ξέρω 'γω, στο ότι βγαίναμε, κάναμε, δεν ήταν βρε παιδί μου έτσι, ένα συντηρητικό άτομο, παραδοσιακό άτομο, που και αυτό με ευχαριστούσε πάρα πολύ, δηλαδή περνούσαμε καλά, και βασικά το καλά ήταν βέβαια ... πριν το γάμο...
42	8	Φυσικά, εγώ τουλάχιστον συμφωνώ απόλυτα.
43	2	Πάντα είναι έτσι πριν το γάμο...
44	6	Μετά αρχίσανε οι περιορισμοί ...
45	8	Εγώ μετά το γάμο, δηλαδή μιλάμε την ημέρα του γάμου, είδα έναν άνθρωπο άλλ' αντ' άλλων, δηλαδή, ενώ ήμασταν από φοιτητές μαζί και ήταν οκτώ χρόνια πριν σχέση, χωρίς γάμο, από τη μέρα του γάμου και ύστερα ήταν σαν να ήταν ένας άλλος άνθρωπος ...
46	2	Ναι ε;
47	3	Εγώ πάλι δεν το είδα αυτό ...
48	2	Ούτε εγώ ..
49	4	Ούτε εγώ ..
50	3	Εμένα ήταν ακριβώς ο ίδιος και μετά το γάμο και πριν ... δεν το έχω βιώσει

		αυτό ... το πράγμα Κι εμένα ...
51	2	
52	1	Οπότε, τι σας οδήγησε στην απόφαση να χωρίσετε, όταν αποφασίσατε να χωρίσετε;
53	8	Εμένα έφυγε ... δεν την πήρα εγώ την απόφαση, την πήρε εκείνος (γέλια). Την πήρε... Βρήκε γκόμενα και έφυγε... Αυτό ήτανε... η λήξη ...
54	6	όχι, εγώ να πω το εξής, αυτό που έλεγα προηγουμένως ... ενώ περνούσαμε καλά και ... ήμασταν πιο ...εντάξει και δεν φάνηκε βέβαια από την πρώτη δεύτερη χρονιά του γάμου, εε ήμασταν πιο ελεύθεροι ... δηλαδή, εγώ τώρα που είμαι ένα πολύ κοινωνικό άτομο και κάνω πολύ εύκολα φιλίες, και είμαι πολύ άνετη και με τους άνδρες και τις γυναίκες ... άρχισε πλέον η ζήλια, δηλαδή να εκδηλώνεται μια ζήλια.. δηλαδή και με ποιόν μίλησες, και γιατί έτσι, και γιατί αλλιώς, δηλαδή άρχισε κάπως έτσι το σκηνικό ... εεεε, και μετά, εεεε, συνεχίστηκε πιο πολύ, πιο ...
55	2	...έντονα
56	6	πιο έντονα ... μέχρι το σημείο που μου είπε να μη δουλεύω κιόλας... και να κάθομαι σπίτι...
57	2	Εε, αυτό τώρα είναι ...
58	6	Όπου εκεί ήτανε βέβαια το τελειωτικό, δηλαδή εγώ δεν μπορώ να περιοριστώ σε ένα σπίτι, έτσι; Εγώ θέλω να έχω τους φίλους μου, τις φίλες μου, ε κι εκεί ήτανε που πήρα την απόφαση και είπα "τέλος", δεν μπορώ δηλαδή να είμαι σε αυτή τη σχέση...
59	1	Είχαν και άλλα άτομα τέτοια εμπειρία;
60	2	Εγώ προσωπικά, δεν είχα τέτοια εμπειρία, απλά επειδή ξεκίνησα πολύ μικρή, από τα είκοσί μου με αυτόν τον άνθρωπο, και επειδή όλοι εξελισσόμαστε και περνάμε πολλά, στην αρχή νόμιζα ότι μου ταιριάζει, ήταν χαμηλών τόνων, (δεν ακούγεται) τέτοια πράγματα, μετά εγώ βαρέθηκα μέσα σε αυτή τη σχέση προσωπικά, δεν μου ταιρίαζε αυτός ο άνθρωπος και το είδα στην πορεία. Γιατί όσο καιρό ήμασταν μαζί είχαμε να κάνουμε και με το Πανεπιστήμιο, με εξετάσεις με πολλά άλλα πράγματα, ενώ τα βρίσκαμε, δεν ψάχναμε τους εαυτούς μας τόσο πολύ. Ήμασταν πολύ μικροί και αυτός και εγώ, οπότε στην πορεία κατάλαβα ότι δεν μου ταιριάζει και έφυγα εγώ από αυτή τη σχέση. Βέβαια ήταν οδυνηρό, γιατί αυτός με αγαπούσε πάρα πολύ, κι εγώ το ίδιο, απλά, εντάξει, αυτά τα πράγματα δεν μπορούμε να τα ρυθμίζουμε πάντα προς το καλύτερο... Μπορώ να πω ότι έχω πάρει πάρα πολλά, πήρα πολύ αγάπη, πολύ ωραία συναισθήματα, και γι' αυτό προχωράω και καλύτερα.. δηλαδή, ήταν μια καλή η σχέση και αυτό για μένα ήταν πολύ ωραίο.
61	5	Κι είναι και σπάνιο για ένα διαζύγιο ...

62	2	Ναι σπάνιο ...
63	6	Ναι, ναι, ναι, ναι
64	2	Κι έχουμε και πολύ καλή επαφή, και μιλάμε, εντάξει, δεν βγαίνουμε έτσι τετ-α-τετ, γιατί εγώ δεν μπορώ και πάλι, γιατί η ιδιοσυγκρασία μας είναι διαφορετική. Εεεε, εμένα είναι πιο έντονη και από την άλλη πλευρά είναι πιο χαμηλή και αυτό δεν μπορεί να μας φέρει κοντά, και πάλι... ενώ αυτός το προσπαθεί ακόμα και μετά από αυτό, εγώ δεν μπορώ να γυρίσω πίσω αλλά παρόλα αυτά έχουμε καλή επικοινωνία, με την έννοια ότι μαθαίνουμε ο ένας τι κάνει ο άλλος, έτσι καλή σχέση...
65	1	Αυτό είναι πολύ καλό...
66	ΟΜΑΔΙΚΟ	Ναι, ναι
67	2	Αυτά...
68	1	Θέλει κάποιος να συμπληρώσει κάτι σε αυτό, 05, 04, 08;
69	8	Εγώ θέλω να πω ότι ήταν πολύ ρυθμιστική στη λήξη της σχέσης η παρουσία της μάνας του. Ήταν δίπλα στο σπίτι, ήταν από την Πελοπόννησο και είχαν λίγο διαφορετική κουλτούρα στο πώς θα οργανωθεί το σπίτι του γιού, κι ενώ το σπίτι το είχαμε χτίσει εμείς, είχε κλειδί, έμπαινε ασύδοτα, όλοι όμως ασύδοτα, δηλαδή, πεθερός, πεθερά, αδελφή της πεθεράς, αδελφές της πεθεράς, όπου συνέβαινε το εξής. Εγώ έφευγα ας πούμε 8.30 η ώρα για να πάω στο φροντιστήριο, τότε, και μπορεί να ξέχναγα κάποια φορά κάτι και να γύρναγα πίσω - και μιλάμε τώρα για 3 δευτερόλεπτα, 3 λεπτά, 5 λεπτά και είχαν μαζευτεί δύο στο σπίτι...
70	1	Μμ Μμμ...
71	8	δεν προλάβαινα να φύγω και έλεγα... καλά OK, δεν έχουμε γυναίκα και έρχεται να κάνει τις δουλειές, ας πάρω γυναίκα από το πρωί μέχρι το μεσημέρι για να αλλάξουν τα πράγματα... να αναλάβει κάποιος άλλος τις δουλειές του σπιτιού, να μη βρίσκει από αυτό ευκαιρία να έρχεται και να ... ωστόσο τα βρίσκει με τη γυναίκα, και εξακολουθεί να έρχεται και να πίνει καφέ με τη γυναίκα (γελάει)... όταν λοιπόν έλεγα στο Γιώργο να κάνουμε κάτι για το παιδί ή να κάνουμε κάτι, εκείνος έλεγε να το πούμε στην Τασία, η Τασία είναι η μάνα του... τελικά έφτασα σε αυτό το γάμο να είμαι παντρεμένη εγώ με την Τασία...
72	ΟΜΑΔΙΚΟ	(γέλια)
73	8	Εγώ, η Τασία και το παιδί, ας πούμε (γελάει)... Και άφαντος ο σύζυγος...
74	1	Αν μπορούσατε να παρομοιάσετε το χωρισμό σας με ένα αντικείμενο, μια κατάσταση ή ένα φυσικό φαινόμενο, ποιο θα ήταν αυτό;
75	3	Ανεμοστρόβιλος ...

76	7	Τσουνάμι
77	4	Τσουνάμι ή ανεμοστρόβιλος ήταν και η δική μου περίπτωση ...
78	8	Φυσικό θάνατο...
79	6	(γελάει)... αργό θάνατο ... (γελάει πιο πολύ)
80	ΟΜΑΔΙΚΟ	(γέλια)
81	5	Ναι...
82	1	Αργό θάνατο θα έλεγες κι εσύ;
83	5	Ναι, νομίζω ναι. Αργός... Εγώ άργησα πολύ να συνειδητοποιήσω τι γίνεται, πού πάω, γιατί χωρίζω, αν θα χωρίσω αλλά τελικά εντάξει...
84	6	Κι εγώ άργησα, βασικά ... ενώ το ήξερα ότι έπρεπε να βγω από τη σχέση, έδωσα πάρα πολλές ευκαιρίες... Πάρα πολλές ευκαιρίες!
85	3	Παρατάσεις ... κι εγώ το ίδιο...
86	6	Πάρα πολλές ευκαιρίες...
87	1	Υπάρχει κάποιος που δεν έδωσε παρατάσεις...
88	2	Όλοι δίνουμε
89	5	Κανείς
90	3	Όταν υπάρχει ένα παιδί...
91	6	Εγώ δεν είχα παιδιά ... που θα έπρεπε λογικά να βγω πολύ γρήγορα από τη σχέση...
92	2	Όταν αγαπάς κάποιον άνθρωπο δίνεις μια παράταση, και δύο και τρεις... δηλαδή, μπορεί να μην το καταλαβαίνεις αλλά τις δίνεις...
93	4	Εεεε, εξαρτάται από τον ανεμοστρόβιλο και πόσο δυνατά θα φυσήξει...
94	3	Και πόσο έτοιμος είσαι για να κάνεις αυτήν την κίνηση νομίζω .. Πόσο το έχεις δουλέψει με τον εαυτό σου και πόσο έτοιμος είσαι να πεις τώρα εδώ είναι το τέλος ...
95	6	... δεν πάει άλλο... Δηλαδή, μπορεί να στο λένε οι άλλοι, εμένα όλοι μου το λέγανε ... όλοι... όλοι... εγώ δεν ήμουν έτοιμη, ίσως δεν μπορούσα να αποδεχτώ, έτσι, ότι, γιατί είναι μια αποτυχία, έτσι;
96	5	Αυτό συμβαίνει πολλές φορές, το να μην μπορούμε να αποδεχτούμε ότι κάνουμε λάθος...

97	6	Ίσως δεν μπορούσα να αποδεχτώ ότι... έκανα λάθος...
98	8	Ότι κάνουμε λάθος, ναι... ότι πρόβαλα πάνω του πράγματα που ήθελα τα οποία δεν υπήρχαν...
99	7	Αυτό γίνεται πολύ συχνά νομίζω... Εγώ νομίζω ότι ανήκω σε αυτήν την κατηγορία. Δηλαδή δεν παντρεύτηκα έναν άλλο άνθρωπο και βρήκα έναν άλλο στην πορεία, αυτόν που παντρεύτηκα, αυτόν είχα και στη συνέχεια, απλά εγώ δεν ήθελα να το δω στην αρχή, δηλαδή προτίμησα να συγκεντρωθώ, να επικεντρωθώ μάλλον στα θετικά χαρακτηριστικά που είχε, δηλαδή την εξωτερική του εμφάνιση, έναν αέρα, μια αυτοπεποίθηση, ένα λέγειν, έναν... εντάξει, μια άνεση γενικότερα, επικεντρώθηκα σε αυτά γοητεύτηκα, εντάξει ήμουν και μικρή τότε, εικοσιένα τόσο ήμουν όταν τον γνώρισα, και ήταν τόσο γρήγορο όλο αυτό.. Το sex ήταν πολύ σημαντικό, η χημεία η ερωτική ήταν πολύ έντονη, τόσο που μέσα σε λίγους μήνες μείναμε μαζί, σε άλλους δυο τρεις αρραβωνιαστήκαμε, πριν κλείσουμε χρόνο γνωριμίας είχαμε παντρευτεί ήδη. Ήταν πολύ γρήγορο. Στην πορεία όμως βλέποντας όμως τι άνθρωπος ήταν, είδα ότι δεν μου έδειξε κάτι διαφορετικό στην αρχή, εγώ το είδα, είδα μόνο επιλεκτικά αυτά τα θετικά και άφησα στην άκρη τα αρνητικά, από τα οποία όμως δεν ξεφεύγεις και σου βγαίνουν στην πορεία έτσι και αλλιώς ... Και βγήκαν στην πορεία.
100	3	Εγώ έκανα το τραγικό λάθος και είπα "θα τον αλλάξω". Δηλαδή, τα είδα τα αρνητικά και είπα "θα τα αλλάξω"
101	7	Δεν αλλάζουν!
102	5	Δεν αλλάζουν!
103	6	Ναι... ναι ...
104	7	Αυτό που βλέπεις αυτό παίρνεις τελικά...
105	8	Ε, όμως πρέπει να την έχεις πατήσει πιο πριν για να το καταλάβεις... νομίζεις ότι μπορείς να ... όταν είσαι πολύ νέα... και πιστεύεις ότι δεν είναι πολύ σημαντικά κάποια πράγματα και ότι θα αλλάξουνε.. Ότι ... δώστου την ευκαιρία.... Ότι μίλα καλύτερα ... διόρθωσε τα πρακτικά θέματα που σε ενοχλούνε με άλλους τρόπους ...
106	2	Άμα είναι η πρώτη σχέση δίνεις αυτές τις ευκαιρίες, αν όμως τον έχεις γνωρίσει πολύ αργότερα στη ζωή σου, δεν τις δίνεις... ξέρεις πότε θα σταματήσεις, ξέρεις μέχρι πού θα πάει...
107	5	Ναι, στις πρώτες σχέσεις γίνεται αυτό...
108	2	Εμένα ήτανε η πρώτη μου σχέση και κράτησε και πάρα πολλά χρόνια. Δώδεκα χρόνια είμαστε μαζί, από είκοσι ως τριάντα δύο ...
109	1	Μμμ μμμμ!
110	4	Κι εγώ ήμουν μαζί του έντεκα χρόνια!

111	5	Κι εμείς δώδεκα...
112	6	Δέκα ... δέκα κι εγώ ...
113	2	Πολλά χρόνια!
114	7	Εγώ δεκαπέντε (γελάει). Πολλά ... άργησα πολύ;
115	6	Πολλά, πολλά χρόνια!
116	1	Λοιπόν, αφού χωρίσατε, ποιο ήταν το μεγαλύτερο πρόβλημα που αντιμετωπίσατε;
117	3	Το παιδί στην αρχή. Το πώς θα αποδεχτεί το παιδί το χωρισμό. Για μένα, αυτό ήταν το σημαντικότερό μου πρόβλημα μόλις χώρισα. Γιατί εγώ είχα πάψει να τον αγαπάω, δεν υπήρχε για 'μένα ο συγκεκριμένος άνθρωπος για να τον ξεπεράσω πλέον... το είχα ξεπεράσει ...
118	1	Σε τι ηλικία ήταν το παιδί;
119	3	Η κόρη μου ήταν έξι χρονών... ήτανε πρώτη δημοτικού. Και δεν μπορούσε ... δεν το αποδέχτηκε εύκολα. Καθόλου ... είχα πολλές αντιδράσεις στην αρχή ...
120	1	Ποιοι άλλοι έχουν παιδιά που ήταν μικρά κατά το χωρισμό;
121	5	Εμένα η κόρη μου ήτανε τριών χρονών, αλλά δεν είχα τα πρόβλημα του παιδιού και θεωρούσα ότι το παιδί θα τα πάει καλά. Εγώ έπρεπε να ξαναμάθω να ξαναζώ μόνη μου από την αρχή, να βρω φίλους, να βρω παρέες, δηλαδή πιο πολύ δικό μου ήτανε το πρόβλημα παρά το θέμα "παιδί". Και δεν έμεινα - μάλλον - τσ! δεν τελείωσε ο γάμος ... δεν άργησε να τελειώσει επειδή σκεφτόμουν τι θα γίνει με το παιδί... Το παιδί βρίσκει το δρόμο του. Καθαρά εγώ, μέχρι να συνειδητοποιήσω ότι "ναι, δεν μπορώ άλλο", άργησα.
122	1	Εσένα, 08, πόσο χρονών ήταν η κόρη σου;
123	8	Ήταν έκτη δημοτικού, έκτη δημοτικού, προσέχτε, δεν είχε πρόβλημα το παιδί κανένα, γιατί εξακολουθούσε να είναι στο ίδιο μέρος, με τους ίδιους φίλους, τα ίδια όλα ... όλα ... όλα ... όλα, το πρόβλημα ήταν μόνο δικό μου, το οποίο δεν το άφηνα να φαίνεται, παρά μόνο το συζήταγα με τον με τον ψυχολόγο μου... Είχα ξεκινήσει να βλέπω ψυχολόγο από όταν ήταν η κόρη μου στη δευτέρα... Παιδιά, είχα να αντιμετωπίσω μια γιαγιά, η οποία μισή ώρα πριν έρθει το σχολικό ήταν στο μπαλκόνι και περίμενε να 'ρθει και να μου αρπάξει το παιδί και να μην το αφήσει να έρθει στο σπίτι. Υπήρχε μια κόντρα μεταξύ μας, ποιά από τις δύο θα πρωτοπρολάβει το παιδί. Ήξερε μέχρι και πόσα ... βρακιά είχαμε στο συρτάρι... Μπορείτε να το φανταστείτε; Και εγώ να είμαι ολομόναχη στην Αθήνα και να μην έχω κανέναν.... Και να το λέω στη μάνα μου στον Άγιο Νικόλαο και να μου λέει "έτσι είναι αυτά".

		...
124	1	Μμμμ Μμμ...
125	8	Έτσι, το παιδί βίωσε θετικά το χωρισμό, θετικότατα, γιατί ηρεμήσαμε, εβγήκανε από το σπίτι οι γιαγιάδες, παππούδες εφύγανε, πήγανε στο σπίτι τους, το παιδί έμεινε στο σπίτι με τη μάνα ... τουλάχιστον ... και ο μπαμπάς εργότανε στο σπίτι, ελεύθερα τον άφηνα, όποτε θες, ό,τι θες, κανονικά σαν πριν, δηλαδή δεν είχε αλλάξει τίποτα... Όμως με το διαζύγιο δυσκολεύτηκα ... παρά το ότι έπαιρνα όλες τις αποφάσεις, ενώ κανόνιζα όλα τα πρακτικά θέματα του σπιτιού, εγώ ... να μου πει διαζύγιο ... πλάκα κάνουμε; αποκλείεται ... αποκλείεται ... δηλαδή, ήτανε τόση η ανασφάλεια τελικά η δική μου ... που το βλέπω εκ των υστέρων, όχι τότε, τότε δεν το έβλεπα ... Διαζύγιο! Και δεν μίλαγα... το έκρυβα και από τη μάνα μου...
126	5	Η ανασφάλεια είναι ένας παράγοντας που σε κρατάει...
127	2	 και η δύναμη της συνήθειας παιδιά ...είναι πολύ σημαντικό ... δηλαδή αυτό εγώ το βίωσα μετά...
128	5	Ναι.. Εντάξει ...
129	7	Η δύναμη της συνήθειας, ναι ...
130	2	Δηλαδή, μετά που χώρισα ένιωθα σαν να είχε φύγει το πάτωμα κάτω από τα πόδια μου....
131	5	Αυτό... ξεκινάς μια καινούργια ζωή μετά...
132	2	... ένιωσα ένα τεράστιο κενό ... που νομίζω ότι όλοι το βιώνουμε μετά... έτσι; Αυτή την αλλαγή βίωσα και εγώ, και δεν ήταν καθόλου εύκολο και μου πήρε κάμποσο χρόνο γιατί δεν ήταν καθόλου εύκολο να είσαι τώρα τόσα χρόνια συνέχεια προστατευμένη και πνιγμένη... γιατί ήμουν και πνιγμένη από την πολύ ... αυτή ... έτσι, τσ! έτσι ... και πολύ δυνατά συναισθήματα και όλη την ώρα από πάνω... και να κάνουμε όλα τα πράγματα μαζί και αυτό το πράγμα εμένα με είχε φουντώσει ... έτσι, δεν είχα προσωπικό ελεύθερο χρόνο ... καθόλου ... ήθελε να κάνουμε τα πάντα μαζί...
133	1	... και βρέθηκες με τον προσωπικό ελεύθερο χρόνο αλλά ένιωθες όμως παράλληλα να φεύγει και το έδαφος ...
134	2	Ναι ... ναι ... και όχι μόνο αυτό αλλά, και πώς να ξεκινήσω ξανά, δηλαδή πού να πατήσω, δηλαδή αισθάνεσαι να φεύγει το πάτωμα από τα πόδια σου τελείως ... να είσαι στον αέρα...
135	1	Μμμ μμμ!
136	2	Εμείς ήμασταν πολύ δεμένοι, δηλαδή, δεμένοι ... όλα τα κάναμε μαζί... μαζί πηγαίναμε στο Πανεπιστήμιο, μαζί διαβάζαμε, μαζί ...δηλαδή αυτό είναι σοβαρό για να νιώσεις...

137	1	Μμμ μμμ!
138	2	Για να νιώσεις αυτό το συναίσθημα μετά!
139	3	02, δεν το αισθάνθηκα καθόλου αυτό! Εγώ χάρηκα πάρα πολύ όταν έμεινα μόνη μου. Πάρα πολύ. Διότι όταν πήρα την απόφαση να χωρίσω επειδή η δουλειά του ήταν τέτοια που έλειπε κάποιες φορές εκτός... για δύο - τρεις ημέρες, εγώ ήταν η χαρά μου που έμενα μόνη στο σπίτι ... κι όταν ερχόταν, τον τελευταίο καιρό, δεν ήθελα καν να μπαίνει και μέσα.
140	2	Εγώ... εγώ ...αυτό που ένιωθα βρε παιδί μου εγώ ήταν θέμα συνήθειας... κι εγώ ένιωσα πάρα πολύ καλά μετά, με την έννοια ότι μπορεί να έχανα το έδαφος αλλά ...
141	3	... ξαναβρήκες τον εαυτό σου ...
142	2	Ναι, ξαναβρήκα τον εαυτό μου... γιατί μέσα σε αυτή τη σχέση δεν ήμουν ο εαυτός μου ... μετά το ανακάλυψα αυτό ... ήμουνα δηλαδή αυτό που ήθελε ο XXXX συγκεκριμένα... δεν ήμουν η 02, μετά είδα την 02 και μου άρεσε πάρα πολύ η 02... (γελάει) και ασχολήθηκα με την 02!
143	1	Αντιμετώπισε κάποιος οικονομικά προβλήματα, αλλαγή κατοικίας ή κάποια τέτοια πρακτικά θέματα που τον δυσκόλεψαν;
144	8	Πολύ! Αν και είχα μια μεγάλη επιχείρηση στην Αθήνα, άρχισα να σκέφτομαι ότι πρέπει να φύγω να πάω στην Κρήτη... γιατί πρέπει να φύγω από το περιβάλλον του, γιατί δεν μπορώ να είμαι δίπλα στη μάνα του. Κι ενώ το σπίτι το έχουμε φτιάξει εμείς, και δεν είναι των γονιών του, πρέπει να στήσω ... ξανά τη δουλειά μου αλλού...
145	5	Εσύ είσαι από Κρήτη;
146	8	Ναι! ήταν πάρα πολύ δύσκολο, γιατί όλα τα χρόνια που το παιδί ήταν στο γυμνάσιο εγώ οργάνωνα τη φυγή μου... Δηλαδή, έπρεπε να πάω σε άλλο περιβάλλον, να βρω άλλη δουλειά, άλλο... άλλο... άλλο... και όταν ήρθα στην Κρήτη, οι γονείς μου, η οικογένειά μου, αχ! είδα άλλα πράγματα ... δηλαδή είχαν "κεκτημένα" τα οποία θεωρούσαν ότι θα υπάρχουν εις αεί. Όταν αντιστράφηκε αυτό, είδα συμπεριφορές, είδα, είδα, είδα, το τι είδα ύστερα από την πλευρά των δικών μου! Δεν ήταν καθόλου εύκολο για μένα, γιατί ήταν ένα δεύτερο ξεκίνημα ... φτου κι απ' την αρχή. Έκανα δύο φροντιστήρια στον Άγιο Νικόλαο, έφτιαξα το σπίτι, το άλλο το δικό μου, από την αρχή ... και μετά πήρα και μια τρίτη απόφαση ότι δεν με τραβάει πια η δουλειά μου, ότι το επάγγελμα έχει για μένα τελειώσει... και αποφασίζω να αλλάξω πάλι να έρθω στο Ηράκλειο...
147	3	Κι εγώ είχα προβλήματα, αλλά όχι όπως της 08, εγώ είχα ... θέμα ... επιβίωσης. Αλλά οι γονείς μου με βοήθησαν πολύ!

148	1	Τι άλλαξε στο ρόλο σας, δηλαδή ... όταν είμαστε παντρεμένοι έχουμε κάποιους ρόλους που κρατάμε, έχουμε κάποιες ευθύνες που διεκπεραιώνουμε, έχουμε κάποια συναισθήματα που βιώνουμε, τι άλλαξε μετά το χωρισμό σε όλα αυτά; Ρόλοι, ευθύνες, συναισθήματα... Για μένα δεν άλλαξαν πολλά, μόνη μου με τα παιδιά ήμουν και πριν, μόνη μου παρέμεινα και μετά (γελάει). Δηλαδή, ο σύζυγος ήταν κάπως διακοσμητικό όπως λέει εδώ η 08, δηλαδή ο σύζυγος... απλά τον βάζαμε εκεί στο τραπέζι μας με τους καλεσμένους μας τα Χριστούγεννα, τον είχαμε εκεί... ήταν εργασιομανής, καριερίστας, δούλευε όλη τη μέρα παιδιά, και φυσικά όταν το πρωί έκανε το μπάνιο του, αρωματιζόταν, ετοιμαζόταν, έπαιρνε την τσαντούλα του, έφευγε και γυρνούσε το βράδυ!
150	2	Δηλαδή όπως ήταν πριν ήταν και μετά! Δεν άλλαξε κάτι ουσιαστικό δηλαδή ... εντάξει άλλαξε η συνήθεια που είπες και όλα αυτά, αυτά αλλάζουν λίγο, απλά εγώ, επειδή ουσιαστικά εγώ έπρεπε να μαγειρέψω, εγώ να φροντίσω τα παιδιά, εγώ να τα διαβάσω, να τα πάω, να τα φέρω στο φροντιστήριο, να πληρώσω τους λογαριασμούς, να ψωνίσω στο super market, έκανα τα πάντα δηλαδή ... όλα, κι ο σύζυγος,
151	7	"εγώ βγάζω αρκετά χρήματα, οπότε δεν χρειάζεται να κάνω τίποτα και έρχομαι στις δώδεκα το βράδυ και τότε θα καθίσω να δω τηλεόραση, ή έχω την απαίτηση να είσαι μαζί μου, να φάμε μαζί, να καθίσουμε να σου πω τη μέρα μου στο γραφείο, γιατί ήμουν ο προσωπικός του ψυχαναλυτής, έτσι; όλα αυτά τα χρόνια...
152	1	Μμμ μμμμ! ... τέλος πάντων, κάπως έτσι ήταν η ζωή μας πριν, οπότε όταν μετά έφυγε μάλλον έφυγε ένα παραπάνω βάρος, μια επιπλέον δυσκολία, γιατί είχαμε και τη δυσκολία πώς θα κινηθούμε, είχαμε διάφορα θέματα, πού θα πάμε, γιατί θα πάμε εκεί, είχαμε ζήλιες, όπως είπε από εδώ η 06, είχαμε αυταρχικότητα, και λοιπά και λοιπά... Οπότε, όταν έφυγε, νομίζω ότι ήταν μια ανακούφιση...
153	7	Επίσης νομίζω ότι ήταν μια ανακούφιση για τα παιδιά, δεν ήταν μόνο για μένα... ήταν και μια ανακούφιση και για τα παιδιά, τα οποία ένιωσαν ότι έφυγε λίγο ... μια ... μαυρίλα μέσα από το σπίτι μας και μπήκε μέσα η χαρά... ας πούμε...
154	6	Μμμμμ, έτσι!
155	2	Ναι, ναι, ναι.... Ήμασταν πολύ χαρούμενοι, έτσι, γελούσαμε, αστειευόμαστε, πάντα είχαμε καλή σχέση με τα παιδιά οι τρεις μας, από πολύ μωρά... από μωρά, από τη γέννησή τους. Ο μπαμπάς δεν έκανε σε αυτό το σκηνικό... δεν το 'χε ... το πατρικό. Γιατί πρέπει να το 'χεις αυτό έτσι; (γελάει). Δεν το 'χε το πατρικό, οπότε κάπου μόνοι μας ήμασταν, και μόνοι μας παραμείναμε και μετά και έτσι δεν άλλαξαν και φοβερά πράγματα σε αυτό το κομμάτι, τουλάχιστον σε ό,τι αφορά στο ρόλο. Απλά, εεε, νομίζω ότι εγώ είχα πιο πολύ το άγχος περισσότερο, το οποίο τελικά ήταν εντελώς, εντελώς θέμα ψυχολογικό, δεν ήταν άγχος πραγματικό, γιατί εμένα δεν είχε κάποιο αντίκρισμα, γιατί
156	7	

		ουσιαστικά ήτανε λίγο ... ξέρεις ... παθαίνεις έναν πανικό, έτσι λίγο στην αρχή όταν χωρίζεις. Όταν έχεις συνηθίσει ότι υπάρχει έτσι ένας άνδρας γύρω σου όλα αυτά τα χρόνια και ξαφνικά δεν υπάρχει ... νιώθεις λίγο ... χάνω τα νερά μου τώρα... τώρα τι γίνεται; στην πράξη όμως, όπως αποδείχθηκε πολύ σύντομα, μετά από κάποιους μήνες, κι όλες, είχαν μπει όλα και δούλευαν ρολόι και καλύτερα από πριν, γιατί μπορούσα να διαπαιδαγωγώ και τα παιδιά καλύτερα. Χωρίς παρεμβάσεις έτσι ... τη στιγμή που δεν θα έπρεπε...
157	1	Άλλος άλλαξε τους ρόλους του;
158	4	Εμένα άλλαξε τελείως η ζωή μου, εεε, παρά το ότι εγώ δεν έχω περάσει όλα αυτά τα προβλήματα γιατί έζησα από τα έντεκα χρόνια που ζήσαμε μαζί, εεε, ένας ενάμισι χρόνος δεν ήταν καλός, εεε, κι επειδή κι εμείς τα κάναμε όλα μαζί, εεε, παρένθεση, ο άνδρας μου δεν ήταν Έλληνας ήταν Άγγλος, οπότε υπάρχει διαφορά στη νοοτροπία... Επειδή λοιπόν ο XXXX δεν μπόρεσε ποτέ να προσαρμοστεί στα ελληνικά δεδομένα και να - όχι να δεχτεί τους φίλους μου - αλλά να έχουμε κοινούς φίλους και δικούς μου και δικούς του... εγώ έβαλα στην άκρη τους φίλους μου, οπότε βρέθηκα όταν χωρίσαμε ουσιαστικά ξεκρέμαστη, εεεμμμ, να έχει φύγει η γη κάτω από τα πόδια μου γιατί δεν το περίμενα, να σκέφτομαι ότι θα έπρεπε να είχα δώσει μια δεύτερη ευκαιρία, και όχι με την πρώτη αφορμή, το "κλείνουμε το μαγαζί"... Εεεμμμ, οικονομικά δεν άλλαξε κάτι σε εμένα, εγώ δεν έχω και παιδιά, δηλαδή, ούτε χρειάστηκε να αλλάξω περιβάλλον, οπότε αυτά τα προβλήματα εγώ δεν τα πέρασα, έτσι; Είχα μόνο να αντιμετωπίσω αυτό που έπρεπε να κάνω ήταν να αντιμετωπίσω ... αυτό που έπρεπε να κάνω ήταν να αντιμετωπίσω τον εαυτό μου, και πώς θα διαχειριστώ εγώ κάτι το οποίο με έκανε κομμάτια. Το οποίο μου πήρε πάρα πολλά χρόνια ... (συγκίνηση) (σιωπή)
159	1	για να ισορροπήσεις ξανά στην προ του γάμου κατάσταση;
160	4	Χμμμ ... θα έλεγα και για να το ξεπεράσω και για να ισορροπήσω, ναι... Είναι κάτι, το οποίο ακόμα με πειράζει...
161	1	Διατηρείτε επικοινωνία; Και αν διατηρείτε επικοινωνία, τι είδους επικοινωνία είναι αυτή;
162	4	Εγώ, μέχρι πρόσφατα είχα επικοινωνία με το XXXX... μέχρι πρόσφατα... περίπου ενάμισι χρόνο...
163	8	Κι εγώ έχω πάντα επικοινωνία... πάντα επικοινωνία για θέματα του παιδιού... που αφορούν το παιδί...
164	1	(δεν ακούγεται)
165	4	Κοίταξε, στη δική μου τη σχέση είχε μπει και ένα πρόβλημα αλκοολισμού. Εεε, προσπαθήσαμε αρκετές φορές να τα ξαναβρούμε με το XXXX, μετά το διαζύγιο, η τελευταία μας επικοινωνία ήταν "έχω βρει εισιτήριο να κατέβω στην Κρήτη, να επιστρέψω", "με τι ασχολείσαι XXXX;", "κάνω αυτό προς

		το παρόν" και του λέω "οικονομικά πώς είσαι;", μου λέει "βγάζω αρκετά για να πιω", του λέω ... και του είπα λοιπόν ότι "για το ποτό μου". Και του είπα λοιπόν ότι "τότε δεν μπορείς να γυρίσεις... θα γυρίσεις μόνο εάν ..."
166	2	(συμπληρώνει) ... σταματήσεις...
167	4	"Μπορείς να γυρίσεις" του λέω, "βεβαίως μπορείς να γυρίσεις, θα βρεις ένα σπίτι δικό σου, και όταν μου αποδείξεις ότι μπορείς να σταθείς στα πόδια σου, χωρίς τις εξαρτήσεις, τότε μπορούμε να τα ξαναβρούμε". Από εκεί να έπειτα δεν ξαναεπικοινωνήσαμε... τον ξαναείδα στην κηδεία του πατέρα του όπου ανέβηκα στην Αγγλία, είναι με μία κυρία...
168	8	... και συνεχίζει και εξασφαλίζει τα λεφτά για το ποτό του;
169	2	Δηλαδή συνεχίζει και πίνει;
170	4	Αυτό... η εντύπωση που μου έδωσε όταν πήγα στην Αγγλία, ήταν αυτή. Ότι ναι.
171	2	Θέμα εξαρτήσεων υπάρχει; (προς την ομάδα)
172	6	Όχι!
173	3	Όχι...
174	5	Όχι...
175	2	Πάντως είναι ένα μεγάλο θέμα έτσι; Εδώ στην Κρήτη...
176	7	Ναι...που αρχίζει από πολύ μικρή ηλικία, από πολύ μικρή ηλικία...
177	6	Και το ποτό...
178	2	... και το ποτό ειδικά εδώ είναι νούμερο ένα ... και τη θέση του έχει πάρει και το χασίσι και όλες αυτές οι ουσίες...
179	8	Φυσικά... φυσικά.... Εννοείται...
180	2	Έχουν αυξηθεί όλα αυτά και είναι ένα μεγάλο πρόβλημα στο να διαχειριστείς τις σχέσεις και ακόμα και να κάνεις και καινούργιες σχέσεις. Δεν το τολμάς εύκολα.
181	8	Μου φαίνεται πως είχα δίκιο σ' αυτό...
182	4	Εγώ από εκεί και έπειτα έκανα και ... άλλη μια σχέση, μια από τις σχέσεις που έκανα τέλος πάντων, ήταν με ένα τύπο, ο οποίος έβλεπα στο βλέμμα του... χωρίς να έχω επιβεβαιώσει βέβαια... έβλεπα αυτό το βλέμμα της εξάρτησης. Οπότε σταμάτησα τη σχέση ...δεν γινότανε...
183	2	Είχες την εμπειρία...

184	4	Σχεδόν... ίσα ίσα που είχε αρχίσει... δεν...ενός μήνα...
185	2	Είχες την εμπειρία και το κατάλαβες, και γι' αυτό ...
186	4	Δεν είχα βέβαια πρόβλημα κακοποίησης και τα λοιπά, έτσι, απλά...
187	2	Δεν συμβαίνει πάντα όμως...
188	4	Ναι, όχι δεν συμβαίνει... μπορεί να συμβεί όμως και συμβαίνει πάρα πολλές φορές....
189	8	Σε εμένα δεν ήταν θέμα εξάρτησης, ήταν θέμα κοινωνικού πρεστίτζ. Ότι τώρα είμαι στην Αυστρία και κάνω διακοπές και την γκόμενα... και πιστεύω - αυτά δεν τα ήξερα τότε - τα έμαθα από τρίτους ... Μην πιστεύετε όμως ότι το να βρει ο άνδρας μια άλλη σημαίνει ότι αυτή είναι καλύτερη
190	7	Όχι βέβαια ... καθόλου δεν φανταζόμαστε κάτι τέτοιο... (γελάει)
191	8	Τελικά τίποτα δεν είναι τυχαίο! Είναι πάρα πολύ κολλημένο με τη σχέση που έχει με τη μάνα... είναι πολύ εξαρτώμενο από τη σχέση που έχει με τη μάνα η σχέση που θα κάνει με τις γυναίκες... τελικά. Εγώ λοιπόν είδα ότι η σχέση που είχε με τη μάνα του, η σχέση με τη μάνα του ήταν... μια γυναίκα που τον λάτρευε, μιλάμε ότι παθολογικά... ήταν ερωτευμένη ... μιλάμε ότι είναι ερωτικά νιώθει προς το γιό... έρωτας μιλάμε το παιδί του γιού της νομίζει ότι το έχει γεννήσει εκείνη ... τελικά ... έτσι ένιωθα μετά ότι ένιωθε ότι το παιδί του γιου το είχε γεννήσει εκείνη... Και ο γιός τώρα παιδιά, ακούστε ποια είναι η επόμενη μετά από μένα... είναι μια μεγαλύτερή του, αεροσυνοδός, μόνο υλικό, μυαλό κάτω του μετρίου. Ήθελα να δω τι ήταν αυτή η επόμενη που διάλεξε ... που στην αρχή με πείραξε... στην αρχή νιώθεις απόρριψη ... ότι βρίσκει μια άλλη ... τι στο καλό είναι πιο όμορφη, είναι πιο μορφωμένη, είναι... τι έχει ... τι είναι αυτό που υστερεί από εμένα;
192	6	Συνήθως είναι χειρότερη...
193	5	Ναι.
194	6	(γέλια)
195		ΔΙΑΛΕΙΜΜΑ
196	1	Λοιπόν, συνεχίζουμε... Θέλω να μου πείτε αν άλλαξε κάτι στον κοινωνικό σας περιβάλλον όταν χωρίσατε και πώς εμφανίστηκαν οι αλλαγές αν εμφανίστηκαν.
197	7	Ωωωω, άλλαξαν πολλά, αλλάζουν πολλά πράγματα. Νομίζω, η δική μου άποψη είναι, ότι τα ζευγάρια που ... γιατί κάνεις παρέα συνήθως με ζευγάρια όταν είσαι σε ένα γάμο ή σε μια σχέση πολλά χρόνια, εκτός... εντάξει έχεις κάποιους προσωπικούς φίλους που... ίσως... εντάξει να είναι μόνοι, αλλά συνήθως κάνεις παρέα με ζευγάρια. Λοιπόν, εγώ αυτό που διαπίστωσα στην πράξη είναι ότι υπήρξε ένα πάγωμα ξαφνικά. Τα ζευγάρια που κάναμε παρέα δεν ήξεραν πώς να το διαχειριστούν. Εεε, κάποιοι

		αποστασιοποιήθηκαν επειδή φοβήθηκαν να μην πάρουν το μέρος του ενός ή του άλλου οπότε απομακρύνθηκαν, κάποιιοι άλλοι δεν ξέρω τώρα... οι σύζυγοι δεν ξέρω τώρα φοβούνται ότι αν μια γυναίκα είναι χωρισμένη μπει στο σπίτι τους και κάνει κάτι με το σύζυγο
198	2	Μμμμ, πάντα μετά το κοιτάνε αυτό...
199	7	... δεν το ξέρω Δεν ξέρω για ποιο λόγο πάντως είδα ότι υπήρξε μια αμηχανία στο πώς να διαχειριστούν τη νέα κατάσταση με αποτέλεσμα κι εγώ να νιώθω λίγο άσχημα και να μη θέλω πολύ να κάνω παρέα με τα ζευγάρια αυτά, δηλαδή, ακόμα και όταν με καλούσαν, που ήταν πολύ πιο σπάνιο, πλέον, ούτε το σύζυγο βέβαια τον καλούσαν, έτσι; δεν ήταν ότι πήραν το μέρος του ενός ή του άλλου, αποστασιοποιήθηκαν... και κάπου αυτό ήταν ένα πρόβλημα στην αρχή και επίσης έπρεπε βέβαια να ...
200	2	...ξαναχτίσεις καινούργιες σχέσεις ...
201	7	να βρω ξανά... ναι... είχα απομακρυνθεί από τους φίλους μου γιατί η καθημερινότητα, οι δουλειές, όλα αυτά που είχα... μετά ήταν πολύ δύσκολο να....
202	2	τα περάσαμε όλα αυτά κι εμείς... (γέλια)
203	1	τα πέρασε αυτά και η 02...
204	2	Όλοι τα περνάμε... αυτά πιστεύω, όλοι... έτσι δεν είναι;
205	8	Μμμμ Μμμμ !
206	8	Μετά κοπήκαν όλα, τέλος! Προκειμένου να είμαι σε ένα περιβάλλον που κατ' αρχήν ήταν τυπικές Όχι δεν ήτανε τυπικές... δεν μπορώ να πω ...
207	2	Ναι, ναι ήτανε κάπως
208	8	... ήτανε κάπως ... δηλαδή το να βγούμε με το ζευγάρι και λοιπά και λοιπά, κάπου αυτές ήταν επιλογές του άλλου όχι δικές μου επιλογές. Ωστόσο μετά δεν θέλω να με ξαναρωτάνε τα ίδια αν δεν μιλάω εγώ ... γιατί ...
209	1	Εννοείς ότι σε ενοχλούσε κι εσένα να συνεχίσεις με τα ίδια άτομα; Οπότε επηρεάστηκε η κοινωνική σου ζωή μετά το διαζύγιο;
210	8	Πάρα πολύ... Δηλαδή ενώ έχω φίλους που τους είχα παντρέψει εγώ και λοιπά, το να με έχουν συνδέσει με τον XXXX ...
211	2	Ναι, είναι δύσκολο ...
212	8	και επειδή ήμασταν πολύ ... εκδρομές αυτά... το ένα το άλλο ... μετά μόνο στη σκέψη ότι βγαίναμε όλοι μαζί, με κούραζε τόσο που ήθελα να το αποφύγω...δηλαδή ήθελα καινούργιο ήθελα κάτι άλλο... τέλος, δηλαδή ... πάγωσα ...

213	3	Να ρωτήσω τώρα κάτι εδώ; Εεεε, σίγουρα θα υπήρχαν προφανώς όλα αυτά τα χρόνια και κάποια ζευγάρια με τα οποία με κάποιες ... ή με ένα δύο κοπέλες ... γυναίκες ίσως να ήσουν δεμένη ... όχι;
214	8	Τα έκοψα όλα ... γιατί τελικά από αυτό που έλεγα ... από αυτό που λες ο καθένας αντιλαμβάνεται διαφορετικό...
215	2	Ναι ... ναι...
216	8	Και με κούραζε απίστευτα ... ενώ είχα τόσα πράγματα που έπρεπε να σκεφτώ...
217	2	Δηλαδή δεν ήταν κανένας κοντά;
218	8	Ο ψυχολόγος μου... και μου έφτανε...
219	3	Εγώ κράτησα κάποια άτομα, δηλαδή, παρόλο που ήτανε κοινές οι παρέες και τα ζευγάρια που κάναμε παρέα ήτανε δυο τρεις κοπέλες, οι οποίες ήταν πολύ αξιόλογες, είχαμε κάνει πολύ παρέα και δεν με επηρέασε αυτό ευτυχώς... δεν μου προκάλεσε κάτι αρνητικό... χωρίς να σημαίνει αυτό ότι και ο πρώην σύζυγος δεν έκανε παρέα με τον άντρα της ή οτιδήποτε... αλλά δεν έκοψα επαφή ... μετά ... με τα άτομα αυτά που ήθελα να κρατήσω ... Υπήρχαν άλλοι που φυσικά, και εκείνοι απομακρύνθηκαν και εγώ επίσης, αλλά ...
220	5	Εεεε, συνήθως απομακρύνονται οι πιο επιφανειακοί
221	3	Αυτό ήθελα να πω (δεν ακούγεται μιλούν ταυτόχρονα) ... υπήρχαν άτομα που και εγώ δεν ήθελα να τα χάσω ...
222	5	... στις παρέες ... που απλά βγαίνεις για να κάνεις παρέα ...
223	8	Αυτό, αυτό... οι ουσιαστικοί άνθρωποι μένουνε πάντα ... άρα τελικά για να μην μείνουν ... δεν ήτανε ουσία...
224	3	Δεν ήτανε ουσία φυσικά ... άμα δεν έχουνε μείνει ...
225	5	Ακριβώς! Ναι και εγώ κράτησα τις δικές μου φίλες, τις παλιές, που ήτανε ... δικές μου... αλλά εμένα με βοήθησε νομίζω το ότι χώρισα στο να αλλάξω εγώ και να γίνω πιο κοινωνική, στο να μην κρύβομαι κάτω από την παρέα του συζύγου και να ... να αρχίσω εγώ να αλλάζω και να γίνομαι πιο ομιλητική, πιο ... να βρω παρέα ... να πάω κάπου μόνη μου ... να βγω ... παλιά δεν τα έκανα αυτά...
226	3	Παιδιά, εγώ κράτησα άτομα τα οποία τα γνώρισα από την πλευρά του συζύγου που δεν τα ήξερα ... όχι δηλαδή δικιά μου παρέα στην οποία μπήκε και κόλλησε ο σύζυγός μου μέσα ... τους γνώρισα από δικιά του ... από τη δουλειά του ας πούμε που ήτανε κάποια ζευγάρια ... και στην πορεία κρατήθηκε ...

227	2	Εμείς δεν είχαμε πάντως πολλούς κοινούς φίλους, γιατί είχαμε πολύ καλή σχέση μεταξύ μας...
228	ΟΜΑΔΙΚΟ	(γέλια)
229	2	Και εκτός αυτού, είχαμε πάρα πολλούς γνωστούς αλλά επειδή είχαμε, πολύ καλή έτσι ... προσέγγιση, με κάλυπτε και στο φιλικό επίπεδο, και εγώ τον κάλυπτα, είδα, μετά όμως που χωρίσαμε, εεεε, αυτό ήταν ένα μεγάλο πλήγμα ... διότι χάνεις έναν πολύ καλό φίλο ... αυτό ήταν για μένα το μεγαλύτερο πλήγμα ... έναν άνθρωπο που τον έχεις συνέχεια μαζί σου είναι και ο καλύτερός σου φίλος... εεε, επίσης προστατευόμασταν πάρα πολύ μεταξύ μας γιατί είχαμε τον ίδιο κώδικα σε αυτό το κομμάτι, όχι σε όλα - σε μερικά είχαμε ίδιους κώδικες - ένα λοιπόν κίνητρο ήταν και σε αυτό. Εεε, αυτό μπορώ να πω ότι μου στοίχισε πάρα πολύ, μετά βέβαια ... εεεεε, γνώριζα ανθρώπους και κρατούσα μόνο αυτούς που ταιριάζουν σε εμένα... γιατί συνήθως σε αυτές τις περιπτώσεις κρατάς διάφορους ανθρώπους, για διάφορους λόγους...
230	1	Μμμμμ Μμμμ !
231	2	Μπορεί για τα παιδιά, για να παίζουν τα παιδιά, εντάξει εμείς δεν είχαμε παιδιά, αλλά για διάφορους λόγους... Οπότε αυτό ήταν το σημαντικό για μένα ... ότι έχασα τον καλύτερό μου φίλο ...
232	6	Εγώ τώρα ποτέ!
233	7	02, μήπως να το ξανασκεφτείς; Δεν ξέρω...
234	ΟΜΑΔΙΚΟ	(γέλια)
235	1	Είπε ότι ακόμα και τώρα, ιδιοσυγκρασιακά δεν ταιριάζουν...
236	2	Ναι, γιατί επικοινωνούμε και... προσπαθώ να το επαναφέρω το θέμα ... να το ξαναδώ ... αλλά δεν μπορώ, δεν μου βγαίνει...
237	4	Λοιπόν ... κι εγώ συμφωνώ με την 02...
238	2	Ενώ είναι πολύ καλό παιδί ... πολύ καλό παιδί, δηλαδή πραγματικά λυπάμαι... Λυπάμαι
239	4	Και εγώ είμαι στην ίδια ακριβώς αντίληψη ... με την 02, κι εγώ έχασα έναν πολύ καλό φίλο...
240	2	Και ... παρεμπιπτόντως είχε το ίδιο πρόβλημα με το παιδί αυτό, τον Άγγλο, γιατί όταν γνώρισα εγώ τον XXXX που ήμασταν στο εξωτερικό, έπινε και αυτός... και έπινε ... μπορώ να πω ... μπορεί να ήταν κοντά και στον αλκοολισμό, δεν θα το έλεγα πάλι έτσι, απλά εγώ του είχα πει ή θα το ελέγξεις ή θα ... το σκεφτόμουν πολύ διαφορετικά... ήμουν πολύ μικρή και έβαζα έτσι... τα έκοβα τα θέματα πολύ γρήγορα ... δηλαδή έλεγα, ή θα κρατήσεις το ποτό ή εμένα... ένα από τα δύο ... αλλιώς εγώ φεύγω... και

		αυτό το ... το προσπάθησε και πραγματικά έφτασε σε ένα πολύ καλό επίπεδο και εγώ του έχω κάνει πάρα πολύ καλό στη ζωή του γιατί σταμάτησε το ποτό...
241	1	Χμμμ Μμμμ!
242	2	... δηλαδή, το σταμάτησε ... το ελάττωνε, το ελάττωνε μέχρι που τώρα μπορεί και το ελέγχει... ενώ τότε δεν το έλεγχε... και για αυτό λέω για τις εξαρτήσεις γιατί εμένα μου συμβαίνουν τέτοια πράγματα... ίσως επειδή τραβάω ανθρώπους που είναι πιο αδύναμοι συνήθως, το 'χω αυτό... ίσως εγώ τους φαίνομαι πιο δυναμική ... ναι ... και τραβάω τέτοιους τύπους, όμως ένα άλλο που έχω εγώ είναι ότι μπαίνω πολύ δυναμικά σε μια κατάσταση, αλλά βλέπω κιόλας, έχω ανοιχτά τα μάτια μου... αυτό με έχει σώσει... δηλαδή τα βλέπω όλα... δεν μπορώ να πω ότι μου λείπε κάτι... ή ότι δεν βιώνω τον έρωτα κι όλα αυτά, αλλά πάντα επειδή είχα αυτή την πολύ καλή σχέση χρόνων, αυτό μου έδωσε εφόδια για όλες τις άλλες σχέσεις...
243	7	Αλλά ανεβάζει και τον πήχη ταυτόχρονα και έχεις ένα μέτρο σύγκρισης αρκετά αυστηρό...
244	2	Αυτό, ναι ... κι έχω αυστηρό μέτρο σύγκρισης...
245	7	Οπότε δυσκολεύει λίγο και δεν μπορείς να συμβιβαστείς εύκολα δηλαδή σε κάτι λιγότερο όταν έχεις ζήσει κάτι τέτοιο... Όχι, δεν συμβιβάζομαι καθόλου αλλά όμως όχι και ότι δεν βρίσκω ας πούμε... μπορεί να μην είναι αυτό που θέλω ακριβώς αλλά το βλέπω όμως κιόλας... λέω ότι άμα μπορώ να το φέρω σε ένα σημείο που να μου αρέσει να το κρατήσω ... αν δεν μπορώ όμως κιόλας, το αφήνω και πάω παραπέρα... αλλά είναι όμως δύσκολο στην εποχή μας να βρούμε αυτό που θέλουμε... και μάλιστα πρέπει να το έχουμε προσδιορίσει κιόλας γιατί δεν ξέρουμε τι θέλουμε...
246	2	
247	7	Ναι, ναι αυτό είναι σίγουρο...
248	2	... άμα το προσδιορίσεις αυτό που θέλεις θα το βρεις γιατί κάπου επικεντρώνεσαι στα κύρια σημεία του και όχι σε όλα αυτά που περιμένεις...
249	7	Δεν είναι απαραίτητο ότι θα το βρεις ... γιατί καθώς μεγαλώνουμε, εγώ διαπιστώνω ότι ανεβάζουμε τον πήχη, είμαστε περισσότερο αυστηροί και ζητάμε περισσότερα πράγματα, δεν συμβιβάζομαστε εύκολα με αυτό που συμβιβαστήκαμε στα είκοσι...
250	2	Αυτό ναι, αλλά μήπως πρέπει αυτό να το αλλάξουμε λιγάκι, δηλαδή ...
251	5	Ίσως όχι περισσότερα, αλλά διαφορετικά πράγματα...
252	7	Εγώ λέω ότι ... ναι... σίγουρα διαφορετικά... αλλά είμαστε πιο αυστηροί ... όμως γι' αυτό είπα περισσότερα ...

253	5	Ναι...
254	6	Να πω κάτι... εγώ από τη δική μου εμπειρία, γιατί ξαναπαντρεύτηκα εγώ ... και μάλιστα δεν παντρεύτηκα άμεσα, συζήτησαμε... δεν ήθελα να ξαναμπώ πάλι στη διαδικασία του γάμου, πριν σιγουρευτώ ότι μπορούμε ... τέλος πάντων να ζήσουμε μαζί...
255	7	Θέλει τόλμη αυτό που έκανες...
256	6	Και όντως ανεβαίνει ο πήχης ... κοιτάς άλλα πράγματα ... εντάξει το σεξουαλικό είναι σημαντικό οπωσδήποτε ...
257	2	Ναι, είναι το κύριο ...
258	6	... αλλά, πέρα από αυτό όμως διεκδικείς, είσαι πιο διεκδικητική, δηλαδή δεν αφήνεις πράγματα να περνάνε απαρατήρητα, όπως στην πρώτη σχέση...
259	2	Ναι, ναι... βέβαια ...
260	6	... απαιτείς, και πολύ πιο έντονα από ό,τι στην προηγούμενη σχέση τέλος πάντων, και βασικά, αυτό το οποίο θέλεις είναι να έχεις μια καλή επικοινωνία.
261	1	Μμμμ Μμμμ!
262	6	... δηλαδή, η κουβέντα, η συζήτηση, η κατανόηση, δηλαδή, γυρίζω, λέω τώρα ένα παράδειγμα, γυρίζω από τη δουλειά και είμαι τρελαμένη στην κυριολεξία, δηλαδή έχω περάσει μια μέρα φρίκη ... έτσι, κι έρχομαι και πετάω πέτρες.... Ο άλλος πρέπει να καταλαβαίνει, χωρίς να χρειάζεται να πω εγώ, ότι είμαι έτσι, να καταλαβαίνει και να μη μιλάει... Δηλαδή να κάνει λίγο πίσω...
263	2	Να σέβεται ...
264	8	Λοιπόν, γιατί μετά από μία ώρα είμαι πάλι στα κανονικά μου, μπορώ πλέον να επικοινωνήσω...
265	2	Να σου αφήσει την ώρα να ηρεμήσεις...
266	8	... αλλά εκείνη την ώρα πραγματικά δεν μπορώ, και δεν είναι ότι το κάνω επίτηδες, εεε... για να δημιουργηθεί πρόβλημα...
267	2	Γι' αυτό το καλύτερο είναι να είναι ο καθένας στο χώρο του...
268	5	Ακριβώς!
269	2	Εμένα μου αρέσει πολύ αυτό...
270	8	Αρχίζω και το σκέφτομαι απίστευτα... ο καθένας στο δωμάτιό του...
271	7	Όχι στο δωμάτιό του... στο ΣΠΙΤΙ του!

272	2	Όχι στο δωμάτιό του!
273	7	Στο σπίτι του και στο σπίτι σου!
274	2	Ναι, ναι...
275	3	Ναι, ναι ... η κατάσταση ...
276	6	Ο καθένας πρέπει να σέβεται τον άλλο ...
277	2	Ναι, αλλά επειδή δεν γίνεται αυτό συνήθως... μόνο έτσι θα το καταλάβει κανείς, άμα έχει το δικό του χώρο...
278	6	Να υπάρχει ... ναι ... συμφωνώ ... εννοώ μέσα στο σπίτι ο καθένας να έχει το δικό του χώρο, δηλαδή και εγώ το έχω ανάγκη...
279	2	Αυτό το καταλαβαίνει ο σύζυγός σου ο τωρινός;
280	6	Βεβαίως ... βεβαίως ...
281	2	Ωραία, αυτό είναι καλό!
282	6	Βεβαίως, όπως επίσης να βγω μόνη μου... με τις φίλες μου έτσι.
283	2	Μπράβο, πράγματα τα οποία δεν τα είχες πριν ...
284	6	(γελάει) ... πριν, ούτε καν τα είχα (γελάει)... ήταν άλλη σχέση πριν, δηλαδή κάποια πράγματα, τα οποία είναι αυτονόητα. Όλα αυτά αν δεν τα διεκδικήσεις, δεν θα στα δώσει κανείς... Δηλαδή, κανείς άνδρας...
285	2	... είναι σίγουρο αυτό, αλλά αυτό είναι ένα άλλο θέμα...
286	6	Ναι, αυτό είναι δεδομένο πιστεύω, δηλαδή, αν δεν διεκδικήσεις κάποια πράγματα, δεν τα παίρνεις...
287	3	Έτσι, αν δεν (δεν ακούγεται)... δεν στα χαρίζουνε ...
288	6	Καθόλου, γι' αυτό λέω ότι σε μια δεύτερη σχέση μετά από το στραπάτσο που - εγώ τουλάχιστον - που είχα από την πρώτη σχέση, κάπως οριοθετείς κάποια πράγματα ...
289	2	Ναι, ναι σωστά!
290	6	Εεεε, και προχωράς τελείως διαφορετικά, από ό,τι στην πρώτη... Δηλαδή, τώρα εμένα αυτό μου συνέβη...
291	2	Πάντως αυτό που κάνεις, εγώ θεωρώ ότι είναι πιο έξυπνο τελικά, όχι ακριβώς να τα οριοθετείς, απλά να αφήνεις τον άλλον να ελίσσεται μέσα στην κατάσταση, κι εσύ με ωραίο τρόπο, χωρίς να βάζεις φραγμούς, γιατί αυτό σκοτώνει μια σχέση, δηλαδή την ώρα που εσύ οριοθετείς κάτι και λες

		ότι εγώ θέλω αυτό να γίνει έτσι, εκεί ...δηλαδή η σχέση αρχίζει και χάνεται σιγά - σιγά... Δεν είναι ωραίο αυτό...
292	6	Μα δεν το λες αυταρχικά... Το λες στον κατάλληλο χρόνο, βρίσκεις τρόπους γιατί κι εγώ (γελάει) στην αρχή ήμουν ...
293	2	Ναι, ναι κάθετη...
294	6	... πιο κάθετη ...
295	7	Και μετά από την πρώτη ευκαιρία πρέπει να ήσουν πιο διεκδικητική βέβαια...
296	6	Ναι, ναι, ναι, ναι
297	2	Ναι, γιατί μετά από μια τέτοια εμπειρία, θα ήσουν πιο Κατάλαβες;
298	6	Ναι, ναι, ναι, βρίσκεις άλλους τρόπους καθώς επίσης, πιστεύω ότι διαλέγεις, ίσως και άλλο ...
299	2	Διαλέγεις, ναι, μετά διαλέγεις τον κατάλληλο άνθρωπο...
300	3	... άλλο τύπο άνδρα. Δηλαδή εγώ είμαι στη φάση που είναι η 06 τώρα...
301	6	Δηλαδή...
302	3	Άλλος τύπος!
303	5	Άλλος τύπος!
304	2	Αυτό που διάλεξα στα είκοσι δεν έχει καμιά σχέση με αυτό που διαλέγω στα σαράντα (γελάει).
305	6	Δηλαδή, δεν μπορεί και οι δύο να είναι και οι δύο σε μια σχέση δυναμική ... πρέπει τότε ο ένας να υποχωρεί, τότε ο άλλος.
306	3	Ναι, ναι, ναι, ναι
307	6	Λέω δεν μπορεί σε μια σχέση και οι δύο να είναι δυναμικοί χαρακτήρες...
308	8	Όχι φυσικά, αποκλείεται...
309	6	Δηλαδή, ο ένας πρέπει να συμπληρώνει τον άλλο. Αναγκαστικά για να μπορέσει να επιβιώσει η σχέση...
310	2	Δεν ξέρω, πάλι εγώ δεν το πιστεύω αυτό...
311	3	Ε μετά αρχίζει η κόντρα παιδιά, αν είναι και οι δύο δυναμικοί αρχίζει η κόντρα...
312	2	Εξαρτάται πώς χειρίζονται τις καταστάσεις....

313	7	Κι εγώ συμφωνώ σε αυτό...
314	6	Ναι, δεν ξέρω...
315	2	Γιατί με αυτή τη λογική δεν θα είμαι ποτέ με κανέναν ...
316	6	Δεν εννοώ ...
317	2	Κατάλαβα ...
318	6	Ο άνδρας μου ας πούμε, κάποιοι που τον ξέρουνε, είναι πολύ δυναμικός άνθρωπος, αλλά στη σχέση είναι πιο ήπιων τόνων ... πολύ πιο ήπιων τόνων, (γελάει), δεν έχει καμία σχέση με το πώς φαίνεται... Και αυτό είναι πολύ σημαντικό σε μια σχέση για να μπορέσει να προχωρήσει παρακάτω... Όχι ότι συμφωνούμε σε όλα, ή ότι γίνεται πάντα το δικό μου, έτσι; προς Θεού! Και δεν είναι και εντάξει ... είναι και βαρετό... να γίνεται πάντα του ενός
319	ΟΜΑΔΙΚΟ	Ναι, ναι, ναι!
320	6	... πάντα πρέπει να υπάρχει ... πώς να το πω ...
321	ΟΜΑΔΙΚΟ	... ένα ενδιαφέρον....
322	6	Έτσι, έτσι, έτσι ... ένα κάποιο ενδιαφέρον... Αυτά, για την ώρα ...
323	1	Αλλά να συνεχίσουμε με αυτό... Πόσο εύκολο ήταν να μεταβείτε σε μια νέα σχέση;
324	6	Ναι, τον XXXX τον ε γνώρισα κατά τη διάρκεια της σχέσης μου που ήμουνα παντρεμένη ... που όμως είχα πάρει την απόφαση ότι θα χωρίσω... το είχα δεδομένο αλλά δεν το έλεγα, δηλαδή δεν τολμούσα να το πω... κάπου φοβόμουνα κιόλας ... και μάλιστα ήταν και επεισοδιακό το πώς έφυγα από το σπίτι, γιατί είχαν αρχίσει τα πράγματα και γινόντουσαν λίγο δύσκολα, με τον πρώην άνδρα μου, δηλαδή κάπου τον φοβόμουνα κιόλας...
325	1	Χμμμ, Μμμμμ!
326	6	Ενώ δεν τα πηγαίναμε καλά και ήταν ξεκάθαρο βρε παιδί μου ότι δεν ... ότι αυτή η σχέση δεν ... πρέπει να τελειώσει ... δεν ήθελε να χωρίσουμε... με τίποτα. Δηλαδή όταν του έκανα νύξη, ήτανε κέρβερος... Αποτέλεσμα ήταν ότι φοβόμουνα μην πάθω και κάτι... Και είχα τώρα τη σχέση μου με τον XXXX ο οποίος ήξερε ότι ήμουνα μεν παντρεμένη, αλλά σε διαδικασία αποχώρησης τέλος πάντως ... και έφυγα ... ναι προτιμώμενη αποχώρηση (γελάει) και έφυγα από το σπίτι ... δηλαδή ... ααα, επίσης πλέον εγώ είχα τους δικούς μου φίλους, δηλαδή δύο χρόνια πριν είχα κάνει εγώ άλλες παρέες, εεεε, που αυτός δεν ήθελε να έρχεται να συμμετέχει στις παρέες, και ...
327	1	... που σε βοήθησαν και στην προσαρμογή σου μετά;

328	6	πάρα πολύ... και μια εβδομάδα που έλειπε ... είχε πάει δηλαδή ήταν για δουλειές εκτός σπιτιού, φώναξα εγώ τους φίλους μου, πακετάρισα, και έφυγα ...
329	3	... το 'σκασες ...
330	6	... κι έφυγα ... και του άφησα ένα σημείωμα...
331	8	Από το σπίτι έφυγες ...
332	6	Από το σπίτι ... είχα νοικιάσει διαμέρισμα...
333	8	(ταυτόχρονα) το οποίο σπίτι ήταν δικό σου;
334	6	Με ενοίκιο.... Είχα βρει ήδη διαμέρισμα και έφυγα ... Δηλαδή έφυγα νύχτα που λένε! (γέλιο). Φοβόμουνά...
335	8	Και παιδιά;
336	6	Δεν είχα παιδιά!
337	7	Οπότε συναισθηματικά δεν έμεινες μόνη γιατί ήδη είχες ήδη μπει στη διαδικασία...
338	6	Παρόλα αυτά ζορίστηκα!
339	7	Θέλω να πω ότι ήταν λίγο πιο εύκολο ίσως από το να μείνεις μόνη, γιατί είχες έναν άνθρωπο..
340	6	Αλλά παρόλα αυτά είχα ζοριστεί πάρα πολύ ... και συναισθηματικά... γιατί εντάξει... ήταν δέκα χρόνια από τη ζωή μου... Δεν είναι εύκολο... Δηλαδή ζορίστηκα πάρα πολύ...
341	7	Ναι, αυτό που λέγαμε πριν ...
342	6	Δεν μου ήταν εύκολο, δηλαδή ζορίστηκα πάρα πολύ, μετά δεν μου ήτανε ... δηλαδή και στην άλλη σχέση ... δηλαδή δεν μπόρεσα αμέσως δηλαδή δεν άφηνα τον εαυτό μου να παρασυρθεί... ήμουν πιο τυπική, συγκρατημένη, δεν αφηνόμουν εύκολα γιατί την είχα "πατήσει". Εεεε, και κάποια στιγμή, που με πίεζε ο νυν σύζυγος να συζήσουμε... και να προχωρήσουμε τη σχέση και λοιπά, του είπα "έλα να σου πω... αν συνεχίσεις έτσι ... τέλος! Εγώ, δεν μπορώ, άφησέ μου περιθώριο!" Δηλαδή ... και πραγματικά δηλαδή ... μου άφησε το περιθώριο δύο χρόνια σχέση ... έτσι, και μετά ένα χρόνο να συζήσουμε, και μετά γάμο... δηλαδή δεν μπορούσα ... τσ!
343	2	Ε, ναι ... από τη μια σχέση στην άλλη!
344	6	Από τη μια σχέση στην άλλη ... παρόλο που εγώ έφυγα ...

345	7	Ναι, παρόλο είδες ... ακόμα και στην περίπτωση αυτή ...
346	8	Τι διαφορετικό έχει ο τωρινός άνδρας σαν προσωπικότητα από τον προηγούμενο;
347	6	Πάρα πολλά!
348	8	Τι... πες λίγο πιο συγκεκριμένα ...
349	6	Καλά, στην εμφάνιση καμία σχέση ... (γέλιο)
350	8	...άσε την εμφάνιση ...
351	2	... τα υπόλοιπα ...
352	6	Είναι ... πιο ... πώς να το πω ...
353	8	Ό,τι σου 'ρχεται ...
354	6	Κατανοεί πιο καλά, επικοινωνούμε πιο πολύ, εεεε, γίνονται πιο πολλά τα δικά μου... (γέλιο)
355	ΟΜΑΔΙΚΟ	(γέλια)
356	6	... δεν μου φέρνει πάρα πολλές αντιρρήσεις, σε θέματα ... όχι ρε παιδί μου ... και πρακτικά θέματα ... έτσι ... εεεε, και βασικά με σέβεται ...δεν με περιορίζει ...
357	1	Ζηλεύει;
358	6	Όχι ...
359	7	Άλλα αδέλφια μήπως έχει, έτσι ελεύθερα; (γέλια)
360	6	Όχι ... ευτυχώς! Πάρα πολύ βασικό ... γιατί και στον τομέα μου τώρα, όταν είχα έρθει, εγώ δεν είμαι από εδώ ... όταν είχα έρθει στο Ηράκλειο... στον τομέα μου ήταν κύρια άνδρες... δηλαδή συνεργαζόμουνα με άνδρες... Δηλαδή ερχόντουσαν πάρα πολλοί κύριοι ... ας πούμε από την Αθήνα ... κι έπρεπε εγώ να βγω ... να τους κάνω το τραπέζι ... ήταν όλοι άνδρες κι εγώ μια γυναίκα ... λοιπόν με βλέπανε γνωστοί του... εγώ τώρα μια και όλοι οι άλλοι άνδρες... δεν είχε ποτέ πρόβλημα, έτσι; είναι πολύ σημαντικό αυτό... (γέλιο)
361	2	Υγιές!
362	ΟΜΑΔΙΚΟ	(γέλια)
363	7	Τον αδελφό του θέλω εγώ!
364	6	Ο αδελφός του είναι παντρεμένος!

365	7	Την πατήσαμε!
366	ΟΜΑΔΙΚΟ	(γέλια)
367	6	Δεν είχα δηλαδή θέματα που είχα πριν... Λέω ρε παιδί μου "θέλω να βγω με τις φίλες μου" το βράδυ ή για καφέ το απόγευμα ή το βράδυ, θα βγω ... είπε ότι θα κάτσει να κρατήσει τα παιδιά ... δεν έχω τέτοιο θέμα να μου πει "πού θα πας τι θα κάνεις, τι θα ράνεις;" πάρα πολύ σημαντικό και ... πιο πολύ κατανοεί, δηλαδή κατανοεί πιο πολύ ...
368	8	Τελικά, οι σχέσεις οι οποίες κρατάνε είναι αυτές που συνδέεσαι πρώτα από όλα πνευματικά ...
369	6	Πάρα πολύ ...
370	8	Πραγματικά, δηλαδή με ενδιαφέροντα και μετά το sex... Αν ξεκινήσει sex μετά ορμόνη, φερομόνη, ντοπαμίνη, δεν ...
371	ΟΜΑΔΙΚΟ	(γέλια)
372	ΜΙΚΡΗ ΔΙΑΚΟΤΗ	
373	1	Λοιπόν το θέμα με το οποίο είχαμε ασχοληθεί νωρίτερα αφορούσε τη μετάβαση από το χωρισμό στη νέα σχέση ... μας μίλησε η 06 για τη δική της εμπειρία. Τελικά, πόσο εύκολο ήταν να μεταβείτε σε μια νέα σχέση;
374	3	Ου, πανεύκολο ήταν... (γέλια)
375	2	Ούτε εγώ δυσκολεύτηκα ...
376	1	Αντιμετώπισε κάποιος δυσκολία;
377	4	Ούτε εγώ δυσκολεύτηκα... δυσκολεύτηκαν οι άλλοι μαζί μου...
378	ΟΜΑΔΙΚΟ	(γέλια)
379	1	Θα μπορούσατε να ξανασκεφτείτε τον εαυτό σας σε ένα γάμο; Ξαναπαντρεύεστε δηλαδή;
380	3	Εγώ είμαι σε αυτή τη διαδικασία τώρα... αυτό έλεγα...
381	1	Ωραία! Θα σε παντρέψουμε;
382	3	Είπαμε το σκέφτομαι... και ότι είναι δύσκολο να πάρω την απόφαση να παντρευτώ...
383	2	Εγώ, προτιμώ να μένω έτσι ... χωρίς γάμο μου αρέσει πιο πολύ ...
384	8	Κι εγώ, χωρίς γάμο...

385	7	Γιατί, τι σε δυσκολεύει, δεν καταλαβαίνω ...
386	3	Φοβάμαι μήπως με το γάμο αλλάξει η κατάσταση και χάσω αυτό που έχω τώρα...
387	8	Γιατί θεωρείς κάτι δεδομένο... ενώ αλλιώς...
388	1	Αυτό που έχεις τώρα, αν κατάλαβα καλά είναι ωραίο και φοβάσαι μήπως με το γάμο αλλάξει...
389	3	Δεν θέλω να μπω στη διαδικασία να ξαναχωρίσω... δηλαδή μου αρέσει όπως είμαι τώρα....
390	2	Ναι το αφήνεις ως έχει...
391	3	Υπάρχουν κάποια πρέπει όμως, υπάρχει ένα παιδί, και εγώ δεν μπορώ να δίνω τέτοιο παράδειγμα... κατάλαβες;
392	2	Ναι, ναι εντάξει...
393	3	Αυτό είναι το μόνο θέμα που με απασχολεί, αλλιώς δεν θα παντρευόμουν...
394	2	Εντάξει όμως δεν είναι και κακό...
395	4	Εμένα, το θέμα του γάμου δεν με απασχολεί, δηλαδή εάν έχω μια σχέση μέσα από την οποία παίρνω και δίνω αυτά που θέλω, το θέμα του γάμου για μένα είναι το τυπικό μέρος της υπόθεσης. Δηλαδή θα ήθελα να είχα μια σχέση φυσιολογική, και τώρα ... αν θα κατέληγε στο γάμο ή όχι είναι ένα πράγμα που δεν με απασχολεί...
396	8	Εγώ, είμαι εντελώς αντίθετη πια στο γάμο. Θεωρώ ότι, όταν είμαστε καλά δεν παντρευόμαστε... Γιατί το να παντρευτείς είναι ένα κοινωνικό, νομικό πλαίσιο που σε βάζει σε ένα λούκι, σου ανακατεύει περιουσίες, σου ανακατεύει χρήματα, σου ανακατεύει ... δικηγόρους, σου ανακατεύει του κόσμου τα πράγματα, που δεν θα ήθελα ποτέ στην προσωπική μου σχέση να ξαναανακατέψω, κανέναν τρίτο, κανέναν όμως, ούτε παπά, ούτε δικηγόρο... κανέναν ... κανέναν ... Και όσον αφορά στο ερώτημα γάμος ή σχέση, συμβίωση μέχρι να ζω, με έναν άνθρωπο που έχω πνευματικά ενδιαφέροντα και φυσικά και καλό sex ... όμως πρώτα τα ενδιαφέροντα, πρώτα να με καταλαβαίνει, πρώτα να επικοινωνώ, πρώτα να με βοηθά, πρώτα να μην είναι ανταγωνιστικός και ... μετά ... δεν χάλασε ο κόσμος ας μην είναι και τα πόδια του τόσο ψηλά...
397	2	Να πω κάτι ... συγνώμη ... μια παρένθεση ... η συμβίωση σκοτώνει πολλά πράγματα...
398	8	Έχω σκεφτεί και γι' αυτό πολύ και ... έχω αποφασίσει ότι αν δεν ζω σε χωριστό σπίτι, που και αυτό το σκέφτομαι... γιατί εμένα με ενοχλεί απίστευτα το να μπαίνω στο σπίτι μου και να έχω έναν άνθρωπο ο οποίος, αυτό που βίωσα δηλαδή την προηγούμενη φορά, ο οποίος πετούσε τα

		παπούτσια, τις κάλτσες, τα σώβρακα παντού και εγώ χάνω ... δεν γίνεται πρέπει να έχω τάξη στο χώρο μου.... δεν μπορώ να ζήσω έτσι, πώς να το κάνουμε;
399	6	Το διεκδικείς αυτό...
400	7	Δεν γίνεται αυτό χωρίς διεκδίκηση
401	5	Δεν γίνεται χωρίς ...
402	3	Δυο λεπτά ... όταν συζείς βλέπεις πολλά πράγματα ... για τον άλλο, πολλές λεπτομέρειες...
403	6	Έτσι, έτσι...
404	8	Δεν μπορείς να αλλάξεις πράγματα τα οποία είναι παιδικά βιώματα ... είναι το χτίσιμο της προσωπικότητας από τη μάνα του... αφού τώρα λέω ότι "αφού τον δω ... δεν με ενδιαφέρουν οι γονείς του πώς είναι" ... τώρα, δυστυχώς λέω "αφού τον δω, πρέπει πρώτα να γνωρίσω τους γονείς του" ...
405	5	Τι έχει πάθει!
406	ΟΜΑΔΙΚΟ	(γέλια)
407	8	Ορφανός πεντάρφανος!
408	ΟΜΑΔΙΚΟ	(γέλια)
409	8	Επομένως, άρα λοιπόν καταλήγουμε ότι ...εγώ είμαι εντελώς αντίθετη από το γάμο...
410	6	Να πω όμως τώρα εγώ κάτι;
411	8	Ναι!
412	6	Λοιπόν εμένα η πρώην πεθερά μου ή μάλλον ... την πρώην πεθερά μου την λάτρευα και με λάτρευε... Καλύτερα από τη μάνα μου. Δηλαδή θυμάμαι ερχότανε στην Αθήνα γιατί δεν ζούσε εκεί ... αυτή ήταν από την Πελοπόννησο ... ερχόταν Αθήνα, παιδιά, καθάριζε το σπίτι, έπλενε, μαγείρευε, δεν έκανα τίποτα, με είχε στα όπα-όπα...
413	4	Βασίλισσα!
414	6	Έτσι!
415	5	Μπράβο...
416	6	Με την οποία κράτησα επαφή και μετά που παντρεύτηκα και ήρθε μάλιστα και την φιλοξένησα (γέλια) και στο σπίτι μου, με τον νυν άνδρα μου, ο οποίος ήξερε ότι είναι η πρώην πεθερά μου. Μου έστειλε κουραμπιέδες,

		επειδή ήξερε ότι μου αρέσουν, στο Ηράκλειο ...
417	5	Η νυν πεθερά;
418	6	Αν τώρα γνώριζα την νυν πεθερά πριν γνωρίσω τον άνδρα μου, δεν θα τον παντρευόμουνά...
419	ΟΜΑΔΙΚΟ	(γέλια)
420	6	Καμία σχέση!
421	1	Έχετε διατηρήσει σχέσεις με τα πεθερικά;
422	4	Εγώ ναι, ακόμα και τώρα, μέχρι πριν από μερικές μέρες..
423	3	Εγώ καθόλου...
424	6	Εγώ ναι, και με την πρώην κουνιάδα μου...
425	5	Εγώ ελάχιστες σχέσεις λόγω του παιδιού, δηλαδή μιλάμε αν βρεθούμε ... αν στο δρόμο...
426	1	Εσύ 02;
427	2	Κι εγώ, καμιά φορά, έτσι, έχω μια σχέση καλή...
428	1	Βοηθάει σε κάτι; Πιστεύετε ότι η σχέση αυτή ...
429	2	(διακόπτει) Κι εμένα με αγαπούσαν πάρα πολύ οι άνθρωποι αυτοί...
430	1	Βοηθά σε κάτι, πιστεύετε, η σχέση αυτή;
431	6	Εεεε, όταν έχεις καλή σχέση...
432	4	... έχεις φίλους... τότε ...
433	1	Βλέπεις δηλαδή την οικογένεια των πεθερικών σου φιλικά;
434	4	Εγώ τους βλέπω σαν οικογένειά μου... αφού την τελευταία φορά, όταν πήγα στην Αγγλία, για την κηδεία του μπαμπά του XXXX, νομίζω ότι το μόνο που δεν μου είχαν στρώσει ήταν το κόκκινο χαλί... να πατήσω... όλη η οικογένειά του όμως...
435	2	Ναι, ναι ... αισθάνεσαι ωραία έτσι...
436	4	Όλη η οικογένειά τους ... όλη η οικογένεια...
437	3	Αυτό που λέει τώρα το αισθάνομαι εγώ με τους νυν...
438	5	Κι εμένα θεωρώ ότι με αγαπούσανε, με θέλανε, δεν θέλανε να χωρίσουμε, αλλά εντάξει, από κει και πέρα πόσο να... με την πάροδο του χρόνου,

		τελείωσα κι εγώ... Δηλαδή με αγαπάνε σαν μαμά του εγγονιού τους, όχι κάτι παραπάνω...
439	1	08, εσύ είχες μια τραυματική εμπειρία;
440	8	Δεν ήταν έτσι από την αρχή.. Δεν τους βγήκε όχι εναντίον μου ... τους βγήκε ο ρόλος που θέλανε να παίζουνε ..
441	6	Ναι ήτανε η σχέση που...
442	5	Υπήρχε πεθερός ;
443	8	Ναι, φυσικά, και αδελφές που μέναν, παιδί μου, κοντά...
444	1	Σου παραστάθηκαν καθόλου στο διαζύγιο; Ήταν καθόλου συναισθηματικά κοντά σου;
445	8	Τον πρώτο χρόνο θέλαν να μείνω στο σπίτι τους, πριν να παντρευτώ, μου πλένανε τα ρούχα, μου μαγειρεύανε, λέγανε φανταστική κοπέλα ... η γνώμη τους δεν άλλαξε ... μετά το γάμο, όχι... τη γνώμη τη θετική την είχαν... όμως δεν ήταν ξεκάθαροι ποτέ... δηλαδή στο ερώτημα σε στηρίζει δεν σε στηρίζει, η απάντηση είναι: σε στηρίζει ύπουλα: ήταν και υπέρ μου και εναντίον της άλλης, και υπέρ του γιού και εναντίον μου, ανάλογα με το τρίγωνο... όπως βόλευε...
446	6	Ποιοι σε στήριξαν στο διαζύγιο και τι έκαναν για να σε στηρίξουν; (απευθύνεται σε όλους)
447	8	Ποιοι με στήριξαν; (γελάει) ο εαυτός μου τον εαυτό μου..
448	4	Κοίτα να δεις το διαζύγιο...
449	8	(διακόπτει) Μόνο αυτό, όμως σας το λέω ειλικρινά μόνο ... ο εαυτός μου τον εαυτό μου...
450	6	Οι γονείς;
451	8	Ουδείς... άλλος ... ουδείς και κανείς...
452	6	Οι δικοί σου (απευθύνεται στην 02);
453	2	Οι δικοί σου; Ναι!
454	6	Κι εμένα ...
455	5	Κι εγώ...
456	8	(συνεχίζει - όλη αυτήν την ώρα...) ουδείς και κανείς, κανείς, κανείς, κανείς ...
457	6	Είναι πολύ σημαντικό να είναι δίπλα σου, εμένα ο πατέρας μου με στήριξε

		πάρα πολύ...
458	8	(συνεχίζει) γιατί; Γιατί οι δικοί μου είχαν στήριξη από εμένα και σε χρήματα και σε συμπαράσταση ηθική και σε πρακτικές δουλειές ... όταν λοιπόν άλλαξε αυτό, όλο το πακέτο, φυσικά χάσανε τα προνόμια, τα προηγούμενα προνόμια, και αφού χάσαν τα προνόμια ... "Εσύ φταις" ακόμα και τώρα μου το πετάνε και τρελαίνομαι...
459	4	Λοιπόν, εγώ θα πω, θεωρώ ότι σε οποιοδήποτε χωρισμό, είτε είναι διαζύγιο είτε είναι οτιδήποτε άλλο, τον περνάς μόνη σου ... συναισθηματικά το περνάς μόνος σου. Όμως εγώ είχα τόση στήριξη από όλο το περιβάλλον μου, από τους φίλους μου, από τους γονείς μου, από την αδελφή μου, το θεωρώ ένα κομμάτι της ζωής μου, το οποίο είναι ανεκτίμητο... και σε όλες τις φάσεις της ζωής μου, όποτε έχω περάσει κάποιο χωρισμό, όσο επώδυνος και να είναι, που δεν έχω περάσει τόσο επώδυνο χωρισμό ούτως ή άλλως, λέω "δόξα τω Θεώ" που είχα την αδελφή μου περισσότερο και τους φίλους... Οι γονείς μου δεν αποστασιοποιούνται, απλά δεν τους βάζω στα προβλήματά μου, γιατί είναι μεγάλοι άνθρωποι... έτσι; οπότε δεν τους βάζω... Αν δεν τους είχα, νομίζω ότι δεν θα την είχα βγάλει καθαρή από κανένα... από το διαζύγιο τέλος πάντων, το οποίο ήταν το πιο ... τους χρωστάω πάρα πολλά και είμαι ευγνώμων σε όλους τους φίλους μου... τους οποίους έχω διατηρήσει, έχω κάνει και κάποιους καινούργιους φίλους, οι οποίοι και αυτοί μου στάθηκαν και πρόσφατα, και είμαι - ειλικρινά είμαι - ευγνώμων ... (δακρύζει). Θεωρώ ότι είναι ό,τι καλύτερο μπορεί να σου συμβεί...
460	2	Ναι κι εγώ το ίδιο, συμφωνώ ...
461	4	Ό, τι καλύτερο μπορεί να σου συμβεί ... τα αδέρφια και οι φίλοι...
462	3	Κι εγώ από τους γονείς πάρα πολύ ...
463	4	Από όλους... παιδιά εγώ σε καθημερινή βάση είχα κάποιο φίλο, να με παίρνει τηλέφωνο, να έρχονται, να με παίρνουν να κάνουμε παρέα, να με παίρνουν να δουν τι κάνω ...
464	3	Κι εγώ, κι από φίλους να κάνουμε παρέα και οι γονείς μου πάρα πολύ...
465	4	Εντάξει εγώ δεν τους έβαλα τους γονείς μου πολύ μέσα, τους άφησα λίγο έξω, αλλά η αδελφή μου, ας πούμε, και οι φίλοι μου (σπάει η φωνή) ... δεν το συζητάω καθόλου... Είναι για μένα ανεκτίμητοι ... ανεκτίμητοι ...
466	6	Κι εμένα μου στάθηκε πάρα πολύ ο πατέρας μου ... πάρα πολύ... δηλαδή θυμάμαι ότι όταν το είπα, ενώ εντάξει η μαμά μου... η πρώτη αντίδραση της μαμάς μου, ήταν "Τι θα πει ο κόσμος" κλασικά ... (γελάει) το κλασικό έτσι; Ο πατέρας μου όταν του το είπα μου λέει "Ό,τι σε κάνει ευτυχισμένη", δεν θα ξεχάσω τα λόγια, "Εγώ είμαι πλάι σου... ό,τι θέλεις από μένα..." και θυμάμαι ότι όταν έψαχνα, και πριν φύγω από το σπίτι που έμενα, από το γάμο, ψάχναμε μαζί με τον πατέρα μου... Δηλαδή ήθελα, εντάξει είχα τους φίλους μου, αλλά δεν ξέρω, ένιωθα μεγαλύτερη σιγουριά, έτσι; που μου συμπαραστεκόταν ο πατέρας μου. Και ψάχναμε μαζί με τον πατέρα μου να βρω διαμέρισμα, το βρήκαμε, με βοήθησε, να βάψουμε, να το φτιάξουμε,

		πάρα πολύ, δηλαδή ήταν πραγματικά ... πάρα πάρα πολύ και οι φίλοι βέβαια...
467	1	Κι εσύ είχες στήριξη 05;
468	5	Ναι, οι γονείς μου κυρίως, αδέρφια δεν έχω, και οι φίλοι σε δεύτερο βαθμό, όσο τους άφηνα εγώ σιγά - σιγά... να προχωρήσουμε στο να με στηρίζουνε... Στην αρχή, ήταν μόνο οι γονείς μου...
469	4	Εγώ δεν τόλμησα να μιλήσω εύκολα στον πατέρα μου, γιατί όταν χώρισα είχε περάσει μόλις μια κατάθλιψη, η οποία ήταν πάρα πολύ άσχημη, και είχε μπει στη διαδικασία του "ξεπερνάω την κατάθλιψη", οπότε φοβόμουν να το πω, μήπως τυχόν και επανέλθει και ξαναπέσει και τα λοιπά, οπότε το είπα πρώτα στη μαμά μου, η οποία στεναχωρήθηκε βέβαια, έθεσε και το θέμα το κοινωνικό... Έφυγε λοιπόν ο XXXX για να πάει στην Αγγλία, είπα λοιπόν του μπαμπά μου ότι έχει πάει στην Αγγλία για τα Χριστούγεννα, γιατί έφυγε λίγο πριν τα Χριστούγεννα. Και μου λέει η μαμά μου, καλά και πότε θα του το πεις, λέω θα του το πω όταν θα με ρωτήσει "πότε θα γυρίσει;". Λοιπόν δυο τρεις μέρες ακούει τα έφυγε ο XXXX γιατί πάει να κάνει Χριστούγεννα με τους γονείς του, ρωτάει ο μπαμπάς μου "και πότε θα γυρίσει" και του λέω "μπαμπά, δεν θα ξαναγυρίσει", και μου λέει ο μπαμπάς μου "και καλά θα το κάνει"...
470	ΟΜΑΔΙΚΟ	(γέλια)
471	6	Είδες ο μπαμπάς;
472	1	Μήπως ο μπαμπάς σου ήθελε να έχεις πάρει "παπούτσι από τον τόπο σου;"
473	4	(γέλιο) εντάξει...
474	6	Οι γονείς νομίζω καταλαβαίνουνε ... πότε περνάς καλά ...
475	8	διαισθάνονται ... στην αρχή δεν τον θέλανε, και μου είπαν "είσαι υπεύθυνη..."
476	6	Κι εμένα...
477	8	... και μόλις τον είδανε δεν τον θέλανε καθόλου, μα καθόλου όμως...
478	3	Κι εμένα...
479	5	Ούτε εμένα τον θέλανε...
480	ΟΜΑΔΙΚΟ	(γέλια)
481	6	.. (συνεχίζει) τον πρώτο ...

482	5	Εσένα τον θέλανε;
483	7	Ναι, πάρα πολύ... (ειρωνικά)
484	1	Παιδιά, μα σε κανέναν δεν τον θέλανε;
485	4	Εμένα δεν τον θέλανε, αλλά επειδή νιώθαν ότι περνούσα καλά, αλλάξανε γνώμη... απλά όταν είδαν ότι είχε πάρει πια την κάτω βόλτα ...
486	8	Εμένα δεν τον θέλαν στην αρχή, αλλά επειδή εγώ τον επέβαλα, για αυτό μετά δεν με στηρίζανε... Φυσικά τώρα όχι πια αλλά στις αρχές... που τους το ανακοινώνεις... λένε "σου το είπαμε...Μόλις τον είδαμε είπαμε, αυτός δεν είναι για σένα...Εσύ επέμενες..."
487	6	Εντάξει παρόλα αυτά όμως ο γονιός είναι για να στηρίζει το παιδί... για τις επιλογές του...
488	3	Εμένα, δεν μου είπαν μην τον πάρεις... ή θυμάμαι η μάνα μου μού είπε "Νομίζω ότι δεν σου ταιριάζει ... Δεν είναι για σένα". Οι, εγώ εκεί... αυτός και... τίποτα άλλο...
489	ΟΜΑΔΙΚΟ	(γέλια)
490	4	Εμένα, δεν μου είπαν "δεν σου ταιριάζει", απλώς διαφωνούσαν στο θέμα της εθνικότητας.... Τίποτε άλλο...
491	2	Ναι, αυτό πιστεύω κι εγώ...
492	4	Αυτό ήταν ! Επειδή ήταν ξένος... Και φανταστείτε ότι είχα και πρώτους θείους που ποτέ δεν έμαθαν το όνομά του...
493	ΟΜΑΔΙΚΟ	(γέλια)
494	4	Να σας πω πως τον λέγανε "ο κύρης" σου, "ο καπετάνιος" σου... ήταν και δύσκολο
495	ΟΜΑΔΙΚΟ	(γέλια)
496	4	Να σας πω και μια αστεία ιστορία... πάω στο γραφείο παιδιά μια μέρα και τους ανακοινώνω ότι αρραβωνιάστηκα... έχουμε μια κυρία που μας έφτιαχνε τότε τους καφέδες, κέρασα λοιπόν και της το είπα "Α, μπράβο" μου λέει "και πώς τον λένε τον τυχερό;" και λέω - η XXXX είναι από τα Ανώγεια ...
497	ΟΜΑΔΙΚΟ	(γέλια)
498	4	.. Της λέω "τον λένε Λη", και μου λέει, "Λη, από τι, από το Μανό -ΛΗ"
499	ΟΜΑΔΙΚΟ	(γέλια)

S00	4	... όχι της λέω, δεν είναι από το Μανόλης και το Μιχάλης, είναι από την Αγγλία, γι' αυτό και έχει τέτοιο όνομα... Με χτυπάει φιλικά στον ώμο και λέει "δεν πειράζει, κάποιες φορές ... καλά παιδιά μπορεί να είναι"...
S01	ΟΜΑΔΙΚΟ	(γέλια)
S02	1	Να συζητήσουμε λίγο με τους γονείς, οι τέσσερις από τους επτά, είναι γονείς, παρόλο που είχαμε κάνει μια νύξη νωρίτερα, αλλά να το συζητήσουμε λίγο ακόμα... ενεπλάκησαν τα παιδιά στον χωρισμό; Συμμετείχαν με κάποιον τρόπο στη διαδικασία; Τι δυσκολίες παρατηρήσατε;
S03	3	Εμένα ναι, και πολύ έντονα... και με πολύ απαιτητικό τρόπο, η κόρη μου είχε πολύ άσχημες επιδράσεις...
S04	1	Τι παρατηρήσεις δηλαδή στη συμπεριφορά της;
S05	3	Πάρα πολύ αντιδραστική, πάρα πολύ να μου ρίχνει τις ευθύνες, γιατί ο πατέρας της τη διέβαλε το πρώτο διάστημα εναντίον μου, γιατί δεν ήθελε με τίποτα να χωρίσουμε... εεεε ... και με το παιδί είχα μια... ήταν εχθρικό απέναντί μου στην αρχή ... κυριολεκτικά εχθρικό, δηλαδή δεν μπορούσα να την πιάσω από πουθενά... με αποτέλεσμα να πάω σε ψυχολόγο και να την επισκέπτομαι πολύ τακτικά...
S06	5	Τι ηλικία ήτανε;
S07	3	Έξι ετών ήτανε ... και μέσα από αυτό, με τη βοήθεια της ψυχολόγου, σιγά - σιγά, σιγά - σιγά, σιγά - σιγά, μου κράτησε περίπου ένα χρόνο... αυτή η ιστορία...
S08	1	Για να προσαρμοστεί το παιδί...
S09	3	Για να αρχίσει να προσαρμόζεται η XXXX και να μην έχω αντιδράσεις. Πάνω στο χρόνο, ο πατέρας είχε αρχίσει κάπως και μαλάκωνε αλλά ακόμα και τώρα, όταν βρει την ευκαιρία να τσιγκλήσει, θα το κάνει... Ευτυχώς τώρα, η XXXX, ξέρει και τοποθετεί τις καταστάσεις όπως πρέπει, έχει μπει στο νόημα καλά, ξέρει ποιά είναι η μάνα της και ποιός ο μπαμπάς της, όχι ο πατέρας της ότι ήτανε ... ήτανε ένας άψογος πατέρας, ακόμα και τώρα είναι δίπλα της καθημερινά, άσχετα αν κρατάει μια αυστηρότητα και μια αυταρχικότητα σε κάποια θέματα... αλλά, εεεε, από εκεί και πέρα έχουμε μπει πλέον στον ρυθμό μας, αλλά στην αρχή ζορίστηκα πάρα πολύ...
S10	1	Πώς βοήθησες το παιδί να προσαρμοστεί, στο χωρισμό; (απευθύνεται σε όλους)
S11	3	Με πάρα πολύ συζήτηση... πάρα πολύ συζήτηση, και προσπαθούσα, όσο μπορούσα, γιατί το έκανα και αυτό το λάθος σε κάποιες φάσεις, να μην τον κατηγορώ... για να μην μου έρθει αργότερα μπουμερανγκ αυτό, αλλά ήταν κάποιες φορές, που δεν γινότανε, έπρεπε να πάρει μια απάντηση σε αυτά που μου έλεγε, τέτοια απάντηση ώστε να πηγαίνει το κατηγορώ απέναντι... δεν γινόταν διαφορετικά, δεν μπορούσα να πάρω το βάρος σε κάτι που δεν

		έφταιγα, οπότε αυτό την εξόργιζε, τη θύμωνε, και "γιατί μου κατηγορείς τον μπαμπά μου;", λέω, "μου λες κάτι, και πρέπει να στο απαντήσω αυτό. Και η απάντησή μου είναι αυτή". Και πλέον τώρα κάποιες φορές γυρίζει και μου λέει ... "τι τον στηρίζεις πάλι; πάλι τον υποστηρίζεις; "Δηλαδή, έχουν γυρίσει τόσο πολύ τα πράγματα...
S12	5	Πόσο χρονών είναι;
S13	3	Δεκαπέντε... η οποία πολλές φορές, όταν σε κάτι έχει δίκιο θα της το πω, είναι πολύ αμερόληπτη, δηλαδή θα της πω "εδώ ο πατέρας σου έχει δίκιο και είσαι λάθος εσύ" ή "έχεις δίκιο εσύ και κάπου είναι υπερβολικός εκείνος." αλλά πλέον, να χτυπήσω ξύλο, τα τελευταία χρόνια, η κατάσταση είναι πολύ
S14	1	Δηλαδή έχει προσαρμοστεί καλά το παιδί και η κατάσταση είναι ισορροπημένη ...
S15	3	Ναι πολύ, πάρα πολύ...
S16	1	05, εσένα ήταν μικρή...
S17	5	Εμένα ναι ήτανε γύρω στα ... τριών χρονών, αλλά ούτως ή άλλως υπήρχε η απουσία από όταν ήταν πιο μικρή, οπότε δεν είχε βιώσει οικογένεια, το να είμαστε οι τρεις μας... της ήρθε πολύ ομαλά, σχεδόν δεν θυμόταν ότι κάποτε ζούσαμε κάποτε μαζί. Θυμάμαι ότι πιο μικρή ότι ρωτούσε τη μαμά μου, τη γιαγιά της δηλαδή, "α, τον ξέρεις τον μπαμπά μου;" δεν θυμότανε ότι ήμασταν κάποτε...
S18	ΟΜΑΔΙΚΟ	(επιφωνήματα)
S19	1	Α, τι λες;
S20	5	Ναι, γιατί ήταν η διαδικασία του χωρίζω δεν χωρίζω γύρω στον ενάμισι χρόνο, δηλαδή από όταν ήτανε ενός - ενάμισι χρονών ... μέχρι τα τρία, οπότε ...
S21	1	Τώρα πώς είναι;
S22	5	Τώρα, όλα είναι ομαλά, πάντα βέβαια από την αρχή από το δημοτικό, από την πρώτη δημοτικού που ξεκίνησε, έχουμε τη βοήθεια μιας ψυχολόγου και πάμε πότε πότε μιλάει, ρωτάμε αν κάνουμε κάποια πράγματα σωστά; Είναι μια χαρά... Τώρα, τώρα έχει αρχίσει και βελτιώνεται και η σχέση με τον μπαμπά της, γιατί τώρα αυτός αρχίζει να καταλαβαίνει ότι είναι μπαμπάς, οπότε νομίζω ότι είναι σε καλό δρόμο. Πάντως, μέχρι τα εννιά περίπου, δέκα, ήμουν μόνο εγώ...
S23	1	07, θέλεις να μας πεις κάτι για τα δικά σου τα παιδιά;

524	7	Τα δικά μου τα παιδιά, επειδή αυτό που λέγαμε πριν, ότι δίναμε παρατάσεις, παρατάσεις, εξαντλούμε τα περιθώρια και λοιπά, εεεε, μέχρι ένα σημείο δεν είχαν καταλάβει πάρα πολύ καλά τι γίνεται, έβλεπαν βέβαια ότι ο μπαμπάς μας δεν ήταν παρόν, πολύ κοντά μας, όταν θα έπρεπε να είναι... δεν έπαιζε μαζί τους, δεν συμμετείχε στο μεγάλωμά τους, αλλά υπήρχε μια ηρεμία στο σπίτι, γιατί, επειδή έλειπε πάρα πολλές ώρες, εμείς κάναμε οι τρεις μας απίστευτα πράγματα από το οτιδήποτε... από το να κολυμπάμε στη θάλασσα μαζί, να παίζουμε στην άμμο, από το να έχουμε αδειάσει όλο το σπίτι από τα γυάλινα από οτιδήποτε, να έχουμε απλώσει όλα τα παιχνίδια μας όλα κάτω - λέω τα παιχνίδια ΜΑΣ - γιατί έπαιξα κι εγώ σαν παιδάκι μαζί τους για χρόνια. Και να παίζουμε μαζί ας πούμε, να ζωγραφίζουμε, τα πρώτα γράμματα, τα πρώτα διαβάσματα, σχεδόν όλα μαζί...
525	1	Μμμμ Χμμμ!
526	7	Ε, το τελευταίο διάστημα επειδή άρχισαν οι εντάσεις, όπως είπε και η 06, είχαν φτάσει τα πράγματα σε άσχημο σημείο και φοβόμουν κι εγώ ότι τσ! μπροστά στα παιδιά θα γίνουν σκηνές που δεν θα έπρεπε, και επειδή έγινε κάποιο γεγονός, ένα συμβάν μπροστά στα παιδιά τότε, είπα ότι "τέρμα", έπεσε και το τελευταίο επιχείρημα, δεν υπάρχει πια κανένα επιχείρημα, γιατί το επιχείρημα ήταν τα παιδιά δεν καταλάβαιναν πάρα πολλά, καταλάβαιναν βεβαίως αλλά ζούσαν ήρεμα... Όταν σταμάτησε αυτό, πήρα και την απόφαση και ήτανε αμετάκλητη. Δηλαδή, την πήρα, προχώρησα μπροστά, δεν μετάνιωσα ούτε μία στιγμή, εεε, ε από εκεί και μετά, τώρα τα παιδιά, το δέχτηκαν πολύ καλά, όπως είπα και πριν.
527	1	Μμμμ Χμμμ!
528	7	Ένωσαν σαν να έφυγε μια μαυρίλα, έτσι μια σκιά μέσα από το σπίτι, που μας δημιουργούσε θέματα... ενώ δεν υπήρχε λόγος να έχουμε θέματα, ήμασταν πολύ χαρούμενοι οι τρεις μας, ήμασταν πολύ καλά, και το μόνο δηλαδή που επισκίασε όλα αυτά, ήταν που δεν μπόρεσε να κρατήσει τον πατρικό ρόλο, μετά καθόλου, με αποτέλεσμα να μην έχουνε καλές σχέσεις με τα παιδιά, οι σχέσεις είναι τυπικές, δεν θα έλεγα ότι είναι και κακή, απλά, είναι σχεδόν ανύπαρκτη... Τυπική, σε γιορτές, χρόνια πολλά, να συναντηθούν μια φορά στις τόσες κι όλα αυτά... Κάπως έτσι είναι η σχέση τους. Το έχουν αποδεχθεί, το συζητάνε γιατί γίνεται αυτό, δεν είχα ποτέ αντιδράσεις από τα παιδιά, ήξεραν, κατάλαβαν από την αρχή κάποια πράγματα...
529	1	Πόσο χρονών ήταν στο διαζύγιο;
530	7	Ήταν δεκατριών και έντεκα... Δεκατριών η κόρη μου και έντεκα ο γιός μου, δύσκολες ηλικίες, μπαίνουν στην εφηβεία, ο γιός έχασε... έφυγε ο μπαμπάς ας πούμε, αλλά βοήθησε το γεγονός ότι ποτέ δεν ήτανε... δεν έχασε και μπαμπά που ήταν παρόν σε όλα για να νιώσουν ότι στερήθηκαν κάτι... Κάτι ... κάτι κέρδισαν ...ηρέμησαν ...ησύχασαν ας πούμε...
531	1	Αυτό είναι καλό για τα παιδιά...

532	7	Ναι είναι καλό, είναι καλό για τα παιδιά, απλά εντάξει, τα πληγώνει... η απουσία ας πούμε, του πατέρα... από τη ζωή τους, από τα σημαντικά γεγονότα, που ξέρουν πως ό,τι και να συμβεί θα σηκώσουν το τηλέφωνο "μαμά", ξέρουν ότι δεν μπορούν να σηκώσουν το τηλέφωνο και να πουν "μπαμπά", γιατί δεν θα καλύψει τις ανάγκες τους, δεν θα είναι εκεί, οπότε έχουν υποστεί πολλές ματαιώσεις και απογοητεύσεις και ... αυτό είναι δηλαδή το πολύ άσχημο στην όλη ιστορία... Από εκεί και μετά το διαζύγιο από μόνο του, βοήθησε μάλλον πιο πολύ ... ήταν κάτι που τα παιδιά το ήθελαν... Το δέχτηκαν με ανακούφιση...
533	1	Εσένα 08, η κόρη σου ήταν έκτη δημοτικού...
534	8	Πέμπτη δημοτικού προς έκτη..
535	1	Πώς το διαχειρίστηκε το διαζύγιο;
536	8	Απίστευτα καλά, μέχρι να τελειώσει γυμνάσιο - λύκειο, επειδή δεν υπήρχε ένταση δεν υπήρχαν παππούδες, δεν υπήρχε αυτή η ατμόσφαιρα, αυτή η φασαρία όλη. Δεν έλλειπε κάτι, δεν άλλαξε τίποτα... αλλά όταν άλλαξα εγώ, να φύγω από το σπίτι και να έρθω στην Κρήτη...
537	1	Πότε έγινε αυτό;
538	8	Όταν πέρασε στο Πανεπιστήμιο ... εδώ ...
539	1	Α, ήταν μεγάλη πια ...
540	8	Ναι στο πρώτο έτος που φεύγει το παιδί, σκέφτομαι ... δεν μπορώ να κάτσω εκεί... και λέω θα πάω στην Κρήτη κι εγώ... και φεύγω εγώ, φεύγει και αυτή... Και το πρόβλημα προέκυψε τότε, όταν το παιδί ήθελε να φύγει για διακοπές και δεν ήξερε πού να πάει ... να πάει στην Αθήνα στο σπίτι μας, που ήταν στο πατρικό της, ή να έρθει στον Άγιο Νικόλαο που ήμουν εγώ, ή να πάει στον πατέρα της; δηλαδή ένα χάος... Δεύτερο ο μπαμπάς την ήθελε στις γιορτές και εγώ την ήθελα στις γιορτές, εγώ την έδινα ... έλεγα "δεν πειράζει... πήγαινε, να πας με τον μπαμπά, αλλά στεναχωριόμουν που δεν την είχα...", δηλαδή άλλαξε απότομα αυτό μετά, κι έμεινα εντελώς μόνη... Το παιδί είναι τώρα είκοσι τρία, και μόνο τώρα κατάλαβε το διαζύγιο... Κανένα πρόβλημα όλα αυτά τα χρόνια, τα ντράβαλα αρχίσανε όταν εγώ εγκατέλειψα αυτό το σχήμα και έφυγα... Και τώρα, το παιδί θέλει να πάει στο πατρικό του, όπου η μαμά δεν υπάρχει...
541	2	Και τώρα πώς είναι;
542	8	Όχι ακόμα εντελώς ισορροπημένη... δεν θέλει να έρχεται στο σπίτι μου... δεν αναγνωρίζει το σπίτι αυτό... Αναγνωρίζει του Αγίου Νικολάου, που κάναμε τις διακοπές μας, αναγνωρίζει της Αθήνας αλλά όχι το δικό μου... Τώρα λίγο με τον ψυχολόγο, λίγο - λίγο ... εμένα δεν με δέχεται... Μου έλεγε δεν είσαι οικογένειά μου ούτε εσύ, ούτε ο μπαμπάς...
543	3	... και ο ψυχολόγος τι λέει;

544	8	Ότι το σύστημα του παιδιού, κατά τη διάρκεια των παιδικών του χρόνων ήταν λάθος... Το σύστημα του παιδιού ήταν ... καμία ευθύνη για κανένα θέμα, και όταν η μαμά έβαζε ευθύνη, το περιβάλλον ακύρωνε... την ευθύνη... το περιβάλλον ... η γιαγιά δηλαδή ... Πολύ μεγάλο πρόβλημα αυτό...
545	1	Πώς το διαχειρίζεσαι 08, γιατί πρέπει να εισπράττεις πολύ μεγάλη πίεση από όλο αυτό...
546	8	Ναι, αλλά επειδή έχω τον ψυχολόγο είναι πιο ... αλλά δεν βοηθά και ο πατέρας της ... γιατί της προσφέρει πολλά χρήματα και δεν με λαμβάνει υπόψη καθόλου στην επικοινωνία μας σε ό,τι αφορά θέματα του παιδιού...
547	3	Αυτό ακριβώς που λες τώρα, εγώ το είχα ... αυτό ακριβώς το συγκεκριμένο κομμάτι... εκεί σταματάς να λες βέβαια ...
548	8	Ε, ναι τώρα σταμάτησα να λέω... Αυτό ήταν το πιο δύσκολο κομμάτι...
549	3	Άφησες κάτω το μπλοκ σου, τελειώσαμε;
550	1	Ναι ... Θα ήθελα να σας ευχαριστήσω πολύ που συμμετείχατε στην ομάδα ... Θα χρειαστεί να κάνουμε μια ακόμα συνάντηση για να δούμε μαζί και να σας ενημερώσω για τα αποτελέσματα της συνάντησης αυτής... Ευχαριστώ.